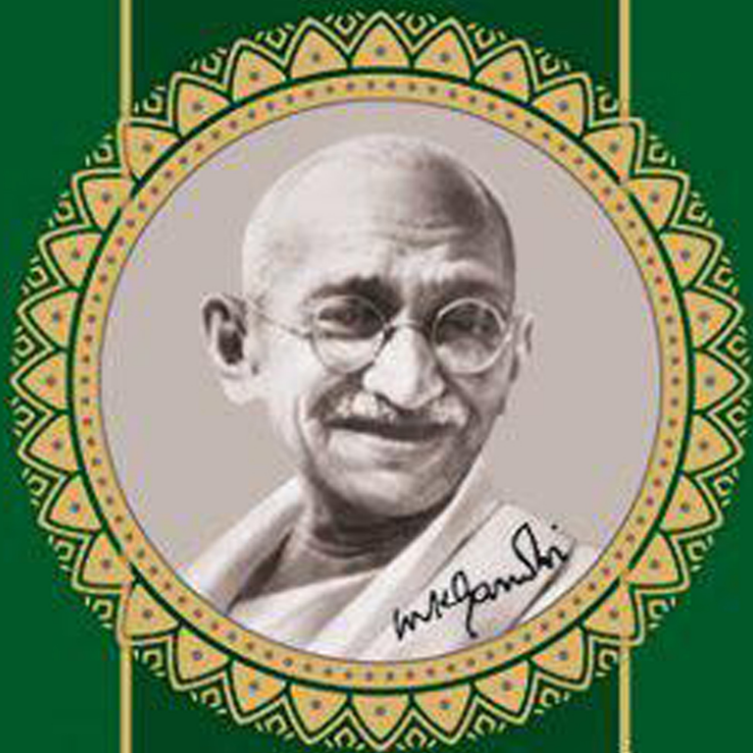

MAHATMA QANDİ

Bütün insanlar
qardasdır

Mahatma Qandi

Tərcümə edən: Güntay Gəncalp

Bütün insanlar qardaşdır*

İçindəkilər:

- Tərcüməçidən önsöz
- Əski Hindistan Cümhurbaşkanı Rada Krişnandan giriş
söz
- Özkeçmişim.
- Həqiqət və məzhəb
- Araclar və amaclar
- Ahimsa və ya qeyri—aqressivlik
- Şəxsi ilklər
- Dünya barışı
- İnsan və texnoloji
- Bolluq içində yoxsulluq
- Demokratiya və xalq
- Eyitim
- Qadınlar
- Müxtəlif qonular
- Sözlük

* Qandinin “Bütün insanlar qardaşdır” kitabını 20 ildir özümlə daşıyıram. Həyatımın çətin günlərində mütləqə bu kitabı təkrar—təkrar oxuyub ruhumu sakitləşdirmişəm. Sonunda qərara gəldim ki, bu böyük insanın önəmli əsərini dilimizə tərcümə edirəm. Kitaba əski Hindistan cümhurbaşkanı və dəyərli filosof **S. Rada Krişnan** bir ön söz yazmışdır. G.G

Tərcüməçidən önsöz

UNESCO'nun ümumi iclası 1956-cı ildə Yeni Dehliyə keçirildi. Bu iclasda qərara alındı ki, Qandinin görüşlərini yansidan bir kitab hazırlanıb yayımlansın. Hindistanda parlayan bu böyük insanın öyrətilərinin dünyaya çatdırılmasını UNESCO qərarlaşdırdı. Ktab bu qərardan iki il sonra yayımlandı. Böyük filosofu və daha sonra Hindistanın cümhurbaşqanı olan Rada Krişnan bu kitaba bir önsöz yazdı. UNESCO bu qərarı ilə də yetinməyib 1968-ci ildə Qandinin 100 illiyi münasibəti ilə BMT-yə üzv olan bütün dövlətlərdən istədi ki, bu kitabı öz dillərinə tərcümə edib ölkələrində yayımlasınlar. Ən sonda UNESCO Qandinin görüşləri əsasında dərləyib “Bütün insanlar qardaşdır” olaraq adlandırdığı kitabın bütün millətlərin dillərinə tərcüməsini alqışladı.

Bu kitabın ana dilimizə tərcüməsini Qandinin böyük ruhuna bir ərməğan olaraq sunuram.

Güntay Gəncalp

25.01.2011

Giriş

Dünyaya öyrədəcək yeni bir sözüm yoxdur. Doğruluq və qeyri-aqressiv siyasət dağlar qədər əski bir mövzudur.

(Qandi)

Əsrlərdən əsrlərə böyük bir öyrətmən ortaya çıxar. Bu ərdəmli insanın ortaya çıxması üçün bəzən neçə əsr zaman lazım olur. Bu böyük ərdəmli şəxsiyyətlər öncə öz yaşamlarında böyüklüyə əməl edirlər. Daha sonra başqalarına örnək olurlar. Qandi böylə bir öyrətmən idi. Bu kitabda toplanan Qandinin yazılı görüşləri Şri Krişna Kirpalani tərəfindən seçilmişdir. Bu

kitab oxucuya Qandinin dünyagörüşünün necə biçimlənməsi və onun elmi yöntəmləri ilə ilgili gərəkən bilgini verəcəkdir. Qandi düşüncəsinin kökü Hindistanın doğrunu arayan dini uyqarlığının dərinliyinə dayanmaqdadır. Hindistanın heç bir şeyə bağlanmama, həyata sayqı ilə yanaşma, Tanrını tanıyıb bilmək üçün hər şeyi fəda etmə gələnəyi Qandi yaşamını dərindən etkiləmişdi. O, bütün ömrü boyunca doğrunu aramışdı və deyirdi: “Yaşam hərəkətdir və mənim bütün vücudum doğrunu axtarmağa adanmışdır.”

Əski gələnəklərin dərinliklərindən qaynaqlanmayan həyat dayazdır. Bəziləri sanırlar ki, nəyin doğru olduğunu bildiyimizdən sonra onu etmiş oluruq. Ancaq böylə deyildir. Bəzən nəyin doğru olduğunu bildiyimiz halda özümüzdən asılı olmayaraq doğru olanı seçmirik. Meyllərimizin basqısı altında yenilərək doğru olmayanı seçmiş oluruq. Hind nəzəriyələrinə görə “İndiki durumumuzda biz, ancaq yarı insan sayılırıq. Yalnız məhəbbətin içgüdüləri yenməsindən sonra bizim heyvani özəlliklərimiz ortadan qaldırılmış olur.” Böyük çalışmaları, yanlışlıqlarla iç-içə olan bir hərəkətlə nəfsimizi ciddi disipline tabe tutaraq, ağırlı addımlarla təkamül yolunda irəliləmək mümkündür.

Məzhəb Qandi üçün əqli və əxlaqi özəllik sayılırdı. Ağılı və vicdanı ilə örtüşməyən heç bir inancı qəbul etmirdi. Əgər biz Tanrıya inansaq və bu inanc yalnızca bizim aqlımızda deyil, bütün vücudumuzda yerləşmiş olsa, o zaman bütün bəşəriyyəti irqi, milli, məzhəbi, sinfi, cinsi ayrımcılıq etmədən sevə biləcəyik. Bəşəriyyətin bütünlüyü və ortaqlıq yazqısı yolunda çalışa biləcəyik. “Mənim bütün əməllərim bəşər toplumuna olan dəyişməz məhəbbətimdən qaynaqlanır. Mənim inancımda özgə yoxdur. Vətəndaş, yabancı, ağ-qara, hindistanlı və qeyri-hindistanlı anlayışlarının mənim üçün bir anlamı yoxdur. Mənim gözümdə buddist, müsəlman, xristian, yəhudi kimlikləri heç bir imtiyaz daşımır. Hamısı insandır. Mənim ürəyim insanları bu biçim görə bilmir.”

“Sürəkli və düzənli dualar aracılığı ilə qırx ildən artıq bir zaman içində kimsəyə nifrət etməməyi başarmışam. İçimdən nifrət doğuracaq bütün etkenləri silmişəm.”

Bütün insanlar qardaşdır və heç bir insan dini, milli mənsəbiyyətindən dolayı bir başqasından üstün deyildir. **Sarvodaya**¹ bəşərin amacı olmalıdır. Tanrı bütün insanları birləşdirib bir-birinə bağlayan ortaqlıqdır. Ən qəddar düşmənlə rastlandığımızda da bu bağın qırılması Tanrını heç sayma anlamına gəldiyindən dolayı çox zərərli ola bilər. Ən şərhlətən insanda da insanlıq bəllirtiləri var.

Bu nəzəriyyə milli və uluslar arası sorunların çözümlü üçün qeyri-aqressivliyi qəbul etməyi gərəkdir. Qandı israrla deyirdi ki, xəyalçı deyil, tam tərsinə əməl əhli olan bir ölküdür.

“Qeyri-aqressiv davranış, yalnız müqəddəslərə və dahilərə xas olan bir davranış deyildir. Qeyri—aqressivlik insanlıq yasaıdır. Aqressivlik heyvanların yasaı olduğı kimi, qeyri-aqressivlik də insanlığın yasaıdır. Heyvanda ruh yatmışdır bu özdən də fiziki və maddi yasanın ötəsində bir şey tanımaz. Ancaq insanda ruh yatmamışdır, hərəkət halındadır. Bu özdən də insanın daha üstün ruhi gücə tabe olması gərəkməkdədir.”

Bəşər tarixində qeyri-aqressivliyi bireysəl sahədən siyasi və toplumsal sahəyə daşıyan ilk kişi Qandı olmuşdur. O, qeyri-aqressivliyi göstərmək, onun dəyər və etibarını yüksəltmək üçün siyasətlə uğraşırdı.

“Bəzi dostlar deyirlər ki, siyasətdə və dünya işlərində aqressivsizliyə yer yoxdur. Siyasət və həqiqət uyusmazlarmış. Mən bu dostlarla razılaşa bilmirəm. Sadəcə fərdlərin qurtuluşuna yönəlmiş üsulları dəyərsiz sayıram. Bu üsulları gündəlik siyasi-sosial həyata tətbiq etmək mənim əsas amacım olmuşdur.”

¹. Sarvodaya- rifah və sosial güvənlik. Qandinin kitablarından birinin adıdır.

“Mənim üçün məzhəbdən ayrı olan siyasət öyləsinə bir çirkəkdir ki, ondan uzaq durmaq gərəkdir. Siyasət ulusların yazqısı ilə bağlıdır. Ulusların rifahı ilə bağlı olan bir mövzu tanrını axtarmaqda olan bir fərdin ilgisini çəkməlidir. Mənə görə tanrı və doğruluq (həqiqət) eşanamlı (eyni mənalı) sözlərdir. Bu üzdən də siyasətdə Tanrının etibarı hiss olunmalıdır.”

Hindistanın istiqlalı yolunda mücadilədə israr edirdi ki: “Biz mədəni aqressivlik yontəmini bütün çətinliklərə baxmayaraq uyqulamalıyıq.” Qandinin Hindistanın istiqlalı yolundakı savaşı kəsinliklə ingilislərə qarşı nifrət üzərində qurulmamışdır. “Biz günaha nifrət etməliyik, günahkara deyil. Mənim üçün vətənsəvərlik və insansevərlik eyni anlam daşıyır. Mən insan olduğum və insanlığı sevdiyim üçün vətənimə də sevirəm. Mən Hindistana yararlı olmaq adına İngiltərəyə ya da Almaniyaya zərər vermək istəməm” deyirdi. Qandi böylə düşünürdü ki, Hindistana faydalı iş görmələri üçün ingilislərə yardımçı olmaq həm də Hindistana yardımçı olmaq anlamındadır. Böylə bir davranış, yalnızca Hindistanın qurtuluşuna yardımçı olmaz, həm də insanlığın əxlaqı dəyərlərinin yüksəlməsinə yardımçı olur.

Atom əsri olaraq bilinən çağımızda dünyanı qurtara bilməmiş üçün qeyri-aqressivlik üsuluna tabe olmalıyıq. Qandi deyirdi: “Atom bombasının Hiroşimanı məhv etdiyini duyduğum zaman əsla şaşırmadım. Öz-özümə dedim: Dünya qeyri-aqressivlik “ahimsa” ilkəsini qəbul etməzsə, bir türlü intihara yönələcəkdir.”

Gələcəkdə olası bir savaşda qarşı tərəflərin atom bombası qullanmayacaqları güvəncə altına alınmamışdır. İndi öylə bir durumdayıq ki, insanlığın min illər boyunca əldə etdiyi bütün mədəni nailiyyətlər bir anın içində yox edilə bilər. Sürəkli təbliğatlarla insanlar atom savaşına hazırlanır. Təhrik edici bəyanlar hər tərəfdə eşidilməkdədir. Hətta öz ifadələrimizdə təcavüz sözünü qullanırıq. Saldırqan önyarqıların hamısı, kötü

niyyətlilik kimi istəklərin hamısı təcavüz və aqressivliyin ürünüdür.

İndiki sevimsiz durumda elmlərin oluşturduğu ortamlara özümüzü uyğunlaşdırma bilmədiyimizdən dolayı qeyri-aqressivlik üsulunu uyqulamaq asan olmayacaq. Ancaq sif buna görə də ümidsizləşib fəaliyyətdən geri çəkilmək də doğru deyildir. Siyasi öndərlərin inadkarlıqları bizi qorxuya salsada, dünya toplumlarının sağduyusu və vicdanları bizə ümid bağışlayır.

Dəyişimin bu qədər sürətlə ortaya çıxdığı bir durumda yüz il sonrakı dünyanın halının necə olacağını təsəvvür etmək mümkün deyildir. Biz davam edən fikri və hissi gəlişmələrin önünə keçə bilmərik. Ancaq yüz illər keçsə də böyük **Satya**² və **Ahimsa**³ üsulları, doğruluq və aqressivsizlik hər zaman bələdçimiz olacaqdır. Bunlar bizim yorğun və qarışıq dünyamızın qoruyucuları olan səsiz ulduzlar və qutsal bəkilərdilər. Biz də Qandi kimi böylə inana bilərik ki, keçici olan buludların arxasında günəş vardır.

Öz əxlaqi aqressivliyinə, yenilgələrinə diqqət edən bir çağda yaşamaqdayıq. Öylə çağ ki, əski güvən qaynaqları uçurulur və qarqışalı dəyərlər ortaya çıxır. Uyumsuzluq və dözümsüzlük gündən günə artmaqdadır. İnsanlıq topluluqlarına işıq tutan yaradıcı Tanrı məşəlləri söngün görünür. İnsan şüuru şaşırdıcı gücü ilə təzadlı örnəklər ortaya çıxarmaqdadır. Bir tərəfdə Budda və ya Qandi və digər tərəfdə Neron və ya Hitler.

Qürur duymalıyıq ki, insanlığın ən böyük öyrətmənlərindən biri olan Qandi bizim çağımızda yaşamış və mədəni yaşam yollarını bizə göstərmişdir. Kimsəyə kötülük etməyən və kimsədən əsla qorxmayan bir öyrətmən. Onun kimsədən gizlin saxlayacaq heç bir şeyi olmadığından,

². Satya— doğruluq və dürüstlük.

³. Ahimsa “himsa” sözünün tərsidir. Himsa, yəni şiddət və aqressivlik. Ahimsa, yəni aqressivsizlik, mülayimlik və tolerans.

kimsədən də qorxusu olmamışdır. Rastlandığı hər insanın üzünə dik baxmış. Addımları möhkəm və sözləri doğru olmuşdur. Yüz illər öncə Platon demişdi: “Hər zaman dünyada öylə ilhamlı böyük insanlar olur ki, onlarla tanış olmanın dəyəri hər şeydən üstündür.”

S. Rada Krişnan

15 avqust 1958

Yeni Dehli

Özkeçmişim

- Amacım özkeçmişimi ayrıntılı biçimdə açıqlamaq deyil. Sadə bir şəkildə doğruluqla ilgili denəmə öykülərimi anlatmaq istəyirəm. Yaşamın bu denəmələrdən başqa bir şey olmadığından istər istəməz bu öykü özkeçmiş və tərcüməyi hal kimi anlaşılaçaqdır. Ancaq olsun. Bu öyküdən hər bir yarpaq mənim həyat denəmələrimi anlada bilərsə, böylə olmasının da önəmi yox.
- Mənim siyasi sahədəki denəmələrim, yalnızca Hindistan üçün deyil, “uyqar” dünya üçün də tanışdır. Mənim özüm üçün bunların bir o qədər də önəmi yox, hətta mənə verilmiş olan **Mahatma**^{*} ləqəbi də mənim üçün dəyərsizdir. Bu ləqəb məni rahatsız edir. Bir an bilə, bu ləqəbdən dolayı özümü mutlu hiss etməmişəm. Ancaq mənim anlatmaq istədiyim öz üzərimdə denədiyim və yalnız özüm

^{*} Mahatma, yəni böyük ruh.

bildiyim ruhi təcrübələrdir. Siyasi meydanda fəal olmağımı bu ruhi təcrübələrimdən əldə etmişəm. Əgər bu denəmələr ruhani isə, onlarla öyünmənin bir anlamı yoxdur. Yalnız mənim daha çox alçaqkönlü olmama nədən ola bilər. Özüm haqda nə qədər çox düşünür və geriye dönüb baxırsam, öz əksikliklərimi daha açıqca görmüş oluram.

- Bu otuz ildə etmək istədiyim özümü anlamaq, Tanrını görmək və **mokşa**^{**} ya çatmaq olmuşdur. Həyatımın və bütün varlığımın tək amacı bu olmuşdur. Yazmaq və danışmaqla etdiklərim, bütün siyasi çalışmaları bu əmək (hədəf) üçün olmuşdur. Ancaq bir fərdə mümkün olanın bütün insanlara mümkün olacağına inandığımdan, mənim öz ruhum üzərindəki sınaqlarım gizli qalması məni qane etmişdir. Tam açıqca olmuşdur və bunun açıqca olması onun mənəvi dəyərini azaldacağını düşünürəm. Bəzi şeylər var ki, yalnız kişinin özünə və onun yaradıcısına bəllidir. Şübhəsiz ki, bu kimi olmuşları başqası ilə paylaşmaq olmaz. Mənim anlatmaq istədiyim denəmələrim bu tərlərdən deyildir. Tam ruhani ya da daha doğrusu əxlaqi olanlardır. Çünki məzhəbin ruhu əxlaqdır.
- Bu denəmələrimdən dolayı özümü üstün insan sayma düşüncəsi məndən uzaqdır. Bu denəmələrə bir bilim adamının verə biləcəyi dəyər qədər mən də dəyər verə bilərəm. Öz denəmələrini diqqət və

^{**} **Mokşa**- dünya bağlarından qopma. Həyatı yeniləmədən, yenidən dünyaya gəlmədən qurtulma. Hind inancına görə, hər fərd öldükdən sonra başqa biçimdə dünyaya gəlmiş olur. Daha öncəki həyatının nitəliyinə görə yaxşı ya da kötü surət qazanmış olur. Bu həyat təkrarlanması ruhun kamala ulaşib Tanrıya varışına qədər davam edir. Ruh öz bütöncü evrimini gerçəkləşdirdikdən sonra artıq yer üzündə həyat bulma sona çatır. Buna **mokşa** deyilir.

uzaqgörənliklə uyqulayan bir bilim adamı heç bir zaman vardıqı sonuçları kəsin olaraq qəbul etməz. Sürəkli açıq bir görüşlə denəmələrini gözədən keçirər. Mən çox dərindən özümə dalmışam. Bir çox kərə öz iç dünyamı ölçmüş və ruh durumlarımı araşdırmışam. Bütün bunlara baxmayaraq kəsin bir sonuca varmaq qonusunda şübhəli olmuşam. Ancaq iddia edə bilərəm ki, öz görüşümə görə sonuclar uğurlu olmuşdur. Çünkü sonuclar yanlış olsaydı, heç bir işə və fəaliyyətə qatlaşmamalı idim. Bir haldakı hər addımda bir şeyi ya qəbul ya da rədd etmişəm. Bu rədd və qəbul ölçülərinə görə davranmışam.

- Mənim yaşamım ayrılmaz bir bütündür. Bütün fəaliyyətlərimin bir-biri ilə ilişkisi var. Hamısı da mənim bəşəriyyətə olan sonsuz sevgimdən qaynaqlanmaqdadır.
- Qandilər **Banya** oymağındandır. Böyük olasılığa görə banyalılar ətir satışı ilə uğraşmışlar. Ancaq məndən üç nəsəl öncədən başlayaraq **Katyavadın** müxtəlif hökumətlərində başbakan olmuşlar. Böyük babamın dürüst bir insan olduğunu söylərdilər. İqtidardakı dedi-qodular və qarşıdurmalar üzündən böyük babam **Purbəndər** hökumətindən uzaqlaşmış və **Cunaqad** bölgəsinə sığınmış. Cunaqada vardıqında oranın elmay¹ına sol əli ilə salam vermiş. Elbayın yaxın adamları buna görə böyük babamı tənqid edib və bu davranışını açıqca sayqısızlıq olaraq bildirmişlər. Bu haqda böyük babamı sorqulamışlar. Böyük babam da demiş ki: “sağ əlim Purbəndər əmirinin girovundadır.”

¹ Elbay—vali

- Atam yaxınlarını çox sevirdi. Dürüst, ancaq aqressiv biri idi. Vaxtının çoxunu cismani zövqlərə həsr etirmiş. Çünkü 40 yaşı keçdikdən sonra dördüncü kərə evlənmişdi. Ancaq dürüslüyündən dolayı həm öz əqrəbalarımız içində həm də kənarlarda çox etibara sahib idi.
- Anamın xəyallarımnda buraxdığı təsirlər çox qutsal olmuşdur. Anam çox mömin və məzhəbi biri idi. Dualarını etmədən yemək yediyini xatırlamıram. Ən çətin nəzirlər edərdi və etdiyi nəzrlər nə idisə, mütləq yerinə yetirərdi. Hətta ən çətin xəstəliklər bilə, onu dua etməkdən saxlaya bilməzdi.
- Bu ata-anadan mən Purbənd şəhərində dünyaya gəlmişəm. Çocuqluğumu Purbənddə keçirdim. Orada məni oxula göndərdilər. Çarpı cədvəlini çox çətinliklə öyrəndim. O dönəm həyatımdan çox şeylər anımsamıram. O dövəmdən daha artıq bir şey xatırlaya bilməmə göstərir ki, küt hafizəm var imiş.
- Çox utanqac biri idim. Başqaları ilə ilişki qurmaqdan çəkinirdim. Kitablarım biricik arxadaşlarım idi. Gündəlik işim bu idi ki, hər gün tam vaxtında dərəcə gedim və dərəcə bitər-bitməz evə gəlirəm. Evə getməyə tələsirdim çünkü başqaları ilə danışmağa həvəsim yox idi. Başqalarının məni məsxərə etməsindən qorxurdum.
- Orta oxula girdiyimdə ilk sınaqda ilginclik bir olay oldu. Onu burda xatırlamaq istərdim. Müfəttiş Jils bizim oxula gəlmişdi. İmla yoxlaması etmək üçün bizə beş söz dedi. Bu beş sözü yazmalı idiq. Bu sözlərdən biri “çaynıq” idi. Mən bu sözü doğruca yazı bilməmişdim. Öyrətmənimiz ayağının kiçik zərbəsi ilə məni yanışıma yönəltmək istədi. Ancaq

mən öyrətmənimin işarəsini anlaya bilməmişdim. Mən təsəvvür edə bilmirdim ki, öyrətmənim yanlışımı düzəltməm üçün yanımdakı sinif arxadaşımın kağızına baxmamı istəyə bilər. Mən öylə sanmışdım ki, uşaqların bir-birinin kağızlarına baxmalarını önləmək üçün öyrətmən ordadır. Sonuc böylə oldu ki, məndən başqa bütün uşaqlar sözlərin imlasını doğru yazmışdılar. Yalnız axmağın biri mənmişəm. Öyrətmənim daha sonra mənim bu axmaqlığıma diqqət etməmi istədi. Ancaq onun da təlaşsı bir yarar sağlamadı. Başqasının kağızsı üzündən yazma hünərini heç vaxt öyrənə bilmədim.

- On üç yaşmda evlənmənin acı xatirələrini burda anlatmam mənim üçün çox çətindir. İndi mənim gözetimimdə olan eyni yaşda gənclərin evlənmədiklərini görüdüyümdə sevinirəm. Böylə qeyri-təbii evlənmələr üçün heç tür əxlaqi bəraətləri qəbul edə bilmirəm.
- O zaman, o yaşda evlənmək mənim üçün yeni paltar geymə, rəqs etmə, yaxşı yeməklər yemə, bir qızla bir yerdə oynamadan ötəyə bir anlam daşımırdı. Cinsi içgüdülər (instinktlər) daha sonra ortaya çıxdı.
- İlk evlilik gecəsini xatırlayıram. İki uşaq özləri bilmədən həyatın dənizinə atılmışdılar. Qardaşımın xanımı mənə nə edəcəyimi diqqətlə öyrətmişdi. Qadınım kimin öyrətdiklərini bilmirəm. Bunu heç zaman ondan sormadım da. İndi də ondan böylə bir soru sormağ fikrində deyiləm. Oxucu diqqət etməlidir ki, ilk gecədə biz çox sinirli idik və bir-birimizlə qarşılaşacaq istəyimizi bu sinirlilik söndürürdü. Hər ikimizdə çox utanqac idik. Onunla necə və nə danışacağdım? Bu qonuda mənə verilən

təlimlər yardımçım olmurdu. Böylə durumlar üçün əslində heç bir təlim də lazım deyilmiş. Biz yavaş—yavaş bir-birimizlə tanış olur və nə danışacağımızı öyrənirdik. Biz ikimiz də həmyaş idik. Ancaq ərlik məqamına yüksəlmək üçün mənə çox zaman lazım olmadı.

- Onu daha çox sevdiyimi etiraf etməliyəm. Hətta oxulda sürəkli onu düşünürdüm. Düşünürdüm ki, gecə tez gəlsə idi, yenə də bir yerdə olardıq. Ondan ayrı qalmaq mənim üçün dözülməz idi. Genəldə anlamsız sözlərimlə onun gecələr oyaq qalmasına səbəb olurdum. Sosial işlərə meyllənməsə idim, ona olan bu qədər aşırı bağlılığım böyük ehtimala görə məni xəstələndirəcək ya da erkən ölümə sürükləyəcəkdi. Ancaq hər gün səhər erkəndən etməm gərəkən bir sürü işlər olurdu. Bu işləri başqasına buraxmaq istəmirdim. Bu amil məni bir çox təhlükələrdən qoruya bildi. İnsanın özünü işə həsr etməsi əxlaqi baxımdan çox öyrəticidir.
- Öz bacarığımı göstərmək üçün heç bir özəl çaba içinə girmirdim. Bir ödəül aldığımda ya da mənə burslu təhsil verildiyində heyrat edirdim. Ancaq mənə verilən ödülləri çox dəyərləndirir, onu şəxsiyyətimin əxlaqi parçası etməyə çalışırdım. Bir xəta etdiyim zaman gözlərim yaşla dolurdu. Bir dəfə müəllim tərəfindən döyüldüyümü xatırlayıram. Kötəyin ağırları məni bir o qədər incitmirdi. Məni incidən o idi ki, nədən mən öz ödəvimi etməmişəm.
- Orta oxulda oxuduğumda iki dostum var idi. Bu dostluqlardan biri həyatımın müsibətlərindən biri oldu. Bu dostumun islahı üçün çox çabaladım. Daha sonra anladım ki, mən yanlış bir yöntəm qullanmışam. Gerçək bir eyitici, eyitmək istədiyi

adamlarla çox yaxın ilişkidə bulunmamalıdır. Gerçək dostluq bir tür ruhi birlikdir ki, bu dünyada ona rast gəlmək çətinidir. Yalnız ortaq karakterləri olanlarda dostluq uzun sürə davam edə bilər. Dostlar birbirlərini etkilərlər. Bu üzdən də dostluqda eyitimə imkan olmur. Mən öz təcrübələrimdən böylə qərara gəldim ki, özəl və çox yaxın ilişkilərdən çəkinmək lazımdır. Çünkü insan kötülükləri dürüstlükərdən daha tez öyrənir. Tanrı ilə dost olmaq istəyən adam ya yalnız qalmalıdır ya da bütün insanları sevməlidir. Bəlkə mən yanlışdırəm ancaq çox yaxın dostluq bağları qurma çabalarımın hamısı uğursuz olmuşdur.

- Bu dostumun davranışları mənə sehirli biçimdə etkiləyirdi. O, uzaq məsafələri sürətlə qaça bilirdi. Uzunluq və yüksəklik atılımında özəl məharəti var idi. Hər tür bədən tənbihiyə dözürdü. O, bir çox hallarda bütün bu hünərlərini mənə özümə çəkirdi. İnsan özündə olmayan üstünlükləri başqasında görəndə genəldə şaşırıb qalar. Mən də bu dostumun göstəriləri qarşısında heyranətimi gizlədə bilmirdim. Bu heyranə mənə güclü şəkildə onun kimi olma duyqusunu oluşturdurdu. Mən nə qaça nə də atıla bilirdim. Sürəkli öz-özümə düşünürdüm ki, nədən mən də onun kimi güclü olmamalıyam?
- Mən çox qorxaq idim. Sürəkli oğrulardan, ilanlardan və ruhlardan qorxardım. Gecə olduğunda qapanmış qapını açıb dışarıya çıxmağa cürət edə bilməzdim. Qaranlıqdan çox qorxurdum. Demək olar ki, qaranlıqda qorxumdan yata bilməzdim. Düşünürdüm ki, hava qaranlıqlaşdığıanda oğrular bir yandan, ilanlar və ruhlər başqa yandan mənə

saldıracaqlar. Bu üzdən otaqda bir çıraq olmadan yata bilməzdim.

- Dostum mənim bütün bu zəif yönlərimi bilirdi. Özəlliklə o mənə deyirdi ki, ilanları diri-diri əllərində tuta bilər. Oğrularla savaşa biləcəyini deyirdi. Ruhlara da əsla inanmırdı. Sonra böylə sonuc alırdı ki, onda olan bütün bu üstün özəlliklər ət yediyindəndir. Bizim ailəmiz ətyeməzlərə mənsub idi.
- Bütün bunlar məndə xoş təəssürat oyadırdı. Yavaş-yavaş məndə ətyemə fikri baş qaldırdı. Çünkü ət yesə idim, mən də qorxmaz və güclü ola bilərdim. Mən də böylə bir fikir də oluşurdu ki, bütün Hind əhalisi ət yesə, ingilislərə qalib gələ bilərlər.
- Gizlin düzənlənən törənlərdə artıq evimizdə yemək yemirdim. Anam nə qədər israr etsə idi də, bir bəhanə gətirib yemək yemirdim. Ancaq bu bəhanələr mənim vicdanımı ağrıdırdı. Bilirdim ki, anama yalan söyləyirəm. Bunu da bilirdim ki, atam-anam mənim ət yediyimi bilsəydilər çox üzləcəkdilər. Bu da məni çox rahatsız edirdi. Bu üzdən də düşündüm ki, insanın ata-anasına yalan danışması ət yeməkdən daha ağır suçdur. Ata-anam yaşadıkları sürəcə ət yeməyi özüm üçün yasaqladım. Onlar həyatda olmadıqlarında mən yalnız özüm üçün yaşayacaq, azad olacaqdım və onlara da yalan danışmaq zorunda qalmayacaqdım. Bu qərarımı dostuma açıqladım. O gündən də əsla ət yemədim.
- Dostum bir dəfə məni fahişəxanaya apardı və bəzi təlimləri ilə məni içəri göndərdi. Hər şey öncədən hazırlanmışdı, hətta dostum fahişənin parasını da öncədən ödəmişdi. Mən günah ortamına girmişdim.

Ancaq Tanrı öz mərhəməti ilə mənə bu günah ortamından uzaqlaşdırmağı başardı. Bu günah ortamında mən kor və lal kimi davranırdım. Taxtın üzərində çılpaq oturmuş fahişənin yanında səsizcə bir sürə oturdum. Dilim tutulmuşdu. Yəqin ki, bu fahişə qadın da məndən bezmiş olacaq ki, otağın çıxış qapısını göstərib və çıxmamı istədi. O an hiss edirdim ki, mənim mərdliyim və şərəfim aşağılanmışdır. Utandığımdan yerə girmək istəyirdim. Daha sonra Tanrıya şükr etdim ki, mənə o günah ortamında qorudu. Ən az bu kimi dörd olayı həyatımda xatırlaya bilirəm ki, hər dəfəsində günaha batmamam üçün şansım yardımçım olmuşdur. Nəcəbətım və şərəfim zədələnməmişdir. Yalnızca əxlaqı açıdan bu olayları dəyərləndirəcək olarsa, bunların hamısı əxlaqi yenilgə sayıla bilər. Çünki hər dəfəsində cinsi meyllər mənə bu ortamlara sürükləmişdi. Sadə bir baxışla cinsi ehtiyacları bərtərəf etmək təbii olaraq dəyərləndirilə bilər. Ancaq mənim baxışıma görə özünü günahlardan qorumuş bir kişi ruhən və əxlaqən qurtulmuş insandır. Bu açıdan mən özümü qurtulmuş insan olaraq sayırdım.

- Bildiyimiz kimi bir kişi nə qədər güclü olsa da, genəldə nəfsinin istəkləri və təhrikləri qarşısında dözə bilməz. Tanrı iradəsi bəzən insanı düşdüüyü günah ortamlarından uzaqlaşdırmaqla bilir. Ancaq bir insanın nə qədər özgür olması, öz nəfsi meyllərindən asılı olması, mühitdən nə dərəcədə etkilənməsi, öz yazqısını (talehini) oluşturmaqda nə qədər özgür olması kimi qonular sirli sahələrdir və hər zaman da sirli olaraq qalacaqdır.

- Bu dostumla olan ilişkilərim qadınımınla mənim aramda ixtilaf yaradırdı. Mən qadınımı çox sevirdim və çox qısqanc idim. Bəzən qadınımın şübhələndirdim. Bu dostum da mənim şübhələrimi kövrükləyirdi. O zaman dostumun söylədiklərinə əsla şübhə etmirdim. Ancaq bu dostumun təhrikləri üzündən qadınımın verdiyim əziyətlərdən dolayı heç vaxt özümü bağışlaya bilmirəm. Bəlkə yalnız bir hindli eş ancaq bu qədər əziyətlərə dözə bilərdi. Bu üzəndən də mən qadınımın səbrin və dözüminin örnəyi kimi anlamışam.
- Qadınımın olan şübhə, yalnız o zaman mənəndən tam olaraq ayrıldı ki, bütün çətinliklərə baxmayaraq **ahimsanı** anladım. O zaman **brahmaçarya*****'nın parlaqlığını və ehtişamını gördüm və anladım ki, qadınımın ərinin kənizi deyildir. Qadınımın həyatının, acılarının və sevinclərinin ortağıdır. Qadınım da hər qədər azadlığa sahib olmalıdır. Hər dəfə öz şübhələrimi xatırladığımda öz axmaqlığıma və şəhvətdən qaynaqlanan rəhmsizliyəmə nifrət edirəm. Dostuma olan kor-koranə inancımınla dolayı da çox üzgün oluram.
- Altı yaşından on yeddi yaşımın qədər oxula gedirdim. Oxulda məzhəbin dışında hər şey öyrədilirdi. Öyrətmənlərimin anlatdıqlarını onları özəl yardımını olmasaydı mənimsəyə bilməzdim. Bəzən çevrədən də dəyişik şeylər öyrənirdim. Burada mən “məzhəb” sözünün çox geniş anlamını nəzərdə tuturam. Yəni şəxsi özümşəmə və insanın öz nəfsini anlaması anlamında.

*** qadınla yalnız uşuq doğurmaq üçün seks yarpaq.

- Zamanla bir şey məndə bir ilkə halına gəldi. O da bu idi ki, əxlaq əşyanın təməlidir və doğruluq (həqiqət) bütün əxlaqi işlərin cövhəridir. Böyləcə doğruluq mənim tək amacım oldu. Bu inanc gün keçdikcə mənim varlığımda gəlir və daha da geniş anlam daşıyırdı.
- Nəcis saymanı Hind məzhəbinin ən böyük qüsuru sayıram**** Bu sonuc mənim Afrikadakı acı təcrübələrimdən ortaya çıxmamışdır. Buna görə də deyil ki, bir zamanlar məzhəbsiz olmuş və Tanrıya inanmamışam. Ayrıca, məndə oluşan bu görüş xristianlıq kitablarının müəliəsi ilə də şəkillənməmiş. Bu görüşün məndə meydana çıxmasının dərin səbəbi var. Hələ **İncili** oxumadan öncə bu fikir məndə olmuşdu. On iki yaşında ikən bunun doğru olmadığı düşüncəsinə vardım. Nəcislərdən sayılan **Uka** adında təmizlikçi bir qadın bizim evə gəlirdi. Evdə tualeti təmizlərdi. Sürəkli anamdan sorardım ki, nədən ona toxunmaq yasaqdır? Mənə öyrətmişdilər ki, əgər təsadüfən Ukaya toxunsam məzhəbi qusl almalıyam. Mən bu əmrə itaət etsəm də içimdə etiraz duyqusu daşıyırdım. İnsanları nəcis saymanın məzhəbi bir qural olacağını rədd edirdim. Mən öz vəzifəni yaxşı bilən və ata-ana əmrlərinə tabe olan bir uşaq idim. Ancaq bu mövzu ilə ilgili ata-anamla ixtilafı dərindən olurdu. Anam deyirdi ki, Uka ilə cismi təmizləmə suç saymaq kəsinliklə doğru deyildir, yanlışdır.
- Orta oxulu bitirmə sınavını 1887-ci ildə verdim.

**** Hind inancına görə insanlar müxtəlif təbəqələrə ayrılırlar. Bəzi insanlar bu təbəqələrin dışında yer alır və nəcis sayılırlar. Nəcis sayılanlar tualet təmizləmə kimi aşağı işlərdə çalışmağa məhkumdurlar.

- Ailə böyüklərim böylə hesab edirdilər ki, öyrənimimi davam etmək üçün bir kalecə girməliyəm. **Bəmbəidə** daha ucuz bir kalec var idi. Oraya girməyə qərar verdim və **Samaldas** kalecinə girdim. Kalecə girdiyimdə sanki dənizə girmiş kimi hiss etdim özümü. Hər şey mənim üçün çox çətin idi. Öyrətmənlərin dərslərini təkbəşimə anlaya bilmirdim. Anlaya bilmədiyim üçün də onlara qarşı içdən sayqım ortaya çıxmırdı. Əlbəttə bu, onların suçu deyildi. Mən çox zəif biri idim. İlin ilk yarısının bitimində evimizə döndüm.
- Ailəmizin dostu olan alim bir brəhmən var idi. Mən tətildə evimizə döndüyümdə o da bizə gəlmişdi. Anam və böyük qardaşımla söhbət edərkən, mənim də öyrənimim haqda sorular sordu. ***** Mənim Samaldas kalecdə olduğumu öyrəndiyində dedi: “İndi zaman dəyişmiş. Sizə tövsiyə edərdim ki, onu da öyrənim üçün İngiltərəyə göndərsiniz. Oğlum **Kualram** deyir ki, çox asan hüquq oxuyub vəkil olmaq mümkündür. Üç il sonra geri dönəcək. Üç il uzun zaman deyil. Xərci də 4-5 min rupiyədən artıq olmaz. İngiltərədən geri dönən vəkilləri görürsünüzmü? Hamısının işləri yolunda. Hətta gələcəkdə daha böyük vəzifələrə də yüksələ bilər. Mən tklif edirəm ki, **Mohndası** ***** öyrənim üçün ingiltərəyə göndərsiniz.”
- Anam çox dərqli biçimdə heyərdə idi. Kimsə anama demişdi ki, İngiltərədə ət yeməmək mümkün deyil. Hər kəs ət yeyirmiş. Bir başqası da demişdi ki, İngiltərədə şarab içmədən yaşamaq olmaz. Anam

***** Bu zaman Qandinin atası ölmüşdü.

***** Qandinin kiçik adı. “Qandi” onun soyadı “Mohndas” isə, adı olmuşdur. Mahatma da daha sonra ona verilən ləqəbdır.

məndən sordu: “Bu söylənənlər haqda nələr düşünürsən?” Mən də anama dedim: “Mənə inanmırsınızmı? Mən heç bir biçimdə sizə yalan söyləmərəm. Bunların heç birisinə bulaşmayacağıma and içirəm. Nə ət yeyəcəyəm, nə də içki içəcəyəm. Böylə bir təhlükə olsaydı brəhmən **Cuşuci** mənim getməmi istərdimi?” Anama söz verdim ki, İngiltərədə qadınlara yanaşmayacam, ət yeməyəcəm və içki içməyəcəm. Bu sözü verdikdən sonra anam İngiltərəyə getməmə izn verdi.

- Londona getmədən öncə ağımda bəzi planlarım və sorularım var idi. Londonun necə bir yer olduğunu düşünür və oranı yaxından görüb kulturu ilə tanış olmaq istəyirdim.
- Onsəkkiz yaşında İngiltərəyə getdim. Onların məramı, hətta evləri də mənim üçün qərribə idi. İngilis kulturu haqqında heç bir bilgim yox idi. Bu üzdən də sürəkli öz əxlaqıma diqqət etməli idim. Ən önəmlisi isə, mənim ətyeməzliyim idi. Ətsiz yeməklər də çox dadsız və sevimsiz idi. İngiltərə artıq mənim üçün sevimsiz bir ölkə olmuşdu, ancaq geri də dönə bilməzdim. İçimdən bir səs deyirdi: “Madam ki, gəlmişsən bu üç il müddəti dözməlisən.”
- Kirayə qaldığım ev sahibəsi xanım mənə necə yemək hazırlayacağını bilmirdi. Mənimlə bir evdə qalan arxadaşım hər gün mənə ət yeməyi təlqin edirdi. Ancaq mən anama verdiyim sözümü xatırlayırdı və onun dedikləri qarşısında susurdum. Bir gün bu arxadaşım **Benthamın** “Ağ olma nəzəriyyəsi” adlı kitabını yüksək səslə mənə oxumağa başladı. Sanki yazıq olmuşdum və ağılım

heç bir şey anlamırdı. Kitabın dili mənim anlayacağım səviyədən daha çətin idi. Bu üzdən arxadaşım anlaya bilmədiyim mövzuları açıqlayırdı. Sonunda dedim “Lütfən məni bağışlayın! Bu mövzular mənim səviyəmin ötəsinədir. Ət yemənin gərəkli olduğunu qəbul edirəm, ancaq anama söz vermişəm. Bu sözümdən vaz keçə bilmərəm. Bu üzdən də bu haqda danışmaq istəmirəm.”

- Hər gün 15-20 kilometr yol getməliyəm ki, özümü ucuz bir yeməxanaya çatdırım və orada ətsiz yemək yeyim. Ancaq yediyim yeməklərdən əsla razı qalmırdım. Bu uzun yolu gedib gəlmə zamanı bir gün yol üstündə **Fərinqdon** küçəsində sırf bitkisəl yeməklər satan bir yeməxanaya rast gəldim. Bu yeməxanayı tapdığıma çox sevinmişdim. Yeməxanaya girmədən öncə onun vitrinin önündə bəzi kitabların satışa buraxıldığını da gördüm. Bu kitabların içində **Saltın** yazdığı “Bitkisəl yeməklərin yararları” əsərini gördüm. Bu kitabı alıb yeməxanaya girdim. İngiltərəyə gəldiyim gündən ilk kəz idi böylə rahat və dadlı yemək yeyirdim. Tanrı mənə yardım etmişdi. Saltın kitabını başından sona qədər diqqətlə oxudum və çox ciddi biçimdə onun təsirinə qapıldım. Bu kitabı oxuduqdan sonra artıq anama verdiyim sözlərə görə deyil, öz özgül istəyimlə bitkisəl yeməklər yeməyə başladım. Ancaq anama söz verdiyim günə də salamlarımı göndərdim. O zamana qədər verdiyim sözə sahib çıxmaq üçün ətyeməz olmuşdum. Ancaq bu kitabı oxuduqdan sonra bilincli biçimdə ət yeməkdən çəkinirdim. Daha öncə bütün hindlilərin ət yemələrini dilərdim. O gündən sonra artıq bu

istəkdən vaz keçirdim. Artıq ət yeməmək mənim üçün bir vicdan görəvi kimi ortaya çıxırdı.

- Bir məzhəbi yeni qəbul edən insanın həyəcanı o məzhəbin kulturu içində doğmuş olan insanların həyəcanından daha artıq olur. Bitkisəl yeməklərə inanmaq o zaman İngiltərədə yeni bir hərəkət idi. Bu, mənim üçün yeni idi. Çünkü söylədiyim kimi İngiltərəyə getdikdən sonra ət yeməyə inanırdım və sadəcə anama verdiyim sözə görə ət yemirdim. Bu kitabı oxuduqdan və iradəmin güclənməsindən sonra məhəlləmizdə bitkisəl yeməklər klubu açmaq istədim. O məhəllədə yaşayan **Arnolddan** istədim ki, klubun başqan yardımçısı olsun. “Vigiterian” kitabının yazarı Doktor **Uldfild** də klubun başqanı oldu. Mən özüm də klubun müdürü oldum.
- Bitkisəl Yeməklər Klubunun yönətim quruluşuna seçildikdən sonra söz verdim ki, quruluş bütün toplantılarına qatılacağam. Ancaq sürəklili özümü bu toplantılarda lal kimi hiss edirdim. Bu, danışmaq istəmədiyimdən deyildi. Necə və nə danışacağımı bilmirdim. Bu utanqacılıq duyqusu İngiltərə həyatımda heç bir zaman məni tərk etmədi. Hətta ictimai bir müləqata getdiyim zaman, orada bir neçə kişinin olması mənim susqunluğuma səbəb olurdu.
- Mənim utanqacılığım bəziləri tərəfindən məsxərə edilsə də, bunun mənim üçün yararlı olduğunu da deməliyəm. İngiltərə həyatımdakı utanqacılığım indi mənim sevincimə səbəb olur. Bu utanqacılığın ən böyük faydası mənim üçün az və öz danışmağı öyrənmək idi. Sözlərdə qənaət etmə düşüncəsini mənə öyrətdi.
- 1890-cı ildə Parisdə böyük bir sərgi düzənlənmişdi. Oraya getmək üçün bəzi hazırlaqlar haqqında bilgi

əldə etmişdim. Çünkü Parisi görmək arzularımdan biri idi. Parisə getməyi qafama taxmışdım. Parisdə diqqətimi çəkən 300 metr yüksəkliyində olan bütünüylə poladdan yapılmış **İfel** bürcü idi. Başqa ilginç şeylər də var idi, ancaq İfel bürcü mənim diqqətimi daha çox çəkmişdi.

- O sərgidən xatirimdə İfel bürcündən başqa bir şey qalmadı. Çünkü 2-3 kərə ifelin zirvəsinə çıxdım. İfel bürcünün birinci qatında bir yeməxana var idi. Orada yemək yediyimi isbat etmək üçün yeddi şəling paramı boşuna xərclədim. Bir də Parisin əski kisələri xatirimdədir, unudulmur. Notrdam kilsəsinin möhtəşəm memarlığı diqqətimi çox çəkmişdi. O an hiss etdim ki, milyonlarca insanın qəlbində Tanrı sevgisi olmasaydı bu kilsənin yapımı üçün paralarından vaz keçməzdilər.
- Bir neçə söz də **İfel** bürcü haqda deməliyəm. Bilmirəm indi bu bürcün nə faydası var. Ancaq o zaman müxaliflər və müvafıqlar tərəfindən İfel haqqında bəzi fikirlər söylənirdi. Tolstoyun bürcə bağlı olumsuz şeylər söylədiyini xatırlayıram. Tolstoy deyirdi ki, İfel bürcü bəşərin ağlının məhsulu deyildir, dəliliyinin ürünüdür. Ayrıca, Tolstoy deyirdi ki, tütün ən pis zəhərdir. Çünkü tütünə alışan bir şəxs elə bir cinayət edir ki, bir sərxoş heç vaxt o cinayəti edə bilməz. Alkolik içkilər adamı axmaqlaşdırır, ancaq tütün adamın zəhnini qaranlıqlaşdırır və xətalı saraylar yapımına olanaq sağlar. İfel bürcünü quranlar da bu kimi təsirlər altında olmuşlar. İfel bürcünün yapımında heç bir estetik sənət dərinliyi yoxdur. Bu bürcün memarlıq sənəti baxımından heç bir dəyəri yoxdur. İnsanların ona olan meyli onun yeni və bu qədər

yüksək olmasından dolayıdır. Bu bürc sərginin oynucağı idi. Biz insanlar içimizdə çoculuq duyqusunu daşıdığımız müddətcə oynucaqlara meyilli oluruz. Bürc bu gerçəyi gözlər önünə səirdi ki, bizlər hamımız hələ də birər oynucaqlarla məşğul olan çocularıq. Bəlkə də İfel bürcünün bu baxımdan faydalı olduğunu söyləmək mümkündür.

- 1891-ci ildə son sınavlarımı verib vəkillər mərkəzinə dəvət aldım və gəmi ilə vətənə doğru hərəkət etdim.
- Böyük qardaşım mənə çox ümidlər bağlamışdı. Zəngin olma duyqusu onda çox güclü idi. Çox mərhəmətli idi və yanlışlıqları bağışlaya bilirdi. Bu özəlliyn onun sadə təbiəti ilə birləşməsi bir çox dürüst dostlarının ətrafında olmasına səbəb olmuşdu. Qardaşım dostlarının yardımı ilə mənə yaxşı vəkillik işi tapacağını düşünürdü. Mənim işlərimin yaxşı yürüyəcəyinə və daha çox para qazanacağıma inandığından dolayı əlindən gələni əsirgəməirdi.
- Ancaq mənim Bəmbəidə 4-5 aydan artıq qalmam mümkün deyildi. Çünkü orada qalmam üçün yetərincə gəlirim yox idi. Mən həyata böylə başladım. Çox tez bir zamanda vəkilliyin yaxşı bir iş olmadığını anladım. Çünkü mənə görə vəkillikdə elm və bilgi az, ancaq nımayışkaranəlik çoxdur. Mən öz işimdə ağır sorumluluq hiss edirdim.
- Ümitsiz bir durumda Bəmbəini tərk edib **Rackuta** getdim. Orada özüm üçün bir iş yeri tərtib etdib normal bir həyata başladım. Vəkillik işimdən ortalama ayda 300 rupiyə qazanırdım.
- Bu zaman ticari bir mərkəz **Purbəndərdən** qardaşıma bir məktub yazaraq böylə bir önəridə

bulunmuşdu: “Biz Güney Afrikada çalışırıq və müəssisəmiz çox böyükdür. Oranın məhkəməsində 40 min məbləğində bir dava açmışıq. Bir sürədir bu dava sürməkdədir. Ən yaxşı hüquq danışmanları və vəkilləri işə almışıq. Siz də qardaşınızı ora göndərsəniz həm bizə həm də sizə çox yararlı olar. O, bu işdən yaxşı para qazana bilər, ayrıca, dünyanın fərqli bir yerini görməsi üçün də bir fürsət əldə etmiş olur.”

- Mən oraya bir vəkil kimi deyil, müəssisənin bir təmsilçisi kimi göndərildim. Ancaq Hindistandan uzaqlaşmaq istəyirdim. Ayrıca, yeni bir ölkəni görüb fərqli təcrübələri yaşama düşüncəsi də mənə bu işə təhrik edirdi. Bunun yanı sıra 105 pund qardaşıma yardım edərək ailənin ağır xərcinə yardımda buluna biləcəkdim. Bu üzdən də heç bir etiraz etmədən önərini qəbul edərək Afrikanın güneyinə yola düşdüm.
- Afrikanın güneyinə doğru hərəkət edərkən, İngiltərəyə getdiyim kimi ayrılıq acısını hiss etmirdim. Çünki artıq anam ölmüşdü. Xarici ölkələrə səfər haqqında təcrübələrim var idi. Rackutdan Bəmbəiyə getmək də mənim üçün artıq çətin iş deyildi. Bu dəfə, yalnız xanımımın ayrılığı qalma acıları içimi doldururdu. İngiltərədən dönəndən sonra başqa bir evladımız da olmuşdu. Bizim sevgimiz hələ şəhvətdən arınmamışdı. Ancaq zaman keçdikcə daha da təmizlənirdi. Mən Avropadan döndükdən sonra bir yerdə çox az olurduq. Çünki artıq həm də xanımımın öyrətməni olmuşdum. Bir az laqeyd davransam da ona bəzi bilgiləri öyrətməyə çalışırdım. Hər ikimizdə inanırıdıq ki, bu islahatların gerçəkləşməsi üçün

daha çox bir yerdə yaşamalırıq. Ancaq Güney Afrikanın cazibəsi ayrılıq acılarına üstün gəlirdi.

- Afrikaya varışımızda bizi qarşılamağa bir sürü adam gəlmişdi. Onlara baxdığımda gördüm ki, hindililərə hörmətləri yoxdur. Məni görənlər çox maraqla mənə baxırdılar. Mənim paltarım digər hindlilərin paltarından fərqli idi. Əyininmə yaxası düyməli pencək və başımda əmmaməyə bənzər sarıq var idi.
- Afrikaya varışımın üçüncü günündə **Durban** şəhərindəki bir məhkəmə duruşmasını izləməyə getdim. Bizi Afrikaya aparan Abdulla Şit adında patron məni bir adama təqdim edib öz vəkillərinin yanında oturtdu. Məhkəmənin hakimi diqqətlə məni baxırdı. Sonunda üzünü mənə tutub başımdan sarığımı çıxarmamı istədi. Məhkəmənin qanunlarına görə başı sarıqlı ya da papaqlı məhkəmə salonunda olmaq hörmətsizlik sayılmış. Mən Qazinin bu istəyini qəbul etməyib oranı tərk etdim.
- Varışımın yeddinci ya da səkkizinci günü idi. Durbandan **Perturya**’ya hərəkət etdim. Qatarda bir dərəcəli yer mənə rezerv edilmişdi. Gecə saat 9-da Qatar Natalın başkəndi Martizburqa çatdı. Genəldə yolçular yataq ləvazimatını bu dayanacaqda təmin edirdilər. Dəmiryolu işçilərindən biri içəriyə girib yataq istəyib istəmədiyimi sordu. Mən də “Yox, mən özümlə yataq ləvazimatını götürmüşəm” dedim. Adam dışarı çıxdı. O çıxdıqdan ☐ onar içəriyə başqa birisi girib məni başdan ayağa süzdü və mənim “rəngli” bir müsafir olduğumu gördü. Bu durumdan adam rahatsız görünürdü. Dışarıya çıxıb bir sürə ☐ onar rəsmi iki

görəvli ilə geri dönüb mənə “Çıx dışarı, sən sizlərə özəl vaqona minməli idin. Burası sizlərə aid deyil.” Mən dedim: Ancaq mənim biletim buranı göstərir. Hamısı bir səslə dedi: Biletin haranı göstərməsi önəmli deyil. Sənə dedik ki, başqa vaqona getməlisən. “Rəngli”lərə məxsus olan vaqona. Mən dedim: Mən də sizə deyirəm ki, Durbanda mənim buraya minməyimə izn verdilər. Bu vaqonda oturmuşam və başqa vaqona da getməyəcəyəm. Çünkü bura mənim yerimdir. Məmur dedi: Yox, gedəcəksən. Getməsən polisi çağıracam səni burdan dışarı atacaq. Dedim: Siz polisi çağıra bilərsiniz. İstərsəniz çağırın. Ancaq mən öz istəyimlə buranı tərk etməyəcəyəm. Çünkü burası mənim yerimdir. Polisi çağırıdılar. Polis mənim əlimdən tutub zorla dışarı atdı. Yolçuluq əşyalarımı da dışarı atdılar. Mən bir başqa vaqona getməyi qəbul etmədim. Qatar yola düşüb getdi. Sadəcə əlçantamı alıb bəkləmə odasına getdim. Digər əşyalarım orada dağıldığı kimi qaldı. Dəmiryolu işçiləri əşyalarımı toparlamışdılar. Qış fəsli idi. Güney Afrikanın yüksəkliklərində qış çox sərt olur. Yüksəklikdə yerləşən Maritzburq da çox soyuq idi. Paltovumu çamadanıma qoymuşdum. Təkrar aşağılanmaq qorxusundan paltomu istəyə bilmirdim. Çarəsiz olaraq orada soyuqdan titrəyərək gözləməli idim. Otaqda nə işiq var idi nə də çıraq. Gecəyarısı içəriyə bir müsafir gəldi. Sanki mənimlə danışmaq istəyirdi. Ancaq danışmağa həvəsim yox idi. O an öz görəvim haqda düşünürdüm: Burada qalıb öz haqqımı savunmalı idim, yoxsa Hindistanamı dönməli idim? Ya da bu aşağılanmaya aldırış etmədən Perturyayamı getməli və oradaki

araşdırmamı tamamlayıb gerimi dönməli idim? Görəvimi bitirmədən Hindistana dönmək qorxaqlığın göstərgəsi olacaqdı. Qarşılaşdığım çətinliklər çox ciddi deyildi, sadəcə irqçiliyin bəlasına tuş olmuşdum. Bu bəla ilə savaşmalı idim. Savaş üçün də çətinliklərə qatlaşmaq gərəkirdi. Bu üzdən də bir sonrakı qatarla Perturyaya getməyə qərar verdim.

- İlk görəvim Perturyada yaşayan hindliləri toplayıb onlara irqçiliyin kötülükləri haqda danışmaq idi. Onları bu yöndə aydınlatmaq gərəkirdi.
- O mitinqdəki nitqim demək olar ki, bir toplantıdakı ilk qonuşmam sayılırdı. Durum haqqındakı söhbətimi öncədən çox diqqətlə hazırlamışdım. Hər zaman tacirlərin və alverçilərin ticarətdə doğruluğun olmayacağı söyləntilərini eşitmişdim. Mən bu sözləri qəbul etmirdim və yenə də qəbul etmirəm. İndinin özündə də doğruluqla ticarətin uyuşmayacağını savunan dostlarım var. Bunlara görə ticarət əməli və doğruluq işə, məzhəbi bir işdir. Bunlara görə əməli işlə məzhəbi işlərin sahələri başqadır. Bu üzdən doğruluğun ticarətdə keçərli olmayacağına inanırlar. Mən öz qonuşmamda şiddətlə bu tür baxışa qarşı çıxdım. Tacirləri və alverçiləri dürüst və doğru olmağa səslədim. Bu işin iki baxımdan Hindistan üçün yararlı olacağını savundum. Birincisi doğruluğun zəruri olmasını düşünmək gərəkirdi və ikincisi də bu ki, onların yabancı bir ölkədə doğru olmamalarının görüntüsü milyonlarca vətəndaşlarının hesabına yazılacaqdı.
- Yol keçidlərindən yararlanmaq da bir neçə kərə mənə sorun çıxardı. Mən genəldə Prezident xiyabanından keçirdim. Prezident **Kruqer**in evi bu

xiyabanda yerləşirdi. Kruqerin evi çox sadə idi və ətrafında bağ filan da yox idi. Qonşu evlərdən heç də fərqlənmirdi. Bir çox Perturya zənginlərinin evi prezidentin evindən daha görkəmli görünürdü. Prezident Kruqerin evinin bu qədər sadə olması dildən-dilə düşmüşdü. Ancaq prezident buna aldırış etmirdi. Prezidentin evinin önündə bir polis gözətçinin olması göstərirdi ki, orası rəsmi dövlət yetkilisinin evidir. Mən hər gün burdan keçir və polisin durduğu nöqtənin kənarından gedirdim. Heç bir zaman da kimsə məni bu keçidləri keçərkən əngəlləməmişdi. Gözətçinin dəyişildiyini görürdüm. Bir gün bu gözətçilərdən biri məni uyarmadan, hətta heç bir söz demədən məni itələyib küçənin ortasına yıxdı. Mən dəhşətə gəlmişdim. Mən ondan niyə böylə davranması ilə bağlı sual sormağ istəyirdim. Bu zaman atının üstündə təsadüfən ordan keçən cənab **Kutisi** gördüm. Kutisi bağırırdı:

“Qandi, mən hər şeyi gördüm. Sən bu polisdən məhkəməyə şikayət etsən mən tanıtmaq olmağa hazıram. Çox üzgünəm ki, sənə böylə saldırdı.”

Dedim: “Üzgün olmayın. Bu yazıq adam sanır ki, bütün rəngli adamların hamısı kötür. Öz rəngində olmayan hər kəsi kötür görür. Mən özümə söz vermişəm ki, öz haqqımın əzilməsi ilə bağlı heç vaxt məhkəməyə baş vurmayacağam. Bu üzdən bu polisdən şikayət etməyi düşünmürəm.”

- Bu olay orada yaşayan hindlilərə məni daha çox bağlayırdı. Demək ki, hindlilər bu şəkildə aşağılanmalara çox məruz qalırmlar. O gündən başlayaraq oradakı hindlilərin durumunu dərindən və daha yaxından öyrənməyə çalışdım. Bu araşdırma

sadəcə oxumaq və dinləməklə sınırlı olmurdu. Özüməməxsus araşdırma tərzini gətirmişdim. Düşünürdüm ki, özünə hörmət edən bir hind Afrikada necə yaşaya bilər? Sürəkli düşünürdüm ki, bu durumu necə düzəltmək olar? Bu zaman ümumi-sosial işlərlə uğraşmağa vaxt tapdım, bu yolda bəzi təcrübələr əldə etdim. Tam bu çalışmalar ortamında məzhəbi ruh mənim içimi sarmış oldu. Bu zaman hüquqi və qanuni işlərlə bağlı önəmli gerçək bilgiler əldə etdim.

- Anladım ki, gerçək bir vəkili işi qarşı tərəfləri bir-birinə yaxınlaşdırmaqdır. Bu düşüncə mənimlə öyləsinə iç-içə oldu ki, 20 illik vəkillik işlərimdə əsla bir ilkə olaraq məndən ayrılmaı. Böyləcə yüzlərcə qarşı tərəfləri bir-biri ilə barışdırı bildim. Bu tür çalışmamda heç bir şey itirmirdim. Nə paramı itirirdim nə də vicdanımı.
 - İnsan öz könlünün istədikləri kimi davransa, bir çox istəklərinə çata bilər. Mən öz sınaqlarımda gördüm ki, bu yöntem doğru yöntemdir. Yoxsullara və yazıqlara yardım etmək könlü istəyim olmuşdur. Bu istək məni onların içinə sövq edirdi. Bu, mənə imkan verdi ki, özümü onlar kimi hiss edə bilim.
 - Vəkillik fəaliyyətimdən 3-4 ay keçmişdi. Yenicə təsis etdiyimiz konqre* hələ ilkin günlərini keçirirdi. Bir gün köhnə cırıq paltarla bir hindli qırılmış dişləri və ağız-burnu dolu qanla önümdə durdu. Ağası onu sərtcə döyüb yaralamışdı. İşçilərimin birinin yardımını ilə bu adam haqqında bilgi topladım.
- Balasundaram** adlı bu adam staj yapmaq üçün

* Konqre Qandinin Natalda hindlilərdən oluşdurduğu təşkilat idi. Bu təşkilat orada yaşayan hindlilərin haqlarını savınurdu.

Durbanda sakin olan bir avropalının əlinin altında çalışırdı. Ağası ona qızmış və özünü kontrol edə bilməyib Balasundaramı bərk döymüşdü. Mən onu müalicə alması üçün doktora göndərdim. O zaman orada, yalnız ağdərilili doktorlar var idi. İstəyirdim doktor onun döyülməsi ilə ilgili bir bəlgə versin. Bu bəlgəni alıb və dirək olaraq Balasundaramla bir yerdə məhkəməyə getdik. Qazi durumu öyrəndikdən sonra sinirlənib Balasundaramı döyən işverəni məhkəməyə çağırırdı.

- Bu xəbər qısa sürədə yayıldı və orada çalışan hindililər məni öz yaxın dostları saymağa başladılar. Mən də ilişkələrin bu biçim gəlişməsindən çox razı idim. Yüzlərcə staj yapan işçi mənim dəftərimə uğramağa başladı. Onların dərdləri ilə tanış olmaq üçün bu, mənim üçün yaxşı fürsət idi.
- Heç bir zaman bunu anlaya bilmədim ki, bir insan öz həmcinsini aşağılamaqdan necə qürur duya bilər?
- Bütün vücudumla insanlara və topluma xidmət etməyə çalışmağımın səbəbi özümü tanımaq idi. Xalqa xidmət etməyi öz məzhəbim etmişdim. Düşünürdüm ki, yalnız xalqa xidmət edərək Tanrını tanımaq olar. Hindistana xidmət öz-özünə ortaya çıxırdı. Mən səfər və səyahət həm də öz şəxsi həyatımı təmin etmək üçün Güney Afrikaya getmişdim. Ancaq anlatdığım kimi, orada özümü Tanrının axtarışına həsr etdim, özümü anlamağa çalışdım.
- İngilis yasalarını mənim kimi yaxşı bilib və ona bağlı olan çox az adam tanıyıram. İndi anlayıram ki, mənim doğruluğa olan inancım yasalara olan sayqımdan qaynaqlanmış. Heç bir zaman özümü saxta bir şəkildə hansısa yasalara bağlı olaraq

göstərməmiş və yalançı vəfadarlığa təzahür etməmişəm. Natalda qatıldığım hər ümumi toplantıda İngiltərənin milli marşı oxunurdu. Mən də bu marşın oxunmasını istəyirdim. Bunlara baxmayaraq İngiltərə dövlətinin fəsadlarından və zülmündən xəbərsiz deyildim. Üst-üstə düşünürdüm ki, bu hökuməti qəbul etmək olar. O zaman İngiltərə hökumətinin təbəələri üçün yararlı olduğunu düşünürdüm. Afrikada yayqın olan irqçiliyin ingilis kültür və gələnəkləri ilə örtüşmədiyini sanırdım. Bu üzdən bu irqçilik saldırılarının keçici olduğunu sanırdım. Mən də tam bir ingilis kimi Britaniyanın tac-taxtına vəfadar idim. Böyük bir önəmlə ingiltərənin milli marşını öyrənib və səmim qəlbədən oxuyurdum. Harda və hansı durumda bu vəfadarlığımı göstərmək üçün imkan olsaydı, böyük sədaqətlə bunu edərdim. Ancaq bütün ömrüm və görəvim boyunca bu vəfadarlıqdan öz şəxsi mənafeyim üçün yararlanmağı düşünmədim. Bu vəfadarlıq mənim işimin icabı idi. Heç bir qarşılıq bəkləmədən edirdim.

- Artıq üç il idi Güney Afrikada yaşayırdım. Mən toplumu və toplum da məni tanımışdı. 1896-cı ildə Hindistanda ailəmə uğramaq üçün altı aylıq izn aldım. İşlərim yaxşı getdiyindən Hindistana dönüb xanıma və uşaqlarımı da gətirmək istəyirdim.
- İlk dəfə idi xanıma və uşaqlarımla səfərə çıxırdım. O zaman fikirləşirdim ki, mədəni görünməmiş üçün paltarlarımızı avropalılarınkına bənzətməliyik. Çünki, yalnız bu yolla vəzifə qazanmaq mümkün idi və vəzifələrdə irəliləmədən xalqa xidmət etmək olmazdı. Bunlar mənim o zamankı görüşlərim. Bu üzdən xanıma və

çocuqlarımın paltarları haqda qərara gəldim. Çox da istəkli olmadan qaşiq-çəngəl qullanmağı da düşündüm. Daha sonra mənim bu axmaqlıqlarım son bulduğunda evdə qaşiq-çəngəldən istifadə etmək də kənara qoyuldu. Uzun zaman yeni həyatın gərəklikləri ilə yaşayıb və yeniliklərə alışmış olan xanımım və uşaqlarım üçün bunları tərk etmək çox da asan deyildi. Ancaq bu gün açıqca söyləməliyəm ki, “mədəniyyət”in parlaq görüntülərini tərk etdikdən sonra daha çox azad olduq.

- Bizim gəmimiz dekabrın 19-da Durbana çatdı.
- Durban limanının yetkililəri əmr göndərmişdilər ki, gəmi 23 gün qarantinədə qalmalı, sağlıq açısından gəmidəkilər yoxlanılmalıdır. Ancaq bu əmrin səbəbi, yalnızca sağlıq qonusu deyildi. Ağdərili Durban əhalisi bizim geri qaytarılmamızla ilgili şəhərdə göstəri düzənləmişdilər. Bu göstəri üzündən yetkililər gəmidəkilərin sağlığını bəhanə etmişdilər. Böyləcə bu qarantinənin əsas amacı hindliləri Hindistana geri göndərmək idi. Sonunda bizim özümüzü dirək olaraq təhdid edib dedilər:

“Geri dönməzsəniz sizləri dənizə atacaqlar. Ancaq öz istəyinizlə geri dönsəniz, geri dönüş xərcinizi də ödəyə bilərlər.”

Mən sürəkli yolçuların içində dolaşır, onlara ürək-dirək verirdim.

- Sonunda ultimatom ciddi şəkildə mənə və müsafirlərə duyuruldu. Dedilər ki, canımızı qurtarmaq istəyiriksə, geriyyə dönüşü qəbul etməliyik. Mən və müsafirlər bu uyarıya aldırış etmədik. Bütün təhdidlərə baxmayaraq, Natala girmə haqqımızı qullanacağımızı ısrarla söylədik. 23-cü günün sonunda gəminin Natal limanında

durmasına və müsafirlərin də Natala girmələrinə izn verildi.

- Gəmidən enər-enməz bir gənc adam məni tanıyıb “Qandi- Qandi” deyə bağırdı. Bir neçə kişi də ona qatılıb “Qandi-qandi” deyə səsləndilər. İrəlilədikcə qalabalıq artırdı. Cəmiyyətin sayı o qədər artmışdı ki, artıq yerimək mümkün deyildi. Bu zaman mənə daş-kəsək, lax yumurta atmağa başladılar. “Bu an biri başımdan papağımı qapdı. Bir başqası məni yumuruqlamağa başladı. Az qala bayılmaq üzrə idim. Əlimlə bir nərdəni tutub dayandım. Dərindən bir nəfəs almaq istəyirdim, ancaq mümkün deyildi. Onlar bir yerdə məni təpikləyir, yumuruqlayırdılar. Məni tanıyan polis rəisinin xanımı da o an təsadüfən ordan keçirdi. Bu cəsur qadın mənim yardımına gəldi. O gün hava günəşli olmasa da əlində bir kölgəlik var idi. Çətrini başımın üstünə tutub məni qorumağa çalışdı. Xanım cəmiyyətlə mənim aramda dayanıb mənə saldıranları uzaqlaşdırmağa çalışırdı. Bu xanım olmasaydı orda məni öldürəcəkdilər. Polis rəisinin xanımına saldıracaq cəsarətləri yox idi.
- O zaman İngiltərə müstəmləkəsinin bakanı olan mərhum Çemberlen bir teleqraf göndərərək Natal hökumətindən istədi ki, mənə saldıranları cəzalandırsınlar. Mənim yanıma bir nimayəndəsini göndərərək başıma gələnlərdən dolayı üzgün olduğunu bildirdi. Nimayəndə dedi: “Sizə qarşı edilən saldırlara əsla dözüümümüz yoxdur. Sizə saldıranları tanıyırsınızsa, söyləyin ki, onları dərhal yaxalayalım. Cənab Çemberlen də böylə düşünür.” Mən cavabında dedim: “Kimsənin təqib edilməsini istəmirəm. Bəlkə mənə saldıranların bir neçəsini

taniya bilərəm, ancaq onları cəzalandırmanın nə anlamı var? Ayrıca, mən saldırganlardan şikayətçi deyiləm. Onlara anlatmışlar ki, Hindistanda bulunduğum müddətcə Natalın ağdərili ilə ilgili kötü sözlər söyləmişəm. Onlar da buna inandıqları üçün böylə davranmışlar. Əslində onların öndərlərindən və izn versəniz, sizin özünüzdən şikayətçiyəm. Siz toplumu daha uyğun şəkildə yönləndirə bilərdiniz. Ancaq siz özünüz də Ruiter qəzetinin yaydığı xəbərlərə inanmışsınız. Mənim Hindistanda Natal ağdərili haqda kötü sözlər söylədiyimə inanırsınız. Mən kimsədən şikayət etmək istəmirəm. İnanıram ki, gerçəklər üzə çıxdığında bütün mənə saldıranlar öz əməllərindən peşman olacaqlar.”

- Gəmi sağlıq yoxlamasında olduğunda üzərində sarı bir bayraq asılırdı. Sarı bayraq endirilib biz sahilə ayaq basdığımızda “Natal Adurtaizer” qəzetinin müxbiri mənimlə müsahibə aparmaq üçün mənə yaxınlaşıb bəzi sorular sordu. Bu sorulara cavab olaraq mənə atılan bütün ittihamları təkzib etdim. Mənim bu sorulara gerçəkçi cavabım və saldırganlardan da şikayətçi olmamağım Durbanda yaşayan avropalılara elə təsir etdi ki, öz əməllərindən peşman oldular. Qəzetlər mənim suçsuz olduğumu duyurub mənə saldıranları qınadılar. Böyləcə mənə qarşı olan saldıri mənim və amacımın yararına tamamlandı. Bu olay Güney Afrikada yaşayan hindlilərin etibarını artırdı. Mənim işlərimi asanlaşdırdı. İşlərim çox yaxşı irəliləyirdi. Ancaq içimdə bir narazılıq var idi. İnsani amaclara daha artıq xidmət edən işlərlə uğraşmaq istəyirdim. Bu üzədən

hindlilərə məxsus bir xəstəxanada könüllü olaraq çalışmağa başladım. Bu iş hər gün iki saat vaxtımı alırdı. Bu iş bir ölçüdə mənim ruhi rahatlığımıza səbəb olurdu. Xəstəxanadakı işim xəstələrin şikayətinə baxmaq, doktorlara tibbi ləvazimat daşımaq və alınan dərmanları xəstəxanaya gətirməkdən ibarət idi. Bu işim əzab çəkən hindlilərlə daha yaxından tanış olmağıma səbəb olurdu. Bu xəstələrin çoxu Hindistanın quzeyindən olan işçilər idi. Bu iş mənim üçün çox yaxşı oldu və **Boer** savaşında tibb bacısı işində çalışdığımda buradakı təcrübələrim çox yarar sağladı.

- Sonbeşik evladımız dünyaya gəldiyində ciddi bir sınaq qarşısında idim. Xanımımın doğum sancısı birdən başladı. Dərhal həkim çağırmaq mümkün deyildi. Bir az da zaman mama tapmağa getdi. Ancaq mama olsaydı da doğuma yardımçı ola bilməyəcəkdi. Bu üzdən mən özüm bütün işləri etmək zorunda qaldım.
- Düşünürəm ki, uşaqların tərbiyəsi və bəslənməsi üçün ata-ana bu qonuda bilgiləndirilməlidirlər. Bu haqda əldə etdiyim nəzəri bilgilərin yararını uşaqları tərbiyə zamanı gördüm. Əgər bu nəzəri bilgilərim olmasaydı, uşaqlarımızın böylə sağlam olacağına əmin deyildim. Biz hamımız xürafi inanclarla davranırıq. Bu xürafi inanışa görə uşaq beş yaşına qədər heç bir şey öyrənmirmiş. Tam tərsinə. Uşaq beş yaşına qədər öyrəndiklərini ömrünün axırına qədər unutmur və daha sonralar onları öyrənmə bilmir. Çocuğun tərbiyəsi onda ortaya çıxan təsəvvürlərə görə başlayır.
- Bu gerçəyi dərk edən ər və qadın sırf şəhvetlərini bərtərəf etmək üçün cinsi ilişkiyə girməzlər. Ancaq

evlad istədiklərində cinsi ilişkiyə girərlər. Düşünürəm ki, cinsi ilişkini yemək-içmək kimi zəruri saymaq insanın cəhalətindən qaynaqlanır. Həyat öz davamı üçün nəsəl artımına möhtacdır. Bütün varlıq Tanrı iradəsinin görüntüsü olduğundan cinsi ilişkileri də bu şəkildə anlamaq lazımdır. Yəni cinsi ilişki varlıqda düzən sağlamanın yollarından biridir. Bu dərin mövzunu və bu gerçəyi bilən adam öz şəhvətini kontrol altına ala bilər. Sonra da böyük bir ruh gücü ilə özünü evladlarının tərbiyəsinə həsr edə bilər. Bu bilgi və təcrübə nəslədən nəslə ötürülürsə, bəşər daha çox barış içində yaşaya bilər.

- Uzun dartsımalardan və ölçümlərdən sonra 1906-cı ildə **Brahmaçarya*** ilə ilgili öz-özümə bir əhd bağladım. O günə qədər düşüncələrimi xanımla ortaya qoymamışdım. Yalnız ara-sıra qeyri-ciddi şəkildə bu haqda xanımla danışmışdım. O, etiraz etmirdi, susurdu. Ancaq mənim kəsin qərara gəlməyim çətin məsələ idi. Bu qərara gəlmək üçün yetərinə iradə sahibi deyildim. Öz şəhvətimə necə hakim ola bilərdim? O zaman adamın öz qadını ilə bütün cinsi ilişkileri ortadan qaldırması çox anormal iş kimi görünürdü. Ancaq Tanrıya güvənərək bu çətin işi gerçəkləşdirmək istədim. İndi 20 il o kəsin qərarımın üzərindən keçməkdədir. Geriyə dönüb baxdığımda çox sevinirəm. 1901-ci ildən başlayaraq yavaş-yavaş özümü kontrol etməyə başlamışdım. Ancaq mənim mütləq xoşbəxtliyimi sağlayacaq olan qəti qərarım 1906-cı ildə həyata keçdi. Bu əhdi bağlamadan öncə hər an nəfsimin təhriklərinə qapıla bilərdim. Ancaq öz vicdanımda bağladığım əhd

* Brahmaçarya insanın öz nəfsinə hər yönlü hakim olması və qadınla da, ancaq evlad doğurmaq üçün cinsi ilişkiyə girməsidir.

məni sakitləşdirdi. Nəfsimin təhriklərinə qapılmaz oldum.

- Bu qərar mənə sonsuz mutluluq gətirdiyə də, ancaq onun həyata keçməsinin çox da asan olmadığını söyləməm gərəkdir. 56 yaşımı keçdiyim bu anda geriye dönüm baxdığım da necə çətin bir iş gördüyümü düşünürəm. Gün keçdikcə hiss edirdim ki, bu qərar iti bir qılıcın kəsərli tərəfi üstündə yol getməyə bənzəyir. Bu üzdən yaralanmamam üçün çox diqqətli olmalı idim. Bu qərara əməl etmənin ilk şərti yeməyi kontrol altına almaqdır. Təcrübə mənə göstərdi ki, yeməyi bir düzənə tabe etmək bu əməli gerçəkləşdirmənin ən uyğun yoludur. Bu üzdən də yemək proqramımı sadəcə ətyeməzlik şərtlərinə görə deyil, həm də brahmaçarya ilkələrinə görə düzənlədim.
- Bəziləri hesab edirlər ki, ruhun yeyilib içilənlərlə ilişkisi yoxdur. Çünki ruh nə bir şey yeyir, nə də içir. Ruh mövzusunda xaricdən daxilə tökülənlərin önəmi yoxdur. Önəmli olan iç halların xarici görünümüdür. Şübhəsiz ki, bu görüşün önəmi vardır. Ancaq mən bu görüşü öz həyatımda sınamaq yerinə öz əqidəmi bildirmək istərdim. Tanrı sevgisi ilə doğruluğu axtaran bir insan üçün yeməyin miqdarı və növü çox önəmlidir. Düşüncə və söyləmə edilən diqqət qədər bu qonuya diqqət edilməlidir.
- Rahat və arxayın bir həyata başlamışdım. Ancaq bunun ömrü az oldu. Evimə ən yeni mebil və digər ev əşyaları alsam da, bunlar məni məmnun etmirdi. Get-gedə ev xərclərini azaltmağa başlamışdım. Paltaryuma xərci həddindən çox idi. Özəlliklə nə qədər köynək alsaydım da çatmırdı. Hər gün

köynəklərimin yaxasını dəyişdirməli idim. Çünkü vəkillər ingiltərə yasalarına uyğun olaraq geyinməli idilər. Köynəyi hər gün dəyişməşəydim də iki gündən bir dəyişməli idim. Köynək xərci həddindən artıq çox idi. Daha az para xərclənsin deyə, özümə paltaryuma məlzəmələri aldım. Paltaryuma ilə ilgili bir də bir kitab aldım. Bu kitabın içindəki bilgiləri xanıma oxuyub anlatdım. Əlbəttə ki, bütün bu işlər vaxtımı çox alsa da, ancaq mənə xoş gəlirdi. Birinci dəfə özüm öz yaxalığımı yumağımı heç unutmuram. Yaxalığa həddindən artıq parlatıcı maddə vurmuşdum. Ütü də yetərinə isti deyildi çünkü yandıracağımdan qorxurdum. Yaxalığ dümdüz dursa da parlatıcı maddə damırdı. Mən elə o yaxalqla məhkəməyə getdim və mənim bu görüntümü hər kəs məsxərə edib gülməyə başladı. Ancaq artıq o günlərdə hər növ məsxərə gülüşlər qarşısında dözə biləcək ruhi möhkəmliyim sabitlənmişdi.

- Paltaryuma qonusunda bağlılığımı ortadan qaldırıqdan sonra saçlarımı kəsdirmə ilə ilgili də öz-özümə girişimlərdə bulundum. Bərbərə uğramaq istəməirdim. İngiltərəyə gedən hər kəs orada ən az üzünü qırmağı öyrənir. Ancaq kimsə öz saçlarını özü qısaltmanı öyrənməz. Mən bunu da özüm etmək istəyirdim. **Peruryada** bir dəfə ingilis bir bərbərin yanına getdim. O, kibirli bir biçimdə mənim saçlarımı qırmaqdan imtina etdi. Çünkü əllərinin “rəngli” adamın saçlarına toxunmasını istəməirdi. Onun bu davranışı məni çox üzdü. Həmə bir saçqırma makinası alıb güzgünün önündə öz saçlarımı kəsməyə başladım. Başımın ön tərəfinin tüklərini yaxşı kəsmişdim, ancaq arxa tərəf bərbad

durumda idi. Yenə də bu durumumla məhkəməyə getdim. Oradakılar mənim bu durumuma həddindən artıq güldülər. Biri dedi: “Qandi, saçlarına nə oldu? Sanki saçlarını sıçanlar didmiş!” Mən də dedim: “Yox, ağdərili bərbər mənim saçlarımı qırxcacaq dərəcədə özünü alçaltmadı. Mən də öz saçlarımı özüm qırxmağı tərcih etdim. Yaxşı qırxmamışamsa da önəmli deyil.” Mənim bu cavabım dostlarımı şaşırdı. Əlbəttə mənim saçlarımı qırxmaqdan imtina edən bərbərin günahı yox idi. Çünki mənim saçlarımı qırxsam idi, böyük olasılığa görə bir çox müştərisini itirərdi.

- **Boer** savaşı başladığında onlara qarşı məsuliyyət duyqusu hiss edirdim. Ancaq o zaman düşünürdüm ki, öz duyularım əsasında davranmağa hüququm yoxdur. Bu haqda **“Güney Afrikada Satyaqrahanın tarixi”**¹ adlı kitabımda çox geniş şəkildə yazmışam. O mövzuları burda təkrar yazmaq istəmirəm. Kimsə maraqlanarsa, o kitabı oxuya bilər. Burada sadəcə bunu demək istəyirəm ki, bu savaşda İngiltərəyə vəfadarlıq duyqusu ingilisləri dəstəkləməyimə səbəb olurdu. Düşünürdüm ki, ingilis yasaları əsasında öz haqqımı və digərlərinin hüquqlarını qorumağa çalışarsam, o zaman İngiltərənin də mənafeyini savunmalıyam. O zaman böylə düşünürdüm ki, Hindistan öz azadlığını ancaq İngiltərə imperatorluğunun içində əldə edə bilər. Bu üzdən də bir çox yaxın Hindistanlı arxadaşlarımı bir yerə toplayıb Boer

¹ Satyaqraha, əslində doğruluğun yanlış olması deməkdir. Ancaq Qandi bu sözü özünəxas biçimdə qeyri—agressiv dirəniş və savaş yöntemi kimi seçmişdir.

savaşının yaralılarını daşımaqda hökumətə yardımçı olmalarını istədim.

- Hindistanlıların Güney Afrikadakı bu fədakarlıqları doğruya ulaşmanın yeni mərhələsini qarşımızda açmışdı. Doğruluq (həqiqət) böyük ağac kimidir. Nə qədər çox suvarılsa bir o qədər də çox bar verər. Doğruluq mədən kimidir. Nə qədər çox dərininə varılsa, daha çox qiymətli əşyalar tapılar. Bütün bunlar da yeni xidmət imkanlarını xidmət etmək istəyənlərə göstərər.
- İnsan və onun əməlləri bir-birindən ayrı iki məsələdir. Yaxşı və xeyir işləri hər zaman alqışlamaq, pis işləri də danlamaq gərəkir. Yaxşı və ya pis işi görənlər etdikləri əməlin ölçüsünə görə ya təqdir ya da tənqid edilməlidirlər. **“Günaha nifrət etmək lazımdır, günahkara deyil.”** Bu, anlaşılması çox asan, ancaq əməl edilməsi çox çox çətin bir məsələdir. Zəatən bu üzdən nifrət və kin zəhərləri dünyanı doldurmaqdadır. **Ahimsa** doğrunu aramanın əsasıdır. Gün keçdikcə, mən bu gerçəyi daha da dərindən qəbul edirəm ki, doğrunuarama ahimsa ilkəsinə dayanmazsa, heç bir önəmi yoxdur. Yanlış bir durum və basqıcı uyqulama qarşısında dirənmək çox doğrudur. Ancaq bu sistemi uyqulayanlara qarşı saldıriya keçmək insanın öz nəfsinə qarşı savaşımasıdır, öz həm cinsinə qarşı çıxmasıdır. Çünkü biz hamımız insanıq. İçimizdə olan tanrısal imkanlar sonsuzdur. Bir insanı dəyərsiz görmək, onda olan Tanrını dəyərsiz görməkdir. Bu yanaşma bütün dünya və insanlıq üçün zərərliidir.
- Həyatımdakı müxtəlif olaylar müxtəlif insanlar və siniflərlə tanış olmağıma səbəb olurdu. Həyat

təcrübələrimə dayanaraq deyirəm ki, yaxınlarımla, uzaqlarımla, müxtəlif rəngli insanların, müxtəlif dinə mənsub olan adamların mənim üçün heç bir fərqi olmamışdır. İstər xristian, yəhudi ya da müsəlman olsun. Qəlbim heç bir zaman insanlar arasında ayırım yapmağa izn verməmişdir.

- Sanskrit dili haqqında dərin bilgim yoxdur. **Vedaları** və **Opanişadları** tərcümə yolu ilə anlamışam. Bu üzdən bu kitablar haqqında bilgilərim alimənə olmaya bilər. Mən bu kitabları bir hindistanlı kimi oxumuşam. Ancaq bu kitabların gerçək ruhlarını mənimsədiyimi və anladığımı iddia edə bilərəm. 21 yaşına qədər müxtəlif dinlər haqqında araşdırma yaptım. Bir zamanlar xristianlıq və induizm arasında hansını seçəcəyim haqda şübhə daşıyırdım. Fikir dəngəm yerində oturduqdan sonra anladım ki, mənim qurtuluşum Hind məzhəbi yoluyla mümkün olacaqdır. O zamandan bəri inancım bu məzhəbə gündən günə artdı. Artıqca da içim işıqla dolurdu. Ancaq bu məzhəbi qəbul etdikdən sonra da bir təbəqənin nəcis sayılmasını qəbul etmədim, hətta Hind məzhəbinin bir parçası olsa bilər. Mən böylə məzhəbi qəbul edə bilmərəm.
- Öncələr oxumuşdum ki, insanların öz xatirələrini anlatması tarix sayılmazmış. Bu gün bu məsələni daha açıqca anlayıram. Bilirəm ki, bu xatirəmdə bütün xatırladıqlarımı yazmıram. Kim deyər bilər ki, doğruluğun bəyanı üçün nəyi yazmaq və nəyi yazmamaq gərəkdir? Mənim həyatımın olaylarının bir tərəfli anlatımının nə kimi dəyəri ola bilər? Əgər bir araşdırmaçı bu yazdıqlarımı incələrsə, bəlkə bir çox gerçəkləri də özü kəşf edə bilər. Eləcə də bir

tənqidçi mənim bu yazdıqlarımı incələrsə, rahatca və özünə güvənərək, “mənim boş-boş danışdıqlarımı” söyləyə bilər. Bu üzdən bəzən öz-özümə düşünürəm ki, bu xatirələri yazmağı durdursam daha yaxşı olmazmı? Ancaq içərimdən bir səs mənim yazmamı əngəlləmədikçə yazmağa davam edəcəyəm. Öz-özümə düşünürəm ki, bu ağıllıca öyüdü dinləmək lazımdır ki, əxlaqi baxımdan yanlış deyilsə, başlanmış bir işi yarımçıq buraxmaq doğru olmaz.

- Güney Afrikada “Hindi görüşlər” anlamına gələn **“Indian Opinion”** adında bir qəzet təsis etdim. Qəzetin ilk yayımından sonra anladım ki, qəzetçiliyin ilk amacı xalqa xidmət olmalıdır. Qəzetçilikdə inanılmaz böyük güc vardır. Ancaq güclü bir selin kəndləri, tarlaları məhv etdiyi kimi, kontrol və nəzarət altında olmayan qələmin də gücü böyük xərabəliklər, təxribatlar törədə bilər. Kontrol sensor dolayısı ilə olursa, bu da bir növ təxribatdır. Gerçək kontrol içəridən, yazarın məənəviyatından qaynaqlanmalıdır. Bu dəlil doğrudursa, dünyada bu dürüstlüyə tabe olan neçə qəzetin olduğunu iddia etmək olar? Məənəviyatsız qonuların yayımlanmasını önləyəcəyək olan kimdir? Bu haqda kim doğru qərar verə bilər? Faydalı və faydasız qəzetlər yaxşı və pis kimi bir-birinin yanında olmalıdırlar və insan bu arada özü yaxşı olanı seçməlidir.
- Raskin ünlü ingilis yazardır. İlk dəfə idi onun **“Bu sona qədər”** adlı kitabını oxuyurdum. Öyrənim illərimdə dərs kitablarından başqa heç bir şey oxumazdım. Sonra da həyatımın ehtiyaclarını bərtərəf etmək üçün çabaladığım üçün kitab

oxumağa vaxt qalmırdı. Bu üzdən kitablar haqqında geniş bilgilərimin olduğunu iddia edə bilmərəm. Ancaq az oxumağıma baxmayaraq, oxuduqlarımı yaxşı özümsəyib həzm edirdim. Həyatımı dərinlən etkiləyən kitablardan biri də Raskinin “Bu sona qədər” əsəri idi. Daha sonralar bu kitabı qocerati dilinə tərcümə etdim. Adını da “Sərv daya” (kollektiv zənginlik) qoydum. Raskinin bu böyük əsərində öz inanclarımın dərin inikasını görürdüm. Bu üzdən məni dərinlən etkilədi və həyatımda çox dəyişikliklər oluşdurdu. Şair o kəsdir ki, insanın köksündəki yaxşılıqları və gözəllikləri sözlərlə təsvir edə bilər. Ancaq şairlər bütün insanlara eyni təsiri buraxmazlar. Çünki bütün insanlar eyni dərəcədə gəlişmiş deyillər.

- **Yuhansburqda** yerləşdikdən sonra da hüzurlu həyata qovuşa bilmirdim. Tam arxayınlaşıb yeni nəfəs almaq istərkən yeni bir olay baş verirdi. Qəzetlər **Natalda** **zuluların** qiyamından yazırdılar. Onlar hindlilərə zərər verməzdilər. Hətta onların “qiyam” etmələrinə də inanmırdım. O zaman düşünürdüm ki, İngiltərə imperatorluğunun varlığı dünyada barış və qardaşlığı qorumaq üçündür. Mənim bu düşüncəm İngiltərəni kötü görməyə izn vermirdi. Bu üzdən “qiyam”ın doğruluğu bilə, mənim vəfadarlığımı dəyişdirə bilmirdi. Natalın bir savunma birimi var idi. Bu birimə daha çox nəfər cəlb edirdilər. Qəzetlərdə oxudum ki, bu birim “qiyam”ı yatırmaq, basdırmaq üçün qullanılacaq.
- “Qiyam” səhnəsinə çatdığımda gördüm ki, orda “qiyam” adlandırılacaq heç bir hadisə olmamışdır. Hətta gözə çarpacaq bir dirəniş də olmamışdır. Bunun “qiyam” adlandırılmasının səbəbi bu imiş ki,

zulu rəislərindən biri hökumətin yeni vergisini iptal etmək istəyində bulunmuşdur. Vergini toplamaqla görevli olan bir çavuşa da “verginə ödəməyəcəyik” demişlər. Bu qədər. Hər halda mənim könlüm zululardan yana idi. Əməliyyat qərargahında eşitdim ki, bizim görevimiz zulu yaralılarına baxmaq olacaq. Çox sevinmişdim. Sağlq işlərindən sorumlu olan zabit bizi qarşılayaraq dedi: “ağdərili zulu yaralılarına baxmaq istəmirlər. Onların yaraları çox ağırlaşmış. Özüm də nə edəcəyimi bilmirəm. Bu üzədən sizlərin gəlişiniz çox yaxşı oldu.” Daha sonra yaralara baxmaq üçün gərəkən əşyaları verib bizi səhrada qurulmuş səyyar xəstəxanaya apardı. **Zulular** bizi gördüklərinə sevinmişdilər. ۞Dəmir nərədlərin arxasından bizə baxan ağdərili əsgərlər bizə baxırdılar. Çalışırdılar bizim onlara yardım etməyizi əngəlləsinlər. Biz onları saymadığımız üçün əsəbləşir və **zululara** çirkin söyüş verirdilər.

- Bizə tapşırılan yaralılar savaşıda yaralanmamışdılar. Onlardan bir qismi sanli (şübhəli) olaraq yaxalanmış və komutan onlara işkəncə verdirmişdi. Şallaqlar onları sərt bir şəkildə yaralamışdı. Yaralara baxılmadığından çirklənmişdilər. Bir dəstə yaralı zululara da əsgərlər yanıq olaraq güllə atıb yaralamışdılar.
- **Zuluların** qiyamı mənim üçün yeni hadisə idi. Yaxşıca düşünməli idim. Boer savaşı məni bu qədər dəhşətə gətirməmişdi. Zululara edilən zülm məni çox təsirləndirdi. Burada əslində savaş olmamışdı. İnsanları durduqları yerdə ovlamışdılar. Sadəcə mən bu fikirdə deyildim. Danışdığım bir çox ingilis də mənim kimi düşünürdü. Hər gün günahsız kəndlərdən gələn silah səsləri məni dəhşətə

gətirirdi. Çox üzülürdüm. Ancaq mən bütün bu acılara dözürdüm. Mən böyük bir imanla zululara xidmət etməyə çalışırdım. Görürdüm ki, əgər biz olmasaydıq, onlara baxan olmayacaq və hamısı öləcəkdilər. U üzdən etdiyim işlər vicdanımı çox rahatladırırdı.

- Brahmaçaryanı fikirdə, sözdə və əməldə həyata keçirməyə çox diqqət edirdim. **Satyaqrahanın** da mübarizəsinə çox vaxt ayırırdım. Nəfsimi təmiz saxlayaraq bu işə özümü həsr etməyə çalışırdım. Bu üzdən yemək qonusunda özüm üçün bəzi sınırlamalar gətirdim. Daha öncə yemək proqramımda etdiyim dəyişikliklər ən çox sağlq amacı ilə idi. Ancaq yeni yemək sınaqlarım məzhəbi və ruhi baxımdan idi. Oruc tutmaq və yemək yeməyi azaltmaq həyatımda önəmli olmuşdu. Genəldə insan nəfsi dadlı yeməklərə meyllidir. Məndə də öylə idi. Öz nəfsimə hakim olmaq üçün çox çətinliklərlə rastlanırdım. Hətta indinin özündə də bu çətinlikləri yaşamaqdayam və sürəkli öz nəfsimə hakim olmazsam, bütün əməyim boşuna gedər. Düşünürdüm ki, daha çox yemək yeyirəm. Dostlarım düşünürdülər ki, yemək qonusunda mən xəsislik edirəm. Ancaq öylə deyildi. Düşünürəm ki, yemək sınırlamamı indi olduğu kimi sınırlı durumda tutmasaydım, heyvandan da daha aşağı səviyyəyə düşə bilərdim. Bəlkə də çox öncələr ölə bilərdim. Bu üzdən də yemək kontroluna çox aşırı diqqət eddirdim. Bu çalışmaları sonucunda bədənimin sağlğını tam olaraq sağlaya bildim. Bununla da üzərimə düşən görəvləri gerçəkləşdirmək üçün bədən sağlğı nemətinə sahib oldum.

- Yeni yemək proqramımı meyvələrlə başladım. Ancaq meyvə yeməkdə də aşırılığa yol verməməyə çalışırdım. Çünkü alışqanlığa döndükdən sonra meyvə yeməkdə də çox yemək sorunu ortaya çıxa bilərdi. Bu üzdən daha çox oruc tutmağa və az yeməyə çalışırdım. Tətil günlərində, yalnız bir kərə yemək yeyirdim. Tövbə etmək və riyazət çəkmək üçün bir bəhanə ortaya çıxsaydı o bir kərə yeməkdən də imtina edirdim. Ancaq bədənimin öz enerjisini daha təsirli şəkildə gerçəkləşdirdiyinə tanıq olurdum. Yeməklər yeni dad qazanırdı və iştiham da artırdı. Böyləcə mənə isbat oldu ki, oruc tutmaq yeməyi sınırlamaq üçün verimli olduğu qədər ifrat yeməyi də önləyə bilər. Mənim və digərlərinin daha sonrakı sınaqları bu gerçəyi daha da onaylayırdı. İlk öncə bədənimə daha yaxşı tərbiyə etmək istəyirdim. Daha sonra nəfsimə hakim olmağı denəməyə başladım. Bunun üçün də yemək meyllərimə diqqət etməli idim. Bu üzdən bir tək yemək növünü özüm üçün seçirdim. Bir sürə sonra başqa yemək növünə meyllənirdim. Ancaq getdikcə də yeməyin miqdarını azaldırdım. Yeməyin dadı və ləzzəti məni tərk etmirdi. Bir yeməyi buraxıb bir başqasına başladığım zaman, yeni yeməyin dadı mənim üçün çox çəkici olurdu.
- Sınaqlarım mənə öyrətdi ki, yemək seçimində onun dadına diqqət etməmək gərəkdir. İnsan yeməkdən zövq almaq üçün yeməməlidir. Yemək sırf bədəni diri saxlamağa adanmalıdır. Hər bir bədən üzvümüz və hissələrimiz zövq almaq üçün deyil, bədəni diri saxlamaq üçün çalışsalar, ruhumuz aydınlanır. Yalnız bu yolla bizim hər bir hissimiz öz işini doğanın ona bəlli etdiyi doğrultuda gerçəkləşdirə

bilər. Doğa ilə bu biçim uyğunlaşmaq üçün nələr sınansa, nə kimi fədakarlıq edilsə, yenə də azdır. Ancaq nə yazıq ki, bizim əsrimizdə olaylar bunun tam tərsinə gəlməkdədir. Bizlər utanmadan öz bədənimizin zövqü üçün minlərlə canlılığın həyatına qıya bilirik. Həm cismi öldürürük həm də canı...

- Mənim həyatımdakı ilk sınağım 1908-ci ildə zindanda gerçəkləşdi. Zindanda hər kəsin əməl etməsi gərəkən sınırlılıqların hamısının brahmaçaryada olduğunu gördüm. Könüllü brahmaçaryaya. Çünkü brahmaçaryaya əməl edən şəxs könüllü şəkildə öz ehtiyaclarını sınırlayır, başqasının əmri ilə deyil. Zindandakı uyqulamalardan biri də bu idi ki, son yemək gün batmadan öncə yeyilməli idi. Hindistanlı və afrikalı məhbuslara çay və qəhvə qullanımlı yasaq idi. Yeməklərinə, ancaq duz artırma haqqına sahib idilər. Yeməklərin dadlı olması üçün ədviyə qullanımlına izn vermirdilər.
- Sonunda bu sorun çətinliklə olsa da alışqanlığa dönüşüb asanlaşırdı. Bunlardan əsas amac sağlıq imkanlarını artırmaq idi. Ancaq dışarıdan tətbiq edilən yasaqlamalar istisna hallarda uğurlu ola bilər. Ancaq bu yasaqlamalar insanın öz iradəsi tərəfindən tətbiq edildiyində verimli sonuclar əldə etmək olur. Bu üzdən də zindandan azad olduqdan sonra bunları öz iradəmlə öz həyatımda gerçəkləşdirməyə başladım. Mümkün olduqca çay içməyi ortadan qaldırmağa başladım. Gecə yeməyimi də gün batmadan öncə yeyirdim. Artıq bu iki əməl üçün çətinlik yox idi. Çünkü onlar mənim həyatımla alışqanlıqlarına dönüşmüşlər.

- Oruc tutmaq nəfsin istəklərini sınırlamağa həsr olursa, heyvani istəkləri içimizdə söndürə bilər. Bəzi dostlarım etiraf edirlər ki, onlarda oruc tutma ləzzətli yeməklərə istəklərini artırır və heyvani duyqularını da şiddətləndirir. Bundan da bu sonuca varmaq olur ki, oruc tutmaq sürəkli bir iradə ilə nəfsi kontrol edərək gerçəkləşməzsə, anlamsız bir işdir.
- Oruc tutmaq və buna bənzər disiplinlər nəfsin istəklərini sınırlama araclarıdır. Ancaq işlər bunlarla bitmir. Cismi oruc tutmaq ruhi və fikri oruc tutmaqla bir yerdə olmazsa, riyadan başqa bir şey deyildir.
- **Tolstoy*** tarlasında bir qanun həyata keçirirdik. Öyrətmənlərinin etmədikləri işi öyrəncilərin etməsini yasaqlamışdıq. Bu üzdən öyrəncilərdən bir iş istənildiyində onlara bir öyrətmən də qatılıb eyni işi birlikdə etməli idilər. Sonuc böylə oldu ki, çocuqlar və gənclər öyrəndiklərini böyük bir həyəcanla öyrənirdilər.
- Dərs kitabları haqda bu qədər söhbət edilir. Bu qonuda mənim heç bir əksikliyəm olmamışdır. Hətta başqa kitabları da çox qullanmırdım. Çocuqlara bir sürü kitab yükləmək istəmirdim. Hər zaman düşünürdüm ki, çocuqlar üçün ən uyğun kitab öyrətməndir. Öyrətmənlərimin kitabın üzündən mənə öyrətdiklərindən heç bir şey xatirimdə qalmamış. Ancaq kitabların dışında öyrətmənlərin özlərindən öyrəndiklərimi hər zaman xatırlaya bilirəm. Çocuqlar gözlərindən daha çox qulaqları dolayısıyla yaxşı öyrənib yadda saxlaya bilirlər.

* “Tolstoy” Qandinin Güney Afrikada təsis etdiyi bir mərkəz idi. Orada Qandi və yandaşları Tolstoyun öyrətiləri əsasında əməl etməyə çalışırdılar.

Hələ də xatırlamıram ki, hansısa bir kitabı başından sonuna qədər çocuqlarıma oxumuş olum. Ancaq oxuduğum kitabdan yadımda qalanları çocuqlarıma söyləyirdim. Çocuqlarım məndən eşitdiklərini daha sonra gəncləşdikləri zaman bilə, unutmamışdılar. Çocuqlarım kitablardan öyrəndiklərini xatırlamaqda çətinlik çəkirdilər. Ancaq mənim sadə sözlərlə anlatdıqlarımı çox asanca xatırlaya bilirdilər. Kitab oxumaq onlar üçün çətin ödəv idi. Ancaq mənim onlara həyəcanla anlatdıqlarımı çox rahatca mənimsəyə bilirdilər. Bu, onlar üçün həm də bir əyləncə olurdu. Çocuqlarımla danışdıqmda onlardan sorduğum sorularla anlama güclərinin səviyyəsinin ölçə bilirdim.

- Cismi eyitmək idman yoluyla olduğu kimi, ruhu eyitmək də bəzi mənəvi ödəvləri gerçəkləşdirməklə mümkün olur. Ruhi tətbiqlər ən çox öyrətmənin davranışları ilə mümkün ola bilər. İstər öyrəncilərin arasında olsun, ya da olmasın öyrətmən hər an öz danışlıqlarına və davranışlarına diqqət etməlidir.
- Mən yalançı biri isəm, öyrəncilərimə doğruluqdan danışmanın bir anlamı olmaz. Qorxaq bir öyrətmən heç bir zaman öyrəncilərini cəsur tərbiyə edə bilməz. Öz nəfsinin eyitimi ilə uğraşmayan birisinin başqasına yardımçı olması mümkün deyildir. Bu üzdən hiss edirdim ki, eyitmək istədiyim qızlara və oğlanlara canlı bir nüsxə olmalıyam. Böyləcə onlar mənim öyrətmənimə dönüşürdülər. Görürdüm ki, onlar üçün olsa bilə, daha dürüst və doğru biri olmalıyam. **Tolstoy** tarlasında öz nəfsim üzərinə uyquladığım inzibat orada eyitilmələri ilə uğraşdığım öyrəncilərim üzündən idi. Bu öyrəncilərdən biri vəhşi, yalançı və aqressiv bir oğlan idi. Bir dəfə çox

aqressiv bir iş gördü. Mən çox sinirlənmişdim. Genəldə mən öyrənciləri cəzalandırmazdım, ancaq bu kəz çox sinirlənmişdim. Ona öyüd verib və aqressiv davranmamasını söyləyirdim. Ancaq o, çox sərt və aqressiv davranışlarına davam edir, məni aldatmağa çalışırdı. Birdən əlimdəki xətkəslə onun qoluna bir zərbə vurdum. Onu vurarkən rahatsızlığımdan titrəyirdim. Bu aqressiv çocuq mənim necə bir durumda olduğumu anlamışdı. Onlar üçün öyrətmənin öyrəncini tənbiş edərkən titrəməsi yeni olay idi. Gənc aqressiv adam ağlamağa başlayıb məndən üzr istədi. Ancaq o, xətkəş zərbəsinin sərt olduğundan dolayı ağlamırdı. Elə olsaydı qarşılıq göstərib mənə saldıra bilərdi bu aqressiv adam. Çünkü 17 yaşında güclü bir gənc idi. O, mənim böylə davranışimdən dolayı necə üzgün olduğumu görmüşdü. Bu olaydan sonra o, heç vaxt aqressiv davranmadı, mənə qarşı çox sayqılı oldu. Ancaq mən hələ də ona qarşı qullandığım şiddətdən dolayı peşmanam, utanıram. Düşünürəm ki, o gün bu gənc adamın qarşısında mənim ruhi və mənəvi gücümün yerinə heyvani gücüm əməl etmişdi. Mən hər zaman bədən tənbişinə qarşı olmuşam. Yalnız bu bir nümunə həyatımda olmuşdur. Ancaq bu günə qədər hələ qərar verə bilməmişəm ki, xətkəşi qullanmaqda doğru iş görmüşəm ya yox? Böyük olasılığa görə bu iş doğru deyildi. Çünkü bu işi öfkə ilə etmişdim. Əgər bu iş gücsüzlük duyqusundan qaynaqlansaydı, özümü haqlı saya bilərdim. Ancaq xətkəslə tənbiş olayında içimdə başqa təmayüllər bir-birinə qarışmışdı. Bu olaydan sonra bir çox şagirdlərim aqressiv davransalar da, artıq heç bir zaman öfkələnib tənbişə əl atmadım. Bu biçimdə

eyitim sürəcində güclü ruha sahib olmanın önəmini gündən-günə daha dərinləndirirdim.

- O günlər **Yuhansburq** və **Funiks*** arasında çox gəl-gətdə idim. Bir gün Yuhansburqda səfərdə olduğumda xəbər gəldi ki, “əşram”ın iki sakini əxlaqi cəhətdən süqut etmişlər. Çox üzülmüşdüm. “**Satyaqraha**”nın yenilgə xəbərini duysaydım bu qədər üzülməzdim. Bu xəbər ildırım kimi məni vurdu sanki. Xəbəri eşitdiyim gün qatarla funiksə getdim.
- Yol boyunca önümdə olan görəvimlə ilgili dərin-dərin düşündüm. Düşünürdüm ki, bir öyrətmən olaraq bu iki adamın əxlaqi çöküşlərində mən də sorumluluq daşımaqdayam. Baş verən olay qarşısında öz sorumluluğumu açıqca hiss edirdim. Xanımım bu haqda öncədən məni uyarmışdı. Ancaq başqasına inanan biri olduğum üçün xanımın bu uyarısına aldırmış etməmişdim. Düşünmüşdüm ki, xanımım bu adamlar haqda yanılmaqdadır. Onların əxlaqi çöküşlərini ağıma gətirməmişdim. Düşündüm ki, bu çökmüşlər öz xətlərini anlama bilmələri üçün mən özümü cəzalandırmalıyam. Bu üzdən qərara gəldim ki, yeddi gün oruc tutacağam və öz-özümə peyman bağladım ki, dörd ay yarım müddətində hər gün, yalnız bir kərə yemək yeyəcəm.

* Funiks Qandinin Güney Afrikada təsis etdiyi bir başqa eyitim mərkəzi idi. Bu eyitim mərkəzi “əşram” şəklində idi. Əşram əski Hindistanda bir növ xaniqah imiş. Eyni ölkələri paylaşan çevrələr əşramda toplaşar, bəlli əxlaqi nizamə uyğun şəkildə ortaqca yaşarmışlar. Qandinin təsis etdiyi Funiks eyitim mərkəzi də əşram qurallarına uyğun idarə edilirdi. Qandinin ən ünlü əşramı Qoceratda “Sabarmati” çayının sahilində Əhmədabad şəhərində yerləşirdi.

- Mənim özümü cəzalandırmam hər kəsi çox rahatsız etdi, ancaq mühitin təmizlənməsinə səbəb oldu. Hər kəs suçlu olmanın nə qədər kötü bir duyqu olduğunu anladı. O gündən başlayaraq da istər qız olsun, istər oğlan bütün öyrəncilərimlə məni bağlarım daha da möhkəm və sarsılmaz oldu.
- Öz işimdə heç bir zaman haqsızlığa yol vermirdim. Mənim qanuni və hüquqi fəaliyyətlərimin çoxu ümumi işlərə həsr olurdu. Bu yolda başqalarından para almaq bir yana dursun, həm də öz cebimdən para ödəyirdim. Öyrənci olduğum illərdə eşitmişdik ki, vəkillik işi yalançılıqdır. Ancaq bu eşitdiklərim məni təsirləndirməmişdi. Çünki yalan hesabına bir vəzifəyə gəlmək və para qazanmaq niyyəti məndə əsla olmamışdı. Mən dürüstlük ilkələrimi Güney Afrikada bir neçə kərə test etdim. Bilirdim ki, qarşı vəkil müvəkkilinə bir sürü yalan söyləmiş. Mən də öz müvəkkilimə bir sürü yalan söyləyəcək olsaydım məhkəmədə qalib gələ bilərdik. Ancaq heç bir zaman bu işi görmürdüm. Xatırlayıram ki, bir davada biz qalib gəlib qazandıq. Daha sonra anladım ki, müvəkkilim məni aldatmışdır. Hər zaman qəlbimin dərinliyində arzu etmişəm ki, müvəkkilimin haqlı olduğu davalarda qazanmış olum. Zəhmət haqqımı heç bir zaman məhkəməni qazanma üzərindən müəyyən etməirdim. Mənim müvəkkilim istər qalib gəlsin, istər yenilsin mən bəlihlədiyim miqdardan artıq para almırdım. Mənə uğrayan müştərilərimə ilk başda deyirdim ki, mənə yalan söyləməsin, doğruları söyləsin, çünki doğru olmadığını bilsəm savunmamdan vaz keçəcəyəm. Sonuc böylə oldu ki, mən o qədər məşhurlaşdım ki, kimsə haqsız bir işindən dolayı mənə uğramırdı. Öz

işlərində tam haqlı olmayan, bir az şübhəli olan müştərilər başqa vəkilə uğrayırdılar.

- Vəkilliklə uğraşdığım illərdə ən önəmli bir xasiyyətim də bu idi ki, heç bir zaman öz cəhəlatimi müştərilərimdən və dostlarımdan gizlin saxlamazdım. Bir mövzu haqqında bilgisizliyimi hiss etdiyimdə müştərimə açıqca deyirdim ki, başqa vəkilə müraciət etsin, mən bu işi başarmayacağam. Mənim bu doğruluğum müştəriləri çox məmnun etdiyindən gündən günə müştərilərimin sayı artırdı. Müştərilərim deyirdilər ki, bizi başqasının üstünə göndərmə, başqası ilə sən özün məsləhətləş, onun da parasını biz ödərik. Təki bizim işlərimizi sən yürüt. Müştərilərimin mənə olan bu sayqısı daha sonra mənim toplumsal ilişkilərimi olumlu yöndə etkiləyəcəkdi.
- **“Satyaqraha”** savaşı 1914-də bitdiyində Hindistan Milli Azadlıq Hərəkatının liderlərindən olan Qogle'dən mənə bir əmr gəldi. O, London yoluyla Hindistana dönməmi istəmişdi. Avqust ayının 4-də Birinci Dünya Savaşı başladı. Biz avqust ayının 6-da londona çatdıq.
- Düşünürdüm ki, İngiltərədə yaşayan hindlilər öz öhdəliklərini bu savaşda yerinə yetirməlidirlər. İngilis öyrəncilər könüllü olaraq orduya gedirdilər. Hindlilərin də bu şəkildə davranmaları gərəkdiyini düşünürdüm. Ancaq mənim bu görüşümə qarşı bir çox müxalif səslər yüksəlirdi. Onlara görə hindilər və ingilislər arasında fərq var idi. Biz kölə sayılırdıq, ingilislər ağa. Bir kölə zalim ağasının ehtiyacı olduğunda ona necə yardım edə bilər? Əsir kölə ağasının möhtaclıq durumdan yararlanıb öz azadlığını əldə etməsi daha yaxşı olmazmı? Bu

söyləmlər o zaman mənə razı sala bilmirdi. Bir ingilis və hindli arasındakı fərqi mən də görürdüm. Ancaq onların bizi kölə kimi qullandıqlarına inanmırdım. O zaman düşünürdüm ki, Hindistanın kötü durumda olmasının suçluları İngiltərə yönətim sistemi deyil, məmurlardır. Məmurlar dürüst olsalar Hindistan bu durumda olmaz düşüncəsində idim. Düşünürdüm ki, Hindistanı İngiltərənin yardımı ilə qurtaracağıqsa, o zaman İngiltərənin möhtac olduğu bu durumda ona yardım etməliyik. İngiltərə sisteminə qarşı tənqidlərim olsaydı da, indiki qədər bu sistemi suçlu görmürdüm. Bu gün bu sistemə olan güvənimi və inancımı itirdiyim üçün artıq onunla heç bir şəkildə əməkdaşlıq etmək istəmirəm. İndi düşünürəm ki, o zaman həm ingilis məmurlarına, həm İngiltərə yönətim yontəminə güvənlərini itirən hindistanlı arxadaşlarım bu dövlətlə əməkdaşlıq etməməkdə haqlıyıqlar.

- O zaman düşünürdüm ki, İngiltərənin bu möhtac durumundan sui-istifadə etməməliyik. Savaş davam etdiyi sürəcə susmalıyıq. Savaş bitdikdən sonra öz haqqımızı istəməliyik. Bu üzdən də mən o zamankı inancım kimi davrandım. Mənim dövətimi qəbul edənlərdən istədim ki, savaşa qatılmaq üçün ad yazdırıb İngiltərənin çıxarları yolunda savaşsınlar.
- Hamımız savaşın əxlaq dışı olduğunu qəbul edirdik. Mənim haqqıma saldıranlara qarşı şikayətçi olmadığımı müddətcə bu savaşı içdən dəstəkləməmə də doğru olmazdı. Özəlliklə savaşan tərəflərin iddialarının doğru olmadığına da inanırdım. Dostlarım bildirilər ki, mən daha öncə Boer savaşına da qatılmışam. Ancaq o zamana görə görüşlərimin dəyişdiyini təsəvvür edirdilər. Əslində

məni Boer savaşına qatılmağa vadar edən dəlillər indi də öz keçərliliyini qorumaqda idi. Bilirdim ki, savaşa qatılmaq **ahimsa** ilkələrinə uyğun gəlmir. Ancaq nə yazıq ki, şəxs hər zaman öz istədiyi kimi davrana bilmir. Doğruluğa (həqiqətə) and içmiş adam bir çox hallarda öz yolunu qaranlıqlarda çətinliklə getmək zorunda qalır.

- Hindistanlıları İngiltərə ordusunda xidmətə razı salmağımla, sadəcə savaşa yardımçı olmur, həm də İngiltərə imperatorluğu adlanan bu böyük təşkilatın insancıl və xeyirli niyyətlərinə yardım etdiyimi sanırdım. O zaman da bugünkü qədər savaşa nifrət edirdim. O zaman da əlimə tüfəng almağı istəmirdim. Ancaq insanın həyatı düz bir xətdən oluşmamaqdadır. Bəzən də bir-biri ilə qarşı-qarşı gələn olaylar bütünü insan həyatını təşkil edir. Sürəkli insan həyatda iki vəzifədən birini tərcih etməyə çalışır. Bir eyitimci kimi bir sürü insanları bu savaşa qatılmağa çağırmalı idim. Onlara deyirdim ki, savaşa inanırsınız və ingiltərəyə vəfaliysanız, bu savaşa qatılmaq zorundasınız. Öc almaq kimi bir duyquya inancım yoxdur. Ancaq dörd il öncə Hindistanda bir köy olan **Betya** sakinlərinə dedim ki, ahimsadan heç bir şey anlamayan kimsələr sizə saldırır və malınızı zorla aparmaq istəyirlərsə, haqqınızı savunmaq üçün silaha sarılmalısınız. Əgər silahla haqqınızı savunmazsanız qorxaqlarsınız.

Keçənlərdə hindlilərə dedim ki, **ahimsanın** bütün qurallarına inanmır və ona əməl etmirsinizsə, qadınlarınızı, malınızı talayanlar qarşısında silahlı savunmaya keçməzsəniz, bəşəriyyət qarşısında suçlusunuz. Düşünürəm ki, mənim bu söylədiklərim

ahimsa məzhəbi ilə tam uyğunluq oluşturmaqdır. Bu nəcib nəziriyəni duyurmaq çox asandır, ancaq savaşlarla dolub-daşan dünyada onu bilib və həyata keçirmək çox çətin işdir. Bütün bu çətinliklərə baxmayaraq, gün keçdikçə **ahimsa** məzhəbi olmadan həyatın mənim üçün heç bir anlam daşımayacağına inanıram.

- Mənim o zamankı davranışımı **ahimsa** ölçüləri ilə ölçərsək, onları savunmaq üçün tutarlı dəlil tapa bilmərik. Əslində öldürücü silahlarla savaşa qatılanlarla savaşa yaralananlara qızılıy tərəfindən xidmət edənlər arasında bir o qədər də fərq yoxdur. Çünki hər iki dəstə bir tərlü savaşa qatılır və savaşın davamına yardım edirlər. Hər iki dəstə savaşı cinayətlərinə bulaşib suçlu olurlar. Uzun illər boyu özümə daldıqdan, düşündükdən və əməllərimi dəyərləndirdikdən sonra hiss etmişəm ki, o zamankı düşüncə tərzimə görə **Boer** savaşına, 1906-cı ildə **Natalda “Zulu üsyanları”**na və Birinci Dünya Savaşına qatılmam normal imiş. Həyat bir çox güclərin etkisi altındadır. İnsan öz əməllərində dəyişməz bir üsul əsasında qərara gəlsəydi və hər an düşünmədən bu üsul əsasında davransaydı, o zaman həyat çox asan olurdu. Ancaq bir tək davranışımı da xatırlamıram ki, o haqda asanlıqla bir qərara gəlmiş olum. Mən sürəkli savaşa qarşı olduğumdan, heç bir şəkildə onun arxasınca getməmişəm. Bu üzdən bir çox fürsətlərin ortada olmasına baxmayaraq, öldürücü silahların qullanımını öyrənmədim. Bəlkə bu üzdən dirək olaraq insanların həyatını söndürmə saldırganlığından uzaq olmuşam. Ancaq zor qullanmağı öz hədəfi sayan bir hökumətin təbəəsi olduğumdan özümdən asılı olmayaraq savaşlara öz

ölçümdə yardıçmı olurdum. Bu işi görməmək üçün bu hökumətlə bütün ilişkilərimi qırmam gərəkirdi. Bu şəkildə davransa idim, hökumət də mənə sağladığı bütün imtiyazlardan imtina edərdi. Qoyun bir örnəklə fikrimi açıqlayım. Mən indi ixtiyarında çox əkin yeri olan bir təşkilatın üzvüyəm. Bu tarlaların məhsulu genəldə meymunlar tərəfindən təhdid edilir. Bütün canlıların həyatına sayqı ilə yanaşdığımından meymunlara qarşı hər tür saldırmı **ahimsa**nın danılması kimi anlayıram. Ancaq eyni halda heç bir şübhəyə qapılmadan dostlarımdan meymunlara saldırmalarını istəyirəm ki, tarlalardakı məhsulları qoruya biləlim. Mən pislik və təcavüzə qarşı olduğumdan bu davranışdan da imtina etməliyəm. Bu əməllərimdən, yalnız o təşkilatı ləğv edərək, ya da ondan ayrılaraq uzaqlaşa bilərəm. Ancaq bizim toplumumuz tarım olmadan ayaq üstə dura bilməyəcəyindən bu işdə öz fəaliyyətimi davam edirəm. Böyləcə istər-istəməz bəzi canlıların həyatı öz-özünə söndürüləcəkdir. Bu üzdən də tarlalara zərər verən meymunların uzaqlaşdırılması üçün meymunlara saldırılmasını istəyirdim. Ümid edirəm ki, gələcəkdə daha uyğun bir yöntəm tapılar. Savaşda da buna bənzər durum söz qonusu idi. Mənsubu olduğum toplumla bağlarımı qırmaq doğru olmazdı. Boer və Zulu və Dünya Savaşı zamanı İngiltərə hökuməti ilə ilişkilərimi qırmaq istəməmişdim. Bu gün tutumum İngiltərə hökumətinə görə dəyişmişdir. Bu üzdən də kəsinliklə İngiltərənin çıxarlarına xidmət edən savaşlara qatılmaram. Hətta mənə savaşağa məcbur etsələr də edamım bahasına olsa da savaştan imtina edərdim. Ancaq bu durum da çətinliyi çözmür. Bir milli hökumətimiz olursa,

özüm dirək olaraq heç bir savaşa qatılmasam da, ancaq savaşa qatılmaq istəyənlərə yardımçı olacağımı düşünürəm. Çünkü bu milli hökumət mənsuqlarının mənim qədər qeyri-aqressivliyə inanmadıqlarını bilirəm. Bir fərdi və ya bir toplumu zorla qeyri-aqressivliyə inandırmaq olmaz. Qeyri-aqressivlik çox sirli biçimdə davranar. Bəzən bir fərdin əməlləri qeyri-aqressiv ölçülərə uyğun gəlmir. Qeyri-aqressivliyin ən yüksək məzmununu daşmasına baxmayaraq, əməlləri zahirən aqressiv görünə bilər. Bunun nəticələrini o andaca deyil, daha sonra görmək mümkündür. Öz davranışlarımla bağlı iddia edəcəyim tək şey budur ki, bütün əməllərim qeyri-aqressiv düşüncənin qalib gəlməsi üçün olmuşdur. O zaman milli mənafe adında bir sorunum yox idi. Bəzi mənafeələrin fəda edilməsi ilə milli mənafeyə ulaşılaçağına inanmıram. Fikrimi bu qonuda bundan daha artıq açıqlamaq istəmirəm. Nə yazıq ki, dil ən üstün durumunda bilə, düşüncəni tam olaraq açıqlaya biləcək durumda deyil. Qeyri-aqressivlik mənə görə, sadəcə fəlsəfi bir tutum deyil. Mənim həyatımın qanunu və mayasıdır. Bilirəm ki, özüm də bəzən bilərək və ya bilməyərək bu əsasa qarşı davranıram. Qeyri-aqressivlik ağılla deyil, könüllə bağlantılı olan bir olqudur. Bu yolda ən doğru bələdçi Tanrıya güvənmək, alçaqkönlülük və insanın hər an özünü fəda etməyə hazır olmasıdır. Qeyri-aqressivliyə əməl etmək böyük iradə, qorxmazlıq və əxlaqi disiplin tələb edir. Mən isə, acı çəkərək etiraf etməliyəm ki, öz zəif tərəflərimin nələr olduğunu və nə dərəcədə olduğunu bilirəm. Ancaq içimdə parlayan işıq boldur. Qeyri-aqressiv davranışın və düşüncənin dışında kimsəyə qurtuluş yoxdur. Savaşın çirkin bir

iş olduğunu bilirəm. Savaşın bir dəfəlik insanlar arasındakı münasibətlərdən silinməsinə də inanıram. **Qan tökməklə, aldatmaqla əldə edilən azadlığın azadlıq olmadığına inanıram.** Qanun doğruluğun (haqiqətin) və qeyri-aqressivliyin varlığıdır, aqressivliyin və yalanın deyil.

- Mən öz əksikliklərim haqda bilgiliyəm. Öz əksikliklərim haqda bilgili olmam məni gücləndirir. Həyatımda etdiklərim genəldə əksikliklərim haqda bilgilərim əsasında olmuşdur.
- Başqalarının mənim həyatımı kökündən yanlış anlayıb anlatmaları aldığı bir olaydır. Buna əslə üzülmürəm. Toplumsal xidmətə girişən hər kəsin yazqısında bu var. Gerçəkdən də toplumsal xidmətə girişən hər kəs bir az gönüqalın olmalı və hər söyləntiyə aldırış etməməlidir. Hər dedi-qoduya adam aldırış etsə, ömür boşuna xərclənib gedər. **Mən özüm üçün böylə bir qural gəlişdirmişəm ki, mənim haqqımda heç bir söyləntilərə və dedi-qodulara cavab verməyəcəyəm. Bu şəkildə davranışım əsəblərimi yaxşı kontrol etməyimə səbəb olmuşdur.**
- Ən yaxşı başardığım sənət doğruluğa və qeyri-aqressivliyə əməl etməyimdirdi. Doğüstü, insanüstü bir gücə sahib olduğumu iddia etmirəm. Böylə bir gücə sahib olmaq da istəmirəm. Mən sadəcə insanam. Ən zəif həmcinslərimin yarandığı eyni soydanam. Mənim də başqaları kimi zəif tərəflərim var. Xidmətlərimin əksik tərəfləri də olmuşdur. Ancaq Tanrı öz mərhəmətini məndən əsirgəməmişdi. İnsanın öz yanlışlarını və xəstələrini etiraf etməsi ona bənzəyir ki, çirkli bir mühiti söpürüb təmiz duruma gətirərsən. Mən də öz

yanlışlıqlarıma etiraf etməklə özümü güclü hiss edirəm. Hədəfə çatmaq üçün doğruluğu və dürüstlüyü bir ilkə olaraq qəbul etmək gərəkir. Yanlış tutumda və davranışda israr edən bir şəxs öz hədəfinə çata bilməz.

- Mən özümü “mahatma” ləqəbinə layiq görmürəm. Dövlətlə əməkdaşlığım olmasa da, məni “mahatma” adlandıran, məni “müqəddəs” görən insanların suçu sayılması yolunda bir qanunun çıxarılmasına böyük məmnuniyyətlə dəstək verərəm. Öz kontrolumda olan “əşram”da böylə qanunların olması yasaqdır.
- Sanıram bu bölümü bitirmənin zamanı gəlmişdir... Bundan sonrakı mənim həyatım ümumi həyatla elə qaynayıb qarışmışdır ki, orda olanların hamısını hər kəs bilməkdədir. Hər kəs istərsə, bundan sonrakı həyatımı ayrıntıları ilə anlaya bilər. Mənim həyatım açıq bir kitab kimidir. Heç bir gizlin tərəfim yoxdur. Heç bir gizlin olayı da təşviq etmir, dəstəkləmirəm.
- Sürəkli təcrübələrim məni inandırmışdır ki, doğruluqdan (həqiqətdən) başqa bir Tanrı yoxdur. Burada yazdıqlarım **ahimsa** gerçəyini açıqlamırsa, yazdıqlarımın heç bir anlamı yoxdur. Bu doğrultuda mənim çalışmaları verimsiz işə, oxucular anlamalıdırlar ki, bunlar mənim bəyan əksikliyiimdən asılı olmuşdur, mütləq həqiqətin əsasının yanlış olduğundan asılı deyildir.
- Hindistana döndüyümdən sonra içimdə yatmış olan gizlin şəhvət duyquları oyanmağa başlamışdı. İçimdə baş qaldıran bu duyqular məni məğlub etməyi başarmasalar da, ancaq ciddi şəkildə utandırıldı. Bu duyqularım üzərinə qalib gəlmə çalışmaları məni daha da canlı tutur, güclü qılırdı. Ancaq bilirəm ki, önümdə keçməmə gərəkən daha

çətin yollar var. Özümü tam olaraq heçliyə çatdırıb sıfırlaşdırmalıyam. İnsan öz iradəsi ilə özünü öz həmcinsləri yanında sıfır görmədikcə, onun qurtuluşu mümkün deyildir. **Ahimsa** ən yüksək alçaqkönlülük gərəkldirməkdədir.

- İnsanların məni öymələri məni gerçəkdən də xəstələndirir. Əgər üzümə tüpürsəydilər bu öymələrdən daha yaxşı olar və mən daha məmnun qalardım. Böylə olsaydı, bu qədər etirafırla, öz durumumu revizə etməyə gərək qalmazdı.
- Öz şəxsi həyatımda rənglilik oluşturmaq, mənə həyəcanlar və zövqlər yaşadacaq olaylara ehtiyacım yoxdur. Bunlar şahların sarayında bər-bəzək olan araclardır. Mən hindulara xidmət etdiyim qədər müsəlmanlara, xristianlara və yəhudilərə də özümü mənsub bilirəm. Gerçək bir xidmətçinin heysiyyəyə (etibara) deyil, məhəbbətə ehtiyacı var. Vəfalı bir xidmətçi olduğum sürəcə ümumi məhəbbət mənim üçün təmin olacaqdır.
- Səbəblərindən asılı olmayaraq Avropalı və Amerikanı görmək istəmirəm. Oralara səfər etməkdən qorxuram. Bu, öz millətimi onlardan daha artıq sevdiyimdən dolayı deyildir. Özümə güvənmədiyimdən dolayı böylə düşünürəm. Müalicə üçün, hətta səyahət üçün Qərbə getmək istəmirəm. Ümumi toplantılarda qonuşmağa da həvəsim yoxdur. Adamları öz çevrəmə toplayıb şəhrət qazanmaqdan xoşlanmıram. Tanrı məni Qərbə göndərsə, bu, orada yaşayan insanların könlündə məhəbbəti gücləndirmək üçün olacaqdır. Ancaq düşünürəm ki, Qərbə söyləyəcək özəl bir məsajım yoxdur. Mənim məsajımın cahanşumul tərəfinin olmamasına baxmayaraq, düşünürəm ki,

öz vətənimdə çalışaraq dünyaya xidmət edə bilərəm. Dünyaya olumlu məsaj verə bilərəm. Hindistanda parlaq bir uğur qazana bilərsəm, onun işığı dünyanı da etkiləyəcəkdir. Hindistana faydalı ola bilməyəcəyimi görsəm, başqa bir yerə də getməyəcəyəm. Hindistanın mənim məsajlarımı anlamış olması təqdirdə başqa bir yerə səfər edə bilərəm. Bu üzdən Qərbdə yaşayan dostlarımın dəvətlərini ehtiyatla qarşılarəkən, ancaq düşünürdüm ki, **Romən Rollan**¹ı görmək üçün olsa da Avropaya getməyə dəyər. Özümə güvənim olmadığından o böyük insanla görüşü bu səfərim üçün bəhanə gətirirdim. Bu üzdən də **Romən Rollan**la açıqca danışdım. Ona dedim ki, mənim bu səfərimi sırf səni görmək ölçüsündə tərtib edə bilərikmi? **Romən Rollan** da dedi ki, həqiqət adına bu səfər gerçəkləşərsə, onu sırf məni görməklə sınırlamaq olmaz və mən buna razı deyiləm. O da böylə düşündü ki, sırf onunla görüşmək üçün Hindistandakı işlərimi yarımçıq buraxıb getməm doğru olmaz. Gerçək budur ki, bu görüşün dışında məni Avropaya aparacaq başqa bir cazibə ortada olmamışdır. Bu qərarımdan dolayı üzgün olsam da doğru olduğuna inanıram. Çünkü bir tərəfdən Avropaya getmək üçün heç bir ruhi və daxili zərurət hiss etmirəm, digər tərəfdən vicdanımdan bir səs hayqırır ki, Hindistanda etmən gərəkən çox işlər var.

- Özümü elə tərbiyə etmişəm ki, bütün yer üzündə heç bir şeyə nifrət etmirəm. Qırx illik davamlı inzibat və sürəkli dualarla kimsəyə nifrət etməməyi alışqanlıq halına gətirmişəm. Bilirəm ki, bu, çox

¹ Böyük humanist fransız yazarı.

böyük bir iddiadır. Ancaq böyük bir alçaqkönullüklə bu iddiada bulunmaqdayam. Dünyanın harasında olursa olsun, pisliyə və kötülüyə nifrət edirəm. İngiltərəlilərin Hindistanda oluşturdurları hökumət sisteminə nifrət edirəm. Hindlilərin istismar edilməsinə nifrət edirəm. O şəkildə milyonlarca Hindistan əhalisini nəcis adlandıran hindlilərin də bu tür inanclarına nifrət edirəm. Ancaq digər bir hindlini nəcis adlandıran hindliyə nifrət etmədiyim kimi, bizə hakim olan ingilislərə də nifrət etmirəm. Mən onların yanlış düşüncələrini, yanlış düşünmələrini dostluq ilişkiləri ilə islah etmək istəyirəm.

- Bir neçə gün öncə yaralanmış bir bızov “əşram”da ölmək üzrə idi. Ölməməsi üçün bütün önləmlər alındı. Bızovun müalicəsi üçün çağrılan cərrah dedi ki, bızovun yaralarının sağlması üçün bir iş edə bilməyəcək, ölməsi qaçınılmazdır. Heyvancığın ağrıları həddindən artıq çox idi. Uzandığı yerdəyə çırpınmaqda idi. Heyvanı bu ağrılardan qurtarmaq üçün “əşram” üzvləri onu öldürməyi önərdilər. Bu dartışmalar davam edərkən çox dürüst qonşularımdan biri bızovun öldürülməsinə şiddətlə qarşı çıxdı. Onun məntiqi bu idi ki, bir insan heç bir canlıya həyat verməyi başarmadığı üçün həyat da ala bilməz. Məncə onun bu məntiqi o ortamda çox yersiz idi. Çünkü bızovun canını almaq bizim şəxsi mənafeyimiz üçün olsaydı onun dediyi doğru ola bilərdi. Bu üzdən də böyük bir ehtiyatla doktordan istədim ki, bızova zəhər ampulu vuraraq onun canını rahat bir şəkildə alıb ağrılardan bızovun canını qurtarsın. İki dəqiqə içində hər şey bitdi, bızov rahatladı. Bilirəm ki, qamuoyu, özəlliklə

Əhmədabad* da mənim bu davranışımı qəbul etmir, bunu **himsa**** dan başqa bir şey görmürlər. Ancaq düşünürəm ki, hər bir fərd qamuoynun fikri ilə hesablaşmadan öz vicdan görevini yapmağı başarmalıdır. Mən hər zaman bu fikirdə olmuşam ki, fərd öz vicdanının istəklərinə görə davranmalıdır. Başqalarının fikirləri ilə uyğun gəlib gəlməməsi önəmli deyil. Şair deyir: “Məhəbbətin keçid yolu alovlar arasındandır. İnsanlar güvənsizcə ordan keçərlər.” **Ahimsa** keçidi də məhəbbət keçidinə bənzər. Bir çox hallarda insan yalnız başına bu keçiddən keçmək zorundadır. İndi böylə bir sual ortaya çıxır: Bızov haqqında etdiyimi insan üzərində də edə bilərəmmi? Mənim cavabım böylədir: “**əvət**.” Bu qanun hər iki sahədə keçərlidir. Qanun nədir? “Bir fərd üçün keçərlə olan hər kəs üçün keçərlə olmalıdır.” İstisna olmamalıdır. Əgər böylə olmasaydı, bızovu da öldürmək doğru olmazdı. Biz öz xəstə əzizlərimizin ağırılarını ölüm yoluyla ortadan qaldırmaqda bəzi sorunlarla qarşılaşırıq. Bizim xəstə əzizlərimiz bızovun tərsinə olaraq özləri də bu haqda qərar verə bilərlər. Ancaq böylə bir durum nəzərdə tutalım. Ən yaxın bir dostumuzun, bir əzizimizin ağır xəstələndiyini təsəvvür edəlim. Elə xəstələnmiş ki, ağılı da itirmiş, ancaq acı çəkməkdədir. Böylə bir durumda onu daha ağrısız öldürmək **himsa** sayılmaz, **ahimsa** yasalarını danmaq sayılmaz. Necə ki, bir cərrahın öz bıçağı ilə bir xəstənin bəlli yerini kəsib cərrahlıq etməsi də **himsa** sayılmaz. Bir cərrahın cərrahlıq

* Əhmədabad Hindistanda Qocərat əyalətinin mərkəzidir və Qandinin “əşram”ı bu şəhərin kənarında idi.

** Himsa, yəni aqressiv və ahimsa, yəni qeyri-aqressiv

yapması tam olaraq **ahimsa** davranışdır. Bir şəxs üçün də buna bənzər durumlar ortaya çıxa bilər. Böylə bir durumda daha uyğun bir yolla onun canını alaraq ağrılardan qurtulmasına yardımçı ola bilərik. Böylə bir iddia ortaya çıxa bilər ki, cərrah can vermək üçün cərrahlıq edir, ancaq bizim əməlimiz canlıdan can almış olur. Qonu üzərinə diqqətlə yönələcək olursaq, görəcəyik ki, hər iki əməldə bir tək amac var. Amac içəridən ruhu gəmirən acıları yox etməkdir. Ruhu acıların, ağrıların basqısından qurtarmaq söz qonusudur. Çünkü həyat olmayan bir bədəndə sevinc və əzab duyqusu da olmaz. Burada öldürməmək **himsa** əməli kimi ortaya çıxar. Bir halda ki, öldürmək böylə durumlarda **ahimsa** əməli ilə örtüşməkdədir. Fərz edəlim ki, üzəndən iraq qızım zorakılığa, təcavüzə məruz qalır və mənim də onu qoruyacaq heç bir imkanım yoxdur. Böylə bir durumda **ahimsanın** ən yüksək biçimi onun həyatına son verməyim olacaqdır. Bu, özümü və qızımı saldıranların təcavüzünə və təhqirinə məruz qoymaqdan daha yaxşı bir seçəndir. **Ahimsanı** savunan bizim dostlarımızın sorunu odur ki, onlar **ahimsadan** özləri üçün korca bir büt düzəltilmişlər. Bu tutumları ilə də **ahimsanın** aramızda yayqınlaşmasını əngəlləməkdədirlər. Məncə, **ahimsa** ilə ilgili yayqın olan yanlış görüşlər bizim vicdanımızı bulaşdırmışdır. Bu yanlışlığın oluşturduğu ortamda **ahimsa** adı altında aqressivlik, kin, nifrət, birtərəfli yanaşmalar, bədxahlıq, şəhvət və rəhmsizlik kimi kötü duyqular görünməz olmuş. Bu da səbəb olmuşdur ki, gündəlik həyatında aqressiv və kinli davranan adamlar bir heyvanın ya da bir insanın ağrılarını ortadan qaldıraraq öldürülməsini **ahimsanın**

danılması və **himsa** kimi görsün. **Əmrtiser*** şəhərində insanları işkəncə etmək üçün onları çirkabın içində yatırıb qurd kimi yerdə qarınları üstündə sürünmələrini istəyirlər. Bunları öldürmək işkəncə etməkdən daha yaxşı bir davranış deyilmi? Çünkü bu əzablardan və aşağılanmalardan qurtulmuş olurlar. Ölüm bunlar üçün doğru seçim deyildir iddiasında bulunan adama heç bir şübhəyə qapılmadan deyərəm ki, sən **ahimsa** haqqında ən ilkəl bilgiyə də sahib deyilsən. İnsanın həyatında bəzən elə durumlar ortaya çıxır ki, onun vicdanı bu durumla qarşılaşmaq üçün canını fəda etməyi tələb edir. Bu gerçəyi anlamamaq “**ahimsa**” üsullarından xəbərsiz olmaq deməkdir. Örnəyin doğruluğun yandaşı olan bir insan yalanlara bulaşmaqda olsa, Tanrının ona ölüm göndərməsini dualarla istəyə bilər. Bu şəkildə də **ahimsanın** gerçək izləyicisi olan bir adam düşmənin qarşısında diz çöküb ondan istəyə bilər ki, onu öldürsün, ancaq aşağılamasın, onu heysiyyəti ilə uyğun gəlməyən işlərə zorlamasın. Necə ki, şair deyir: “**Tanrı yolu cəsur qəhrəmanlar üçündür, qorxaqlar üçün deyildir.**” **Ahimsanın** doğası haqqında bilgisizliyimiz və dəyərlərlə ilgili anlaşılmazlıqlar bizlərin yanlış yola sapmamıza səbəb olur. Bu üzəndən də öldürməməyi “**ahimsa**” ilə eyni anlamda anlayırıq. Ölkədə yayqın olan bir çox **himsa** içərikli xəbərləri və davranışları bilgisizliyimiz üzündən **ahimsa** olaraq görürük.

* Əmrtiser Hindistanın Pəncab vilayətində sinqlərin yaşadığı şəhərdir. Hindistan milli azadlıq hərəkatında bu şəhərdə önəmli olaylar oldu. İngilis zabıtlar xalqı incitmək üçün onları çirkabın içində süründürürdülər.

- Məncə, doğruluq və dürüstlük üzərimdə yük kimi hiss etdiyim “mahatma” sözündən daha ağırdır. Mən öz zəifliklərimi bildiyimdən bu günə qədər “mahatma” ləqəbinin zərərlərindən özümü qoruya bilmişəm. Nə yazıq ki, cismi həyata olan təmayülüm istər-istəməz sürəkli “**himsa**”ya səbəb olmaqdadır. Bu üzdən də gün keçdikcə maddi bədənimə etinasız oluram. Örnəyin tənəffüs etdiyimdə havadakı canlı mikroblardan içimə alıb onların həyatlarını yox etdiyimi bilirəm, ancaq nəfəs almağımı önləmirəm. Bitkiləri yemək də o şəkildə **himsa**dır. Ancaq onları yeməyə bilmərəm. Eləcə də həşərə öldürücü dərmanlar qullandığımda bəlli ölçüdə himsa davranmış oluram. Ancaq bu dərmanları da istifadə edirəm. “Əşram”a gələn ilanları yaxalayıb zərərsizləşdirmədiyimizdə onları öldürürük. Hətta öküzləri “əşram”dan uzaqlaşdırmaq üçün sopa qullanmağı da sərbəst etmişəm. Anlaşıldığı kimi, birbaşa və ya dolayısıyla tutduğumuz **himsa** sonsuzdur. İndi meymunlarla qarşılaşmaq sorunu ilə qarşı-qarşıyıyıq. Meymunlarla bağlı kəsin bir qərara gəlib onları öldürmək istəmirəm. Meymunları öldürmə qərarına gələ biləcəyimə əmin deyiləm. Ancaq məhsullara çox zərər verəcəkləri təqdirdə böylə bir qərara gəlib gəlməyəcəyimdən əmin deyiləm. Mənim bu etiraflarımdan dolayı dostlarımin mənə güvənləri itərsə, çox üzgün olaram. Ancaq “**ahimsa**”ya əməl etməkdə əksikliklərimi və zəifliklərimi heç bir şey gizlin saxlaya bilməz. Öz haqqımda iddia edəcəyim tək bir şey var. O da budur ki, **ahimsa**ya əməl etmək üçün bütün gücümle sürəkli çalışır və nəfsimlə qarşı-qarşıya oluram. Düşüncədə, sözdə və

davranışda ahimsaya əməl etməyə çalışıram. Bu yolda başarılar da əldə edirəm. Ancaq bütün bu çalışmalarıma baxmayaraq bu yolun çox uzun olduğuna inanıram.

- Mən çox yoxsul biriyəm. Dünyadakı varlığım bunlardan ibarətdir: altı cəhrə (ip əyirmə aracı), bir neçə kasa, keçi sütünü saxlamaq üçün bir qutu, altı parça qumaş və bir əldəsmalı. Bir də heç bir dəyəri olmayan dünyadakı şöhrətim.*
- Özümü siyasətin ortasında bulduğumda öz-özündən sordum ki, əxlaq dışı əməllərə necə bulaşmamaq olar? Yalanlar və yanlışlıqlarla qazanılan “uğur”un təxribatından necə uzaq qalmaq olar? Bu kəsin sonuca vardım ki, içində yaşayıb, dərdləri ilə tanış olduğum bu millətə yararlı olmam üçün bütün mal varlığım olaraq nə varsa, hamısından imtina etməliyəm. Bu düşüncə məndə ortaya çıxdığında dərhal hər şeydən imtina etmədim. Etiraf etməliyəm ki, ilk başda illər boyu zəhmət çəkib qazandıqlarımdan imtina etmək çox çətin idi. İndi o günləri xatırlarkən, bu imtinanın mənim üçün nə qədər ağırılı olduğunu göz önümdə bulundururam. Ancaq zaman keçdikcə görürdüm ki, dürüst bir siyasi mücadiləyə qatıla bilməm üçün daha çox şeylərdən imtina etməliyəm. Bir zaman gəldi ki, bütün mal varlıqlarımdan imtina etmək mənə sevinc və mutluluq gətirdi. O gündən sonra hər şeyimi bir-birinin ardı ilə özündən uzaqlaşdırdım. Bu an öz üzərimdə gerçəkləşdirdiyim bu testləri bir xatirə kimi yazarkən, düşünürəm ki, maddi zənginliklərimdən imtina etməklə üzərimdən böyük və ağır yükləri

* Qandi bu sözləri 11 sentyabr 1931-ci ildə gömrük məmuruna demişdi.

atmışam. Bu imtinalardan sonra hiss etdim ki, özümə güvənərək davrana bilərəm. Xalqıma xidmət etmək üçün önümü kəsəcək heç bir şey qalmamışdı. O gündən başlayaraq içim inanılmaz işıqla və mutluluqla dolmuşdu. Daha sonra bir şeyə sahib olsaydım da onu bir dərdsər kimi görürdüm. Bu imtinalarımdan sonra içimi dolduran mutluluğun səbəbini aradım və böylə bir sonuca vardım: Bir şeyi öz şəxsi malım kimi saxlasaydım, qorunması üçün onu bütün dünya qarşısında savunmalı idim. Bir çox yoxsul və möhtac insanları görürdüm. Bir şey saxlayacaq olsaydım bu yoxsul və acların mənə saldırib əlimdəkiləri almaq istədiklərində polisə uğramaq zorunda qalacaqdım. Öz-özümə düşünürdüm ki, böylə bir hadisə olsa, mənə saldıranlar kötülükləri üzündən saldırqan olmaya bilərlər. Yəqin ki, onların məndə olanlara məndən daha çox ehtiyacları var. Daha sonra da bu düşüncə məndə oluşmağa başladı ki, bir şeyə sahib olmaq günahdır. Mən yalnız başqalarının sahib ola biləcəyi şeylərə sahib ola bilərəm. Ancaq bilindi ki, böylə bir şey mümkün deyildir. Bu üzəndə hər kəsin sahib ola biləcəyi tək şey heç bir şeyə sahib olmamaqdır. Başqa bir deyimlə hər şeydən iradi olaraq əl çəkmək. Bu mütləq inanc məndə özünə yer etdikdən sonra bədənimin də Tanrı iradəsinə təslim olma təmayülü ortaya çıxmalı idi. Bu üzəndə də bədənim öz ixtiyarımda olduğu müddətcə əyləncələrə meyllənməməli, zövq arxasınca getməməli idi. Bədənim hər an xidmət arxasınca yürüməli, bütün oyaqlıq vaxtımı xidmətə həsr etməli idi. Bu qonu bədənim haqqında keçərli işə, o zaman paltarlarım və digər şeylərim üçün də keçərli olmalı idi. Bu üzəndə də yoxsulca bir həyat tərz

seçməyə qərar verdim. Şübhəsiz ki, bu yolda mütləq kamala çatmaq qeyri-mümkündür. Ancaq insan başardığı qədər bu yolda irəliləməlidir. Bu yolda daha da irəlilərə varıb hər şeydən imtina edənlər dünyanın ən bahalı xəzinələrinə sahib olduqlarını görmüş olurlar.

- İlk gənclik çağlarımdan dini kitabları əxlaqi öyrətilərini dəyərləndirərək oxumağa alışmışdım. Mənim üçün möcüzələrin dəyəri yox idi, ilgi çəkici deyildi. Peyqəmbərlərin möcüzələr göstərdiyini deyirdilər. Bu möcüzələri söylənildiyi kimi qəbul etsəydim də, onların eyitçilik açısından mənim üçün heç bir dəyəri yox idi. Əxlaqın küresəl üsulları ilə bu möcüzələrin heç bir ilişkisi yoxdur. Dini öndərlərin sözləri ruhumda canlı və etkili güc qaynaqları oyadır. Bu sözləri adi xalq kütlələrindən duyduğumda bənzər təsirə qapılıram. Sanıram bu sözlər məzhəblərin milyonlarca tərəfdarlarına da eyni təsiri göstərilər. Məncə Hz. İsa da dünyanın ən böyük öyrətmənlərindən biridir. Heç şübhəsiz ki, O, öz zamanında vəfali tərəfdarlarının arasında “Tanrının biricik oğlu” idi. Ancaq mənim də o şəkildə inanmağıma ehtiyac yoxdur. Hz. İsanın öyrətiləri mənə də çox təsir etmişdi. Çünkü mən Onu Tanrının oğullarından biri sayıram. Hz. İsa öz zamanında Tanrıya ən yaxın olan şəxs olmuşdur. Hz. İsa Ona inananların günahlarının cəzasını öz üzərinə götürürdü. Onlara xətasız bir örnək olmağa çalışırdı. Ancaq əzaba qatlaşmayaraq rahatca yaşamaq istəyənlər üçün bu örnək olmanın heç bir dəyəri yox idi. Arınmış altun arınmamış altundan hasil olduğu kimi, islah edilmiş bir şəxs də islah edilməyə ehtiyacı olan şəxsdən hasil olur. Mən çox

açıq bir şəkildə öz suçlarımı etiraf edirəm. Bu yolla da Tanrıya doğru hərəkət etdiyimi düşünürəm. Tanrıya doğru bu hərəkətimdə günəşin istisini hiss etməm yetərlidir. Özümü islah etmək üçün sadəcə qaçınmalarına, oruclarına, dualarına dayanmamın çox dəyərsiz olduğunu bilirəm. Ancaq başqa bir açıdan onların mənim üçün böyük önəmi var. Çünkü bu yolla məni yaradanın qucağına sığınacağıma inanıram.

- İngilis bir dostum 30 il müddətində mənə isbat etməyə çalışmış ki, hind məzhəbi kafirlikdən başqa bir şey deyildir və mən xristian olmalıyam. Zindanda olduğum zaman müxtəlif qaynaqlardan ən az üç tür “Müqəddəs Tərz bacı”^{*} kitabını mənə göndərdilər. Bu ümidlə ki, mən onun həyatından ibrət dərsi alıb Hz. İsanı Tanrının tək oğlu kimi qəbul edəcəyəm. Mən bu kitabı böyük bir həvəslə oxudum. Ancaq “Müqəddəs Tərzin” dəlillərini qəbul edə bilmədim. Geniş bir zəhn gücünə sahib olduğumu söyləyə bilərəm. Həyatın bu olqun evrəsində bu qonular haqda geniş və açıq zəhnlə düşünmək mümkündür. Bu gün yayqın xristianlığa qarşı üsyan etmişəm. Məncə bu günkü xristianlıq Hz. İsanın öyrətilərinin tərsinədir. Hz. İsa düşüncələrini dəyişik yollarla topluma çatdıran bir asiyalı idi. Ancaq Roma imperatorluğu xristianlığı qəbul etdikdən və onu dövlət politikası durumuna gətirdikdən sonra xristianlıq bir imperialist məzhəb halına döndü. Bu günə qədər də o şəkildə qalmaqdadır. Şübhəsiz ki, xristianlıq dünyasında nəcabətli istisnalar da var. Ancaq onun genəl təmayülləri söylədiyim kimidir.

^{*} Xristianların təbliğat kitablarından.

- Mənim sınırlı zehni imkanlarım var. Çox kitab və məqalə oxumamışam. Dünyanın çox yerlərini görməmişəm. Mən diqqətimi əsasən həyatın bəzi mövzuları və sorunları üzərinə mərkəzləşdirmişəm. Bunların ötəsində başqa şeylərə rəğbətim yoxdur.
- Düşünürəm ki, qeyri-aqressiv yaşamaq və ölmək sənətini bilirəm. Ancaq bu sənətimi davranışlarımla göstərməliyəm.
- “Qandism” adında bir şey yoxdur. Öz ardıcılarım kimi bir cərəyan miras buraxmaq istəmirəm. Yeni bir nəzəriyə və ya üsulun qurucusu olduğumu iddia etmirəm. Mən özüməxas çox sadə yolla əbədi həqiqətləri gündəlik həyat məsələləri ilə uyğunlaşdırmağa çalışmışam. Bu üzdən də **Meno**^{**} kimi yasalar qoymaq fikrində deyiləm. Əslində məni o böyük qanun yazarı ilə ölçmək doğru olmaz. Özüm üçün əldə etdiyim bilgilər və inancların heç biri kəsin deyil. Yarın bunları dəyişdirə bilərəm. Dünyaya öyrədəcək yeni bir sözüm yoxdur. Doğruluq və qeyri-aqressiv siyasət dağlar qədər əski bir mövzudur. Mənim etdiyim sadəcə bu olmuşdur ki, həqiqət və qeyri-aqressivliyi geniş boyutta test etməyə çalışmışam. Bu testlərimdə bəzən xətlər etmişəm. Yolumu itirmişəm. Daha sonra öz xətlərimdən ibrət dərsi almışam. Bu şəkildə həyat və onun sorunları mənim üçün həqiqəti həyata keçirmək üçün müxtəlif denəmələr bütünü olmuşdur. Mən yaradılışım etibarı ilə doğru danışan və doğruluğun yandaşı olan biriyəm. Ancaq qeyri-aqressivlik qonusunda öylə deyildir. Bir gün bir

^{**} **Meno** əski Hind tarixinin qanun yazan şəxsiyyətlərindən biri olmuş.

Ceyn*** məzhəbinin öndərlərindən bir **“muni”** arxadaşıma demişdi: “Qandi həqiqətin yandaşı olduğu ölçüdə **“ahimsa”**nın tərəfdarı olmamışdır.” Həqiqət mənim üçün birinci və ahimsa ikinci yerdə olmuşdur. Çünki **mününin** də dediyi kimi, mən **ahimsanı** həqiqətə fəda edə bilərəm. Gerçək olan budur ki, mən həqiqəti ararkən ahimsanı kəşf etdim. Əski Hind inanclarının qutsal kitabları yazırlar ki, həqiqətdən daha yüksəkdə olan heç bir **“dəharma”****** yoxdur. Ancaq ısrarla yazırlar ki, qeyri-aqressivlik ən yüksək **“dəharma”**dır. Məncə yuxarıdakı iki cümlədə **“dəharma”** iki müxtəlif anlamda istifadə edilmişdir.

Özət olaraq bunu demək istəyirəm ki, mənim bütün fəlsəfəm (əgər bu böyük sözü burada istifadə etmək doğru olarsa) söylədiklərimdə açıqca anlaşılır. Ancaq bunu **“qandism”** anlayışı ilə izah etmək doğru olmaz. Bu qonuda heç bir **“ism”** keçərli ola bilməz. Bunun üçün heç tür araşdırmaya, izah etməyə də gərək yoxdur. Bir neçə kərə müqəddəs kitablardan bir neçə cümlə mənə qarşı istifadə edilmişlər. Ancaq gün keçdikcə bu inancım daha da möhkəm olmuşam ki, nə olursa olsun, heç bir məqsəd üçün həqiqəti fəda etmək olmaz. Məncə sadəcə doğrulara inanmışam, ancaq o doğrulara uyğun şəkildə yaşayaraq onu təbliğ edə bilərəm. Bəzi adamlar mənim cəhəmə (ip əyirmə aracı) gülmüşlər. Məni aşırı tənqid edənlərdən biri demiş ki, mən öldüyümdə cəhəmin taxtalarını mənə yaxmaq üçün istifadə etmişlər.

*** Ceyn məzhəbinin Hindistanda 25000 illik sabiqəsi var. **Ahimsa** Ceyn məzhəbinin əsasını təşkil edir. Ceyn məzhəbinin ruhanilərinə **muni** deyilir.

**** Dəharma, yəni qutsal görən və ya qutsal məzhəb.

Onun bu söylədiyi mənim cəhrəmə olan möhkəm inancımı sarsıtmadı.

Kitablar yazaraq dünyanı inandıra bilmərəm ki, mənim bütün planlarım qeyri-aqressivliyə dayanmış, **ahimsa** kökənli olmuşdur. Yalnız yaşamaqla, həyat tərzilə bu mövzunu dünyaya göstərmək mümkündür.

- Siz **Toro*******nu mənim öyrətmənim olaraq sayırsınız. Toro “Mədəni itaətsizlik vəzifəsi” adlı əsərində mənim Güney Afrikada etdiklərimi elmi bəşimdə açıqlamışdır. Böyük Britaniya **Raskini** mənə verdi. Raskinin “**Bu sona qədər**” kitabı bir gecənin içində həyatımı dəyişdirdi. Bu kitab məni şəhərli bir vəkil olmaqdan alıb “Durban”dan çox uzaqda bir kəndliyə çevirdi. Rusiya da **Tolstoy** mənə verdi. **Tolstoy** qeyri-aqressiv davranmam üçün məndə ümid oluşturdurdu. Afrikada yenidən başladığım və çocuqluq dönməmini yaşayan hərəkətimi **Tolstoy** təqdir etdi. Mən hələ də o çocuqluq dönməmini yaşayan Afrikadakı hərəkətin inanılmaz olanaqlarından dərslər almaqdayam. Tolstoy mənə yazdığı bir məktubda gələcəyimlə bağlı öngörüdə bulunmuşdu. Tolstoy mənə yazmışdı ki, yaxın gələcəkdə yer üzündə əziyyət çəkən bütün insanlara dərslər verəcək bir hərəkətin sorumlusu olacağam. Göründüyü kimi mən heç bir zaman İngiltərəyə və Qərbə düşmənlik əsasında bu hərəkətə başlamamışam. Raskinin “**Bu sona qədər**” əsəri ilə tanış olduqdan sonra böylə bir günahla bulaşa bilməzdim. Faşismi və nazismi qəbul edə bilməzdim. Çünki onların amaçları fərdi və fərdi azadlıqları məhv etməyə yönəlmiş idi.

***** Toro məhəbbət və dostluqdan yana olan Amerikalı filosof olmuş.

- Mənim bu dünyada heç bir gizlin sirrim yoxdur. Özəl həyatımda zəif tərəflərim olmuşdur. Aşırı cinsi təmayüllərim varsa, bunu etiraf edəcək cəsarətim də var. Hətta çox sevdiyim öz qadınım ilə, cinsi ilişkiyə girməkdən bezdikdən sonra bu haqda yaxşıca düşünüb və cinsi ilişkilərdən imtina etmə qonusunda bəzi denəmələr yaptım. 1906-cı ildə öz-özüm ilə **brahmaçarya******* əhdi bağladım. Bu əhdi vətənimə daha da yaxşı xidmət etmək amacı ilə bağladım. O gündən sonra mənim geniş və dərin həyat tərzim başladı... Mən özüm ilə **brahmaçarya** əhdi bağladığım andan etibarən bizim azadlığımız da başladı. Qadınım tam azad oldu. Başının üstündə heç bir kişinin, heç bir ağanın iradəsi yox idi artıq. Mən də azad oldum. Qadınımın mənim seksual ehtiyaclarımı təmin etmə vasitəçiliyindən azad oldum. Heç bir qadını həyatım boyunca öz qadınım qədər sevməmişəm. Heç bir qadın öz qadınım qədər mənə cazibəli görünməmişdir. Mən öz qadınımə çox dürüst və vəfəli bir ər olmuşam. Anamla bağladığım əhdə də ömrüm boyu vəfəli qaldım. Anama söz vermişdim ki, həyatım boyunca öz qadınımədan başqa kimsəyə meyllənməyəcəyəm. Ancaq **brahmaçarya** qadınla bağlı bütün görüşlərimi dəyişdi. O gündən bəri qadın mənim gözümdə bəşərin anasıdır... Mənim **brahmaçaryam** bu haqda mövcud olan məzhəbi inancla ilişkidə deyildir. Zərurət ortaya çıxdı və mən vətənimə bütün varlığım ilə xidmət etmək amacı ilə özüm üçün bir yasa oluşturdum. Ancaq **brahmaçaryaya** uymaq üçün qadınla hər tür ilişkilərin

***** Brahmaçarya insanın öz nəfsinə hər yönlü hakim olması və qadınla da, ancaq evlad doğurmaq üçün cinsi ilişkiyə girməsidir.

kəsilməsindən yana deyildim. Qadınla hər tür təməssin yasaqlanmasının doğru olmadığına inanıram. Bu üzədən sosial xidmətlərdə qadınlarla əməkdaşlıq etməkdən əsla çəkinməmişəm. İngilis, afrikalı və hindli bacılarımın mənə güvənmələri hər zaman bol sevincimə səbəb olmuşdur. Güney Afrikada Hind qadınlardan Hindistan Milli Azadlıq Hərəkatına qatılmalarını istədiyimdə mən özümü onlar kimi bir qadın hiss edirdim. O zaman anladım ki, seçdiyim bu yöntəmlə qadınlara da böyük xidmət edə bilərəm. Bu anlatdıqlarımı qısaltmaq üçün bunu deməliyəm ki, Hindistana döndükdən sonra da qadınlardan əsla ayrı olmamışam. Onların qəlbinə asanca yol tapmaq mənim ən böyük kəşfim idi. Hindistanda müsəlman bacılarım heç bir zaman mənim yanımda başlarını örtmürdülər. Hətta Güney Afrikada da müsəlman qadınlar mənim yanımda hicab örtməyə ehtiyac duymurdular. “Əşram”da ^{*****} yatdığımda qadınlar da kənarımda yatırlar. Çünki onlar mənimlə olduqlarında özlərini daha çox güvəndə hiss edirlər. Ayrıca, bunu da söyləməliyəm ki, “Siqaun əşramı”nda başqalarından ayrı özəl bir həyat yoxdur. Həyatımın bu mərhələsində bir neçə qadına sahib olma imkanımın olduğunu söyləyəcək qədər cəsarətim vardır. Ancaq özümə bağlıdığım əhdimdən dolayı artıq heç tür cinsi təmayülüm yoxdur. İstər gizlin və ya açıq şəkildə olsun azad

***** Əşram əski Hindistanda bir növ xaniqah imiş. Eyni ölkələri paylaşan çevrələr əşramda toplaşar, bəlli əxlaqi nizamə uyğun şəkildə ortaacaq yaşarmışlar. Qandinin təsis etdiyi Funiks eyitim mərkəzi də əşram qurallarına uyğun idarə edilirdi. Qandinin ən ünlü əşramı Qoceratda “Sabarmati” çayının sahilində Əhmədabad şəhərində yerləşirdi.

sevgiyə inanmıram. Açıq azad sevgini köpəklərə xas bir durum görürəm. Azad gizlin sevgi ondan da kötüdür. Çünkü bu, həm də qorxu ilə iç-içədir.

- Bir qəzetəci mənə xitabən yazmışdı: “Siz oğlunuzu bilə, öz yolunuza çəkə bilməmişsiniz. Öz ailənizdə bir düzən oluşturun və sözünüzün ailənizdə keçərli olmasını sağlamanız daha yaxşı olmazmı?”

Bu yazı mənim üçün bir ihanət kimi görünə bilər. Ancaq mən özüm böylə düşünürəm. Çünkü bu soru başqalarının ağına gəlmədən öncə mənim ağımda olmuşdu. Mən tənəsüxə (insanın yenidən dünyaya gələcəyinə) və daha öncəki həyata inanıram. Bu üzdən də bizim başqaları ilə olan bütün ilişkilərimiz daha öncəki həyatımızdan qalan “**samskar**”lardır.***** Tanrı yasaları sonsuz

araşdırmalara qonu olacaq dərəcədə çox qarışıq və gizəmlidir. Kimsə bu yasaların dərinliyinə vara bilməz. Oğlumun qonusu da mənə görə bu şəkildədir. Düşünürəm ki, kötü bir evlədimin dünyaya gəlməsi mənim bir öncəki və ya daha öncəki kötü həyatlarıma nəticəsidir. Birinci oğlum dünyaya gəldiyində mən özüm hələ əqli baxımdan yetişkin deyildim, özümü yaxşı tanıyırdım. Oğlum böyüdükcə, mən özüm də olqunlaşma sürəcinə yaşayırdım. Bu gün də özümü tam olaraq tanıdığımı iddia etmirəm. Ancaq o zamana görə bu an özümü daha artıq tanımaqdayam. Oğlum bir neçə il məndən uzaq qaldığından onun tərbiyəsi ilə uğraşa bilmədim. Bu səbəbdən o, avara və sorumsuz biri oldu. Oğlum sürəkli məndən gileylənir ki, onun və qardaşlarının həyatlarını ümumi görüşlərim yolunda fəda etmişəm. Digər oğullarım onun qədər olmasa

***** **Samskar**, daha öncəki həyatlardan qalan güclü təsirlər.

da bəzən bu şəkildə şikayətdə bulunurlar. Ancaq eyni zamanda məni bağışladıqlarını da söyləyirlər. Böyük oğlum gerçəkdən də mənim öz üzərimdə gerçəkləşdirdiyim testlərin fədası olmuşdur. Bu üzdən də mənim xətarımı bağışlasa da unuda bilmir. Düşünürəm ki, mən özüm oğlumun yanlış yola düşməsinin səbəbkarıyam. Bu üzdən bu çətin durum qarşısında səbr etməkdən başqa çarəm yoxdur. Digər tərəfdən bu da doğru olmaz ki, mən yalnız özümü onun yanlış yola düşməsində suçlu görüm. Çünkü sürəkli Tanrıdan istəmişəm ki, onun yanlış yolda olduğunu görüb, ona mərhəmət göstərsin. Eləcə də Tanrıdan istəmişəm ki, oğlumla ilgili yanlışlıqlarım varsa, günahlarımı bağışlasın və bunun cəzasını oğluma yükləməsin. Mənim möhkəm inancım böylədir ki, insan hər zaman kamala doğru hərəkətdədir. Ümid edirəm ki, oğlum da bir gün bu aymazlıq (cəhalət) yuxusundan oyanar. Oğlum da mənim qeyri-aqressiv denəmələrimin ürünlərindən biridir. Mənim üçün önəmli deyil ki, bu yolda müvəffəq olacağam, yoxsa yox. Öz vəzifəmdə tənbellik etməmək, yürüdüyüm yolda iradəli olmaq mənim üçün önəmlidir.

- Bir arxadaşım qəzetin bir köşəsini kəsib mənə göndərmişdi. Burada mənimlə bağlı bir xəbər yazılmışdı. Xəbərdə yazılmışdı ki, bir kənddə mənim büstümü düzəldib bir məbədə ona sitayiş edirlər. Mən bu əməli büt-pərəstliyin ən kötü biçimi kimi anlayıram. Bu məbədi yadçıran adam parasını boşuna və yanlış iş üçün xərcləmiş. O məbədə gedən kəndlilər də hamısı yollarını azmışlar. Ayrıca bu davranışları ilə məni də aşağılamışlar. Çünkü

mənim bütün həyatım o məbəddə bir karikatur və məsxərə kimi sərgilənmişdir. Mənim ibadətlə bağlı ortaya qoyduğum anlayışların hamısı görməzlikdən gəlinmişdir. Mənim ortaya qoyduğum cəhrəyə sitayiş o deməkdir ki, onu bağımsız həyatın örnəyi və “**Səvarac**”a (bağımsızlığa) ulaşmaq üçün qullanalım. Bahaqvad Qitanı tuti kimi əzbərləmək ona sitayiş etmək deyildir. Gerçək sitayiş bu müqəddəs kitabın təlimləri əsasında yaşamaqdır. Bir fərdin də olumlu davranışları özünsənərək, sitayiş edilə bilər. Yəni onun kimi davranıb, onun kimi yaşamaq. Hind məzhəbi rəsmlərin sitayişinə endiyi zaman bütperəstliyə dönüşüb aşağılanaraq öz içəriyindən ayrıldı. Ölümündən öncə kimsəyə yaxşıdır demək doğru deyildir. Ölümündən sonra da o zaman yaxşı demək olar ki, ondakı olumlu xüsusiyyətlər yoxluğunda parlar olsun.

İnsanların qəlbindəkiləri, yalnız Tanrı yaxşı bilir. Ona görə də ən güvənilir olan budur ki, heç bir insan istər diri olsun, istərsə ölü heç bir zaman sitayiş edilməsin. Yalnız “həqiqət” adlanan Tanrı kamalı sitayiş edilməlidir. O zaman böylə bir soru ortaya çıxmaqdadır: İnsanların rəsmlərini saxlayıb onlara hörmətlə yanaşmaq bir tür bütperəstlik deyilmi? Mən bu haqda görüşlərimi bir çox yazılarımda bildirmişəm.

Mən rəsim saxlamağı mümkün saymışam. Çünki bir rəsimin heç bir xətası və zərəri ola bilməz. Ancaq mənim bu rəsim saxlamağı mümkün saymağım bir tür bütperəstliyə meydan açarsa, çox yanlış və ziyanlı sonuclar doğra bilər.

O məbədin sahibi mənim heykəlimi məbədinə götürsə, məni çox sevindirmiş olar. Məbədin bulunduğu yeri toxumacılıq mərkəzinə döndürsə,

çox yaxşı olar. Çünkü bu yolla yoxsul adamlar toxumacılıq yolu ilə bir işlə uğraşıb para qazanmış olurlar. Bəylə bir iş görürsə, bu, “Qita”nın dediklərinə gerçəkdən uymaq və mənə də böyük sayqı göstərmək anlamında olacaq.

- Mənim zəif tərəflərim və qüsurlarım istedadım və olumlu güclərim kimi Tanrının hədiyyəsidir. Mən olumlu və olumsuz olan hər iki özəlliklərimi Tanrının mərhəməti kimi anlayıram. Nədən qüsurlu bir yaradılış olan mənə Tanrı bəylə böyük sınaqlar üçün seçməlidir? Düşünürəm ki, O, bu işi özəlliklə etmişdir. O, mənim aracılığımla milyonlarca dilsiz, aymaz (cahil) və bədbəxt insanlara yardım etmək istəmişdir. Daha üstün bir insanı bu toplumun hidayəti üçün seçmiş olsaydı, bəlkə də ümidsizliyə səbəb olardı. Ancaq bu xalq onların özü kimi zəif olan bir fərdin “ahimsa”ya doğru hərəkət etdiyini gördüyündə özlərinə güvənməyə, öz iradələrinə inanmağa başladı. Bəlkə də kamil və qüsursuz bir insan bizi hidayət etmək üçün göndərilseydi, onu qəbul etməz, ona saldırdıq. Bir mağarada onu həbs edərdik. Bəlkə məndən sonra daha mükəmməl biri gələr və onun söylədiklərini anlaya bilərsiniz.
- Atom bombasının Hiroşimanı məhv etdiyini duyduğum zaman əsla şaşırımadım. Öz-özümə dedim: Əgər dünya qeyri-aqressivlik, “ahimsa” ilkəsini qəbul etməzsə, bir türlü intihara yönələcəkdir.
- Dünyada baş verən bir sürü sevimsiz olayları yarıqlamaq fikrində deyiləm. Mən özüm mərhəmətə ehtiyacı olan qüsurlu bir yaradılış olduğumdan dünyanın qüsurlarına da dözüürəm. Sadəcə bu qüsurlardan ilk öncə özümü arındıraraq, daha sonra

dünyanın sevimsiz olaylarından uzaqlaşmaq istəyirəm.

- Heç bir pis davranışda bulunmağı başarmadığımda, aqressivliyin və təkəbbürün düşüncəmi və duyqlarımı tərk etdiyi zaman mənim qəlbimdəki qeyri-aqressivlik dünya insanların ürəklərinə təkan verəcək.
- Şəxs tam olaraq Tanrının varlığında yox olursa, hər tür yaxşılıq və kötülüyü, hər tür yenilgə və uğuru Tanrıdan bildiyindən onlara önəm verməməlidir. Düşünürəm ki, mən hələ elə bir mərtəbəyə çatmamışam. Demək ki, bütün çalışmalarımda yetərli olmamışdır.
- Həyatda elə bir mərhələ gəlir ki, şəxs öz fikirlərini duyurmağa ehtiyac hiss etmir. Bəylə olduğunda zahiri davranışlarla fikirləri ortaya qoymağa da ehtiyac qalmır. Bu aşamada düşüncə güc qaynağına dönüşərək öz-özünə əməl edir. Bu durumda demək olar ki, əməl etməmək də öz-özünə əməl sayılır. Mənim bütün çalışmalarımda bu yöndədir.
- Dünyanın dördə bir insanları tərəfindən məndən sorulan bir soruya cavab vermək istədim. Məndən sorurlar: Xalqınız və siyasi partiyalarınız arasında bu qədər aqressivlik varkən, siyasi amaclarınıza doğru necə uğurla hərəkət edə bilərsiniz? Britaniyanın hökumətinə son vermək üçün otuz illik qeyri-aqressiv mücadilənizin sonucu budurmu? Sizin qeyri-aqressiv məsajlarınızın dünyaya hələ də bir önəmi varmı? Mən bütün qəzetçilərin sorularına və duyqlarına özət şəkildə cavab verməyə çalışacağam.

Bu suallara çox özət olaraq cavab verəcək olursam, iflasa uğradığımı etiraf etməliyəm. Ancaq bu etiraf

qeyri-aqressivliyin məğlub edildiyini və yanlış olduğunu dilə gətirmək deyildir. Daha öncə də söylədiyim kimi otuz il içində uyqulanan qeyri-aqressivlik çox başarısızlıq və zəifliklərlə iç-içə olmuşdur. Bu cavabın nə qədər yaxşı və ya kötü olması qonusunda başqaları qərar verməlidir.

Ayrıca, böylə qeyri-aqressivliyin uyqun olmayan ortamlarda təsirli olmayacağını qəbul etməliyəm. Hindistanın qeyri-aqressivliklə iqtidarın birliyi qonusunda təcrübəsi yoxdur. Sanıram bu sözü təkrarlamak zorundayam ki, iqtidarla birləşən qeyri-aqressivlik dünyanın ən mötəbər silahı və təsirli gücü sayılır. Həqiqət gizli qalmayaraq sürəkli özünü göstərmə fəaliyyətində olmalıdır. Mən də bütün gücüm ilə həqiqəti göstərməyə çalışıram. Ancaq bütün gücüm də çarəsiz qalarsa, nə edə bilərəm? Mənə deyirlər ki, bu durumda öz şirin xəyallarından vaz keçmək daha doğru olmazmı? Nədən milləti öz bəlırsız xəyallarımın arxasınca sürükləməliydimşəm? Bütün bunların hamısı məndən sorulan haqlı sorulardı. Ancaq bunlara mənim cavabım çox sadədir. Mən kimsədən mənim arxamca gəlməsini istəmirəm. Hər kəs öz içindən yüksələn səsi dinləməlidir. Kimsə bu səsi duymaq istəmirsə, ağına daha uyqun gələn işin arxasınca gedə bilər. Qoyun kimi başqasının arxasınca getmək doğru deyildir. Başqalarını yamsılamaq əsla doğru deyildir.

Məndən sorulan bir başqa sual da bu şəkildədir: Hindistanın yanlış yola getdiyini düşünürsünüzsə, nədən yanlış adamlarla əməkdaşlıq edirsiniz? Sizin yolunuz doğruysa, arxadaşların bu yola gəlməlidirlər. Nədən təkbaşına öz hərəkətinizi başlatmırsınız?

Bu sualı çox doğru və yerində olaraq görürəm. Ona cavab vermək üçün yayınmaq da istəmirəm. Yalnız bunu söyləmək istəyirəm ki, mənim inancım çox möhkəm bir şəkildə öz yerindədir. Mənim yöntəməim əməldə yanlış ola bilər. Bəylə çətin durumlarda hər kəs öz keçmiş təcrübələrindən yola çıxaraq bir işlər görmək istər. Burada kimsənin makina kimi davranmaması söz qonusudur. Bu üzdən də məni nəsihət edən hər kəsə mənimlə ilgili səbirli olmalarını söyləməliyəm. Onlardan mənim bu görüşümə qatılmalarını istərdim ki, dərđ içində boğulan dünyamıza qeyri-aqressivlikdən başqa çarə yoxdur. Həqiqəti isbat etmək üçün milyonlarca mənim kimi insan məğlubiyətlə qarşılaşa bilər. Ancaq bu, onların şəxsi məğlubiyəti olacaq. Həç bir zaman həqiqət qanununun əbədi məğlubiyəti anlamında ola bilməz.

- Mənim istəyimə qarşın, Hindistan iki yerə parçalanmışdır.* Bu durum məni çox üzmüşdür. Özəlliklə bu bölünmənin ortaya çıxardığı cərəyanlar çox üzücüdür. Mən əhd etmişəm ki, ya bu faciəni ortadan qaldıracığam ya da bu yolda öləcəyəm. Mən bütün bəşər toplumlarını öz vətəndaşlarım kimi sevirəm. Çünkü Tanrı hər insanın qəlbində vardır. Bəşər toplumlarına xidmət etmək üçün ən üstün kamala ərməyi arzu edirəm. Doğrudur bizim əməl etdiyimiz qeyri-aqressivlik zəiflərin qeyri-aqressivliyi idi. Daha doğrusu ona qeyri-aqressivlik demək olmazdı. Ancaq mənim vətəndaşlarıma hədiyyə etmək istədiyim bu deyildi. Mən qeyri-aqressivlik silahını yurddaşlarıma zəif, silahsız və ordusuz olduqları üçün verməmişdim. Tarixi

* Söz qonusu 1947-ci ildə Pakistanın Hindistanda ayrılmasıdır.

araşdırmalarım göstərmişdir ki, bütün dövrlərdə hansı nəcib amaclara xidmət etməsindən asılı olmayaraq şiddət, nifrət və aqressivlik fəlakət törətmiş və barışı təhlükəyə soxmuşdur. Mənim qeyri-aqressivliyi xalqıma təklif etməyimin səbəbi bu idi. Xoşbəxtlikdən Hindistanın dünyaya suna biləcəyi əski bir miras varsa, o da müqəddəslərimizin bizə əmanət buraxdıqları bu mədəniyyətdir. Mən inanıram ki, atom bombasının kəşfi ilə təhlükəyə girmiş olan dünyanı Hindistanın bu mədəniyyəti qurtaracaqdır. Həqiqət və məhəbbətin silahı yenilməzdir. Ancaq buna inanan bizlərdə yanlışlıqlar olur. Bu yanlışlıqlar bizi bir tür intihar sayılan qarşıdurmalara məcbur edir. Bu üzəndən də mən özümü daha yaxşı və daha çox sınamaq istəyirəm.

- Həyatım boyunca ağır və sərt sınaqlar keçirmişəm. Ancaq indi bəlkə də ən çətini ilə qarşı-qarşıyayam. Mən bu sınaqları sevirəm. Bu sınaqlar nə qədər sərtləşirsə, bir o qədər Tanrıya yaxınlaşmış oluram. Tanrının sonsuz lütfü sayəsində inancım daha da möhkəmlənir. Bu sınaqlar davam etdiyi müddətcə həyatımın daha da anlamlı keçəcəyinə inanıram.
- Etiraf etməliyəm ki, mən qüsursuz bir kişi olsaydım, qonşularımın bədbəxtliklərini indi anladığım kimi anlaya bilməzdim. Kamil insan olsaydım onların əksikliklərini və qüsurlarını dilə gətirərdim. Onlara bəzi önərlərdə bulunardım. Onları mənim mütləq həqiqətlərimi qəbul etməyə zorlardım. Ancaq bu qüsurlu olmağımın üstünlükləri var. Sanki hər şeyi boz bir şişənin arxasından görməkdəyəm. Ağrılı bir hərəkətlə inanclarım yolunda hərəkət edirəm və hər zaman da

müvəffəq olmuram. Dünyada nə qədər əksikliklərin və bədbəxtliklərin olduğunu yaxşı bilirəm. Ancaq bu bədbəxtliklər olmaya da bilərdi. Böylə bir durumda əzab çəkən milyonlarca hindistanlının ağrı-acılarını onların özü kimi hiss etməsəydim, insanlıqdan çox uzaq olardım.

- Kimsə mənim sözümlü qəbul etməyə bilər. Mənim söylədiklərimin tam tərsinə davrana bilər. Çox inandığım etibarlı batılı dostlarım məndən uzaqlaşa bilərlər. Olsun, önəmli deyil. Bütün dünyaya söyləmək istəyirəm ki, mən hər zaman içimdəki səsi dinləyərək davranacağam. Bu səsin çağrılarına görə yaşayacağam. Kimsə bu iç səsimi vicdan adlandıra bilər. Kimsə bunu mənim təlqinlərim olaraq anlaya bilər, ancaq mən içimdəki səsi dinləməyə bilmərəm. Davranışlarımı içimdəki səsə görə düzənləyirəm. İçimdə bir şey var ki, kədərimi hayqırtı şəklində söyləməmi istəyir. Mən onu yaxşıca tanımışam. Məni heç bir zaman aldatmayan o iç səs indi mənə deyir ki: “bütün dünya qarşısında dirənməlisən. Bu dirənişdə tam olaraq yalnız qalsan da, dirənməlisən. Dünya sənə qanlı gözləri ilə baxsa da, sən dünyanın gözlərinin içinə cəsarətlə baxmalısən. Qorxma! Qəlbində yerləşmiş olan o kiçik şeyə inan ki, deyir: Dostu, qadını, evladı və hər şeyi burax! Ancaq uğrunda yaşadığın və uğrunda öləcəyin inancına vəfalı qal!”
- Əyirilənlərin, bədbəxtliklərin qarşısında özümü bir tamaşaçı kimi gördüyümdə ruhum məni rahat buraxmır. Ancaq mənim kimi zəif, fani olan biri bütün əyirilənləri və kötülükləri islah edə bilməz. Bu mənim sorumluluqlardan qaçmağıma olanaq oluşturmamalıdır. Ruhum məni bir yönə, cismim

isə, bir başqa yönə çəkir. Bu iki gücün çəkişməsi ortamından qurtuluş mümkündür. Yalnız bu qurtuluş çox ağırlıdır. Qurtuluşa doğru irəliləyiş çox yavaşca gerçəkləşir. Əməllərimdən imtina edərək bu qurtuluşa çata bilməyəcəyimi bilirəm. Bunu da bilirəm ki, sürəkli mənəvi əməllərlə və qərəzsiz yöntəmlərlə bu qurtuluş mümkün ola bilər. Bu iç mücadilə bu şəkildə qurtuluşa doğru irəliləyə bilər ki, cismi istəklər tədricən və sürəklilik içində tam olaraq ortadan qaldırılsın. Yalnız bu biçimdə ruh öz bütöv olan azadlığına qovuşa bilər.

- Bütün məzhəblərin öyrətmənlərinin söylədikləri həqiqətin məsajına inanıram. Sürəkli dua edirəm ki, məni ittiham edənlərə, bədxahlarıma qarşı içimdə inciklik oluşmasın. Bir qatilin gülləsi ilə ölsəm də dodaqlarım da tanrının adı ilə həyatı tərk edəcəyəm. Ölərkən son nəfəsimdə qatilimə qarşı ağzımdan kötü söz çıxarsa, kötü adamların cərgəsində görülməyə razıyam.
- Güclülərin, qəhrəmanların özəlliği olaraq danışdığım qeyri-aqressivliyin məndə də olub olmamasını, ancaq ölümüm göstərəcəkdir. Kimsə məni öldürsə, mən ölərkən, könül məbədimdə Tanrını anaraq qatilimə bağışlanması üçün dua edərsəm, o zaman mənim də qəhrəmanlar kimi **ahimsaya** uyduğum, qeyri-aqressivliyi qəbul etdiyim isbata yetəcəkdir.
- Zəifcə ölmək istəmirəm. Ölərkən gözləm (müşahidə) yetənəyimi itirmək istəmirəm. Güclü ölmək istəyirəm. əldən-ayaqdan düşmüş bir şəkildə ölmək istəmirəm. Bir qatil məni güllə ilə öldürə bilər. Bəylə bir ölümə “xoş gəldin!” deyərəm. Ancaq hər şeydən öncə arzum budur ki, ölərkən,

son nəfəsimdə də öz tarixi görəvimə xidmət etmiş olum.

- Şəhid olmağı arzu etmirəm. Ancaq həqiqəti savunarkən, qutsal görən adlandırdığım yolumda şəhid olsam, bu şəhidliyə özümü layiq bilirəm.
- Keçmişlərdə məni öldürmək üçün bir neçə kərə saldırsalar da, tanrı məni qorumuşdur. Bu saldırını gerçəkləşdirənlər öz etdiklərindən peşman olmuşlar. Ancaq kimsə məni güllə ilə öldürsə, öldürdükdən sonra da düşünsə ki, yalançı və alçaq bir adamı öldürmüşdür, bu durumda onun öldürdüyü Qandi deyil. O, öz nəzərində yalançı və qorxaq gördüyü birini öldürmüşdür.
- Uzun sürən bir xəstəlikdən ya da bəsit bir yara üzündən ölsəm, xalq sizə sinirlənsə də, sizin görəviniz budur ki, dünyaya duyurasınız “Qandi iddia etdiyi qədər Tanrı adamı deyilmiş.” Böylə etsəniz, ruhum rahat olar, sizlərdən də razı qalar. Ayrıca, bilmiş olun bir neçə gün öncə birinin məni bomba ilə öldürmək istədiyi kimi, kimsə məni güllə ilə vursa, mən çəkinmədən bu ölümü qəbul edərdim və son nəfəsimdə tanrını anarsam, bütün iddialarımda doğru sayıla bilərəm.*
- Kimsə ölümümdən sonra cənazəmi təmtəraqla yandırmaq istərsə, ölü danışa bilərsə, ona söyləyəm ki, bunlara ehtiyac yoxdur. Məni öldüyüm yerdəcə yandırın.
- Ölümümdən sonra heç kimsə mənim varisim və təmsilçim ola bilməz. Ancaq sizlərin hər tək-təkinizdə məndən bəzi zərrlər diri qalacaq. Zərrlərim çoxlarında yaşayacaq. Kimsə amacı

* Qandi bu cümləni 29 yanvar 1948-ci ildə terror edilişindən təqribən 20 saat öncə demişdir.

özündən üstün sayar və özünü xalqın içində dəyərsiz olaraq görərsə, mənim boş yerim bəlli ölçüdə dolmuş olacaqdır.

- Bir daha yenidən həyata dönmək istəmirəm. Ancaq dünyaya yenidən dönüşüm qaçınılmaz olursa, nəcislər sinifindən olmaq istərdim. Onların ağrılarını, acılarını anlamaq üçün bu sinifin içində yenidən dünyaya gəlmək istərdim. Özümü və onları bu bədbəxtlikdən qurtarmaq amacı ilə yeni həyatımı mücadiləyə həsr etmək istərdim.

Məzhəb və həqiqət

- Məzhəbdən danışdığımda amacım rəsmi və ya yayqın məzhəb olmamışdır. Bütün məzhəblərin əsasını və ruhunu təşkil edən məzhəbi nəzərdə tuturam. Bizi yaradanımızla üz-üzə gətirən məzhəb.
- Düşüncəmi açıqca açıqlamaq istəyirəm. Başqa məzhəblərlə qiyasda daha çox ilgimi çəkmiş olan Hind məzhəbi söz qonusu deyildir sadəcə. Hind məzhəbindən də daha üstün olan məzhəbi nəzərdə tuturam. İnsanın təbiətini yumşaldan və içəridən sıxca həqiqətlə bağlayan məzhəb. İçəridə sürəkli insanın arınmasına səbəb olan məzhəb. Bu, insanın doğasında yerləşmiş olan və ruhu sürəkli hərəkətə gətirən əbədi bir ünsürdü. Bu ünsür insanın özünü tanımasına və Tanrı ilə sevincli ilişkiyə girməsinə yardımçı olur.
- Mən Tanrını görməmiş və Onu tanımamışam. Bütün dünya insanların inandığı kimi mən də inanmaqdayam. İncim sarsılmaz olduğundan onu

təcrübi sınaqlar kimi saymışam. İnancı təcrübə kimi sınamaq həqiqətin təhrifi kimi anlaşıla bilər. Ən doğrusu budur ki, mən Tanrıya inanışı anlatmaq üçün uyğun sözləri tapa bilmirəm. Bunu anlatmaq üçün sözlər yetərli deyildir.

- Tanrı hər şeydə, hər yerdə olan sonsuz və sirli tükənməz gücdür. Mən Onu hiss etsəm də görmürəm. Bu görünməz olan güc özünü hiss etdirdiyi halda isbatla alqılanası deyildir. Çünkü öz hisslərimlə anladıklarımın çox ötəsindədir. Hətta hisslərimlə anladıklarımın bənzəri də yoxdur. Tanrı olaraq bilinən bu sonsuz güc insan hissiyatının və idrakının ötəsindədir. Ancaq qəlbin dəlilləri ilə bəlli ölçüdə Onun varlığını qəbul etmək mümkündür.
- Bəlisiz biçimdə ətrafımda olanların sürəkli dəyişmə uğradıklarını hiss edərkən, onların fənaya doğru hərəkətlərini də hiss edirəm. Bütün bu dəyişimlərin ötəsində dəyişməyən canlı bir güc var. O, bütün varlıq arasında ilişki qurur, yaradır və yox edir. Bu güc və ya özünü bu şəkildə göstərən ruhun adı Tanrıdır. Hisslərimlə anladıklarım nə varsa, fani olduqlarından, yalnız O, əbədidir.
- Bu güc xeyirsevərdir, yoxsa kötülüksevər? Mən onu mütləq yaxşılıq və gözəllik olaraq bilirəm. Çünkü ölüm və həyat arasında yalnız Onun canlı olduğunu və canlı qaldığını görürəm. Yalan-doğru, qaranlıq-aydınlıq arasında yalnız O, var olandır. Bu üzdən də Tanrının həyat, doğruluq və aydınlıq qaynağı olduğunu düşünürəm. O, mütləq məhəbbətdir.
- Bütün gücümə və hətta həyatımın bahasına kötülülərlə savaşmasam, Tanrını tanıya bilməyəcəyəm. Sınırlı və kiçik təcrübələrim məni bu yolda daha da sarsılmaz etməkdədir. Nə qədər

təmiz və arınmış olsam, bir o qədər Tanrıya yaxınlaşmış oluram. Tanrıya olan inancım ondan bağış diləmək üçün deyildir. Tanrıya olan inancım Himalay dağları kimi vüqarlı və onun zirvəsindəki qar kimi parlaqdır.

- Tanrıya inanmaq əqli dəlillərlə ölçülə bilməz. Alqılama yoluyla var olan Tanrı bir inancın üsürüdür. Tanrı isə, bunların çox ötəsindədir. Kim öz əksikliklərinin, zəifliklərinin ötəsinə çıxıa bilər? Düşünürəm ki, Tanrını cismi həyatımızla anlaya bilməmiş qeyri-mümkündür, lazım da deyil. Yalnız sarsılmaz bir inanc ruhi kamala ərmək üçün yardımçı ola bilər. Tanrı bizim torpaqdan yapılmış vücudumuzun çox ötəsindədir. Bu nədənlə bu yöndə sınaqlar və isbatlar mümkün olsa da, faydasız və gərəksizdir. Biz Onu hisslərimizlə anlamaqda hər zaman başarısız olacağıq. Çünkü o, hissiyatın ötəsindədir. İstərsək, onu hiss edə bilərik, ancaq hisslərimizlə deyil. Tanrının musiqisi sürəkli olaraq içimizdə səslənməkdədir. Hisslərimizin hay-küyləri bu incə və sevimli musiqinin səsinə boğur. Çünkü bu könülaçan musiqi hissiyatla alqılanan musiqinin çox ötəsindədir. Bu musiqi ruhun qidasıdır.
- Tanrı bizim aqlımızı razı salacaq bir varlıq deyildir. Tanrı könüllərin hakimidir. O, özünü ona inananların həyatında göstərmiş olur. Bu, tam bir qavrayış və sezgi ilə mümkündür. Bu da bizim beş duyularımızın ötəsindədir. Duyularımızın anladıkları bizim üçün gerçəkçi görünsə də yanlış ola bilər. Çünkü duyular aldanmağa yatkındırlar. Ancaq duyuların ötəsində alqılananlar yenilməz gerçəklər olurlar. Bu kimi sezgilər dış gözləmlərlə isbat edilməzlər. Bu sezgilər Tanrını öz içində hiss

edərək əxlaqi gəlişmələrlə gerçəkləşər. Bütün uluslarda və tarixdə olan peyqəmbərlərin və böyük insanların təcrübələri bu türdəndir. Bu gerçəyi danmaq, əslində öz varlığımızın gerçəyini danmaqdır.

- Mənim görüşümdə Tanrı həqiqət və məhəbbətdir. Tanrı əxlaq və yaxşılıqdır. Tanrı qorxmazlıqdır. Tanrı aydınlığın və yaşamın qaynağıdır. Ayrıca, bunların ötəsindədir həm də. Tanrı vicdandır. Hətta inancsızlıq və məzhəbsizlik də tanrıdır... Tanrı söz və ağıl sınırlarının dışındadır. Onun şəxsi vucuduna ehtiyacı olanlar üçün özəl bir Tanrıdır. O, əsərlərin ən təmizi, ən arınmışıdır. O, yalnız Onun varlığına inananlar üçün vardır. Bütün insanlar üçün O, hər şeydir. O, bizim içimizdə, eyni zamanda bizdən üstündür. Bizim ötəmizdədir. Tanrı əzab çəkmək deməkdir. O, dözümlü həm də vəhmlidir... Onunla ilgili aymazlığın (cəhalətin) bir anlamı yoxdur. Son dərəcə bağışlayandır. Çünkü sürəkli bizə tövbə qapısını açıq qoymuşdur. O, dünyanın tanıdığı ən böyük demokratdır. Çünkü O, bizi özgür yaratmışdır. Yaxşılıq və kötülük seçimində O, bizi sərbəst buraxmışdır. O, ən böyük zalımdır. Bizi öz iradəmizdə özgür buraxsa da çox dar bir meydan önümüzə açmışdır. Yalnız Onun sevinci üçün işlər görməmiş olanaq sağlamışdır. Bu üzəndə Hind məzhəbində bütün bunlar Tanrının atmacaları kimi tanımlanmaqdadır.
- Bütün varlığı doldurmuş olan o həqiqətin ruhunu görmək üçün ən dəyərsiz yaradılışı da özümüz qədər sevməliyik. Bu biçim arzusu olan bir adam özünü həyatın heç bir cəhətdən uzaqda tuta bilməz. İştə həqiqətə olan sevgim üzündən siyasət

dünyasında da fəaliyyət göstərmək istəmişəm. Məzhəbin siyasətdən ayrı olduğunu savunanların yanıldıqlarını böyük bir əminliklə söyləyə bilərəm.

- Öz nəfsimizi təmizləmədən özümüzü bütün canlılarla eşit tutmamız mümkün deyildir. Bu iç təmizlənmə olmadan “ahimsa” anlamsız rəyadan başqa bir şey olmayacaqdır. Arınmış bir iç dünyadan yoxsun olan adam heç bir zaman Tanrını anlaya bilməz. Nəfsin arınmışlığı həyatın bütün sahələrinə yansımalıdır. Nəfsin arınmışlığı yolxucu olduğundan istər-istəməz mühiti də etkiləyəcək və mühit də təmizlənəcəkdir.
- Nəfsi arındırma çox çətin və enişli-yoxuşlu yoldur. Arınmışlığın zirvəsinə çatmaq üçün insan **düşüncədə, davranışda** və **söz**də hər tür şəhəvdən azad olmalıdır. Məhəbbət— nifrət kimi təzadların ötəsinə yüksəlməlidir. Ancaq bütün çalışmalarıma baxmayaraq mən bu üç arınmışlıq zirvəsinə çatmış deyiləm. Bu üzəndən dünyanı öymək mənə təsir etmir və genəldə məni incitmiş olur. Mənə görə, incə və üsyankar şəhəvət duyqularına qalib gəlmək silahla bütün dünyaya qalib gəlməkdən daha çətinidir.
- Mən öz mücadiləmdə **düşüncədə, davranışda** və **söz**də arınmışlığın zirvəsinə çatmağa can atan zəif bir varlığam. Mütləq həqiqət olaraq düşündüyüm bu amaclara çatmaqda sürəkli yenilgəyə uğrayıram. Arınmışlığın zirvəsinə doğru bu devinim (hərəkət) çox çətin və əzablı imiş. Ancaq bu çətinlik içimdə mutluluq doğurur. Yüksəldiyim hər addımda özümü çox güclü hiss edirəm. Bir sonrakı addımım üçün içimdə böyük güc hiss edirəm.
- Mən xalqa və bəşəriyyətə xidmət edərək tanrını görmək istəyirəm. Çünki tanrının nə göylərdə nə də

yerin altında olduğuna inanıram. Tanrının insanın içində olduğuna inanıram.

- Bizim hər bir davranışımızda məzhəbin etkisi olmalıdır. Burada söz qonusu olan məzhəb bir fırqənin ya da xas bir dini təlimlərin əmrləri deyildir. Söz qonusu varlığa hakim olan əxlaqi bir düzənə inanmaqdır. Bu məzhəb gözlə görünmədiyi üçün həqiqətsizlik sayıla bilməz. Bu məzhəb şamançılıq, islam, xristinalıq, yəhudilik və induizm kimi bütün dinləri içərməkdədir. Onların heç birini danmaz. Onların hamısını bir-biri ilə uyumlu duruma gətirər. Onların anlamlarını gerçəkləşdirər.
- Məzhəblər bir tək nöqtəyə doğru hərəkət edən müxtəlif yollardır. Biz hamımız bir nöqtəyə doğru hərəkət etdiyimizdə yolların fərqli olmasının önəmi olmaz. Əslində məzhəblərin sayı dünyada var olan insanların sayı qədərdir.
- Kimsə öz məzhəbinin həqiqətinə varmış olursa, digər məzhəblərin də həqiqətlərini anlamışdır deməkdir.
- Müxtəlif məzhəblər durduqca, hər kəsin fərqli rəmzlərə ehtiyacı ola bilər. Bu rəmlər bütə dönüşüb və özünü digər məzhəblərdən üstün bilərsə, o zaman onun heç bir dəyəri olmaz.
- Çoxlu araşdırma və sınaqlardan sonra bu sonuca varmışam:
 1. Bütün məzhəblər haqlıdırlar.
 2. Hər məzhəbin əksiklikləri var.
 3. Bütün məzhəblər öz məzhəbim olan Hind məzhəbi kimi mənim üçün əziz və dəyərlidir. Bütün insanların mənim üçün vətəndaşlarım qədər əziz olduqları kimi. Bütün məzhəblərə öz məzhəbim kimi sayqılı davranıram. Kimsə

mənim bir məzhəbi başqa məzhəbə görə üstün bildiyimi sanmasın. Bir gün bir məzhəbdən başqa bir məzhəbə keçə bilərəm.

- Tanrı bütün məzhəbləri özü yaratmışdır. Çünki bütün məzhəblərdə Tanrıya doğru-dürüst inanan insanlar var. Başqa bir məzhəbin mənim məzhəbimdən daha aşağı olduğuna nə gizlində nə də aşkarda inanmışam. Kiminsə öz məzhəbini buraxıb mənim məzhəbimə gəlməsini heç bir zaman ağlımdan keçirməmişəm. Yalnızca hər kəsin öz məzhəbində arınmışlığın zirvəsinə çatması üçün dua etmişəm. Tanrının evində müxtəlif bölmələr var. Bu bölmələrin hamısı qutsaldır.
- Kimsə düşünməməlidir ki, başqa bir məzhəb haqqında araşdırma aparmaq insanı öz məzhəbindən caydırıa bilər. Hind fəlsəfi sisteminə görə bütün məzhəblər bir olan həqiqətin müxtəlif ünsürləridir. Bu üzdən Hind fəlsəfəsi bütün məzhəblərə sayqı ilə yanaşar. Şübhəsiz ki, bu əməl ilk öncə öz məzhəbinə sayqıdan qaynaqlana bilər. Başqa məzhəbləri öyrənməyə çalışmaq bu sayqını azaltmamalıdır. Tam tərsinə bu sayqını daha da gücləndirməlidir.
- Sözlər deyil, həyat şəklimiz bizim gerçək kimliyimizi göstərməlidir. Tanrı, yalnızca 1900 il öncə Hz. İsa örnəyində öz xacını daşımamışdır. Bu gündə onu daşımaqdadır. Hər gün ölüb yenidən dirilir. Dünya və bəşəriyyət üçün xaç olayını sadəcə 2000 il öncəyə dayandırmaq çox yanlış bir tutumdur. Bu üzdən də tarixin tanrılarını moizə etməyin. Onu bu gün də sizin içinizdə sizin aranızda yaşayan kimi göstərin.

- Öz məzhəblərini təbliğ edib başqalarını bu məzhəbə dəvət edənlərin fəaliyyətlərinə dəyər vermərəm. Məzhəb və inanc söz deyil, əməldir. O zaman hər kəsin əməli onun məzhəbinin təbliğatçısı olur.
- Tanrı bilgisi kitablarla əldə edilməz. Bu bilgini insan özündə aramalıdır. Ən yaxşı şəkildə kitablar sadəcə yardımçı ola bilərlər. Bir çox hallarda da bu kitablar həqiqətə əngəl olurlar.
- Mən dünyanın bütün böyük dinlərində olan əsas həqiqəti qəbul edirəm. Onların hamısının Tanrı tərəfindən göndərildiyinə inanıram. Bu məzhəblər o iqlimlərdə yaşayan millətlər üçün lazım olduğundan Tanrı qatından göndərilmiş. Biz məzhəblərin kitablarını onlara inananlar kimi oxuyacaq olursaq, bütün məzhəblərin əsasda eyni olduqlarını görürük. Bütün məzhəblərin bir-birini tamamladıqlarını anlarıq.
- Tanrıya inanmaq bütün məzhəblərin təməl daşındır. Gələcəkdə yer üzündə yalnızca bir tək məzhəbin olacağını ön görmək mümkün deyildir. Nəzəri açıdan Tanrı bir olduğu üçün bir məzhəbin də olması gərəkir. Ancaq gerçəklikdə iki adamı bilə, təsəvvür etmək olmaz ki, tanrı ilə ilgili eyni təsəvvürlərə sahib olsunlar. Bu üzdən də iqlimlər arası fərqliliklərə cavab vermək üçün məzhəblər arası ayrışımaların sürəcəyi doğul görünür.
- Bütün dünya məzhəblərinin aşağı—yuxarı haqlı olduqlarına inanıram. “Aşağı—yuxarı” deyirəm. Çünki bəşər fərdləri kamil deyillər və bəşərlə ilişkidə olan heç bir şey də kamil olmayacaqdır. “Kamal” Tanrıya özgü olan bir sifətdir. Bu sifət də şərhə və bəyana sığmazdır. Hər bir bəşər fərdinin, hətta Tanrı düzeyində kamala ərə biləcəyinə

inanıram. Bizim üçün gərəkli olan kamal arxasınca yorulmadan yürüməkdir. Ancaq bu ruhani hala vardıqdan sonra onu anlatmaq mümkün olmaz. Bu üzdən də düşünürəm ki, hətta Hind məzhəbinin qutsal kitabı olan **vedlar, Tövrət, İncil və Quran** da Tanrının kamil sözləri deyillər. Ayrıca, min tür şəhvətlərə meyilli olan biz insan evladı Tanrının kamil olmayan sözlərini də tam olaraq anlaya bilmərik.

- Heç bir zaman, yalnız “**vedalar**”ın göysəl və Tanrısal kitab olduğuna inanmamışam. Tövrətin, İncilin və Quranın da Tanrı qaynaqlı olduqlarına inanıram. Mənim qutsal Hind kitablarına inanışım onların hər bir kəlməsinin, hər bir cümləsinin Tanrı qaynaqlı olmasına inanmamı gərəkdirməz. Nə qədər alimənə olsa da, əxlaqi məntiq və əxlaqi hisslərlə uyumlu olmayan heç bir açıqlamanı qəbul etmərəm.
- Məbədlər, kilsələr, camilər... Tanrının evi olduqlarından dolayı ayrıcalıq göstərməzlər. Bütün bunları bəşər inancları bu şəkildə yaratmışdır. Müxtəlif məzhəblərin memarlıq sənətində görüntülənməsidir. Bu əsərlər gözə görünməyən Tanrıya varmaq üçün insanın yaradıcılıq duyqularına verilən cavabdır.
- Dualar mənim həyatımı xilas etmişdir. Bu dualar olmasaydı, dəli olardım. Özəl və genəl həyatımda məni ümitsiz edən çox acı təcrübələrim olmuşdur. Bu acı və ağırlı ümitsizliklərə qalib gəlişimin səbəbi dualarım oldu. Duaları həyatımın “həqiqəti kimi” saymıram. Onları ruhi ehtiyacımdan dolayı edirdim. Çünki bəzən özümü elə bir durumda hiss edirdim ki, dua etmədən mutlu ola bilmirdim. Zaman keçdikcə Tanrıya olan inancım da

möhkəmlənirdi. Duaya da ehtiyac gündən—günə artırdı. Dualarsız həyat mənim üçün soyuq və boş bir şey olurdu. Güney Afrikada olduğumda xristianların dua törənlərinə qatılırdım. Ancaq bu dua törənləri mənim içimi rahat etmirdi. İçdən onlarla birlikdə ola bilmirdim. Onlar Tanrının qarşısında nalə edib ağlayırdılar. Mən bunu edə bilmirdim. Bu durum məni duadan və Tanrıdan uzaqlaşdırdı. Bir sürə həyatımda heç bir əksiklik hiss etmədim. Ancaq bir zaman gəldi hiss etdim ki, bədənə yeməyə ehtiyacı olduğu kimi ruhun da duaya ehtiyacı var. Əslində ruhun dualara ehtiyacı olduğu qədər bədənə yeməyə ehtiyacı yoxdur. Çünki bir çox hallarda sağlığımızı qorumaq üçün ac qalmağı təcrübə etməli, yemək yeməkdən qaçınmalıyıq. Ancaq dua qonusunda böylə qaçınmalara yer yoxdur. Duada aşırıcı olmaq mümkün deyildir. Budda, İsa və Məhəmməd kimi dünyanın üç böyük öyrətməni danışmaz təcrübələr miras buraxmışlar. Onlar dualarla könüllərini aydınlığa qovuşdurmuşlar. Duasız bu işin gerçəkləşməsi mümkün olmaya bilərdi. Milyonlarca hindu, xristian və müsəlman üçün həyatın tək ümid qaynağı dualardır. Bəlkə siz bu milyonlarca insanı yalançı adlandıra bilərsiniz. Ancaq həqiqətin tərəfdarı olan mənim üçün bu “yalan”nın özəl bir cazibəsi var. Bu dualar mənim üçün boğularkən, əl atılan gerçək qurtuluş ipi olmuşdur. Onlarsız yaşaya bilməzdim. Siyasi həyatımda rastlandığım bütün cərəyanlara və ümitsizliklərə baxmayaraq, iç güvənliyimi əsla pozmadım. Mənim iç güvənliyimin həsrətini çəkən bir çox adama həyatım boyunca rast gəldim. Məndəki bu iç güvən duaların hesabına olmuşdu. Mən elm adamı deyiləm,

ancaq böyük bir alçaqkөнüllүklә dua әhli olduғumu iddia edә bilәrәm. Duanın vә ibadәtin zahiri mәnim үçün önәmsizdir. Bu qonuda hәр kәsin özünә görә bir yөntәmi var. Ancaq bәzi somut qurallar bәllidir. Dünyanın böyük öyrәtmәnlәrinin bәlirlәdiyi yөntәmlәrdән yararlanmaq mәncә, daha yaxşı olar. Mән öz şəxsi tәcrübәlәrimdән danışıram. İnsanlar sürәkli dualarla gündәlik hәyatlarına yeni şeylәр artıra bilәrlәр.

- İnsanın әn ulu әrәyi (hәdәfi) Tanrını anlamaqdır. Bu üzdән dә hәр kәsin siyasi, toplumsal, mәdәni vә mәzhәbi fәaliyәtlәri bu әrәyә xidmәt etmәlidir. Bu şәkildә bütün bәşәrә xidmәt etmәk insanın şəxsi görәvinin önәmli bir parçası olur. Tanrını bulmanın tәk yolu Onu yaratdıqlarında aramaqdır. **Bu da, yalnız öz ölkәndә xalqına xidmәt etmәklә mümkündür.** Mән bütündән bir zәrrәyәm. Tanrının varlığını bәşәр toplumunun dıřında tәsәvvür edә bilmirәм. Yurddařlarım әn yaxın qonşularımdır. Vәtәndařlarım o qәdәр yoxsul vә çәtin durumdadırlar ki, bütün hәyatımı onlara hәsr etmәliyәм. Himalay dağlarında bir mağarada tәrki— dünyalıq yolu ilә Tanrını tapacaq olsaydım, bunu kәsinliklә edәrdim, ancaq Tanrını bulmanın yolunu özümәmәxsus şәkildә Hindistanın qurtuluş savaşıна qatılmaqda gördüm..
- Mәzhәbi sadәcә içkini yasaqlayan bir yasaqlayıcı kimi görmәk gerçәkdән böyük faciәdir. Bundan daha böyük aymazlıq (cәhalәt) olmaz. Kimin hansı oғuşda (ailәdә) doғulması vә oғuş özәlliklәrinә uyması ona üstünlük gәtirmәz. Yalnız insanın etik özәlliklәri ona kimlik qazandırar. Tanrı kimsәnin köksünә üstünlük möhürü yapışdıraraq

yaratmamışdır. Bəşər növlərini aşağılayan heç bir qutsal kitab qəbul edilə bilməz. Çünkü böylə bir tutum Tanrı doğruluğunu danmaqdır.

- Dünyanın bütün məzhəblərinin haqlı olduğuna inancım tam və sarsılmazdır. Bütün məzhəblər dəyişik iqlimlərdə insan topluluqlarını doğruluğa yönləndirmək üçün göndərilmişdir. Dünyada bir tək məzhəbin hakim olacağına inanmaq doğru deyildir. Bir açıdan indinin özündə də dünyada bir tək məzhəbin olduğunu söyləmək mümkündür. Ancaq doğada doğru bir xətt mövcud deyildir. Məzhəb çoxlu budaqları olan ağaca bənzər. Məzhəb ağacının bir tək gövdəsi olsa da, bir çox budaqları vardır.
- Təhlilim ki, bir xristian mənim yanıma gəlmiş və “Mən “Bhaqvad Qita”nı oxuduqdan sonra Hind məhəbinə inanmaq istəyirəm” deyir. Mən ona söyləyirəm: Gərək deyil. Bhaqvad Qitanın sənə verdiklərini İncil də verə bilər. Ancaq Bhaqvad Qitanın sənə verdiyini İncildən çıxarmağa çalışmısan. Doğruca bir xristian olaraq qalıb və “Bhaqvad Qita”dan aldıklarını İncildən almağa çalışman daha yaxşıdır.
- Bəşərin müxtəlif fəaliyyətlərindən birinin də məzhəb olduğuna inanmıram. Bir inanan və bir inanmayan hər ikisi bənzər fəaliyyətlərdə buluna bilərlər. Mənə görə məzhəbli olmaq üzündən siyasətdən uzaqlaşmaq doğru deyildir. Düşünürəm ki, mənim ən dəyərsiz fəaliyyətlərim də məzhəb adlandırdığım mənəviyyatın etkisi altındadır.
- Görünən varlıqlarda bir qanunun hökm sürdüyü bəllidir. Kimsə iddia edə bilər ki, qanun yazan olmasa da qanun ola bilər. O zaman mən

söyləyəcəyəm ki, qanunun özü həm də qanun yazanın özüdür və o da tanrıdır. Biz qanundan bir şey bəkləyiriksə, bunun ən bəsit anlamı odur ki, biz qanunu tanıyıb ona uymağa çalışırıq. Əslində biz hər zaman istəklərimizə bənzəyirik. Duaların bu üzdən önəmi çoxdur. Çünkü Tanrını istəyib ona bənzəmək ən doğru olanıdır.

Bizim indiki yaşamımız keçmiş yaşamlarımızın etkisi altındadır. Nədən-sonuc qanununa görə gələcək həyatlarımız da indiki həyatımızın etkisi altında olmalıdır.* Bu nədən də dəyişik qonularda iki və ya bir neçə yol ayrıcında qaldığımızda ən yaxşı yolu seçməliyik.

- “Kötülük nədir?”, “nədən kötülük vardır?” kimi sorular bizim sınırlı usumuzun (aqlımızın) dışında olan sorulardır. Yaxşılıq və kötülüyn hər ikisinin də olduğunu bilməmiş yetərlidir. Genəldə biz yaxşılıqla kötülüynü bir-birindən ayırd edə biləcəyimiz yetənəyə sahib olduğumuzdan dolayı, bunun birini seçib digərini buraxmalıyıq.
- Tanrının öndərliyinə inananlar özləri üçün ən doğru yolu seçmişlər. Heç bir zaman peşman olmazlar. Günəşin düznlü hərəkətindən yorulub usandığını təsəvvür etmək olmaz. Günəş kimi yorulmadan öz inancında kim dayanaqlı ola bilər? Nədən günəşin canlı olmadığına inanmalıyıq? Günəşlə insan arasında bəlkə bu ayrışım var ki, günəşin seçim haqqı yoxdur. Ancaq insanın seçim və fərqli davranış haqqı var. Bu haqda da çox danışmağa gərək yoxdur. Bizim üçün önəmli olan budur ki, günəşi öz inancı yolunda yorulmayan bir örnək kimi

* Burada Qandi, Hind məzhəbinin tənəsüx və ya təkrar-təkrar dünyaya gəlmə görüşünü savunmaqdadır.

görürük. Biz özümüzü tam olaraq Tanrının yüksək iradəsinə buraxıb “sıfır” və heç olarsaq, bu durumda könüllü olaraq seçim haqqımızdan vaz keçərik. Artıq heç bir təəssüfə, güvənsizlik və rahatsızlığa yer qalmaz.

- Əvət, bəzi mövzular var ki, onu ağıl aracılığı ilə anlamamız mümkün olmaz. Yalnız inanc yolu ilə onları qəbul edərik. Bu durumda inanc ilə ağıl qarşı-qarşıya gəlməz. İnanc ağılın ötəsində durar. İnanc bir tür altıncı hissdır ki, ağıl və məntiq sahəsinin dışında hərəkət edər. Bu ölçülərə uyararaq, məzhəb tərəfindən edilən iddiaların qəbulunda sorun ortaya çıxmıyacaq.

Böyləcə Tanrının tək oğlunun İsa olduğuna inanmaq mənə görə us (ağıl) dışıdır. Çünki Tanrının evlənilib evlad sahibi olması olanaqsızdır.

Burada “oğul” sözü zehni bir qavram və təsəvvür olaraq anlaşıla bilər. Bu anlayışa görə də hər bir fərd İsanın yerində Tanrının evladı ola bilər. Bir şəxs mənəvi açıdan yüzlərcə ağac bizdən öndə olursa, onun bir türlü Tanrı evladı olduğuna inanmaq olar. Bir halda ki, bütün bəşər genəldə Tanrının evladıdır. İsanın yaşam biçimi Onun Tanrı ilə çox yaxın olduğunu göstərsə də, ancaq bu yaxınlığı cismani şəkildə maddi yaşamda qəbul etmirik, rədd edirik.

- Tanrı şəxs deyil... Tanrı gücdür. O, yaşamın ruhu və mayasıdır. O, arınmış vicdandır. O, əbədidir, ancaq şaşırıdıcı olan budur ki, insanlar Onun hər yerdə olduğunu görüb Ondən yararlanə bilmirlər. Onun hər yanı qapsamış külgəsinə sığınmırlar. Elektrisitə güclü bir axımdır. Hər kəs hər yerdə ondan yararlanə bilməz. Bu enerjini, yalnız özəl

qurallarla qullanıma yatqınlaşdırmaq olar. O, cansız bir enerjidir. Ancaq insan zəhmət çəkib onun qullanım yasalarını öyrəndiyində, ondan yararlıana bilər. Tanrı adlandırdığımız canlı enerjini də alqılamaq mümkündür. Bunun üçün içimizdə gizəmli biçimdə yerləşdirilmiş Tanrını anlama yasalarını kəşf etməliyik. Bu kəşfdən sonra o yasalara uyğun şəkildə davranaraq Tanrıya yaxınlaşa bilərik.

- Tanrını aramaq üçün qutsal məkanların ziyarətinə getməyə, şam yandırmağa gərək yoxdur. Heç bir təzahürlərə gərək yoxdur, çünkü Tanrı bizim qəlbimizdədir. Cismi varlığımıza diqqətimizi tam olaraq ortadan qaldırırsaq, Tanrı ilə qarşılaşa biləcəyik.
- Davranış qonusunda nəzəri bilgilərimiz və təsəvvürlərimiz olmazsa, heç tür arama da mümkün olmayacaq. Biz inanmadığımız bir şeyi tapa bilmərik. Varlıq ilk oluşduğu gündən bu ussallıq (əqlilik) üzərində qurulmuş ki, əgər biz varıqsa, Tanrı da var, yoxuqsa, Tanrı da yoxdur. Tanrıya inanc bəşərin var oluşundan başladığından, Tanrının varlığı günəş gerçəkliyindən də daha görünür olmuşdur. Bu canlı və güclü inanc yaşamın bir çox müəmmalarını çözmüşdür. İnsanın bədbəxtliklərinin yükünü azaltmışdır. Həyatı yaşanılr etmiş, ölərkən də təskinlikdə bulunmuşdur. Həqiqəti arama da bu ilgincl inanc üzündən olmuşdur. Doğruluq Tanrıdır. Tanrı var çünkü doğruluq vardır. Biz araşdırırıq çünkü həqiqətin varlığına inanırıq. Ardicıl araşdırma sonucu və bəlli ilkələrə uyaraq həqiqəti tapa bilərik. Tarix bu aramanın sonucsuz qalmadığını göstərməkdədir. Tanrının varlığına

inanmayan məzhəbsizlər bilə, həqiqətin var olduğuna inanmışlar. Onlar sadəcə Tanrıya yeni ad taxırlar ki, bu da yeni bir ad deyildir. Onun minlərcə adı var. Həqiqət ona veriləcək ən böyük, ən yaxşı addır. Tanrı ilə keçərli olan nə varsa, bütün əxlaqi dəyərlərin əsasını oluşturan həqiqətin təsəvvürü üçün də keçərlidir. Ancaq bir az daha aşağı düzəydə. Çünki Tanrıya aidlik həqiqəti də içinə almaqdadır. Bu qonunu görməzlikdən gələnlər öz aramalarında bir çox çətinliklərə və müsibətlərə qatlaşmış olurlar. Bir inanca görə davranarkən, ortaya çıxan sorunları inancsızlığın sorunları ilə özdeşləşdirmək yanlışdır. **Himalay zirvələrinə yüksəlmək istəyən bir heyətin yolun çətinlikləri haqqında öncədən təsəvvürləri olmalıdır. Bu çətinliklərə görə davranmalıdır. Yolda mövcud olan çətinliklər heyətin hərəkətini mümkünsüz etməz. Tam tərsinə, zirvəyə çatmanın həyəcanını artırmış olur. Tanrını aramanın və ona qovuşmanın həyəcanı Himalay dağlarının zirvəsinə yüksəliş həyəcanından minlərcə kəz üstündür, çətinidir və çətkidir. Bəylə bir tinsəl səfərə həvəsimiz yox isə, bu, inancımızın zəifliyindən dolayıdır. Genəldə gözlərimizlə gördüklərimiz gerçəklik kimi görünür və gördüklərimizə inanırıq. Əşyanın zahiri görünümünün aldadıcı olduğunu bilməmişə qarşın, genəldə zahiriliyin aldadıcılığını qəbul edib ona uyuruq. Ancaq bu zahiriliyin dəyərsiz aldadıcılığını olduğu kimi görsək, öz savaşımda uğurumuzun yarısını qazanmış oluruq. Bəylə bir yanaşma Tanrını və ya həqiqəti aramanın yəntəmini təşkil edər. Biz özümüzü bu aldadıcı zövqlərin əsarətindən qurtarmadıqca, hətta Tanrını və həqiqəti**

aramağa vaxt tapa bilməyəcəyik. Böylə böyük və önəmli aramanı aldadıcı zahiri şeylərə fəda etmək doğrudurmu?

- Tanrı ilə ilgili bir çox tanımlar var. Çünkü tanrı sonsuz biçimlərdə cəlvələnər. Bu tanımlar mənə şaşırıdır. Hətta bəzən şaşqınlıqdan az qalırım bayılıram. Ancaq mən Tanrını, yalnızca həqiqət olaraq qəbul edirəm. Mən Onu hələ tapmasam da, sürəkli arayıram. Ona varmaq üçün ən əziz nəyim varsa, fəda etməyə hazıram. Hətta canımın bu yolda fəda edilməsi istənilirsə, umarım buna da hazırlığım olur. Ancaq bu mütləq həqiqəti bulmadığım sürəcə, nisbi həqiqətə anladığım şəkli ilə vəfalı olmalıyam.
- Öz gəlişmə yollarımda Tanrı olaraq bildiyim mütləq doğruluqla çox keçici qısa görüşlərim olmuşdur. Gün keçdikcə bu görüş məndə daha da möhkəmlənir ki, yalnız O, gerçəkdir və Onun dışında heç bir gerçəklik yoxdur. Bu inancın məndə necə gəlişdiyini bilmək istəyən varsa, mənim sınaqlarıma qatılmalıdırlar. Başarsalar, mənim inancıma da şərik olmalıdırlar. Ayrıca, bu inanc gün keçdikcə məndə daha da möhkəmlənir. Mənim üçün mümkün olan, hətta bir uocuq üçün də mümkün ola bilir. Bu sözümin isbatı üçün möhkəm dəlillərim var. Həqiqəti arama aracları çətin olduqları qədər də asandır. Təkəbbürlü birisi üçün bəlkə də qeyri-mümkün görünə bilər. Ancaq məsum bir uocuq üçün bu, çox asandır. Həqiqət arxasınca yürüyən insan, hətta bir toz zərrəsindən də sadə və alçaqkönullü olmalıdır.
- Həqiqətin görüşünə tam olaraq vara bilsəydik, artıq onu aramağa gərək qalmazdı. Birbaşa Tanrıya qovuşardıq. Çünkü həqiqət tanrıdır. Ancaq yaradılış

etibarı ilə həqiqəti arayanlar olduğumuzdan dolayı öz qeyri-kamil olmağımıza qarşın, aramalarımıza davam edirik. Özümüz qeyri-kamil isək, təsəvvürümüzdə olan məzhəb də qeyri-kamil olacaq. Biz məzhəbi var olduğu kimi tam olaraq anlamırıq. Necə ki, Tanrını da olduğu kimi anlamırıq. Məzhəb bizim təsəvvürümüzdə olduğu kimi qeyri-kamil isə, demək ki, məzhəb də şəxsin gəlişməsinə uyumlu şəkildə gəlişib dəyişə bilər. İnsanlar tərəfindən oluşturulmuş bütün məzhəblər qüsurlu isə, onların hansının üstün olduğunu qiyaslamaq doğru olmaz. Bütün məzhəblər həqiqətin görünümündən bir parçadır. Ancaq bütün məzhəblər qüsurlu və əksikdirlər. Başqa məzhəblərə olan sayqımız onların qüsurlarını görməmişə əngəl olmamalıdır. Ayrıca, biz öz məzhəbimizin də əksikliklərini görməliyik. Bu əksikliklərdən dolayı da öz məzhəbimizdən uzaqlaşmamalıyıq. Bu qüsurlara qalib gəlməliyik. Bütün məzhəblərə bir gözlə bərabərcə baxarsaq, heç şübhəsiz ki, başqa məzhəblərdə olan yaxşı nə varsa, alıb öz məzhəbimizlə iç-içə edəcəyik.

Ağacın bir tək gövdəsi və bir çox budaqları olduğu kimi, həqiqi məzhəb də bir təkdir. Bu bir tək olan məzhəb bəşər fərdləri tərəfindən özünsəndiyində müxtəlifləşir. Doğru məzhəbin sınırları dilə və bəyana sığmaz. Bütöv olmayan insanlar bu tək məzhəbi bütöv olmayan dilləri ilə bəyan edirlər. Onların qullandığı sözləri digər bütöv olmayan şəxslər açıqlamağa çalışırlar. Böylə bir durumda hansı açıqlamanı dürüst və mötəbər saymaq olar? Hər kəs öz baxışınca bir şeylər söyləməyə çalışır. Hər kəsin də haqlı ola bilər. Bu üzdən başqalarının inancına da xoşgörü ilə baxmaq gərəkdir.

Başqalarının məzhəbləri qarşısında dözümlü olmaq öz məzhəbini gözdən salmaq anlamında deyildir. Öz məzhəbinə çox sağlamlıq bəçimdə bağlı olanlar başqa məzhəblər qarşısında dözümlü olurlar. Dözümlü, açıq sezgi olanaqlarını genişləndir. Quzey qütbün Güney qütbədən uzaq olduğu qədər aydın sezgi də önyarıqıdan (təəssübdən) uzaqdır. Məzhəblə gerçək anlamda tanışlıq dinlər arasındakı sınırların və divarların uçurulmasına səbəb olur.

- Adamlardan qorxma duyqusundan uzaqlaşb, yalnız doğrunu aramağa özümüzü həsr etdiyimizdə hər bir bireyin Tanrının elçisi olma olanağı mümkün ola bilər. Mən öz yaşamımda yalnız doğrunun doğruluğunu aradığıma inanıram və adamlardan da qorxmuram.
- Tanrı iradəsi ilə ilgili heç bir özəl kəşfim söz qonusu deyildir. Tanrının hər gün insanlara göründüyünə inanıram. Ancaq biz qulaqlarımızı içimizdəki “sükunətli incə səs”ə qapadır və gözlərimizi “alov dirəkləri”nə yumuruq.
- Mənim gerçək ağam və yönləndiricim olan Tanrı ilə həmsəfər olmağa qərar verdim. O çox qısqanc bir ağadır və kimsəni öz mülkünə şərik etməz. Bu üzdən də hər kəs boş əllərlə, təslim ruhla və arınmış niyyətlə Onun hüzuruna getməlidir. O zaman dünyanın qarşısında güclü olmanız üçün O, sizə yardımçı olacaq. Bu durumda O, sizi bütün bələlərdən qoruyacaqdır.
- Tanrının varlığını içimdə hiss etməsəydim, hər gün qarşılaşdığım minlərcə müsibətlərin qarşısında dəli olardım. Sonunda özümü **Huqlı** çayına atıb intihar edərdim.

- Bilim açısından yaxşılığın və kötülüyn dərinliyində tanrı vardır. Tanrının yönləndiriciliyi doktorların bıçağında olduğu qədər adam öldürənlərin qılıcında da vardır. Ancaq bu yaxşılıqlar və kötülöklər insanlıq ölçöləri ilə dəyərləndirildiyindən bir-biri ilə anlaşı bilmədən ayrılaraq, Tanrı— şeytan, aydınlıq— qaranlıq şəklinə alqılanırlar.
- Bir otaqda mənim yanımda oturan adamı gördüyümdən daha çox Tanrının varlığına inanıram. Havasız və susuz yaşaya biləcəyimi qəbul edə bilərəm, ancaq tanrısız yaşaya bilmərəm. Kimsə mənim gözlərimi söküb yerindən çıxara bilər. Gözlərimin sökülməsi məni öldürməz. Ancaq mənim Tanrıya olan inancım əlimdən alınsa, mən ölü kimi bir şey olaram. Kimsə mənim bu söylədiyimi xürafat kimi qəbul edə bilər. Bu xürafatın məni canlı və həyəcanlı tutduğunu söyləməliyəm. Çocuqluq çağlarımdan təhlükə ilə qarşılaşdığımda Tanrının adlarından biri olan **“Ram”** sözünü dilimə gətirərdim. Bunu mənə yaşlı bir dayə (baxıcı qadın) öyrətmişdi.
- Özümüzü heç səviyəsinə endirmədiyimiz müddətcə, içimizdə olan kötölökləri boğa bilmərik. Tanrı bizə bağışladığı böyük azadlıq nemətinin qarşısında mütləq bir təslim tələb etməkdədir. İnsan özünü heçlik düzeyinə endirdiyində dərhal özünü bütün canlı varlıqların xidmətində görər. Bu özündən yox olub heçləşmə insana içgüvən və yeni həyat duyqusu gətirər. Bu aşamadan sonra insan yeniləşir və Tanrının yaratdıqlarına xidmət etməkdən yorulmur.

- Həyatda elə mərhələlər ortaya çıxır ki, ən güvənilir dostların bilə, səninlə gəlməz olsalar da, təkbəşinə hərəkətə keçib irəliyə doğru yürüməlisən. Bir neçə görev eyni anda qarşımıza çıxdığında “içimizdəki sakinləşdirici incə səs”in söylədiklərinə uymalıyıq.
- Bir saniyə bilə, məzhəbsiz yaşaya bilmərəm. Bir çox siyasi dostlarım mənim durumumdan dolayı rahatsız olub ümitsizliyə qapılırlar. Çünkü onlar deyirlər ki, mənim siyasi davranışlarım məzhəb kökənlidir. Doğru söyləyirlər. Mənim siyasətim və digər bütün davranışlarım inancımdan qaynaqlanmaqdadır. Çünkü mənə görə məzhəb, yəni sürəklilik, yəni Tanrının hər nəfəsimizə hakim olması.
- Məncə məzhəbdən ayrılmış siyasət uzaq durmamız gərəkən bataqlıqdır. Siyasət millətlər üçündür. Millətlərin rifah və asayışı ilə əlaqədə olan siyasət, doğrunu məzhəb yolu ilə arayan insanların da bəyənisini qazanmalıdır. Mənə görə tanrı və doğruluq (həqiqət) eşanamlı (sinonim) sözdür. Kimsə isbat edərsə, Tanrı ayrılıyın, işkəncənin də Tanrısıdır, mən Tanrıya tapınmaqdan çəkinərəm. Bu nədənə də siyasətin dürüst olması üçün Tanrının orda hiss olunması gərəkməkdədir.
- Mən özümü bütün bəşər toplumu ilə özdeşləşdirmədən məzhəbi bir yaşama sahib ola bilməzdim. Bunun üçün də siyasətlə uğraşmam gərəkirdi. Bu gün insan oğlunun fəaliyyətləri bir-birinə bağlı birim (vahid) kimi bölünməz bir bütün oluşturmaqdadır. Toplumsal, iqtisadi, siyasi və məzhəbi işləri bir-birindən ayrı parçalara bölmək mümkün deyildir. Mən bəşər fəaliyyətinin dışında heç bir məzhəb tanımıram. Digər fəaliyyət sahələri

üçün məzhəb əxlaqi zəmin oluşturmaqdadır. Bu zəmin olmazsa, həyat heç bir anlamı olmayan qarma-qarışıq boğuntu ortamına dönüşər.

- Bizi həyatın fırtınalı dənizlərində yönləndirən gücün adı inandır. Bu inanc iç Tanrıya yönəlmiş olan oyaq vicdandan başqa bir şey deyildir. Bu inanca varmış olan insan heç bir istəkdə bulunmaz. Onun bədənini xəstələnsə də ruhu sağlam olur. Maddi açıdan yoxsul olsa da, ruhi zənginliyin içində özünü hiss edər.
- Zəhiri görünüm müxtəlifdir. Ancaq bu müxtəlifliyə ilham verən ruh birdir. Bu birlik hər şeyin əsasını və xarici müxtəlifliyin hamısını içərdiyindən yüksəklik və aşağılıq kimi anlayışlar orda anlam daşımaz. Bu birlik gündəlik yaşamımızda hər gün rastlandığımız gerçəklikdir. Bütün məzhəblərin amacı bu birliyi sağlama bilməkdir.
- Gəncliyimdə mənə Tanrının min adını əzbərləməmi öyrətmişdilər. Ancaq bu min ad Tanrının bütün sifətlərini içərmirdi. Məncə, Tanrının bütün yaradılmışlar qədər adı var. Bu bir gerçək olduğundan “tanrının adı yoxdur” deyirik. Tanrının müxtəlif surəti olduğundan onu şəkilsiz və surətsiz olaraq bilirik. Dəyişik dillərdə danışdıqından onu danışmaz olaraq bilirik. İslam üzərinə araşdırma apardığımda gördüm ki, İslamda da bu şəkildədir və İslamda da tanrının bir çox adları var. Mən “Tanrı sevgidir” deyənlərə qatılıram. Öz içimdə bunu da deməyə alışmışam ki, “Tanrı məhəbbətdir, ancaq həm də məhəbbətin ötesidir, həqiqətdir.” Mən böylə bir sonuca varmışam ki, sözlərlə Tanrını anladacaq olursaq, “Tanrı həqiqətdir” demək gərəkdir. İki il öncə bundan da

daha irəliyə gedərək “həqiqət Tanrıdır” dedim. “Tanrı həqiqətdir” və “həqiqət tanrıdır” anlayışları arasında çox incə bir ayrım (fərq) var. Mən əlli illik həqiqəti arama çabalarımnda böylə bir qərara gəldim ki, həqiqətə qovuşmanın ən yaxın yolu eşq və məhəbbətdir. Ancaq eşq və məhəbbətin də dillərdə dəyişik anlam daşdığına tanıq oldum. Şəhvani anlamında eşq və məhəbbət çox təxrib edici ola bilər. Anladım ki, “ahimsa” anlamında məhəbbətin dünyada çox az tərəfdarı var. Ancaq həqiqət qonusunda ikili anlama rast gəlmədim. Tanrıya inanmayan məzhəbsizlər də həqiqətin gücünü inkar etmirlər. Bu üzdən də böylə qərara gəldim ki, “Tanrı həqiqətdir” söyləmi yerinə “həqiqət Tanrıdır” söylənilsin. Başqa bir sorun da var. Milyonlarca insan Tanrının adını qullanaraq aqressiv davranırlar. Alimlərin həqiqətin kəşfi yolunda aqressiv davrandıqları kimi.

Hind inancında deyilir ki, yalnız Tanrı var və ondan başqa heç bir şey yoxdur. Bu mətləb İslamda da israrla “la ilahə illəllah” şəklində ortaya çıxmışdır. Anlaşıldığı kimi, İslamda da deyilir ki, yalnız Tanrı var və tanrının dışında heç bir şey yoxdur. Sanskrit dilində həqiqət anlamı daşıyan “**sat**”sözünün dəqiq mənası “var olan” deməkdir. Bu və digər dəlillərdən dolayı anladım ki, “həqiqət Tanrıdır.”

- Bu təbir məni daha çox razı salmaqdadır. Həqiqəti Tanrı olaraq bulmaq istədiyinizdə onun tək yolu məhəbbət, yəni qeyri-aqressivlik olacaqdır. Amac və arac qavramlarının incələnməsində bunları eşanlamlı sözlər olaraq alqıladığımdan dolayı açıqca və içgüvənlə “Tanrı məhəbbətdir” söyləyə bilərəm.

- Mütləq həqiqət açısından bədən də bir tür mülk sayılır. Bu, doğrudur ki, deyirlər ruhun ləzzətə meyllənməsi cismi yaratmış olur. Ruhun bu təmayülü ortadan qalxarsa, cismə də ehtiyac qalmaz, insan doğum—ölüm dönüşümündən qurtulmuş olur. Ruh çox qapsayıcı varlıqdır. O zaman nədən ruh bədəndə məhbus qalmalı, ya da bu qəfəsi qorumaq üçün başqa canlıları da öldürməlidir? Yemək—içməklərimiz, yalnızca xidmət üçün olmalıdır. Bu tür düşüncə sevincə səbəb olar və böylə bir mutlu duyqu oluşdurur ki, həyat boşuna bir şey deyildir, onun anlamı vardır.
- Həqiqət nədir? Bu, çox çətin bir sorudur. Bu sorunu mən bu biçim çözmüşəm ki, həqiqət insanın iç səsinin çağrılarıdır. O zaman böylə bir soru ortaya çıxa bilər ki, nədən müxtəlif insanlar həqiqətləri dəyişik və çəlişkili (təzadlı) olaraq düşünürlər? İnsan bilinci sonsuz biçimlərdə davrandığından dolayı biri üçün həqiqət olaraq görünən bir başqasına həqiqət dışı görünə bilər. Bu nədənə də bu qonuda denəmələr yapmaq istəyənlər denəmələr üçün özəl qoşulların gəlişdirilməsi sonucuna varırlar. Hər kəs haqq azadlığı, vicdan və inanc azadlığından danışmaqdadır. Böylə bir durumda bir tür disiplin söz qonusu olmazsa, həqiqətsizlik bu qarmaşık dünyanı başına alar. Mənim görüşlərimə görə insanlıqdan bütöv bir hiss daşımayan adamlar üçün həqiqətin anlamı yoxdur. Həqiqətin sonsuz dənizində üzmək istəyən hər kəs ilk öncə özünü sifra çatdırmalı, heç olaraq görməlidir.
- Həqiqətin hər insanın qəlbində yuvası var. Hər kəs həqiqəti bu yuvada gördüyü kimi aramalıdır. Ancaq

kimsə başqalarını onun həqiqətini qəbul etməyə zorlamamalıdır.

- Həyat diləklər yolunda çabalamalardan ibarətdir. Həyatın görəvi insanın nəfsini tanıyıb ərməşliyə (kamala) doğru hərəkətindən ibarətdir. Əksikliklər üzündən bu ülküdən (idealdan) vaz keçib başqa ərəklərə (hədəflərə) yönəlməmək gərəkir. Mən böyük acı duyqusu ilə öz əksikliklərimin bilincindəyəm. Hər gün içimdən səssiz “yardım et!” hayqırırları həqiqətə doğru yüksəlmədədir. Bu əksikliklərimin əlindən qurtulmaq üçün doğruluğun (həqiqətin) mənə yardım etməsini diləyirəm.
- Mənim yazılarımda doğrusuzluğa (həqiqətsizliyə) və yalana yer yoxdur. Çünkü həqiqətin dışında heç bir məzhəbin olmadığına inancım sarsılmazdır. Bu üzədən **doğruluqdan vaz keçərək qaznacağım hər şeyi rədd edirəm**. Dünyanın məhəbbət üzərində qurulduğuna olan inancımdan dolayı yazılarımda kimsəyə qarşı nifrət və kin yoxdur. Yalnız məhəbbət olan yerdə həyat var. Məhəbbətsiz həyat ölümdür. Bir tərəfi məhəbbət olan sikkənin digər tərəfi həqiqətdir. Düşünürəm ki, doğruluq və sevgi ilə bütün dünyanı fəth etmək mümkündür.
- Mən yalnız həqiqət yolçusuyam. Həqiqətin dışında heç bir disiplin tanımıram.
- Həqiqət aranması gərəkən ilk şeydir. Həqiqəti aradığınızda gözəllik və yaxşılıq öz-özünə sizə tərəf gələcək. Bu, Hz. İsanın “Dağın zirvəsində moizə”sinin öyrətilərindən başqa bir şey deyildir. Məncə İsa və Məhəmməd böyük sənət adamı idilər. Çünkü onlar həqiqəti görürdülər. Araşdırmaçıların söylədiklərinə görə **Quran** ərəb ədəbiyyatının ən üstün kitabıdır. İsa və Məhəmməd böyük bir sənət

əsəri yaratmaq istəmirdilər. Ancaq hər ikisi həqiqət arxasınca olduqlarından sözün də lətafəti öz-özünə ortaya çıxırdı. Mənim də arxasınca olduğum və uğrunda canımı verə biləcəyim həqiqət də budur.

- Tanrı qonusunda böylə bir sorun var ki, Onu bəyan etmək olmur. Ancaq həqiqəti vəsf etmə hər bəşərin qəlbində var. Həqiqət bu an haqq sandığınızdır və bu Tanrıdır. Kimsə bu nisbi həqiqətə uyarsa, əmin olmalıdır ki, zaman axışı içində mütləq həqiqətə də çata bilər.
- Mən həqiqətin yolunu tanıyıram. Düz və incədir. Sanki kəsici bir qılıc kimi. Bu yolda yürüməkdən zövq alıram və sapdığımda açıqca ağlayıram. Tanrı “Çalışan kimsə heç bir zaman həlak olmaz” deyir. Mən Tanrının bu çağrısına içdən inanmışam. Əksikliklərimdən dolayı min kərə yenilsəm də inancımı itirmərəm. Cismimi tam olaraq kontrol etdiyim zaman Tanrı işığını içimdə görəcəyimə inanıram.
- Mən həqiqət arayan biriyəm. Ona doğru bir yol bulmuşam və durmadan sürəkli olaraq ona tərəf yürüməkdəyəm. Ancaq hələ ona varmadığımı bilincindəyəm. Həqiqətə qovuşmaq üçün insan özünü və yazqısını yaxşı bilməlidir, yəni kamil olmalıdır. Nə yazıq ki, mənim əksikliklərim var. Bütün çabalarım bu əksiklikləri ortadan qaldırmağa yönəlmiş. İnsan öz əksikliklərini istisna durumlarda görə bilər.
- “Çevrəmi sarmış olan qaranlıqda” həqiqətə doğru uzanan yolu görürəm. Genəldə çox yanılıram, hesablarım yanlış sonuc verir. Tək inancım Tanrıya, Tanrıya olan inancım da Tanrıya olan

inancımdan qaynaqlanmaqdadır. Tanrı adında dayanağım olmasaydı, insanlara nifrət edərdim.

- Mən “Qutsal adam paltarında siyasətçi” deyiləm. Həqiqətə uymaq ussallığın (ağıllılığın) zirvəsi olduğundan, bəzən davranışlarım yüksək siyasi ustalıq kimi görüntülənir. Həqiqət və “ahimsa” dışında heç bir siyasət izləməmişəm. Hətta vətənimin qurtuluşu adına da həqiqət və “ahimsa”dan vaz keçmək istəmirəm. Ayrıca, həqiqət və “ahimsa”dan vaz keçərək vətənimin qurtuluşuna da inanmıram.
- Düşünürəm ki, həqiqət ölküsünü “ahimsa”dan daha yaxşı anlayıram. Təcrübələrim göstərmişdir ki, həqiqətdən vaz keçsəm, “ahimsa” bilməcəsini çözə bilməyəcəyəm. Bəlkə yolu düzəcə getmə cəsarətim yoxdur. Bunların hər ikisi öz dərinliklərində eşanlam daşımaqdadır. Şübhə inancın köksüzlüyündən və ya olmayışından qaynaqlanar. Gecə- gündüz “Tanrım, mənim inancımı möhkəm qıl” deyə dua edirəm. Aşağılanmalarda, uğursuzluqlarda və fırtınalı yaşamımda özgüvənim, sarsılmazlığımı qoruyuram. Bu da tanrıya olan sarsılmaz inancımdan dolayıdır. Tanrını milyonlarca surətlə tanımlaya bilərik. Ancaq mən “həqiqət tanrıdır” düşüncəsini qəbul etmişəm.
- Daxili bir yönləndiricimin ya da yanlışsız ilhamlarımın olduğunu heç bir zaman iddia etməmişəm. Təcrübələrimə dayanaraq söyləyə bilərem ki, bəşərin özünü yanlışsız sanması yanlışdır. İlham, bəlkə insanı təzadlardan azad etmək üçün ola bilər. Çünki insan hər dəqiqə təzadlarla qarşı-qarşıyadır. Bu nədənlə də yanlışsızlığı iddia etmək çox təhlükəlidir.

Ancaq bu, içimizdə bir tür ilham və yönləndiricinin olmaması anlamına gəlməz. Dünyanın ağıllı insanların təcrübələrinə baxmaq lazımdır. Gələcəkdə bu təcrübələrdən yararlanmaq olacaq. Ayrıca, təməl həqiqətlər müxtəlif türdə deyillər, yalnız bir tək həqiqət var. Bu bir tək olan həqiqət də “**ahimsa**”, yəni qeyri aqressiv davranmaqdır. Bəşər fərdləri sınırlı olanaqları ilə sonsuz olan məhəbbət və həqiqət ərməşliyinə çata bilməz. Ancaq bu yolda yönləndirilişimiz ölçüsündə irəliləmək mümkündür. Doğal olaraq həqiqətə əməl etməkdə yanlışlara yol verəcəyik. Ara-sıra bu yanlışlarımız çox böyük də ola bilər. Ancaq insan özünə hakim olan bir varlıqdır. Öz nəfsinə hakim olan insan yanlışdığı ölçüdə öz yanlışlarını düzəltmə olanaqlarına da sahibdir.

- Mən dəyərsiz bir şəxs kimi görünə bilərəm. Ancaq doğruluq mənim aracımla, məndə yuvalanaraq dil açıb danışdığına yenilməz və dəyərlı oluram.
- Həyatım boyunca dəyərsiz və ərəksiz (hədəfsiz) bir söz söyləməmişəm. Mənim təbiətim hər şeyin qəlbinə diqqət edəcək yapıdadır. Bu yolda tam olaraq uğurlu olmamışamsa da, doğruluğun (həqiqətin) özünü eşitdirəcəyini bilirəm. Bu, mənim təcrübələrimdə çox kərə ortaya çıxmışdır.
- Doğruluq arayan kiçik biri olsam da yolumda çox iradəliyəm. Özümü ararkən, mənimlə yoldaşlıq edən yandaşlarıma güvənirəm. Bu, onların aracılığı ilə yanlışlıqlarımı görməyimə səbəb olur. Eyni biçimdə onlar da mənim aracılığım ilə yanlışlıqlarını görmüş olurlar. Öz sevgilərində və yarqılarında çox kərə yanlışdığımı etiraf etməliyəm. Hər sahədə vardığım yollara tənqidi baxdığımndan bənzər

zərərlərlə qarşılaşmamışam. Tam tərsinə, qeyri-aqressivliyin təməl həqiqəti daha da açıqca görüntülənmişdir. Ölkəm mənim bu tutumumdan heç bir zaman zərər görməmişdir.

- Mən gözəlliyi doğruluqda (həqiqətdə) görmüş, ya da doğruluq aracı ilə özümşəmişəm. Yalnızca düşüncədə olan doğruluq deyil, həqiqətlə iç-içə olan çöhrələr, səslər təsvirlər çox gözəl olurlar. Genəldə insanlar həqiqətin gözəlliyini görə bilməzlər. Adi bir şəxs həqiqətdən qaçar və onun gözəlliyi qarşısında kor olar. İnsanlar həqiqətin gözəlliyini görməyi başardıklarında gerçək sənət o zaman başlayacaq.
- Gerçək bir sənət adamının görüşündə zahiri gözəlliyin ötəsində ruhi gözəlliyi də yansadan üz gözəl sayılır. Həqiqətdən ayrı heç bir gözəllik mövcud deyildir. Bəzən həqiqət, zahiri gözəl olmayan biçimdə görünə bilər. Bilindi ki kimi **Sokrat** öz zamanında ən dürüst və doğrunu söyləyən şəxs olmasına qarşın, çox çirkin görünüşlü sifəti var imiş. Mənə görə Sokrat dünyanın ən gözəl insanı imiş, çünki bütün gücü ilə həqiqəti aramışdır. Zahirən çirkin görünməsi heç də **Fidyasın** onun həqiqətinin gözəlliyinə övgü söyləməsini önləməmişdi. Fidyas bir sənətçi kimi gözəl üzləri görməyə alırsa da, bu həqiqətin də gözəlliyini görə bilmişdi.
- Öz fani varlığımızda əsir kimi bulunduğumuz müddətcə, bütöv həqiqəti görmə olanaqsızdır. Biz onu yalnız öz təsəvvürümüzdə ölçə bilərik. Fani və davamsız olan bədənimizlə əbədi həqiqətlə qarşılaşmamız qeyri—mümkündür. Bu üzdən də

son çözgə (çarə) şəxsın imana və inanca tapınmasında ortaya çıxar.

- Tanrının mənə bağlılarda bulunduğu iddiasında olmamışam. Peyqəmbərlik iddiam da yoxdur. Mən, yalnızca həqiqəti arayıb bulmağa çalışan kiçik və sadə bir insanam. Düşünürəm ki, Tanrı ilə qarşılaşmaq üçün heç bir fədakarlıqdan vaz keçilməməlidir. Toplumsal, siyasal və insansevərlik olaraq adlandırılan mənim bütün eyləmlərim (fəaliyyətlərim) bu amaca xidmət etmişdir. Tanrını, yalnızca ən böyük əsərlərində deyil, ən kiçik olaraq yaratdıqlarında da görmək mümkündür. Mən bu kiçik və düşkün yaradılışlar aracı ilə Tanrını anlamağa çalışıram. Onlara xidmət etmədən bu aşamaya çata bilmərəm. Aşağı siniflərə xidmət etmə həvəsim burdan qaynaqlanır. Siyasətə qatılmadan bu xidmətləri edə bilməyəcəyimdən, siyasətə qatılmaq zorunda qaldım. Bu üzəndə də mən ağa və ərəb deyil, xidmət etməyə həvəsli olan bir şəxsəm. Vətənim Hindistana xidmət yoluyla bütün insanlığa xidmət etməyə çalışıram.
- Həqiqət və dürüslüyün ötəsində heç bir məzhəb yoxdur.
- Gerçək məzhəblə gerçək əxlaq ayrılmaz biçimdə bir-birinə möhkəm bağlarla bağlanmışlar. Əxlaq üçün məzhəb tarlada toxumu suvaran su kimidir.
- Ağilla örtüşməyən, əxlaqla çəlişən (ziddiyətdə olan) hər tür məzhəbi rədd edirəm. Əxlaqa zidd olmadığı ölçüdə ağıl dışı məzhəbi duyqular qarşısında dözü bilərəm.
- Əxlaq ölçülərini itirdiyimizdə, artıq əxlaqlı biri ola bilmərik. Əxlaqı ayaqlar altına alan məzhəb ola bilməz. Örnəyin həqiqətdən çox uzaq olan bir şəxs

rəhmsiz və qəddarca davranaraq, Tanrının onunla olduğunu iddia edə bilməz.

- Bizim istəklərimiz iki bölümə ayrıla bilər: mənfil və qeyri—mənfil. Bütün mənfil istəklərimiz qeyri—əxlaqi ikən, özümüzü gəlişdirmə və başqalarına yararlı olma kimi təmayüllərimiz əxlaqidir. Ən yüksək əxlaqi ölçü budur ki, hər zaman insanlığa xidmət etməyə hazır olmalıyıq.
- Ruhani olduqlarını iddia etdiyim davranışlarım əməldə yararlı olursa, mənim üçün böyük yenilgədir. Məncə ən ruhani davranışlar, ancaq əməldə yararlı olanlardır.
- Qutsal kitablar ağıl və həqiqətin tərsinə ola bilməz. Onlar ağıl dərinləşdirmək, ağıl önündəki önəmləri ortadan qaldırmaq və həqiqəti aydınlatmaq üçün gəlmişlər.
- Qutsal kitablar bağışlanmanı ön görsələr də, yanlışlıqları görməzlikdən gəlmək olmaz.
- Əyrilik haqqında nə qədər təbliğat edilsə də, həqiqətin yerini ala bilməz. Həqiqəti kimsə görməsə də, heç bir zaman əyrilik kimi görünməz.
- Nəyinsə daha əski və qədim olduğundan dolayı yaxşı olacağına inanmıram. Tanrının verdiyi ağıl nemətini əski gələnlərə fəda etmək istəmirəm. Hər hansı bir gələnek nə qədər əskilərə dayansa da, əxlaqla uyum içində deyilsə, yer üzündən silinməlidir. Xalqın bir qismini nəcis görmək bəlkə çox əski bir gələnekdir. Çocuqların evləndirilməsi də çox əski bir gələnekdir. Bu kimi bir çox gələneklərin kökü çox əskilərə dayanır. Əlimdən gələrsə, bütün bu gələnləri tarixdən silərəm.
- Bütlərin məndə heç bir duyqu oyandırmasına qarşın, bütləri sitayiş etməyə, bütperəstliyə pis

baxmıram. Çünkü büt-pərəstiiyin də insan doğasının özəlliği olduğunu düşünürəm. Biz insan olaraq zahiri şeylərə və simgələrə də ehtiyacımız vardır.

- Dua vaxtı büt-lərdən və təsvirlərdən yararlanmağı yasaqlamıram. Ancaq Tanrıya heç bir arac olmadan tapınmanı tərcih edirəm, bəlkə mənim bu tərcihim doğru deyildir. Bir şey bəzən bir adam üçün uyğun görünürkən, eyni şey bir başqası üçün uyqunsuz görünə bilər. Bu iki adamın hansının haqlı olduğunu söyləmək çətin işdir. Onların durumlarını qiyaslamaq olmaz.
- Mən böylə bir inanışa varmışam ki, sözlər də bəşər evladı kimi, anlam və içerik açısından aşama—aşama gelişmişlər. Örnəyin çox dərin mənası olan “**Tanrı**” qavramı hər kəs üçün eyni anlam daşımaz. Bu qavram bireysel dəyərlərimizə və içsəl gelişmələrimizə görə dəyişib yeni anlam daşıyır.
- Mən həyatda nə bir çəlişki görürəm, nə də dəlilik. Doğrudur, insan öz başının arxasını görə bilmədiyi kimi, öz qüsurlarını da görə bilməz. Ancaq ağıl iddiaçıları məzhəb böyüklərini dəliliklə suçladığılarından dolayı, mən öz haqqımda böylə düşünürəm ki, böyük olasığa görə mən dəli deyiləm. Sadəcə mən gerçək məzhəbi bir adamam. Ancaq gerçəklik, yalnız ölümümdən sonra bəlli olacaq. Bunlardan hansına aid olduğumu ölümüm isbatlayacaqdır.
- Bir başqasının yanlışlıqlarını gördüyümdə, düşünürəm ki, mənim də buna bənzər yanlışlıqlarım olmalıdır. Şəhvət düşkünü birini gördüyümdə, öz keçmişimi xatırlayıram və “mən də böylə idim” deyirəm. Bu şəkildə bütün dünya insanları ilə bir türlü bağlar, bağlantılar qurmuş oluram. Düşünürəm

ki, dünyada ən aşağı olaraq görünən bir insan da mutlu olmadıqca, mən mutlu ola bilmərəm.

- Kiminsə haqqını olduğu qədər verməzsəm, Tanrı qarşısında cavab verməliyəm. Ancaq əminəm ki, haqvermə qonusunda nə qədər əliaçıq olsam, tanrı bir o qədər məni öz mərhəmətinə tuş edəcək.
- Sürkli iş ortamında yaşamaq sevinc deməkdir. Yarın mənə nələr gətiriləcəyini bilmədiyimdən dolayı, özümü azad bir quş kimi hiss edirəm. Öz istəklərimə qarşı şərəfli savaş düşüncəsi məni sağlamıqlı saxlamaqdadır.
- Özümün də mənsub olduğum bəşər cinsinin bütöv olmadığını bilincindəyəm. Bu üzdən də kimsənin davranışından əsla incimirəm. Harda kötülük və yanlışlıq görərsəm, onu kötülük etkəsinə (amilinə) zərər vermədən onarmalıyam (təmir etməliyəm) deyə düşünürəm. Çünkü mənə kötünü deyil, kötülüğü ortadan qaldırmağa çabalamalıyıq. Çünkü öz xəstəliklərim üzündən incinmək istəmədiyim kimi, başqası da incinmək istəməz.
- Mən çox iyimsər (nikbin) adamam. Ancaq bu, özümü doğru bildiyimdən dolayı deyildir. Bəlkə doğruluğun uğur qazanacağına olan inancımın dolayıdır. Bizim əsinlənməyimiz (ilhamlanmağımız), ancaq doğruluğun uğur qazanacağına olan inancımızdan qaynaqlana bilər. Hər bireyin (fərdin) yetənəklərinin (istedadlarının) bir sınırı var. Ancaq kimsə yetənəklərindən dolayı təkəbbürlü olarsa, tanrı onun təkəbbürünü qıracaq gücə sahibdir. Bu qonuda öz haqqımda bunları deyə bilərəm: xoşbəxtlikdən mənə o qədər alçaqkönlülük verilmiş ki, uşaqlar və suda yaşayan canlılar da mənə yardımçı ola bilərlər.

- Dənizdən bir damlacıq, bilincində olmasa da, dənizin özəlliklərini bəlli ölçüdə daşımaqdadır. Ancaq bu damlacıq dənizdən ayrıldığında buxarlanıb yox olmağa məhkumdur. Bu üzdən “həyat coşqun bir dənizdir” deyimi yanlış bir deyim deyildir.
- Mən özümə güvəndiyimdən dolayı iyimsər (nikbin) bir adamam. Mənim bu söylədiyim bir az təkəbbürlü görünə bilər, ancaq öylə deyildir. Çünkü böyük bir alçaqkönlülükə Tanrının tükənməz gücünə inanıram. Həqiqətə inanıram. Bu üzdən də ölkəmin və bəşərin gələcəyi ilə ilgili çox iyimsərəm.
- Mənim məzhəbim daşlaşmış və sınırlı məzhəb deyildir. Çünkü mənim inancımda Tanrının ən aşağı yaradılışına da yer var. Ancaq mənim inancım hər tür güstaxlığa, irqi üstünlüyə, rənglər ayrımına qapalıdır. Çünkü mənim inancımda bütün insanlar qardaşdır.
- Yer üzündə, yalnızca bir tək məzhəbin hakim olacağına inanmıram və olmasını da istəmirəm. Bu üzdən də bütün məzhəblərin ortaq yönlərini bulmağa çalışıram. Düşünürəm ki, bütün məzhəblər bir—birinə qarşı dözümlü davranmalıdırlar. Heç bir din digərindən üstün deyildir.
- Ruhi ərməşliyə (kamala) ulaşmaq üçün sözdə, düşüncədə və davranışda doğruluğa əməl edilməlidir. Böylə ərməş şəxsiyyətlərdən yoxsun olan uluslar çox yoxsuldurlar.
- Tanrının gözündə suçlu və suçsuz eynidir. Hər biri bir tür yarqılanacaq. Hər biri üçün irəliləmək və ya geriləmək fürsəti tanınmışdır. Hər ikisi Onun yaratdığıdır. Özünü suçlulardan daha üstün bilən ərdəmli (fəzilətli) bir kişi öz ərdəmini itirər, Tanrı

yanında sayqınlığı yox olar. Böylə davranış ərdəmli adamı suçlu adamın da düzeyindən aşağı düşürər.

- Biz genəldə tinsəl (ruhani) bilgilərlə tinsəl qazanımları bir—birinə qarışdırırıq. Tinsəl qazanımlar qutsal hörütləri (mətnləri) oxumaqla və fəlsəfi bilgilərlə ilgili deyildir. Burada söz qonusu olan könül eyitimidir. Tinsəl qazanımlar üçün gərəkən ilk şey bilgidən ziyada qorxmazlıqdır. Qorxaq adam əxlaqlı birisi ola bilməz.
- Şəxs çox böyük bir həvəslə Tanrı yaratıqlarının (məxluqlarının) hamısının güvənliyini istəməlidir. Böylə bir gücə sahib olmaq üçün sürəkli dua edər. Böylə bir adamın şəxsi mutluluğu toplumsal mutluluqla özdeşləşər (eyniləşər). Yalnız özünün və çevrəsinin mutluluğunu istəyən adam mənəvil biridir o, hətta özünə də yararlı ola bilməz.
- Mən Tanrının mütləq birliyinə inandığımdan bəşəriyyətin də birliyinə inanıram. Ayrı bədənlərimiz olsa da, ruhlarımız birdir. Günəş işını parçaladığında bir neçə rəng oluşdurur. Ancaq bütün bu rəngli işınların qaynağı birdir. Bu üzdən də ən ərdəmli insanlarla olan bağlarımı görməzlikdən gələ bilmədiyim kimi, ən kötü ruhlu adamlarla da özümü ayrı tuta bilmərəm.
- Mən diktator olsaydım, məzhəblə siyasəti ayırd edərdim. Mən məzhəbimə güvənirəm, ona and içirəm və onun üçün ölməyə hazıram. Ancaq bütün bunlar mənim özəl sahəmdir. Dövlət buna qarışmamalıdır. Dövlətin görəvi ümumi rifahı bərqərar etmək, sağlıq sorunlarını gedərmək, dış ilişkileri yoluna qoymaq və iqtisadi güvənliyi təmin etməkdən ibarətdir. Dövlət məzhəb işlərinə qarışsa,

durum sağlamıqlı olmaı. Məzhəb məsələsi hər kəsin özəl sahəsidir. Dövləti ilgiləndirməı.

- Mən anlamsızlıq və həqiqətsizliklərlə çəvrələnmişəm. Bütün çalışmalarıma baxmayaraq, həqiqətin harda olduğunu bilmirəm. Ancaq Tanrıya və həqiqətə yaxınlaşdığımı sanıram. Bu uğur bir çox əski dostlarımdan vaz keçərək, onlardan aralanaraq mümkün olsa da, buna təəssüflənmirəm. Müxtəlif qarışıq sorunlarla ilgili sadə bir şəkildə danışib yazı bilirəmsə, aşırı müxalifətlərə qarşın, hər kəslə qonuşı bilirəmsə, özümlə bağladığım onbir əhdə əməl edə bilirəmsə, bütün bunlar Tanrıya yanaşmağımın göstərgəsidir. Altmış illik sürəkli çalışmaları sonucunda ən az özüm üçün bəlırlədiyim həqiqəti dərk etdiyimi düşünürəm.
- Şəxs öz gərəvini yapmalı və sonucunu Tanrıya buraxmalıdır. İnsanın öz yazqısına hakim olduğu sanılır. Bu, çox sınırlı bəçimdə doğrudur. Bütün amaları və planları bilmiş olan o böyük güc izn verdiyi ölçüdə insan öz yazqısına hakim ola bilər. Çünkü gerçək planın izləyicisi olan o böyük gücdür. Mən bu gücü Tanrı olaraq tanımirəm. Onu həqiqət olaraq tanımlayıram. Bütün həqiqət bu böyük gücün bağrında təəssüm olur. Bu da həqiqətin özüdür.
- Suçsuzları və suçları Tanrı adına cəzalandırmaqdan daha böyük bir suç tanımirəm.
- Mən bir tərəfdən öz aşağılanmamı düşünüb, digər tərəfdən də məndən olan bəkləntiləri göz önümdə bulundurduğumda bir an gicəlmış kimi oluram. Daha sonra anlayıram ki, bu bəkləntilər təıadlı özəlliklərdən oluşıan “mən”dən deyildir. Bu bəklənti həqiqət və qeyri—aqressivliyin tərkibi olan mənim varlığımdandır. Doğrudur, mən bu iki sahədə tam

ərmiş biri deyiləm. Ancaq başardığım qədəriylə onları içimdə gəlişdirməyə çalışmışam.

- Vətənim yolunda fəda edə bilməyəcəyim heç bir şeyim yoxdur. Yalnız iki şey var ki, onları vətənimə fəda etmərəm. O da həqiqət və “**ahimsa**”dır*. Bu iki varlığı bütün dünyaya da fəda etmərəm. Çünkü mənə görə həqiqət Tanrıdır və ona qovuşmanın da tək yolu “ahimsa”dır. Mən Tanrı və ya həqiqəti fəda edərək Hindistana xidmət etmək düşüncəsində deyiləm. Çünkü həqiqəti danmış olan kimsə, vətəninə də asanca dana bilər.

Araclar və amaclar

- mənim həyat fəlsəfəmdə araclar və amaclar bir—birinə dönüşən şeylərdir.
- Deyirlər “araclar hər halda aracdır.” Mən deyirəm “araclar hər halda hər şeydir.” “Sizin araclarınız necə olsa, amacınız da öylə olacaq.” Aracları amaclardan ayıran bir divar yoxdur. Aracları kontrolumuz altında tutmaq üçün Tanrı bizə gərəkən imkanı sınırlı biçimdə vermişdir. Ancaq hədəfləri kontrol etmək üçün imkan yoxdur. Hədəflərin gerçəkləşimi ona doğru yürüdüyümüz araclarla mümkün olur. Bu, istisna qəbul etməyən bir önərmədir.
- Ahimsa və həqiqət ayrıla bilməyəcək qədər bir—birinə bağlıdırlar. Bunlar bir sikkənin iki tərəfi kimidir. Ancaq yenə də ahimsanın arac və həqiqətin

* Ahimsa, yəni aqressivsizlik, mülayimlik və tolerans.

amac olduğunu söyləmək mümkündür. Aracların arac özəlliyi daşıya bilməsi üçün sürəkli əldə olması gərəkir. Bu nədənə də “**ahimsa**” əldə olan ən ideal aracdır.

Aracları uyğun biçimdə seçərsək, gec—tez amacımıza çatırıq. Biz bu qonunu qəbul etdikdən sonra artıq son qələbə sorunu olmayacaqdır. Bu durumda ortaya nə kimi sorunların çıxmasına və zahirən geriləmlərin görünməsinə baxmayaraq, həqiqəti aramaqdan vaz keçməyəcəyik. Tanrının özü olan həqiqət.

- Kəsə yollarla və aqressiv üsullarla uğur əldə ediləcəyinə inanmıram. Aqressiv yöntəmlərə əl atanlarla həmdərd olsaq və onların yüksək hədəflərini alqışlasaq da, hər halda mən aqressiv üsullara qarşı barışmaz pozisionumda qalacağam. Anlaşıldığı kimi aqressiv yöntəmin tərəfdarları ilə mənim aramda heç bir ortaq tərəfimiz yoxdur. Qeyri—aqressiv yöntəmlərə olan sarsılmaz inancım məni anarşistlərdən və aqressiv üsullara inananlardan uzaqlaşdırmır. Tam tərsinə, məni onlara tərəf cəlb edir. Ancaq bu yoldaşlıqda əsas amacım onları bu sərtliklərindən vaz keçirmək olmuşdur. Çünkü təcrübə mənə göstərmişdir ki, heç bir zaman aqressiv olan, dürüst olmayan davranışlardan yaxşı sonuc çıxarmaq olmaz. Bu inanc aldadıcı görünsə də, onun çox çəkici bir aldadıcı olduğunu qəbul etməliyik.
- Araclar və amaclar arasında heç bir bağlantının olmamasına inanmaq böyük yanlışlıqdır. Bu yanlışlıq üzündən, hətta məzhəbi adamlar da böyük cinayətlərə bulaşırlar. Bu, tikan əkərək qızılgül əldə etmək bəkləntisi məntiqinə bənzəməkdədir. Mən

yalnız bir gəmi qullanaraq dənizdə səfərə çıxıb bilərəm. Bu səfər üçün atarabası qullanırsam, özüm də araba ilə bir yerdə dənizə batırıq. Böylə yaxşı bir deyim var: “Tanrı, onu arayana bənzəməkdədir.” Bu deyim zamanla təhrif edilmiş və bu təhrifə görə də insanlar yollarını azmışlar. Aracı toxuma və amacı alağa bənzətmək mümkündür. Toxum və alaq arasında bağlar olduğu kimi, arac və amac arasında da qırılmaz bağlar var. Doğal olaraq şeytana pərəstiş edərsəm, sonuc Tanrıya pərəstişdən fərqli olacaq. Bu nədənə kimsə “Mən Tanrıya tapınmaq istəyirəm. Şeytan aracılığı ilə də olsa, nə önəmi var?” deyirsə, bu, onun dəlicə aymazlığından (cəhalətindən) qaynaqlanır. Biz əkdiklərimizi biçərik yalnız.

- Sosializm gözəl bir sözdür. Mənim bildiyimə görə, sosializmdə bütün insanlar eşitdir. Kimsə aşağı və kimsə yuxarı deyildir. İnsanın bədənində də baş daha yüksəkdə olduğundan özəl bir pozisiyaya sahib deyil. Daban da sürəkli yerlə təmasda olduğundan daha aşağı pozisiyada deyildir. İnsan bədəninin üzvləri bərabər olduğu kimi, toplum üzvləri də eşitdirlər. Budur sosializmin anlamı. Sosializmdə şahzadə—kəndli, zəngin—yoxsul, işverən—işçi eyni düzəydədirlər. Məzhəb açısından sosializmdə ikilik yoxdur. Hər şey “bir”likdə dəyərləndirilir. Dünya miqyasında toplumlara baxdığımda ikilikdən başqa bir şey görmürəm. “Bir”lik, sadəcə olmadığından dolayı hiss olunur. Mənim təsəvvürümə görə çoxluqlar arasında birlik bərqərar etmək mümkündür. Bu düzəydə ərməşliyə ulaşmaq üçün olaylara fəlsəfi açıdan baxmaq gərəkdir. Hər kəs sosializmi qəbul etmirsə, heç bir iş görmək

olmaz düşüncəsi yanlışdır. Həyatımızı dəyişdirmədən sadəcə nitq söyləyib təşkilatlar quraraq oturub fürsət gözlərsək, bununla sosializmə varmaq olmaz. Sosializm inanc və imanla başlar. İnancılı bir insan ortaya çıxdığında onun önünə bir sıfır qoyuruq və on rəqəmi ortaya çıxır. Bundan sonra ona əklənən hər sıfır onu ona çarpacaq və on kərə artıracaq. Ancaq başladıcı sıfır olsa, daha doğrusu kimsə işi inancla başlamazsa, sıfırların əklənməsi heç bir nəticə verməyəcək. Sosializm səfa və təmizliklə səciyələnilir. Bu üzdən də onun gerçəkləşməsi üçün billur təmizliyində araclar lazımdır. İnqilab edib hakimlərin başını kəsərək sosializmi gerçəkləşdirmək olmaz. Bu aqressiv yönəmlə işçi—işverən arasında eşitlik sağlamaq olmaz. Həqiqətsizlik yoluyla həqiqətə varmaq olmaz. Yalnız həqiqətlə özdeş olan yönəmlə həqiqətə varmaq olar. Qeyri—aqressivlik və həqiqət ikiz deyillər, bir-birinə yapışıqdırlar. Çünkü qeyri—aqressivlik həqiqəti içinə alır. Bu üzdən də bunların bir sikkənin iki üzü olduqları söylənməkdədir. Bir sikkəni hansı tərəfindən oxusanız, fərqli sözlərə rast gəlsəniz də, onun dəyəri eynidir. Əyrilik kimsənin düşüncəsinə və ya cisminə yol taparsa, həqiqətsizlik və aqressivlik də o bədəndə yuvalanmış olur. Bu üzdən də, yalnız həqiqət arayan sosialistlər hər tür nifrət, kin və aqressivlikdən uzaq olaraq Hindistanda və dünyada sosialist bir toplum qura biləcəklər.

- Nəfsi təmizləmənin ruhi silahı zahirən görünməz olsa da, sosial mühiti təmizləmək və xarici əsarət zəncirlərini qırmaq üçün ən güclü silahdır. Bu silah çox mülayim və görünməzəcə əməl edər. Sərt və

sürətli bir cərəyan kimidir. Görünərdə çox yavaşça hərəkət edən çaya bənzəməkdədir. Azadlığa ulaşmaq üçün bu yöntəmlər ən uyğun, ən sürətli və ən əlverişli yöntəmlərdir. Bu yolda edilən heç bir çabalama yanlış sonuc verməz. Bunun üçün gərəkən biricik şey dağlar kimi dayanaqlı olan sarsılmaz bir inandır. Mən vətəndaşlarımların əzab çəkməsini önləməkdən daha ziyadə, insan təbiətindəki dağıdıcı vəhşi aqressivliyi önləməyə çalışmaqdayam. Düşünürəm ki, könüllü olaraq əzab çəkməyi qəbul edənlər özlərini bəşər toplumunun ötəsinə yüksəlmiş olurlar. Öz müxaliflərini ortadan qaldırmaq üçün əlindən gələni əsirgəməyən, başqa millətlərin haqlarını yemək üçün aqressiv davrananlar, yalnızca özlərini deyil, bütün bəşər toplumunu zərərə və rəzalətə uğradırlar. İnsan təbiətinin kötülüyə düşməsini gözləmləmək (müşahidə etmək) mənim üçün çox qorxunc bir durum. Hamımız Tanrının evladlarıyıq və bir ruhda ortağıqsa, istər öz soyumuzdan istər digər soylardan olsun başqalarının günahlarını üzərimizə almağı başarmalıyıq. İnsan vücudunda heyvani duyquların fəal olmasının nə qədər kötü olduğunu açıqca görə bilərsiniz. Aralarında bir çox dostlarımların da olduğu ingilislərdə heyvani duyquların bu qədər qabarıq olduğu çox çirkin bir tablovdur.

- Qeyri—aqressiv dirəniş yolu ən sağlam və aydın yoldur. Çünki ortaya qoyulan hədəf doğru olmazsa, yalnız dirənənlər əziyyət çəkəcəklər, başqaları deyil.

Ahimsa və ya qeyri—aqressivlik

- Qeyri—aqressivlik bəşərin ixtiyarında olan ən böyük gücdür. Bu güc insan dühası hesabına yaradılan ən təxrib edici silahlardan üstün və daha güclüdür. Təxribat və dağıdıcılıq insanlıq yasası deyildir. İnsan, yalnız o zaman azad yaşaya bilər ki, yeri gəldiyində öz qardaşı əlində ölmək istər, ancaq onu öldürmək fikrini ağılından keçirməz. Hansı adla olursa olsun, adam öldürmək bəşəriyyətə qarşı cinayətdir.
- Qeyri—aqressivliyin ilkin şərti həyatın bütün sahələrində eşitliyi həyata keçirmə çabasıdır. Bəlkə də bu bəklənti insan doğasının ötəsindədir. Ancaq mən böylə düşünürəm. İnsan doğasının istedadları və gücləri qonusunda yayqın daşlaşmış ölçülərlə yetinməmək gərəkdir.
- Zor və aqressivliyə tapınmaq üçün başqalarını öldürmə sənətini öyrənmə gərəkdəyi kimi, qeyri-aqressiv davranış üçün də ölmə sənətini öyrənmək gərəkməkdədir. Aqressivlik qorxudan qurtulmaq anlamında deyil, qorxunu törədən amillərlə savaşımaq üçün uyğun araclar axtarma çabasıdır. Bir halda ki, qeyri—aqressivlikdə qorxu üçün bir nədən yoxdur. Ahimsa (qeyri—aqressivlik) yanlısı olan adam özündə özveriliyin (fədakarlığın) ən yüksək düzeyini bulmuş olur. Bu üzdən qeyri—aqressivlik

yanlısında qorxu olmaz. Çünkü ahimsa yanlısı mülkünü, var—dövlətini itirməkdən də qorxmaz. Bütün qorxu türləri üzərinə uğur qazanmamış olan birisi ahimsaya tam anlamı ilə uyqun biçimdə davrana bilməz. Ahimsa yanlısının tək qorxusu Tanrıdandır. Tanrıya tapınan kimsə, nəsnəl (maddi) varlığın ötəsində dünyanın ruhu olan “**atma**”nı dərk etməli, görməlidir. İnsan yenilməz və sonrasız (əbədi) olan “**atma**”nı anlarsa, artıq yeniləcək və çürüyəcək olan nəsnəl varlığından qolayca əl çəkə bilər. Böyləcə qeyri—aqressivlik tam olaraq aqressivliyin qarşıtıdır. Aqressivlik bir şeyləri qorumaq üçün qullarılan yöntəmdir. Ahimsa isə, “atma”nı və gerçək ərdəmi savunmaq üçündür.

- Biz, yalnızca bizi sevənləri seversək, bu, ahimsa (qeyri—aqressivlik) qurallarına uymaq anlamında deyildir. Ahimsa, həm də bizə nifrət edənləri sevrək gerçəkləşə bilər. Məhəbbətin bu böyük yasına uymanın nə qədər çətin olduğunu bilirik. Ancaq bütün gözəl işlərin arxasında çətinlik durmaqdadır. Sizə nifrət edən birini sevə bilmək ən çətin işdir. Böylə bir iş də, yalnız Tanrının lütfü ilə qolaylaşa bilər.
- Bütün fəlakətlərə, bədbəxtliklərə baxmayaraq, yaşamın davam etdiyini anlamışam. Böylə isə, o zaman fəlakətlərin ötəsində də bir yasa olmalıdır. Yalnız bu yasanın aydınlığında sağlıqlı bir toplum təsis etmək olar. Bu durumda həyat yaşamağa dəyər. Nə zaman biri ilə qarşı—qarşıya gəlib sərt müxalifətlə rastlansanız, qarşı tərəf üzərində məhəbbət yoluyla uğur qazanmağı deneyin! Əksik yönlərimə baxmayaraq, bütün ömrüm boyu bu yöntəmdən yararlanmışam. Bütün sorunlarımin

çözüldüyünü iddia etmirəm. Ancaq məhəbbət yasalarının bütün çətinlikləri çözə biləcəyini kəşf etmişəm. Saldırmaq və məhv etməklə heç bir sorun çözülməmişdir. “Mən sinirlənmərəm” kimi, yanlış bir iddiada bulunmaq istəmirəm. Mənim də sinirləndiyim durumlar olmuş, ancaq bütün durumlarda sinirli duyqlarımı kontrol etməyi başarmışam. Bu yöntəmin nə kimi sonucalar doğuracağına aldıriş etmədən, sürəkli olaraq içimdə qeyri—aqressiv davranma düşüncəsini daşımışam. Bu yöntəm insanı böyük savaşılar üçün güclü edir. Bu yasanı yaşamımda uyquladıqca, o ölçüdə də mutlu olmuşam, varlıq mənim üçün daha çəkici və sevimli görünməyə başlamış. Bu yasalara uymaq məndə içgüvən oluşıdurur. Açıqlaya bilməyəcəyim doğa gizəmlərini (sirlərini) önümə sərir.

- Ulusların da bireylər kimi acı çəkərək və işkəncələrə uğrayaraq ərdiklərini görmüşəm. Başqa yolla ərmişliyə ulaşılmamışdır. Başqalarına acı çəkdirərək mutluluq əldə edilməz. Mutluluq acılara, ağırlara könüllü qatlaşmaqla sağılanır.
- Bizim zamanımızadək sürüb gələn tarix yarpaqlarına baxdığımızda, insanın yavaş-yavaş və sürəkli olaraq **ahimsaya** (qeyri—aqressivliyə) doğru devindiğini (hərəkət etdiğini) görürük. Bizim əski dədələrimiz adamyeyən olmuşlar. Uzun sürədən sonra bir—birlərinin ətini yeməkdən əl çəkib ovçuluğa başlamışlar. Daha sonra insanoğlu ovçuluq yaşam biçimindən ayrılmağa başlamış. Bu üzdən də tarım işləri ilə uğraşmışdır. Öz bəsinini (qidasını) sağılaya bilmək üçün ana torpaqdan yardım istəmişdir. Böyləcə dədələrimiz köçəri yaşam biçimindən oturaq yaşam biçiminə keçərək,

kəndlər, şəhərlər salmışlar. Bununla da bir oğuşa (ailəyə) mənsubiyət durumundan bir topluma və bir ulusa mənsubiyət evrəsinə keçmişlər. Bütün bunlar ahimsanın (qeyri—aqressivliyin) gəlişməsi və himsanın (aqressivliyin) azalması ilə mümkün olmuşdur. Bunun tərsinə olsaydı, bəşər soyu tarixdən silinməli idi. Necə ki, insandan daha aşağı səviyədə olan bir çox yırtıcı heyvanların varlıqları tarixdən silinmişdir. Tanrı elçiləri və başqa böyük ruhlu insanlar aşağı—yuxarı ahimsanı yaşam biçimi kimi önmüşlər. Bunun tərsinə ola bilməzdi, çünki himsanın öyrənimə gərəksinimi (ehtiyacı) yoxdur. İnsan bir heyvan olaraq doğası gərəyi aqressivdir, ancaq insan ruhu qeyri—aqressivliyi özündə barındırmaqdadır. İnsan öz ruhunun dərinliklərinə vardığında artıq aqressiv davrana bilməz. İnsan ya ahimsa yolunu tutmalı, ya da çox acı yazqılara qatlaşmalıdır. Bu üzdən də tanrı elçiləri və böyük ruhlu insanlar eşitliyi və qardaşlığı öyrətmişlər. Bütün bunlar ahimsanın görüntüləridir.

- Məncə, bu gün bilə, toplumsal toxunun (şəbəkənin) uyqarlıq üzərində yapılanmamasına qarşın bütün dünyada bəşər toplumları bir—birlərinə dözərək yaşamağa çalışır, öz mallarını qoruyurlar. Bunun tərsinə olsaydı hər kəsdən daha saldırgan və aqressiv olan azınlıq bir kəsim yaşamda qalmalı idilər. Ancaq xoşbəxtlikdən böylə deyildir. Oğuşlar (ailələr) sevgi bağları ilə bir—birinə bağlanmışlar. Öyləcə də ulus adlanan uyqar öbəklər (dəstələr) də buna bənzər bağlarla bir—birlərinə bağlanmışlar. Tək sorun toplumun ahimsa yarasına diqqət etməməsidir. Bu diqqətsizlik üzündən toplum ahimsanın olanaqlarından yararlana bilməmişdir.

Bir tür içgüdüsel (instinktiv) əyilim (meyl) üzündən tam qeyri—aqressivliyin seçkinlərə mümkün olduğunu söyləyə bilərik. Bu azlıqda olan seçkinlər hər tür mülkiyyət və bu kimi mal varlıqlarından vaz keçməyi başarırlar. Yalnız ahimsaya uyanların bu qonuda araşdırma yapıb, ahimsanın olanaqlarından daha da genişcə yararlanma haqqına sahib olduqlarını söyləyə bilərik. Ancaq bu yasa gerçəkçi isə, bütün insanlar üçün keçərli olmalıdır. Bu yoldakı yenilgələrimiz ahimsa yasasından qaynaqlanmaz. Bu yoldakı yenilgələr genəldə insanların öz yanlışlıqlarından ortaya çıxar. Bir ana öz evladı yolunda ölürsə, özündən xəbərsiz olaraq böyük ahimsa yasasının etkisi altındadır. Əlli illik çalışmalarımda bu yasanın bilincli anlaşılmasına çalışmışam. Yenilgə və uğursuzluqlarla sonuclansa da, ciddiylə uyqulanmasını istəmişəm. Bu əlli il mənim üçün inanılmaz sonuclar qazandırmış, inancımı daha da möhkəmləndirmişdir. Sürəkli qeyri—aqressiv davranaraq, yasal və haqlı mülkiyyətə sayqı duyma aşmasına çata biləcəyimizə inanmaqdayam. Bu sayqı da toplum ölçüsündə yayqınlaşacaqdır. Kəsinliklə bu mülkiyyət dünyanı başına almış olan haqsızlıqlara bulaşmayacaqdır. Ayrıca, ahimsa yanlısı olan, eşitsiz və yasa dışı mülkiyyətlərin ortada oluşundan qorxmamalıdır. Çünkü o, qeyri—aqressivlik çağrışdırən **“satyaqraha”**¹ kimi bir silaha sahibdir. Satyaqrahanın harda olursa olsun, yerində və doğruca qullanişı aqressivliyin yerini ala bilər. Heç

¹ Satyaqraha, əslində doğruluğun yanlısı olmaq deməkdir. Ancaq Qandi bu sözü özünəxas biçimdə qeyri—aqressiv dirəniş və savaşı yöntəmi kimi seçmişdir.

bir zaman qeyri—aqressivlik bilimini tam olaraq ortaya qoyma iddiasında olmamışam. Bu bilim tam olaraq ortaya qoyula bilməz. Bildiyim qədəriylə heç bir bilim, hətta riyaziyyat da kamala ərməşliyini iddia edə bilməz. Mən də öz növbəmdə araşdırmacıdan başqa bir şey deyiləm.

- Satyaqrahanı uyqulamağa başladığım andan bəri anladım ki, doğruluğu aramaq üçün qarşı tərəfə saldıran davranmaq gərək deyildir. Tam bir dözümlə və dərddəşliq duyqularımızı sərgiləyərək, qarşı tərəfin yanlış yapmasını önləməliyik. Çünkü kiminə görə doğru görünən bir başqasına görə yanlışlıq olaraq görünə bilər. Dözümlə, insanın əzablara və acılara qatlaşmasıdır. Böyləcə satyaqraha doğruluğu savunma qavramına dönüşürdü, ancaq başqalarına acı çəkdirərək deyil, insanın özünün acı çəkməsi aracılığı ilə.
- Şaşırtıcı gəlişmələr çağı olan əsrimizdə kimsə bir şeyi ya da bir düşüncəni yeni olduğu üçün dəyərsiz sayı bilməz. Öyləcə də bir şeyi ya da bir düşüncəni araşdırmaq çətin olduğundan dolayı, onun çağımızın ruhuyla təzad olduğundunu söyləyə bilmərik. Bir zamanlar düş kimi görünən bir çox şeylər indi çağımızın gerçəkləridir. Əsrimizdə aqressivliyi gücləndirən yeni buluntular qarşısında adam şaşırır qalır. Ancaq bu gün bir düş kimi görünsə də, qeyri—aqressivlik yolunda da böyük kəşflərin olacağına inanıram.
- İnsan və onun əməlləri iki ayrı və somut (konkret) şeylərdir. Bir sistemin qarşısında dirənib onunla savaşımamız çox doğaldır. Ancaq sistemin amillərinə qarşı saldı, bizim özümüzə qarşı saldı kimi alqılanmalıdır. Çünkü biz hamımız bir

soydanıq, insan soyundanıq və yaradıcı Tanrının evladlarıyıq. Bu baxımdan bizim içimizdəki Tanrısal güc sonsuzdur. Bir bireyi dəyərsiz görmək, onun içindəki Tanrını görməmək deməkdir. Bu da yalnızca o fərdi dəyərsizləndirməklə yetinən bir durum deyil. Bir fərdin örnəyində bütün insanlığı dəyərsiz görmək deməkdir.

- Qeyri—aqressivlik genəl və evrənsəl bir ilkədir. Buna əməl etmək, yalnız aqressiv bir ortamlə sınırlı qalmaz. Onun qarşı (müxalif) durumların qarşılaşdığı ortamlarda etkili olması doğaldır. Bizim qeyri—aqressivliyimizin uğur qazanması qarşı tərəfin yaxşı niyyətindən asılı olursa, onun heç bir anlamı yoxdur.
- Bu gücü uğurlu biçimdə kullanmanın tək yolu gövdəmizdən ayrı və bağımsız olan əbədi ruhun varlığını qəbul etməkdən ibarətdir. Bunu qəbuletmə zehni bir təsəvvürlə sınırlı olmamalı, sarsılmaz bir inanca dönüşməlidir.
- Bəzi arxadaşlar doğruluğun və qeyri—aqressivliyin siyasətlə uzlaşmadığını söyləməkdədirlər. Bu iddia ilə razı deyiləm. Mən qeyri—aqressivliyi və həqiqəti bireysəl qurtuluş üçün bir arac kimi kullanmıram. Bütün denəmələrim onu gündəlik yaşamda kullanmağa adanmışdır (həsr edilmişdir).
- Toplumdakı eşitsizliyə, zülmə göz yumaraq, kimsə etkili biçimdə qeyri—aqressivliyin yanlısı ola bilməz.
- Qeyri—aqressiv dirəniş şəxsi əzablara qatlaşaraq haqqı qazanma yöntemidir. Bu tam olaraq silahlı dirənişə qarşıdır. Vicdanımın qəbul etmədiyi bir işdən vaz keçdiyimdə ruhi gücümü kullanmış oluram. Örnəyin indiki hökumət məni də

ilgiləndirən bir yasa çıxarmışdır. Ancaq mən bu yasanı sevmirəm. Aqressiv yöntəmlərə əl ataraq hökuməti bu yasanın ləğvinə zorlarsam, qullandığım şey maddi güc olaraq tanımlana bilər. Ancaq mənə uyqulanacaq olan cəzanı qəbul edərək, bu yasaya uymazsam, o zaman mən öz ruhi gücümü qullanmış oluram. Hər kəs bunu qəbul edər ki, insanın özünü fəda etməsi başqasını fəda etmə məqamından daha yüksəkdir. Ayrıca, əzablara qatlaşma gücü yanlış amaclar üçün olursa, burada yalnız onu qullanan şəxs əzab çəkəcək. Öz yanlışlıqları üzündən başqalarının əzab çəkməsinə zəmin oluşturmayacaq. Bildiyimiz kimi bir çox işlərin yanlış olduğu daha sonra ortaya çıxar. Kimsə doğru olaraq bildiyini başqalarının da doğrusu kimi görməməlidir. Ya da tam tərsinə. Bu üzəndə də ruhi savaşa qalxışan kimsə, yanlış olaraq gördüyünü etməməlidir. Bu, ruhi gücü qullanmanın sirridir.

- Bir ahimsa yanlısı “daha çox yarar daha çox əhali üçün” kimi, bir məntiqlə davrana bilməz. Onun çalışmaları “daha çox yarar bütün insanlar üçün” təməli üzərində olmalı, bu amacın gerçəkləşməsi üçün davranmalıdır. Böylə bir insan öz ölümü ilə özünə və başqalarına yararlı olar. “daha çox yarar bütün insanlar üçün” anlayışı “daha çox yarar daha çox əhali üçün” anlayışını içərdiyindən ahimsa yanlısı yolun böyük bir qisminə yararcı məntiqlə davrananlarla yol yoldaşı olacaqdır. Ancaq bir yerdə bunlar bir—birlərindən ayrılmalıdırlar. Hətta tərs yönərlərə də ayrılıb gedə bilərlər. Yalnız yararcılıq məntiqi ilə davranan insan heç bir zaman həyatını təhlükəyə soxmaz. Ancaq mütləq yarar və ahimsa yanlısı, hətta özünü də fəda edə bilər.

- Qeyri—aqressiv yöntəmlə qiyamın olmayacağını iddia edərək, tarixdə bunun örnəyinin olmadığını söyləyə bilərsiniz. Ancaq mənim istəyim bu örnəyi tarixdə var etməkdir. Mənim inanışıma görə, vətən öz bağımsızlığını və azadlığını qeyri—aqressiv yolla əldə edə bilər. Bütün dünyaya duyurmaq istəyirəm ki, ölkəmin istiqlalını qeyri-aqressiv yöntəmdən əl çəkərək qazanmaq istəmirəm. Qeyri—aqressivliklə mənim ilişkilerim öyləsinə sarsılmazdır ki, intihar etməyi tərcih edərəm, ancaq ondan vaz keçmərim. Bu qonuda həqiqətdən söz etmirəm. Çünkü həqiqətin qeyri—aqressivlikdən ayrı olduğunu düşünürəm.
- İlk səkkiz ili Afrikada keçən otuz illik bol təcrübəm məndə Hindistanın və dünyanın gələcəyinin qeyri—aqressivlikdə olacağı inancını oluşturmuşdu. Yoxsul siniflər üzərinə basqı kimi uyqulanan dünyanın siyasi və iqtisadi xətələrini çözməkdə bu, ən zərərsiz və etkili yöntəmdir. Gəncliyimin ilk başlarından anlamışam ki, qeyri—aqressivlik yalnız öz fərdi qurtuluşlarını düşünen tərki-dünyalıların fətvəsi deyildir. Bu, sürəkli olaraq insani heysiyətə uyqun biçimdə yaşamaq istəyən bir toplumun gerçək yasaıdır. Yüz illər boyunca arzu edilən, ancaq ortada olmayan dünya barışının gətiricisidir.
- 1906-cı ilədək, ancaq öz ağılıma güvənərdim. Çox çalışqan bir reformist idim. Sürəkli olaraq gerçəkləri yaxından izləyib ölçürdüm. Bu, diqqətlə həqiqət ilkələrinə uyum sağlaya bilməm üçün idi. Üst-üstə yaxşı bir planlayıcı idim. Afrikada həssas anlar gəldiyində, ağıl və məntiqin uyqunca etkili olmayacağını sezdim. Mənimlə bir yerdə olan və onlar üçün çalışdığım insanlar çox

həyəcanlanmışdılar. Bir işlər görmək istəyirdilər. Çünkü bir sürüngən qurd bilə, basqılar qarşısında hərəkət etmək zorunda qalar. Qarşılıqlı sərt təpki göstərməkdən yana olanlar var idi. Bəylə bir durumda ya aqressiv təpki göstərənrlə razılaşaraq onlara qatılmalı idim, ya da başqa bir yəntəm bulmalı idim. İnsanların üzərinə uyqulanan bu basqını azaltmaq üçün bir dirəniş yolu bulmam lazım idi. O zaman ağılma bəylə bir düşüncə girmişdi ki, bizləri aşığılayan bu yasalara qarşı mədəni itaətsizliyə getməli, bu yolda tutuqlanmalardan da qorxmamalıyıq. Bəyləcə savaşa eşit olan əxlaqi bir yəntəm bulundu. O zaman mən İngiltərə dövlətinə vəfali idim, çünkü İngiltərə imperatorluğunun Hindistana və bütün dünyaya yararlı olduğunu düşünürdüm. Birinci Dünya Savaşı başladığında İngiltərəyə gedib xidmətə başladım. Ancaq köks ağırlarım buna izn vermədi, Hindistana getdim. Hindistanda İngiltərəyə əsgər toplamaq üçün geniş fəaliyyətə başladım ki, az qala həyatım bahasına sonuclanmaqda idi. İngiltərə çıxarları yolundaki bu qədər fədakarcasına davranmağım bir çox dostlarımı dəhşətə salmışdı. 1919-cu ildə İngiltərə ilə ilgili bütün təsəvvürlərim alt—üst oldu. İngiltərə **Rult** anlaşıması ilə hindliləri açıqca aşağılayırdı. **Rult** anlaşımasına görə, hindlilər bir çox təməl haq və özgürlüklərdən yoxsun buraxılırdılar. İngiltərə hökuməti bizim ən ibtidai reform istəklərimizi də qəbul etmədi. Yanlış olduğu saptanmış (təsbit edilmiş) tutumundan geri addım atmaq istəmədi. Bəyləcə 1920-ci ildə mən bir devrimci oldum. O zamandan bəri bu inanc məndə gəlişməyə başladı ki, toplum üçün önəmli olanlar, yalnızca ağıl və

məntiqlə əldə edilməz. Onları əldə etmək üçün özümüzü əzab çəkməyə hazırlamalıyıq. **Əzab çəkmək insanca bir yasadır. Savaşmaq ormanlıqda yırtıcı heyvanların yasıdır.** Əzab çəkmənin təsiri orman yarasından minlərcə kərə artıqdır. Çünkü bu, qarşı tərəfin kar qulaqlarının duymasına, kor gözlərinin görməsinə səbəb olur. Bəlkə də kimsə, mənim qədər məzlumlar haqqında diləkçə yazıb onların haqqını savunmamışdır. Ancaq bütün bu fəaliyyətlərimin sonunda böylə bir sonuca vardım ki, verimli və yararlı olmaq üçün, yalnızca ağıla güvənməmək gərəkir. Könüllərə də təsir göstərmək lazımdır. Ussal (əqli) çalışmaları sırf beyin işidir, ancaq acı çəkərək könüllərə yol tapmaq mümkündür. Əzab çəkmələr insanın içində daxili anlaşıma qapılarını açır. **İnsanın üstünlüyü əzab çəkməkdir, qılıc çəkmək deyil.**

- Məhəbbət Tanrısına inandıqdan və bütün insanları sevdikdən sonra yaşlı-gənc, qadın-kişi hər kəs qeyri—aqressivlik gücündən yararlanı bilirlər. Qeyri—aqressivlik yaşam yarası kimi, qəbul edildikdən sonra, yalnız özəl sahələrə tətbiq edilməməli, bütün həyat sahələrinə uyqulanmalıdır.
- Qeyri—aqressivlik yarasına dayanacaq olursaq, ən aşağı sinifin əldə edə bilməyəcəyi şeyləri istəməkdən vaz keçməyi başarmalıyıq. Yoxsulların əldə edə bilmədikləri imkanları bizlər əldə edə biliriksə, əldə etdiklərimizi paylaşmaqdan çəkinməməliyik.
- Qeyri—aqressivlik ilksi başqalarını hər tür istismardan saqınmağı gərəkdirər.
- Mənim savaşa qarşı olmağım savaşa qatılmaq istəyənləri kötüləmək deyildir. Mən onlarla dialoq

edərəm. Önlərində daha doğru bir yolun da olduğunu söylərəm və seçim haqqını kəndilərinə buraxaram.

- Savaşa qarşı olmağımı ələşdirənlərin mənim qədər xalqın acıları və müsibətləri ilə tanış olmalarını istərdim. Sadəcə Hind xalqının acılarını nəzərdə tutmuram, bütün dünyanın, hətta savaşa qatılmayan ölkə xalqlarının durumlarına baxmalarını istərdim. Dünyada davam edən bu qırğınlara, kütləvi qətlərə qarşı umursamaz (laqeyd) olamam. Məncə insanların bir-birinə qarşı ölümcül davranmaları insanlığa yaraşmayan davranışdır. Bu afətdən qurtulmanın bir yolu olmalıdır.
- Gövdəsəl (cismi) varlığımız durduqca, tam qeyri—aqressivlik olanaqsızdır. Çünkü biz ən azından özümüz üçün bir yer işğal etməliyik. Öz gövdənizdə var olduğunuz sürəcə, qeyri—aqressivlik olqusu da Oqlidosun gerçək nöqtəsi və ya həndəsədəki düz xətt quramına (teorisinə) bənzər. Bunlara qarşın, həyatımız boyunca bu doğrultuda çalışmalıyıq.
- Canlı varlıqların canını almaq bəlkə bir görəv kimi ola bilər. Gövdəmizin yaşamı üçün bir çox canlıların canına qıyırıq. Kimsə düşünməz ki, bu əməli ilə məzhəb dışı davranışlarda bulunmaqdadır. Faydalı heyvanları qorumaq üçün, bəzən yırtıcı heyvanları öldürmək zorunda qalıırıq. Hətta bəzən insanı da öldürmək bu açıdan doğru ola bilər. Təsəvvür edəlim ki, birisi qızmış və əlinə bir qılıc alaraq qarşısına çıxanı öldürür. Bu durumda bu qızqın adamı öldürmək başqalarının asayişini qorumağa xidmət edər. Bu adamı öldürmək xeyirxah bir işdir.

- Gözləmlədiyim (müşahidə etdiyim) üzərə bütün durumlarda öldürməyə qarşı içgüdüsel bir tərlü qarşıçıxma olmuşdur. Böylə bir önərilər edilir ki, quduz itləri öldürmək yerinə özəl bir yerə kilidləmək gərəkir ki, özləri ölsünlər. Ancaq mənim yazığının gəlməsi buna izn verməz. **Yalnızca bir itin deyil, heç bir canlının zəifləyib və ölümün qarşında yenilərək ölməsini görmək istəmərəm.** Bu durumlarda mən insanı öldürməm, çünkü insan qonusunda sürəkli bir yardım ümidi ola bilər. Ancaq bir iti, ya da hər hansı bir canlını bu durumda öldürərəm. Çünkü köpək üçün bir yaşam ümidinin tapılacağını sanmıram. **Öz evladım quduzluq xəstəliyinə yaxalansa, onun sağalacağına ümidim kəsilsə, kəsikliə onu öldürərəm.** Yazqıya dözmək və onu qəbul etmənin bir ölçüsü var. Bütün dərmanlar və çözlər (çarələr) yararsız olduğunda biz işləri yazqıya bağlamış oluruq. Böyləsinə xəstələnmiş bir çocuq üçün ən son yardım onu öldürməkdir.
- Olumlu anlamında **ahimsa** ən çox məhəbbət və yaxşılıq deməkdir. Mən gerçək bir ahimsa yanlısı olsam, düşmənimə də sayqın davranmalıyam. Atamın və ya evladımın yanlışlıqlarına görə edəcəyim kobudluq və ya yumşaqlığı öz düşmənimin xətlərinə görə də sərgiləməliyəm. Olumlu ahimsa həqiqət və qorxmazlığı da içərir. Bir insan sevdinin ihanət edə bilməyəcəyindən ondan qorxmaz. İnsanın öz yaşamını hədiyyə etməsi hədiyyələrin ən yüksəyidir. Aqressivliyə əl atmadan həyatını fəda etməyi başaran şəxs düşmənin hər tür silahını əlindən alaraq heysiyətli anlaşımaya olanaq sağlaya bilər. İçində qorxu daşıyan adam böylə

ərgincə (cəsurca) davrana bilməz. Bu üzdən qorxmazlıq çox önəmli bir durum. Qorxaq və ödlək adam ahimsaya əməl edə bilməz. Ahimsanın istəklərinə uyqunca davranmaq yüksək düzeydə qorxmazlıq gərəkdirər.

- Qılıcı bir kənara qoyduğumdan mənə qarşı çıxanlara məhəbbətdən başqa heç bir şey suna bilmərəm. Bu məhəbbət camını sunaraq onları özümə cəlb edə bilərəm. İki adamın arasında əbədi düşmənliliyin olacağını təsəvvür edə bilmirəm. Mən təkrar dünyaya gəlməyə inandığımdan dolayı bu dəfəki həyatımda olmasa da, bir sonrakı yaşamımda bütün insanları sevə biləcəyimi diləyirəm.
- Dünyada ən güclü və ən sadə varlıq sevgidir.
- Ən sərt ürəklər və ən sərt aymazlıqlar (cəhəzlər) qeyri—aqressiv əzab qarşısında yox olurlar.
- Qeyri—aqressivlik kötülüklərə və rüşvətə qarşı gerçək savaşımdan qaçınmaq deyildir. Tam tərsinə, qeyri—aqressivlik öcalma kimi duyqulardan daha verimli biçimdə kötülüklərə və rüşvətə qarşı savaşıar. Çünkü öcalma edimi (əməli) doğası gərəyi düşmənlilik və kötülüğü daha da artırır. Əxlaq dışı davranışlara qarşı mən sürəkli olaraq ruhani və əxlaqi dirənişi üstün bilmişəm. Zalimin qılıcının kəsərliliyini bu yolla ortadan qaldırmaq istəmişəm. Ona qarşı özü kimi, qılıc qullanmaq istəməmişəm. O, qılıcım ilə gələcəyimi bəkləsə də, mən ruhani dirənişlə onun qarşısına çıxacağam. Bu tür savaşımdan onu meydandan qacıracığına əminəm. Bu tür dirəniş öncə onu şasırdacaq, daha sonra onu mənim haqlarımı tanımağa zorlayacaq. Ayrıca,

mənim bu tutumum^{*} onu aşağılamayacaq. Onu daha da yüksəkliyə qaldıracaq. Bu durumun çox ideal olduğunu söyləyənlər, əslində çox da haqlıdırlar.

- **Ahimsa** (qeyri—agressivlik) anlaşılan bir ilkdir. Biz **himsa**nın (agressivliyin) əsarətində olan zəif yaradılışlarıq. “Həyat həyatla diri qalıb yaşar” söyləmi çox dərin bir söyləmdir. Yaşam kəndiliyindən bir türlü ahimsaya qarşıdır. Çünkü yaşadığımız müddətcə, bir sürü canlıların həyatına qiymə qorunda qalırıq. Çünkü yemək—içmək zorundayıq. Bu üzdən də bu sorunları da aş bilməməizin tək yolu ahimsanı davranışlarımızda alışqanlıq halına gətirməkdir. Bütün canlı varlıqların birliyi himsanın əsasını oluşturar. Bir adamın xətası başqalarını etkiləməyə bilməz. Bu üzdən adam himsanın caynağından tam olaraq qurtula bilməz. İnsan toplumsal varlıq olduğu sürəcə, himsa onun bir özəlliyi olacaq. Çünkü toplumda var olmanın özü bir tür himsadır. İki ulus bir-biri ilə savaşıdığında ahimsa yanlısı olanın görəvi savaşı durdurmağa yönəlməlidir. Böylə bir görəvi üstlənib savaşa qarşı çıx bilməyən, bəlkə hansısa bir savaşa qatılmaq zorunda buraxıla bilər. Ancaq yenə də bütün gücü ilə öz millətini və dünyanı savaş fəlakətindən qurtarmağa çalışmalıdır.
- Mənə görə və **ahimsa** açısından savaşa qatılanlarla qatılmayanlar arasında çox da fərq yoxdur. Kimsə könüllü olaraq quldurlara xidmət edərsə; örnəyin onların yüklərinin daşınmasına yardımçı olar və onlar öz işləri ilə məşğulkən gözetçilik yaparsa, onlar yaralandığında yaralarını sararsa, doğ al olaraq

^{*} **Tutum**— duyqu, düşüncə və davranış birliyini içərən bir qavramdır. Tutum deyildiyində bu üç qavram bir yerdə nəzərdə tutulur.

öz ölçüsündə quldurluq etməkdədir. Öyləcə də savaşı zamanı yaralılara baxan biri də savaşı suçundan arınmış deyildir.

- Haqqında müxtəlif görüşlər ortaya çıxan bu incə qonunu bir az daha aydınlığa qovuşdurmaq istəyirəm. Başardığım qədəriylə bilgilərimə və təcrübələrimə dayanaraq, ahimsaya inanıb onun ilkələri əsasında yaşamaq istəyənləri aydınlatmağa çalışmışam. Həqiqət yanlış olan bir adam öz əhdinə tərs düşən heç bir işi etməməlidir. Sürəkli öz yanlışlıqlarını düzəltməyə hazır olmalıdır. Yanlışlıqlarını sezdiyində həmişə ona etiraf edib cəzasını özü bəlli etməlidir.
- Qeyri—agressivliyin etkili güc olması üçün öncə zehndə başlamalı. Düşüncə ilə özdeşləşməyən cismani qeyri—agressivlik gücsüzlərin və qorxaqların yontemidir və bunun olumlu etkisi olmaz. İçimizdə nifrət daşıyaraq intiqam duyqusundan uzaq olduğumuzu iddia edə bilmərik. İntiqam almasaq da, bu nifrət duyqusu bizi içimizdən məhv edər. Ahimsa yandaşı içini nifrət və kin duyqularından boşaltmalıdır.
- Öz çıxarları üçün insanları aldadan, ancaq agressiv davranmayan, silah gücünə inəklərin öldürülməsini önləyən, ahimsa yanlış olanı bilməz. Bütün bunların hamısı nifrət və qorxaqlığın göstəgəsidir.
- Mən zora qarşıyam, çünki zahirən yararlı görünsə də, bu yararlılıq keçicidir. Ancaq zərəri isə, davamlıdır. Bütün ingilislərin öldürülməsinin Hindistana bir yarar gətirəcəyinə inanmıram. İngilisləri öldürmək üçün milyonlarca hindli lazımdır, yəni milyonlarca hindlinin ingilislərin özləri kimi olması gərəkir. İngilislər kimi, adam

öldürən. İndiki durumun gerçək suçlusu ingilislərdən daha öncə özümüzük. Biz yaxşılıqdan başqa heç bir şey etməzsək, ingilislər kötü işlər yapmaqda gücsüzləşəcəklər. Bu üzdən də mən sürəkli olaraq öz içimizdən islah olmanı israrla dəstəkləmişəm.

- Tarix bizə anlatmaqdadır ki, yaxşı niyyətlər üçün zor qullanaraq düşməni məğlub edənlər öz növbələrində də məğlub olanların durumuna düşmüşlər.
- Xarici güclərə qarşı aqressiv davransaq, öz toplumumuz da ölkəmizin gəlişməsinə önləyən aqressivlik xəstəliyinə yaxalana bilər. Dünyanın digər ölkələrində aqressivliyin olmasına baxmayaraq, ölkəmizdəki sorunları çözmək üçün aqressivliyə əl atsaq, öz qurtuluş günümüzü daha da gecikdirəcəyik. İslahatın zəruriliyinə inanmayan, islahata qapalı olan topluma zorla və silah gücünə islahatı dayatırsaq, toplum aqressivləşəcək və hətta intiqam almaq üçün xarici güclərlə işbirliyinə də girə bilər. Bu olay keçənlərdə gözlərimizin önündə baş vermədimi? Onun acı xatirələrini unutmaq mümkünmü?
- Hökumətin örgütlənmiş aqressivliyi qarşısında bir iş görə bilməz və toplumun örgütlənməmiş aqressivliyi qarşısında çarəsiz qalarsam, bu ortalıqda özümün məhv olmağımı tərcih edərdəm.
- Əlli ildən daha uzun sürən bir zaman sürəsində durmadan qeyri—aqressivliyi və onun imkanlarını elmi diqqətlə uyqulamağa çalışmışam. Ahimsanı oğuş (ailə), örgüt, iqtisadiyat və siyasət sahələrində uyqulamışam. Bu qədər zaman içində bir tək örnək olsa da, məğlubiyətə uğramamışam. Bəzən bir

uğursuzluq olmuşsa, onu öz yetərsizliyimdən görmüşəm. Heç bir biçimdə özümü kamil olaraq görmürəm. Ancaq bir adı da Tanrı olan həqiqəti aramaqda iddialı olduğumu söyləyə bilərəm. Bu arama sürəcində qeyri—aqressivliyi kəşf etmişəm. İndi isə, onun yayqınlaşmasını həyatımın görəvi olaraq düşünürəm. Bu görəvi gerçəkləşdirmək həyatımın əsas amacıdır. Bu görəvin dışında həyatın mənim üçün heç bir anlamı yoxdur.

- Sevincimə səbəb olan olaylardan biri də mənə müxalif olan qarşı tərəflərin ilgilərini özümə cəlb edə bilmək olmuşdur. Güney Afrika insanları sürəkli mənə güvənir, məni öz dostları kimi görürdülər. İngiltərə hökumətinin siyasətinə qarşı çıxmağıma baxmayaraq, minlərcə ingilis qadın və kişi dostum vardır. Yeni maddi mədəniyyəti məhkum etsəm də, avropalı və amerikalı dostlarımla sayı gündən günə artmaqdadır. Bütün bunların hamısı qeyri—aqressivlik fəlsəfəsinin qazanımlarıdır.
- Gündən günə artıb varsıllaşan (zənginləşən) təcrübələrim mənə deyir: həqiqəti və qeyri—aqressivliyi qullanmadan millətlər arası barışın bərqərar olacağı mümkün deyildir. İntiqamalma və qarşılıqvermə siyasəti heç bir zaman uğurlu olmamışdır.
- Qeyri—aqressivliyə olan bağlılığım bütün dünyəvi və qeyri—dünyəvi ilgilərdən üstündür. Bu bağlılıq, yalnız həqiqətə vurğunluğumla ölçülə bilər ki, bu da qeyri—aqressivliklə eşanlıqlıdır. Çünki qeyri—aqressiv yolla və yalnız bu yolla həqiqətə qovuşa bilərəm. Öz yaşamımda Hindistandakı dəyişik məzhəblərə fərqli yanaşmadığım kimi, dəyişik budunlar (xalqlar) arasında da fərq görmərəm.

Mənim görüşümdə “bir insan bir insandır, çünkü bir insandır.”

- Mən zəif bir araşdırmaçıyam, həqiqət araşdırmaçısı. Sürəkli yenilsəm də araşdırmamdan vaz keçmirəm. Yenilgilərim məni daha da təcrübəli edib inancımı sarsılmazlaşdırır. İnancıma dayanaraq, ikiz olan həqiqət və qeyri—aqressivliyin necə geniş imkanlar içərdiyini görürəm. Bu geniş imkanlardan bilgilərimiz xəbərsizdirlər.
- Mən çox iyimsərəm (nikbinəm), çünkü hər bireyin içində qeyri—aqressiv davranması üçün mövcud olan geniş imkanların bilincindəyəm. Qeyri—aqressivliyi öz içində nə qədər çox gəlişdirsəniz, onun təsiri öz mühitinizi də dəyişdirməyə başlayacaq. Bəyləcə, hətta bütün dünyanı da öz etkisi altına ala bilər.
- Məncə, qeyri—aqressivlik biçim və içerik olaraq kəsinliklə olumsuz deyildir. Mənim bildiyim anlamı ilə, qeyri—aqressivlik dünyanın ən etkili və təsirli gücüdür. Ən yüksək yasadır. Yarım əsərlilik təcrübəmdə bircə anda qeyri—aqressiv denəmlərimdən peşman olub özümü zəif hiss etməmişəm. Qeyri—aqressivliklə çözülməyəcək heç bir soruna rast gəlməmişəm.
- Qeyri—aqressivliyin özəlliyi budur ki, savaş zamanı savaşçının içində nifrət və kin duyqları olmaz. Savaş sonunda düşmən dost edilir. Bu sınağı mən Güney Afrikada olduğumda bu ölkənin çox sərt başbaxanı olan **General Esmuts** üzərində sınađım. Başlanğıda o, mənim ən sərt müxalifim idi. Ancaq indi ən məhəbbətli dostlarımdan biridir.
- Özümüzü qorumaq üçün başqalarını öldürmə gücümüzün olmasına gərək yoxdur. Tam tərsinə,

ölmə gücünə sahib olmalıyıq. Tam olaraq ölümə hazır olan bir adam artıq aqressiv davrana bilməz. Öz təcrübələrimə dayanaraq, başqasını öldürmə təmayülü ilə insanın özünü ölümə hazır görməsi bir-birinin tam tərsidir. Öz ölümləri ilə ən sərt könülləri də fəth edən böyük insanların özveriliyinə (fədakarlığına) tarixdə çox tanıtq olmaqdayıq.

- Qeyri—aqressivlik bilgisində sürəkli yeni kəşflərə nail olmağa çalışmışam. Qeyri—aqressivlik məni və arxadaşlarımı sürəkli heyratə düşürən dərin sonsuz dəniz kimi görünmüşdür.
- Bu günlərdə toplumun qeyri—aqressivliklə uyum içində olmayacağı söyləmi çox yayqınlaşmışdır. Bu qonuda sözümü demişəm. Bir oğuşda (ailədə) ata oğluna bir sillə vurub cəzalandırdığında, oğul atasından öc almaq üçün bənzər davranışda bulunmaz. O, atasının sözünü dinlər, ancaq atasının vurduğu silləyə görə deyil. Oğul hiss edər ki, yanlış davranışı ilə atasının atalıq duyqusunu incitmiş və onu aqressiv davranmağa zorlamış. Məncə hökumət və toplumu idarə etmək də bu qurallara dayanmalıdır. Bir oğuş üçün keçərli olan, toplum üçün də keçərli olmalıdır. Çünkü toplum özü geniş bir oğuşdur (ailədir).
- Bir ilanı bilə, öldürərək yaşamımı sürdürmək istəməm. Məni vurub öldürməsini mənim onu öldürməmə tərcih edərəm. Tanrı məni böylə bir sınaqla sınağa bilər. Yəni bir ilanın mənə saldırməsi qarşısında, bəlkə mənim ölümü qəbul etmə cəsarətim olmaya bilər. Heyvani tərəfinin özünüsavunma içgüdüsi (instinkti) ani biçimdə fəallaşır və fəni vücudum ilanı öldürmək istər. Bu inancın gərəkən düzeydə mənə oturmadiğını

etiraf etməliyəm. İlanlardan qorxma duyqusunun tam olaraq içimdən silindiyinə əmin deyiləm. İlanlarla içdən dostluq qurmama inancım tam deyildir.

- Bilim və bilginin gəlişməsi ilə müxalif deyiləm. Batının bilimcilik tutumunu da alqışlamışam. Bilimin gəlişməsinə qarşı etirazlarım Batı bilim adamlarının bizdən daha aşağı olan Tanrı yaratıqlarının yaşamlarına qıymaları üzündən olmuşdur. Canlıların yaşamlarını təhlükəyə soxan denəmələrə qarşı bütün varlığımla nifrət edirəm. Bəşəriyyət adına canlıların yaşamına qıyılmasına qarşıyam. Günahsız qanların hesabına gəlişən bilimləri çox anlamsız sayıram. Qanın devriyə nəzəriyyəsi heyvanların öldürülməməsi üzündən kəşf edilməsə idi, bunsuz da insanlıq öz yaşamını sürdürə bilirdi. Ancaq Batının vicdanlı bilim adamlarının gələcəkdə bu kimi çalışmalarını durduracaqlarına inanmaq mümkündür.
- Qeyri—aqressivlik anlaşılməsi qolay olan bir şey deyildir. Bizim kimi yaratıqların ona əməl etməsi də çətinidir. Hamımız Tanrıya dua etməliyik ki, könül gözlərimizi açıb içimizə işıq dolduraraq bu yolda yardımçımız olsun. Dostluğun və barışın alqışlayıcısı olaraq bu günkü görəvim azadlığımızı əldə etmək üçün bütün varlığımla qeyri—aqressivliyə əməl etməkdir. Hindistan bu yolla özgürlüyünü qazanmış olursa, dünya barışına böyük yardımda bulunmuş olacaqdır.
- Olumsuz dirəniş iki tərəfi də kəsən qılıc kimidir. Hər türlü davrana bilər. Həm onu qullanana, həm də ona qarşı çıxana yararlı ola bilər. Bir damla qan

axıtmadan olumlu sonuclar doğura bilər. Heç bir zaman pas basmayan və oğurlanmayan bir silahdır.

- Ümumi yasalara uymamaq üçün mübarizə içdən və sayqılı biçimdə olmalıdır. Bütün böyük insanlıq öyrətmənləri fanı bədənlərini ruhları qarşısında önəmsiz saymışlar. Bu nəzəriyyəni ən gözəl şəkildə bəyan edən **Tolstoy** olmuşdur. O, sadəcə bu nəzəriyyəni önə sürmür, həm də ona uyğun olaraq yaşayırdı. Avropada bilinmədən daha öncələr bu nəzəriyyə Hindistanda bir türlü anlaşılıb uyqulanmaqda idi. Ruhi gücün bədən gücündən daha üstün olduğunu rahatca anlamaq mümkündür. Yanlışlıqları ortadan qaldırmaq üçün insanlar ruhi gücə tapınsaydılar bir çox sorunlar kəndiliyindən çözülmüş olurdu.
- **Budda** böyük qorxmazlıq duyqusu ilə savaşı düşmən cəbhəsinə çəkərək, təkbəbürlü bir rahibi diz çökdürdü. **İsa** sələməciləri Beyt-ül Müqəddəsədən dışladı. Yalançıları və fırldaqçıları Tanrı lənətinə tuş etdi. Hər ikisi böyük olumlu iş gördülər. Fitrətlərində saxlı olan yaxşılıqları sərgilədilər. **Budda** və **İsa** kötülökləri cəzaləndirdiqlərində, vücudlarının ötəsində olan məhəbbət və sevgini göstərmiş olurdular. Onlar düşmənlərinə qarşı, hətta barmaqlarını da qaldırmadılar. Ancaq doğruluq yolunda öz canlarından keçməyə hazır idilər. **Budda** öz məhəbbətinin gücünü rahiblərin vəzifələrinə eşit görməsə idi, hətta onların görəvlərindən daha üstün olduğunu sübüt edə bilməsə idi, haqlılığını isbatlamaq üçün ölməyə də hazır idi. **İsa** xaçda dara çəkilərkən, başında tikandan bir çələng var idi. Ancaq bu durumu ilə Roma imperatorluğunun təməlini sarsıdırdı.

Qeyri—aqressiv dirənişə qatılıramsa, böyük sadəlik və alçaqkönullüklə bu böyük öyrətmənlərin izlərində yürüməyə çalışıram.

- “Satyaqraha” qanunlarından biri də budur ki, insan əlində heç bir silah bulundurmadan, savaştan çəkinməyərək, davranır və fani bədənindən vaz keçməyi başaarır.
- **Ahimsa** ruhi gücdür. Ruh da dəyişməz, ölməz və sonsuzdur. Atom bombası cismi gücün ən zirvəsidir. Bu üzdən bu güc bütün nəsnəl varlığa hakim olan dəyişim, çöküş yasalarına tabədir. Müqəddəs kitablar bizə öyrədir ki, ruhi güc öz yüksək ərmişliyinə (kamala) vardığında yenilməz biçim almış olur. Ancaq yüksək ərmişliyə varmanın şərti onun bütün vücudumuzda etkili olması və hər tənəffüsümüzdə duyulmasıdır. Heç bir örgüt qeyri—aqressiv yöntəmi zorla qəbul edə bilməz. Qeyri—aqressivlik və həqiqət anayasada yazılması gərəkən bir şey deyildir. Bunlar özgür iradə və şəxsi təmayüllə qəbul edilməlidir. Doğal bir biçimdə, sanki bədənimizə yapışan paltar kimi bizi içinə almalıdır. Tərs təqdirdə bu anlayışlarda çəlişkilər (təzadlar) ortaya çıxar.
- Həyat başdan—başə arama və diləkdir. Həyatın görəvi evrimi aramaqdan ibarətdir. Bu da insanın özünü tanımasından başqa bir şey deyildir. Qüsurlar üzündən bu yüksək ölküdən vaz keçilməməlidir. Özünü məhəbbət qanunu olan **ahimsa**ya həsr etmiş olan adam, hər gün daha az başqa canlıların həyatına qıyar. Eyni ölçüdə isə, yaşam və məhəbbəti təşviq edər. Nifrət qanunu olan “**himsa**”ya bağlanan adam, hər gün daha çox digər

canlılara və çevrəyə zərər verir. Eyni ölçüdə də ölüm və nifrəti təşviq edir.

- Həyatda qeyri—aqressivlikdən tam olaraq uzaq durmaq mümkün deyildir. Böylə bir soru ortaya çıxır: aqressivliklə qeyri—aqressivliyin ayrışım xətti hardadır? Bu xətt və sınır hər kəs üçün eyni deyildir. Çünkü ilklər ümumi və külli olsa da, hər kəs onu özünəxas şəkildə gerçəkləşdirmək istər. Biri üçün yemək olan bir şey bir başqası üçün zəhər ola bilər. Ət yemək mənə görə suqdur. Ömür boyu ət yeyərək yaşamış olan biri bu alışqanlıqından məni təqlid etdiyi üçün əl çəksə, suq işləmiş olur. Mən ormanlıqda yerləşib tarım işləri ilə uğraşacaq olursam, özümü və tarlalarımı qorumaq üçün aqressiv davranmalı olacağam. Tarlama zərər verən quşları, meymunları və həşəmələri öldürmək zorunda qalacağam. Özüm də birbaşa olaraq bu işi görməsəm, başqalarını bu işi görmək üçün xidmətə alacağam. Toplumun aqlığı sürərkən, “ahimsa” adına heyvanların əkinəcəyə ziyan verməsinə izn vermək özü böyük suq sayılmaqdadır. Yaxşılıq və kötülük nisbi qavramlardır. Bəlli bir qoşulda yaxşı olan başqa bir qoşulda günah sayıla bilər. İnsan özünü məzhəb quyularında həbs etməməli, geniş dənizdə üzərək, ordan gövhərlər əldə etməlidir. Hər addımda nəyin “ahimsa” və nəyin “himsa” olduğu haqda düşünməliyik. Bu qonuda utanmağa heç bir ehtiyac yoxdur. Şair demişdir: “Tanrıya qovuşan yol qəhrəmanlar və cəsurlar üçündür, qorxaqlar və ödləklər üçün deyildir.”
- Güvənsizlik üzündən yazmaq, ya da söyləmək aqressivlik deyildir. Özəlliklə söyləyən və yazan öz söyləminin doğruluğuna inanarsa, bu, aqressivlik

sayılmaz. Gerçək aqressivlik düşüncənin, sözün və davranışın ötəsində təcavüz amacı daşıyar. Yəni müxalif və rəqibi incitmək niyyəti daşıyar. Başqalarının üstün olması təsəvvürü ilə ilgili yanlış anlamalar və xəyali şəxsiyyətlərin dəyərlərinin təxrib edilməsi ilə bağlı qorxular, genəldə insanların gerçək düşüncələrinin üzə çıxmasını əngəllər. Bu durum sonunda insanları yalancılığa və riyaya sövq edir. Ancaq qeyri—aqressivliyin toplumlarda və ya uluslarda yayqınlaşması söz qonusu isə, nə qədər acı və sevimsiz görünsə də, həqiqətin söylənməsi gərəkdir.

- Heç bir şey bu günə qədər bir başa əməl edilmədən gerçəkləşməmişdir. Zəiflərin silahi olaraq tanımlanan “olumsuz dirəniş” anlayışını yetərsiz olduğundan dolayı qəbul etmirəm, rədd edirəm.
- Qeyri—aqressivlik böyük dözümlülük gərəkdirməkdədir. Qeyri—aqressivlik bilincli olaraq ölçülü biçimdə öcalma duyqusundan saqınmaqdır. Ancaq öcalma duyqusu olumsuzluqdan və zəiflikdən dolayı təslim olma durumundan daha üstündür. Bağışlama öcalmaqdan da üstündür. Çünkü intiqam da bir tür zəiflikdir. İntiqamalma xəyali və ya gerçək bir şeydən qorxmaqdan qaynaqlanır. Heç bir şeydən və heç kimsədən qorxmayan adam onu yersizcə sinirləndirmək istəyənlərə də qızmaz. Bu tür bəsit davranışlar onun üçün önəmsiz görünər.
- Qeyri—aqressivlik və ödləklik bir-birinə ziddirlər. Düşünürəm ki, başdan-ayağa silahlı olan bir adam öz qəlbinin dərinliyində ödləklik duyqusu daşıya bilər. Ələ silahalma bir başa qorxu üzündən olmasa

da, qorxunu da özü ilə gətirər. Tam qorxaqsızlıq qeyri—mümkündür.

- Mənim qeyri—aqressiv dəvətim olumlu və olağanüstü güc içərməkdədir. Bu iddiada qorxaqlığa və ödləkliyə yer yoxdur. Hər zaman aqressiv bir şəxsin qeyri—aqressivliyə yönələcəyinə bir ümid bəslənər. Ancaq ödlək biri üçün böylə bir ümid yoxdur. Bu üzdən də neçə kərə bu səhifələrdə söyləmişəm ki, qeyri—aqressiv yolla oğuşumuzu (ailəmizi) və qutsal məkanlarımızı qoruya bilmiriksə, silahlı yolla bunları savunmalıyıq.
- **Betya** şəhri yaxınlığında bir kəndin əhalisi mənə dedilər ki, polis bizə saldırdı, mallarımızı apardı, qadınlarımıza təcavüz etdi. Biz də dirənməyərək qoyub qaçdıq. Dedim: niyə dirənməyib qaçdınız? Dedilər ki, sən demişdin ki, qeyri—aqressiv dirəniş göstərməliyik o üzdən. Utandığımdan başımı aşağı saldım. Mən onlara anlatdım ki, qeyri—aqressivliyi ya mən yanlış anlatmışam, ya da sizlər yanlış anlamışsınız. Mənim onlardan bəkləntim ən güclü şəkildə özlərini savunmaları idi. Ölsələr də bütün gücləri ilə savaşmalı idilər. Onların silahla özlərini savunmaları çox şərəfli bir dirəniş olardı. İnsanın namusunu saldıranlara buraxıb öz canını qurtarması üçün dirənməməsi şərəfsizcə bir davranışdır. Mən ahimsa yöntəmini necə ölmələrini bilən adamlara öyrədə bilərəm, ölumdən qorxanlara deyil.
- Bir milləti kökdən namərd etmə əməlinə qarşı mən aqressivliyi tərcih edərdəm.
- Mənim qeyri—aqressiv nəzəriyyəyəm insanın öz əzizlərini saldıra qarşısında savunmasız buraxıb qaçmağı qəbul etməz. Aqressivlik və qorxaqlıq

arasında heç şübhəsiz ki, mən aqressivliyi tərcih edərdəm. Doğuşdan kor olan bir adama bir mənzərənin gözəlliyini anlada bilməyəcəyim kimi, qorxaq və ödlək birinə də qeyri—aqressivliyi anlada bilmərəm. Qeyri—aqressivlik qəhrəmanlığın zirvəsidir. Təcrübələrimə dayanaraq, zorakılıq və aqressivlik məktəbində yetişmiş insanlara qeyri—aqressivliyin üstünlüyünü isbatlamaq çətin olmamışdır. Mən bir zamanlar qorxaq idim. Qorxuduğumdan dolayı da aqressiv davranardım. Yalnız qorxu duyqusunu içimdən sildikdən sonra qeyri—aqressivliyin dəyərini anladım.

- Qeyri—aqressivliyi ölümdən qorxana öyrətmək olmaz. Pişiyin yediyi zəif bir sığana qeyri—aqressivliyi öyrətmək olmaz. Bu sığanda güc olsaydı kəsinliklə öz qatilini param-parça edərdi. Ancaq öz zəifliyində başardığı tək iş pişiyin önündən qaçmasıdır. Biz sığanı qorxaq adlandırmırıq, çünkü onun doğası böylə yaradılmışdır. Təhlükə ilə qarşılaşdığında sığan kimi davranan adam isə, qorxaqdır. Böylə bir adam öz içində aqressivliyə və nifrətə sığınacaqdır. Əlinə fürsət düşdüündə düşməninə aman vermədən öldürər. Şübhəsiz ki, böylə bir adam qeyri—aqressivliyə biganədir. Bütün yönləndirmələr və moizələr bu adamı tərbiyə etmək üçün sonucsuz qalar. Onun doğası cəsarət duyqusundan yoxsundur. Qeyri—aqressivlikdən öncə, onun haqlarına saldıranlar qarşısında savaşa bilməsi üçün ona dirəniş əxlaqı öyrədilməlidir. Bunun dışında ona bir şeylər söylərsək, onun ödləkliyini onaylamış oluruq. Böyləcə də onu qeyri—aqressivlikdən bir az daha uzaqlaşdırırıq. Mən kimsəyə intiqam duyqusunu

əsla önərməyəm. Ancaq qorxaqların da qeyri— aqressivlik pərdəsi arxasında gizlənmələrinə izn verməyəm. Bir çox adam qeyri—aqressivliyin nə olduğunu doğruca bilmədiklərindən dolayı səmimi bir şəkildə təhlükə önündən qaçmağı qeyri— aqressivlik kimi anlayırlar. Özəlliklə ortalıqda can sevdası olduğunda bu durum daha da qabarıq şəkildə görünür. Mən qeyri—aqressivlik öyrətməni kimi, mümkün olduqca bu namərdcə duruşa qarşı çıxmalıyam.

- Kimsə cismi açıdan zəif ola bilər. Təcavüz qarşısında qaçmaq yerinə dirənişi tərcih edərsə, düşməyə bir zərər verə bilməsə də, bu dirənişdə qəhrəmanca olə bilər. Dirənişin bu dürüst anlamı qeyri—aqressivlik və qəhrəmanlıqla özdeşdir. Ancaq zəif bir şəxs dirənişdə düşməyə zərbə endirib olə də bilər. Onun bu əməli qəhrəmanlıq sayılsa da, qeyri—aqressivlik deyildir. Eyni durumda zəif bir şəxs dirənmək yerinə qaçarsa, onun bu işi qorxaqlıqdan başqa bir şey deyildir. Birinci durumda məhəbbət və qorxmazlığı sərgiləmiş olur. İkinci və üçüncü durumlarda bədgümanlıq və qorxu onun ruhuna hakimdir.
- Tutaım ki, mən bir qaradəriliyəm və bacım bir ağdərili tərəfindən uğurlanıb təcavüz edildikdən sonra öldürülmüşdür. Böylə bir durumda mənim görevim nədir? Bu sorunu özümdən sorduğumda böylə cavablayıram: Ağdərili saldırganlara nifrət etməməliyəm. Eyni halda onlarla əməkdaşlıq da etməməliyəm. Ağdərilərin zülmünə dözən qaradərili soydaşlarımla da əməkdaşlıq etməməliyəm. Mənim amacladığım fədakarlıq türü budur. Öz yaşamımda bir neçə kərə bu şəkildə davranmışam. Mənim oruc

tutmalarım bu dirəniş türlərindən olmuşdur. Bu oruc tutmalar və ac qalmalar bilincli şəkildə əzablara qatlaşıaraq bir amaca yönəlik olmazsa, heç bir anlamı olmayacaqdır.

İnsanın canı bədənindən an-an çıxsada, onun inancı, aydınlığını və möhkəmliyini qorumalıdır. Qeyri—aqressivlik üçün dəyərsiz bir örnək olduğumun bilincindəyəm. Mənim cavablarımı sizi razı salmaya bilər. Ancaq böyük bir iradə ilə bu yolda çalışıram. Hətta bu tür yaşamağım uğurlu olmasada, qeyri—aqressivlik ilkəsinə olan inancım sarsılmazlığını qoruyacaqdır.

- Aqressivliyin və zorun hakim olduğu çağımızda kimsə, zorun və aqressivliyin üstünlüyünü qəbul etməyən insanların var olduğuna inanmaya bilər. Bu üzdən də mənə imzasız məktublar göndərilir. Bu məktublarda toplum tərəfindən aqressiv davranışlar olsa da, **Qeyri—Əməkdaşlıq Hərəkətinə** mənim müdaxilə etməmə istənilirdi.* Bəzi adamlar mənim gizlincə aqressiv bir planımın olduğunu sanırlar. Bu üzdən yanıma gəlib və bu mutlu anın nə zaman gələcəyi haqda sorular sorurlar. Onlar məni inandırmağa çalışırlar ki, ingilislər ancaq gizlin, yada açıq zorun qarşısında təslim ola bilərlər. Həm də mənə söyləmişlər ki, bir qism insanlar məni Hindistanın ən alçaq adamı kimi anlamışlar. Çünki heç bir zaman niyyətimi açıqlamırmışam. Bir halda ki, hər kəs mənim gizlincə, aqressiv planımın olduğuna inanmış. Bu sözlər ordan qaynaqlanır ki, bəşər toplumunun çoğunluğu qılıc və zor nəzəriyyəsinin tərəfdarıdır. Mənim yöntəmə

* Qandinin öndərliyində Hindistanın istiqlalı üçün başladılan hərəkət idi.

Hindistanın istiqlalına ulaşması üçün daha etkili olduğundan onu daha hər yönlü açıqlamaq istərdim. Düşünürəm ki, ortada yalnız qorxaqlıq və aqressivlik seçənləri olursa, mən aqressivliyi tərcih edərdəm. 1908-ci ildə öldürülmək amacı ilə saldırya məruz qaldım. Saldırı sonrası oğlum məndən böylə bir soru sormuşdu: Mən də saldıry zamanı sənin yanında olsaydım, nə etməli idim? Səni ölümə buraxıb qaçmalı idim, yoxsa sənin savunmanamı qalxmalı idim? Mən oğlumun sorusuna böylə cavab verdim ki, orda olsaydın, görəvin son nəfəsinə qədər atanı savunmaq olmalı idi. Hətta zora əl atmaq aqressivlik sayılsa da, yanımda olsaydın, məni savunmalı idin.

Mənim **Boer Savaşı**na, necə deyərlər **Zulu qiyamına** və **Birinci Dünya Savaşı**na qatıldığım kimi, aqressiv davranmaq istəyənlərə silah qullanmağı öyrənməyi önərirəm. Öz şərəf və heysiyyətini qoruya bilmək üçün Hindistana da silahlanmağı məsləhət görürəm. Ancaq bütün bunların ötəsində bağışlamanın cəzalandırmaqdan üstün olduğu kimi, qeyri—aqressivliyin də aqressivlikdən daha üstün olduğuna inanıram. Düzüm o zaman bağışlama sayıla bilər ki, ortada cəzalandırma gücü də olsun. Başqa əzici bir gücün qarşındakı zəiflik durumunda ortada bağışlama duyqusu da ola bilməz. Pişik tərəfindən parçalanan sıçan pişiyi bağışlamasından danışa bilməz. Sıçan iddia edə bilməz ki, pişiyə o şəkildə davranması üçün özü izn vermişdir. Bu üzdən də Hindililəri qətl edən **General Dairin** cəzalandırılmasını hayqıran hindililəri alqışlayıram. General Dair bunların əlinə düşərsə, onu param—parça edərlər. Ancaq mən Hindistanın zəif və gücsüz olduğuna inanmıram.

Mənim şəxsi arzum budur ki, Hindistanın gücü daha böyük ərəklər (hədəflər) üçün yönəlmiş olsun. Anlatmaq istədiklərimin doğru anlaşılmasını umuram. Qüdrət cismi və maddi güclülükdən qaynaqlanmır. Əhliləşməsi zor olan bir iradədən qaynaqlanır. Orta bir **Zulu**, cismi açıdan bir ingilisdən üstündür və bir ingilisə qarşı çıxıb onu yenə bilər. Ancaq bir ingilis çocuq qarşısında qaçar. Çünkü çocuğun topançasından və ya topançanı ona qarşı qullanandan qorxar. O, ölümdən qorxuduğu üçün böyük cismi varlığına rəğmən zəif və gücsüzdür. Bu qonuda yaxşıca düşünməliyik ki, yüz min ingilis üç yüz milyon hindlini qorxutmamalıdır. Bağışlama bilinci ilə birlikdə bizim güclülüyümüz də ortada olmalıdır. Böylə olursa, General Dair kimilər Böyük Hind Xalqını aşağılaya bilməzlər. Sözlərimi uyğun şəkildə anladıb qəbul etdirməm bu an mənim üçün çox önəmli deyil. Biz öz aqressivliyimizi bu durumda göstərməzsək, özümüzü əzilmiş və yox edilmiş kimi görə bilərik. Ancaq mən başqa bir söz demək istəyirəm. Demək istəyirəm ki, Hindistan bu suçluları cəzalandırmaqdan vaz keçərək, daha çox yararlı çıxı bilər. Hindistana və dünyaya xidmət etmək üçün daha önəmli işlər bizi bəkləməkdədir. Mən xəyalçı biri deyiləm. Gerçəkçi bir idealist olduğumu düşünürəm. Qeyri—aqressivlik məzhəbi, yalnız hind din adamları “**rişi**”lərə özgü (məxsus) deyildir. Adi xalq kütləsinin üzvləri üçün də keçərlidir. Aqressivlik heyvanlara özgü bir yasa olduğu kimi, qeyri—aqressivlik də insanlara özgü bir yasadır. **Yırtıcı heyvanlarda ruh yuxuya dalmışdır.** Bu üzdən heyvanlar maddi və cismi gücün ötəsində bir şey tanımazlar. Ancaq insan heysiyyəti onu daha

üstün güclərə, ruhi güclərə sövq etməkdədir. Mən əski bir Hind inancını gündəmə gətirmə cəsarətində bulunmuşam. Özümü Hindistanın yolunda fəda etmək istəyirəm. Çünkü “**satyaqraha**”^{*} insanın acı çəkərək fədakar olmasını mümkün bilir. Aqressivliklər ortamında qeyri—aqressivlik yasasını kəşf edən “**rişi**”lər **Newton**dan daha üstün dahilər olmuşlar. **Napeleon**u məğlub edən **wlington**dan daha böyük savaşıçı olmuşlar. Onlar silahı çox yaxşı qullanmağı bilsələr də, insanların qurtuluş yolunun silahla olmadığını hayqırdılar. Dünyamıza bu dərsi verdilər. Tək qurtuluş yolunun qeyri—aqressivlik olduğunu önə sürdülər.

Olumlu və etkili anlamda qeyri—aqressivlik bilincli olaraq əzablara qatlaşmaqdır. Qeyri—aqressivlik zalimlərin iradəsinə tabe olmaq anlamında deyildir. Zalimlərin iradəsinə qarşı ruhi gücü bütünüylə səfərbər etmək deməkdir.

Vücudumuzun bu yarası doğru bir şəkildə qullanılsa, tək bir adam böyük bir imperatorluğun zümlərinə qarşı dirənə bilər. Öz şərəfini, məzhəbini və ruhunu qoruyaraq imperatorluğun düşüş əsaslarını təməlləndirə bilər.

Hindistanın zəif olduğu üçün qeyri—aqressiv davranmasını istəmirəm. Hindistanın öz böyüklüyünü anlayaraq, öz böyük gücünün bilincində olaraq qeyri—aqressiv davranmasını istəyirəm. Bu gücü anlamaq üçün silah qullanımını öyrənməyə gərək yoxdur.

^{*} Satyaqraha, əslində doğruluğun yanlış olması deməkdir. Ancaq Qandi bu sözü özünəxas biçimdə qeyri—aqressiv dirəniş və savaşı yöntəmi kimi seçmişdir.

Böylə anlaşılr ki, özümüzü, yalnızca maddi varlıqdan ibarət olaraq anladığımızda silaha ehtiyac duyuruq. Hindistanın özündə ölməz bir ruh barındırdığını bilməsini istəyirəm. Hindistan bu böyük ruhi gücünə dayanaraq hər tür gücsüzlükdən və zəiflikdən arınaraq, dünyanın bütün maddi gücləri ilə qarşı—qarşıya gəlib uğur qazana bilər. Hindistan qılıc nəzəriyyəsinə güvənərsə, keçici olaraq uğur qazana bilər. Bu uğur mənim qəlbimə özgüvən gətirə bilməz. Mən Hindistanı sevirəm, çünki bütün varlığımı ona borcluyam. Mən kəsinliklə hindistanın dünya qarşısında bir görəv daşdığına inanıram. Hindistan kor-koruna Avropanı yamsılamamalıdır. Hindistan qılıc nəzəriyyəsinə qəbul edərsə, mənim üçün üstün tarixi görəv daşıyan ölkə kimi olmayacaqdır. Mənim qeyri—aqressivlik məzhəbimin coğrafi sınırları yoxdur. Mən bu məzhəbi sonsuz bir sevgi ilə sevirəm və bu sevgim Hindistanı da içinə almaqdadır. Hindistana xidmət etməm qeyri—aqressivlik yöntəmi ilə olmuşdur. Qeyri—aqressivliyin Hind tərələrini təməlini oluşturdığına inanıram.

- öz dərüşmələrimi və məntiqimi o qədər sürdürməliyəm ki, ya özüm yenilməliyəm, ya da mənə qarşı gələnləri yenməliyəm. Çünki mənim görəvim hər bir hindistanlı, hətta hər bir ingilisi ilə, dünyanın siyasi, məzhəbi, toplumsal və iqtisadi sorunlarının çözümündə qeyri—aqressivliyə sövq etməkdir. Məni iddialı və ehtiraslı olmaqla suçlayanlar haqlıdırlar. Mənim xəyallarımın gerçəkləşməyəcəyini sorqulayanlara cavab olaraq deyirəm ki, “öylə ola bilər”, ancaq mən tutduğum

yoldan vaz keçməyəcəyəm. Mən qeyri— aqressivliyə iman gətirən bir əsgərim və inancımı qorumaq üçün də bolca dəlillərim var. Bu üzdən bu yolçuluqda istər bir yoldaşım olsun istər olmasın, mən yolçuluğuma davam edəcəyəm.

- Amerikalı dostlarım mənə deyirlər ki, atom bombasının kəşfi **ahimsa**nın yayqınlaşmasına daha da yardımçı ola bilər. Onların amaçları bu sözdən atom bombasının qorxunc yox edicilik qarşısında dünyanın ona nifrət etməsi isə, bu iddialarında haqlı ola bilərlər. Ancaq bu durum ona bənzəyir ki, kimsə dadlıca yeməklərdən qarnını o qədər doldurmuş ki, başı dönməyə başlamış. Keçici olaraq yeməkdən vaz keçmək zorunda qalmış. Başdönməsinin keçməsindən sonra daha artıq bir tamahla yeməyi bəkləyir. Eyni şəkildə atom bombasına olan nifrət unudulduqdan sonra dünya daha ac bir şəkildə aqressivliyə yuvarlanacaqdır.

Bəzən kötülüklərin içindən yaxşılıqların ortaya çıxmasına tanıq oluruq. Ancaq bu, insan istəyindən daha çox Tanrı təqdirinə bağlı bir olaydır. Təcrübələr kötülüklərdən, ancaq kötülüyn törədiyini göstərmişdir. Yaxşılıqlardan yaxşılıqların törədiyi kimi. Atom bombasının Japoniyanı dağıtmasından alınan əxlaqi sonuc budur ki, bu fəlakəti qarşılıqlı biçimdə atom bombası istifadə edərək çözmək olmaz. Aqressivliyi də qarşılıqlı aqressivliklə ortadan qaldırmaq mümkün deyildir. Yalnız məhəbbət yoluyla nifrət və kinə qalib gəlmək olar. Nifrətə qarşı nifrət qullanmaq nifrətin yayqınlaşmasına, dərinləşməsinə səbəb olacaqdır. Daha öncə söylədiklərimi təkrar etdiyimin bilincindəyəm. Əslində anlatmağa başlarkən də yeni

bir şey söyləmirdim. Qeyri—aqressivlik dağlar qədər əskidirlər. Fərq onda idi ki, mən Tuti quşu kimi, kitablarda olanları əzbərləyib anlatmırdım. Bütün zərrələrimlə inanıb və ona görə davrandığlarımı anlatmışam. Həyatımın 60 illik sürəsini içərən axtarış və davranış təcrübələrimi artırmışdır, inancımı sarsılmaz etmişdir. Özəlliklə dostlarımın da bu yoldakı sağlam təcrübələri mənə daha da həvəsləndirmişdir. Yalnız doğruluğa (həqiqətə) arxalanaraq, insan təkbaşına bütün çətinliklərin qarşısında sarsılmadan dirənə bilər. Hindistanın fəlsəfi və məzhəbi əsərlərini Avropaya tanıdan araşdırmaçı alman bilim adamı **Maks Muler** çox doğru bir təsbitdə bulunmuşdur. Maks Muler illər öncə demişdir ki, doğruluğa inanmayan insanlar varsa, doğruluğu və onun ilkələrini təkrar—təkrar söyləmək gərəkir.

- Hindistan aqressiv yöntəm tərcih edərdə və mən də həyatda olursam, əsla Hindistanda yaşamaq istəməzəm. O zaman artıq mən sevimli vətənim Hindistanla əsla qürur duymaram. Mənim vətən sevərliyim inancımın qaynaqlanmaqdadır. Bir yavru çocuq anasının məmələrinə yapışdığı kimi, mən də Hindistana yapışmışam. Çünki ruhumun ehtiyacı olan qidanı Hindistan mənə verə bilər. Hindistanın mənəvi mühiti ruhi təmayüllərimə cavab verməkdədir. Vətənimə olan bu inancımı itirsəm, bir yardımçı tapa bilməyəcəyimə inanan yetimə bənzəyəcəyəm.

Şəxsi ilkələr

- Sözüün gerçək anlamında **uyqarlıq**, ehtiyacların artımında deyildir. Uyqarlıq ehtiyacları bilincli biçimdə sınırlamaqdır. Yalnız bu yolla mutluluq icad və başqalarına xidmət etmək mümkündür.
- Yaşamaq üçün bəlli ölçüdə maddi güvəncə qaçınılmazdır. Ancaq bu ölçü öz sınırını aşdığında mutluluq aracı olmaq yerinə mutsuzluq aracına dönüşər. Bu üzdən sınırsız ehtiyaclar oluşturunb onları təmin etməyə çabalamaq insanın özünü aldatmasıdır. Maddi və hətta mənəvi ehtiyaclar aşırı istək türünə dönüşmədən bəlli bir nöqtədə durmalıdır. İnsan öz maddi və mənəvi mühitini bəşəriyyətə xidmət edəcək biçimdə oluşturməlidir. Çünkü hər kəsin gerçək görəvi bütün gücünü bu yolda odaqlamaqdır (mərkəzləşdirməkdir).
- Bədən və düşüncə arasındakı ilişki o qədər incə və yaxındır ki, onlardan hər hansının öz düzənini itirdiyində bundan bütün həyat düzəni zərər görmüş olar. Bundan böylə bir sonuq çıxarmaq mümkündür ki, sözüün gerçək anlamında sağlıq, doğru bir şəxsiyyətə və arınmış (təmiz) bir əxlaqa sahib

olmaqdır. Bütün çirkin düşüncələr və pis şəhvətlər xəstəliyin dəyişik görünləridir.

- Tam sağlam, yalnız Tanrı yasalarına uymaq və iblis gücünə qarşı çıxmaqla mümkündür. Gerçək sağlam olmadan gerçək mutluluq da olmayacaqdır. Zövq hissi və yemək meylləri kontrol altına alınarsa, digər hisslər kəndiliyindən kontrol altına alınacaqdır. Öz hisslərinə hakim olan insan gerçəkdən də dünyanı fəth etmiş biridir və o, Tanrı varlığının bir parçasıdır.
- Qəzetçilik çalışmaları ona dərindən istəkli olduğumdan dolayı deyildi. Yaşamımda kəşf etdiyim görəvimi anlatmaq və açıqlamaq üçün qəzetçilik bir arac idi. Görəvim bütün çətinliklərə baxmayaraq, **satyaqraha**nı topluma öyrətmək idi. Satyaqraha qeyri—aqressivliyə və doğruluğa birbaşa inanışın ürünüdür. Yaşamın sonsuz çətinlikləri qarşısında tək çözümlənin (çarənin) qeyri—aqressivlik olduğunu göstərmək istəyirəm. Qeyri—aqressivlik daş kimi ürəkləri də yumşaldacaq dərəcədə etkilidir. Bu üzəndən inancım içdən bağlı qala bilməmə üçün yazılarımda aqressiv yönəmə qullanmamalıyam. Yazıları anlaşılmaz və içəriksiz olmamalıdır. Yalnızca insanları maraqlandırmaq üçün yazmamalıyam. Yazıları sınırlı və öz kontrolümdə tuta bilmək üçün başlıqların, sözlərin və anlayışların seçimində özümü nə qədər basqı altında saxladığımı oxucuları əsla bilməyəcəklər. Bu da özümü eyitməyimə və gücsüz yanları görməyimə olanaq (imkan) sağlayır. Kimi kəz (bəzən) təkəbbürüm ağır və ürkütücü cümlələr yazmağa zorlayır. Ya da aqressiv duyğuları kobud yönəmlər biçimində

yazılarımda özünü göstərir. Bu ürktücü və qaba sözləri yazılarımdan uzaqlaşdırmaq çox çətin, ancaq həm də zövqlü sınaqdır.

Oxucu yayımladığım “**Young india**” (Gənc Hindistan) qəzetini çox düzənli biçimdə önündə görür və bəzən də qəzetlə ilgili **Romən Rollanın** “yaşlı kişilərin ərmişliyini (kamalını) özündə barındıran qəzetdir” görüşünü paylaşmaq istəyir. Ancaq ərmişliyin çox titizlik (aşırı diqqət) və dürüstlüklə əldə edildiyini hər kəsin bilməsi gərəkir. Yayımladığım qəzetim içerik və yöntem olaraq oxucunu fikrən və hissən məmnun etmişsə, bu, mənim qeyri—aqressiv dünyagörüşümün etkisi üzündəndir. Yalnız qeyri—aqressiv içerik və yöntem dünya insanların könlünü etkiləyə bilər. Bunsuz heç bir yüksək amaca ulaşmaq mümkün deyildir. Mən öz qarşıma və oxurlarımın önünə qeyri—mümkün sınaqları və ülküləri qoymamışam. Mənim istədiyim bəşərin doğəl haqqıdır. Biz uçmağımızı (cənnətimizi) itirmişik, onu tapmaq zorundayıq.

- Çox ağır və acı təcrübələrlə aqressivliyimi kontrol etməyi öyrənmişəm. Sıcaqlıq saxlanıb kontrol edildiyində enerjiyə dönüşəcəyi kimi, aqressivliyimiz də kontrol edildiyində dünyanı dəyişdirə biləcək verimli gücə dönüşə bilər.
- Mən sinirlənmirəm deyə bir söz söylərsəm doğru olmaz. Sadəcə aqressivliyin məni yönləndirməsinə izn vermirəm. Düzüm və aqressivlikdən uzaq durmağı özümdə eyitirəm və bunu başarıram. Aqressivlik gəldiyində önünü kəsib öz içimdə onu həbs edirəm. Ancaq aqressivliyimə necə qalib gəlməyim anlamsız bir sorudur. Çünkü bu, hər

kəsin özündə var etməsi gərəkən bir alışqanlıqdır. Bu da sürəkli uyqulamalarla gerçəkləşər.

- İnsanın öz davranışlarının sonucundan qaçması əxlaqi deyildir. Gərəyindən daha artıq yemək yeyənin qarınağrısına yaxalanacağı daha sonra da məcburən bir sürə yeməməsi qaçınılmazdır. Gərəyindən artıq yeyib və qarınağrılarını gedərmək üçün dava-dərman qullanması doğru deyildir. Ən kötüsü insanın heyvani şəhvətlərini sərbəst buraxıb və daha sonra onun sonuclarına qatlaşa bilməməsi, qaçınmasıdır. Doğa çox ciddi və amansızdır. Onun yasaları gözərdi edildiyində çox sərt bir biçimdə öc alır. Əxlaqi sonuclar, yalnız dözümlə əldə edilir. Əxlaqi özəlliklərə uymamaq ölküləri də gözədən salar.
- Başqalarının yanlışlıqlarını arayıb yarıqlamaq bizim gərəvimiz deyildir. Biz bütün gücümüzü öz davranışlarımızı yarıqlamağa yönəltməklə sorumluyuq. Yarıdığımız kiçik yanlışlıqlardan dolayı olsa da, yaxınlarımızın ələşdirilərinə dözə bilmiriksə, başqalarını yarıqlama haqqına sahib deyilik. Başqalarının yanlışlıqlarını görürüksə, ələşdirmək üçün öncə izn almalıyıq. Ancaq onun yanlışlığını başqalarına söyləməyə haqqımız yoxdur. Başqalarından onun yanlışlıqlarının düzəldilməsi üçün yardımçı olmasını istəməməliyik.
- Şəhvət qonusunda çox düşünməyin. Bir qərara gəldiyinizdə, sürəkli qərarınızı yarıqlamayın. Bir yanlış işi yenidən etməmək üçün and içib vicdanımızda bir sorumluluq üstləniriksə, ən doğru yol budur ki, aqlımız haqqında and içdiyimiz sorunu unutsun və xatırlamasın. Bir satıcı satdığı malını bir

daha düşünməz, yeni mallar haqqında düşünər. Bir daha etməyəcəyimiz işi də bu şəkildə alqılamalıyıq.

- Tanrı adlanan həqiqəti gerçəkləşdirmək istəyən o adamın kimliyini bilməkmi istəyirsiniz?

O, aqressivlik və şəhvətdən, ehtiras və təmayüllərdən, qorxu və təkəbbürdən bütünüylə azad olmuş insandır. Özünü heç və sıfır sanmalıdır. Bütün hissələrini tam olaraq kontrol etməlidir. Bu kontrol da damaq və dildən başlamalıdır. Dil, dadma duyusunun aracı olduğu qədər də qonuşma aracıdır. Dil aracılığı ilə biz yanlış və yalan sözlər danışib başqalarını incidirik. Damaq zövqləri arxasınca getmək bizi yeməklərin köləsi edər. Öylə ki, heyvanlar kimi, ancaq yemək üçün yaşarıq. İlkələr yoluyla özümüzü “mələklərdən bir az aşağı” varlıqlara döndürdüyə bilərik. Öz hissələrinə hakim olan adam bütün insanlardan üstün olur. Bütün gözəl xüsusiyyətlər onda var olur. Tanrı onun aracılığı ilə özünü göstərmiş olur.

Tanrı əməlləri olaraq tanınan həyatın bütün qanunları çox sadə və anlaşıldı. Sadəcə onların uyqulanması üçün gərəkən tək şey iradədir. Bəşər toplumuna hakim olan tənbəllik və iradəsizlik üzündən bunlar çətin görünür. Doğada heç bir şey durğun durumda deyildir. Yalnız Tanrı durğun və dəyişməzdir. Dün, bu gün və yarın bir-birlərinə bənzəmələr də, ancaq sürəkli devinimin (hərəkətin) ürünüdür. Bu üzəndə bəşər toplumu diri qalması üçün sürətlə ərimişliyə doğru devinməlidir inancındayam. Yalnız böyləcə həqiqətə və qeyri—aqressivliyə qovuşa bilər.

- Bilimsəl denəmələri gerçəkləşdirmək üçün silsilə elmi öyrətiləri öyrənməyə gərəksinim (ehtiyac)

olduğu kimi, tinsəl (ruhi) dallardakı denəmələr üçün də bir sürü ilkələrə uymaq gərəkməkdədir.

- İçkilərdən, uyuşduruculardan və özəlliklə də ətdən qaçınmaq tinsəl (ruhi) evriliş (təkamül) üçün çox gərəklidir. Ancaq bunların heç biri amaca dönüşməməlidir. Ət yeyən, ancaq Tanrı yasalarına uyan bir adamın qurtuluşa daha yaxın olması mümkündür. Ancaq ət yeməsə də, davranışları ilə sürəkli yanlışıqlar bataqlığında çabalayan adam tanrıdan daha uzaq ola bilər.
- Öz şəhvətinə və təmayüllərinə hakim olmaq istəyən adam üçün ət yemənin yararlı olmadığını təcrübələr göstərmişdir. Ancaq şəxsiyyətin bəirləyici etməni (amili) kimi, yemək türünə bir o qədər də önəm verməmək gərəkir. Yeməklərdən saqınım (pərhiz) etkili bir etkən olsa da, Hindistanda görüldüyü kimi, yalnız yemək saqınımları önəmli deyildir. Çünkü böylə olduğunda saqınım, yalnız yemək türləri üzərində odaqlanar. Çox yemək yenə də önlənəməz.
- Doğruluq araşdırmacısı üçün səssiz qalmanın və az danışmanın tinsəl (ruhi) qural olduğunu təcrübələrim göstərmişdir. Saçma sözlər danışmaq doğruluğa gedən yolu sapdırar. Bu zəiflikləri ortadan qaldırmaq üçün səssizqalma və azdanışma ödəvləri olmalıdır. Az danışan adam çox çətin ölçülməmiş bir söz söyləyə bilər. Çünkü hər sözünün dəyərini yaxşı bilər.
- Səssiz qalmaq mənim üçün cismi və ruhi özəllik daşımaqdadır. Çox az danışaram və həftənin birinci günü “qonuşmama orucu” tutaram, əsla qonuşmaram. Qonuşmama orucu tutduğum zaman ortaya çıxan gərəkli ilişkileri və sorunları yazaraq çözerəm. İlk başlanqıca basqılardan və

bitkinlikdən qurtulmaq üçün az danışmağı denəməyə başladım. Daha sonra az danışmağı çox yazmağa qaydırmağa çalışdım. Ancaq bir sürə bu səssiz qalmaları denədikdən sonra onun mənəvi və ruhi dərinliklərini kəşf etdim. Birdən ağımda böylə bir düşüncə parladı ki, bu səssizlik Tanrıya yaxınlaşmaq üçün bir fürsətdir. İndi artıq səssiz qalmağa alışmışam, sanki Tanrı məni səssiz qalmaq üçün yaratmışdır.

- Söz söyləməmək səssiz qalmaq deyildir. İnsan öz dilini kəsərək də bu sonuca varə bilər. Söz söyləməmək səssizlik deyil. Səssizlik qonuşma imkanının olmasına baxmayaraq, heç bir yersiz söz söyləməməkdir.
- Kötü düşüncələr üzündən həyat enerjisi hədərl olur. Sözlər və davranışlar düşüncələrdən qaynaqlandığından, onların şəkli də düşüncə ilə ilintilidir. Kontrol altında olan düşüncə kəndiliyindən olağanüstü güc qaynağı ola bilər. Bu güc sözdə və davranışda özünü göstərərək etkili olar. Adam Tanrı varlığının göstərgəsi olmaq istərsə, Tanrını özündə və öz dar çevrəsində aramalıdır. Yalnız bu yolla insan Tanrı göstərgəsi ola bilər. Ancaq öz gücünü dəyişik yollarla itirən adam Tanrı göstərgəsi ola bilməz.
- Cismi ləzzətlər haqqında düşünməkdənsə, onu yaşamaq daha yaxşıdır. Cinsi və cismi ləzzət hissi baş qaldırdığında susdurulması daha yaxşıdır. Ancaq susdura bilməz və fikrimizi onunla uğraşdırarsaq, cinsi ehtiyacımızı gedərmək daha doğru olar. Bunu heç bir şübhəyə qapılmadan öz təcrübələrimdən yola çıxaraq deyirəm.

- Seks çox yüksək və nəcib bir qonudur. Burada utanacaq heç bir saqıncalı şey yoxdur. Ancaq bu güc və təmayül, yalnız yaradıcılığa adanmalıdır. Bu sağlam gücdən hər tür yanlış istifadə Tanrı və insanlıq qarşısında suç sayıla bilər.
- Dünyanın keçici dəyərlər arxasınca süründüyü anlaşılmaqdadır. Daha önəmli qonular üzərində durub düşünməyə sanki zamanı yox. Ancaq bir az diqqətli davrandığımızda, yalnız sonsuz olanın dəyərli olduğunu anlayacağıq. Bu əbədi dərinliyi olan dəyərlərdən biri “**brahmaçarya**”dır.
- **Brahmaçarya** bizi **brahmaya** və Tanrıya bağlayan yöntəmdir. Bu yöntəm çocuqdoğurma qonusunu tam olaraq kontrol etmək istər. Bu kontrol bizim düşüncəmizdə, sözü müzdə və davranışımızda olmalıdır. Düşüncələrimiz kontrol edilə bilməzsə, sözü müzün və davranışımızın dəyəri olmayacaq. Öz düşüncələrini kontrol etməyi başaran insan üçün başqa şeylər çocuq oyuncağı kimi görünəcəkdir.
- **Brahmaçarya** ərməşliyinə varan adam özünü qorumaq üçün divarlara ehtiyac duymaz. Bu yola yeni girmiş olan üçün qorunma və ya savunma divarı lazım ola bilər. Bir **məngü** ağacı olqunlaşmaq üçün onu qoruyacaq divara möhtacdır. Artıq qollu—budaqlı bir ağac olduqdan sonra divara ehtiyac qalmaz. Bir çocuq da ilk günlərində baxıcıya ehtiyac duyar. Ancaq gəncələşdikdən sonra artıq öz fərdi bağımsızlığını əldə edir. Ehtiyac olmayan bir durumda hansısa yardıma arxalanmaq zərərli ola bilər. Məncə **brahmaçaryanın** gerçək istəkçisi olan bir adamın savunma divarlarına ehtiyacı olmaz. Brahmaçarya zahiri saqınmalarla əldə edilən bir olay deyildir. Qadınla hər türlü

təmasdan çəkinən adam, **brahmaçaryanın** anlamını bilməməkdədir. Qadın nə qədər çəkici olsa da, qadına doğəl ehtiyacı olmayan kişi üçün təsirsiz olacaqdır. Gerçək brahmaçaryə yanlış və saxta sınırlamalardan çəkinər. Böylə bir şəxs özünü qoruma aracları gəlşdirməlidir. Bu araclarə ehtiyac qalmadığında onları buraxa bilər. İlk öncə gerçək brahmaçaryanı anlayıb onun dəyərini bilmək lazım. Daha sonra bu dərin və dəyərli həyat ölçüsünü insan özündə gəlşdirməlidir. Hindistana gerçək anlamda xidmət etmək üçün bu yəntəmə ehtiyacın olduğına inanıram.

- Qadıma sırf cinsi bucaqdan baxdığım sürəcə, bir-birimizlə gerçək anlaşımamızın olmadığına şəxsi təcrübələrim göstərmişdir. Bizim sevgimiz öz yüksək doruğına (zirvəsinə) çatmırdı. Bizim aramızda hər zaman məhəbbət olmuşdur. Cinsi ilişkilərdən çəkindikcə, daha doğrusu mən bu qonuda özümü sınırladıqca, bir-birimizə daha da yaxınlaşır, bir-birimizi daha da dərindən sevirdik. Qadınım özünü sınırlamağı ehtiyac hiss etməzdi. Genəldə seksual ilişkidən həyalı biçimdə çəkinmək istərdi. Qadınım istəkli olmasaydı da, mənim istəklərimə qarşı gəlməzdi. Mənim aşırı seksual ehtiyacımı sayqı ilə qarşıladı. Çox istisna hallarda dirənib istəkli olmadığını söylərdi. Qadıma sırf seksual bucaqdan baxdığım sürəcə, ona gerçək anlamda xidmət edə bilmirdim. Cinsi ilişkilərdən çəkinmə ərmışliyinə (kamalına) vardığımda qadınımı yenidən kəşf etdim. İlişkilərimiz tam olaraq ruhani və mənəvi dərinlik daşdı. O gündən etibarən, şəhvət öldü, sevgi səltənəti başladı. Mən

ölkəmi qurtarmaq üçün, Hindistanın bağımsızlığı adına bütün cismi ləzzətlərdən vaz keçdim.

- Brahmaçaryaya yardımcı olmaq üçün oruc tutmaq, uyğun yeməklər yemək və yeməyi sınırlandırmaq çox etkilidir. Müxtəlif hisslərimiz o qədər güclüdür ki, onu hər yöndən kontrol altında tutmalıyıq. Az yemək yeməklə bir çox hisslərimizin fəallığının azalacağını hər kəs bilir. Bu üzdən sürəkli orucututma, hisslərin kontrolu üçün çox yararlıdır. Kimiləri üçün orucututmanın heç bir önəmi yoxdur. Çünki oruc tutarkən ağllarında sürəkli dadlı yeməkləri düşünərlər. Oruc sürəsi dolduqdan sonra sürəkli nə yeyəcəklərini düşünüb dururlar. Bu tür orucututmalar nə iştaha hakim olmağa yardımcı olar, nə də nəfs və şəhvəti kontrol edə bilər. Çünki orucututma əməlində zəhn qatqıda bulunmur. Yararlı orucututma bədənin aclıq çəkdiyi sürəcə, zehnin də aclıq duyqusunu yaşaya bilməsi ilə gerçəkləşər. Bədənin məhrum olduğu şeylərə zəhndə də istəksizlik ortaya çıxmalıdır. Bütün meyllər zehndən dışlanmalıdır. Yoxsa şəhvət xəyallarından zəhnini boşaltmamış bir adamın oruc tutmasının heç bir anlamı yoxdur.
- Bütün ortamlarda öz nəfsinə hakim olan adam gerçək bir brahmaçaryadır. Çox gözəl bir qadın mərmər bir kişi heykəlinə yaxınlaşarsa, heykəl ondan heç bir şəkildə etkilənməz. Gerçək bir brhmaçaryanın bu durumlardakı təpkisi bir heykəl kimi olmalıdır. Deyə bilərsiniz ki, qadınla ilişki qurmaq cinsi dözümlə mümkün deyildir. Məncə bu, anlamsız məntiqdir. Qadınlarla ilişkileri qıraraq brahmaçarya olmaq mümkün deyil. Çünki bu, yalnızca qadınlarla cismi ilişkileri qırmaq

anlamında olacaqdır. Burada ruhi qatqılar söz qonusu deyildir. Həssas durumlarda bunun təhlükəyə girəcəyini söyləmək çətin deyildir.

- Güney Afrikada ikən 20 il müddətində Batı ilə yaxından təmasda idim. **Bertrand Rasel** kimi dəyərli yazarların cinsi ilişkilərlə bağlı yazdıqları nəzəriyələrlə tanış olmuşdum. Onlar öz inanclarını bəyan etdiklərindən dolayı çox acı çəkmişlər. Onlar evlənmə və əxlaq məsələlərini qəbul etmirlər. Bu qonuda onlarla razı deyiləm. Ancaq bunların ötəsində yayqın törələrin dışında da təmiz insan ola bilmə nəzəriyesini də savunmaqdadırlar. Qərbdə ikən, yayqın törələr əxlaqını qəbul etməsələr də, çox təmiz həyat sürən bir sürü qadın-kişi dostlarım var idi. Mənim araşdırmalarım da demək olar ki, bu kimi həqiqətlər və sağlam həyat üçündür. Əski dəyərlərin reformuna inanır və çağın istəklərinə cavab verə biləcək əxlaq sisteminin oluşmasını istərsəniz, bu durumda başqalarından izn almağa və ya onları inandırmağa ehtiyac yoxdur. Bir yenilikçi reformist başqalarının onun görüşlərini qəbul edəcəyini bəkləyə bilməz. O, yalnız qalıb ümumi etirazlarla qarşılaşsa da, irəliləməkdən vaz keçməməlidir. Öz araşdırmalarıma və təcrübələrimə dayanaraq, brahmaçaryanın anlamını təkmilləşdirmək istəyirəm. Bu üzdən imkan olduğunda ondan qaçmıram. Onunla dürüst bir şəkildə qarşılaşmağı məzhəbi görevim kimi qəbul edirəm. Denəmələrimin sonuclarına tanış olmaq istəyirəm. Bu yolda nələr qazana biləcəyimi maraq edirəm. Bir qadınla təmassa girməkdən qorxub çəkinmə, brahmaçarya istəklisi üçün uyğun özəllik deyildir. Öz cismi zövqlərimi təmin etmək üçün

cinsi təmaslara girmək arzusunda olmamışam. Ayrıca, cinsi təmayülləri bütünüylə içimdən sildiymi də iddia etmirəm. Ancaq bu təmayülümü kontrol altında tutduğumu iddia edə bilərəm.

- Dünya miqyasında əhalinin nüfus artışınlı önləmək üçün ortaya atılan bütün yöntemlər yanlış və təhlükəlidir. Bu nəzəriyyənin yandaşları düşünürlər ki, insan öz heyvani istəklərini təmin etmək zorundadır. Bu işi görməzsə, evrim sürəci dura bilər. Məncə, bu iddia yanlışdır. Saxta yöntemlərə əl atanların öz nəflərini kontrol etməsi mümkün deyildir. Dözüm və nəfsi cilovlama bütün məzhəblərin əsas ortaq amacıdır.
- Gəbəliyi (hamiləliyi) durduraraq nüfus artışınlı önləmə yöntemini üzərinə qonuşmaq istəyirəm. Cinsi meylləri təmin etməni zəruri bir ödəv kimi görənələr var. Borclu olduğumuz insanlara borclarını ödədiyimiz kimi, nəfsimizin də borclarını ödəməli imişik! Bu borcu ödəməzsək, onun sonucu olaraq fikri və mənəvi təxribə uğrayacaqmışıq. Bu şəkildə düşünənlər var. Bu görüş cinsi zərurəti evlad olqusundan ayrı görməkdədir. Gəbəliyi əngəlləmək istəyən görüş deyir ki, gəbəlik təsadüfi bir olaydır və iki tərəf çocuq doğurma qonusunda anlaşmırlarsa, onu önləmək gərəkir. Məncə bu, dünyanın harasında olursa olsun, ən təhlükəli teoridir. Özəlliklə Hindistan üçün çox qorxunc bir həyat tərzi ola bilər. Cinsi təmayülləri təmin etmək bir görev isə, o zaman bütün fəsadlar və cinsi həvəsləri təmin edən doğal olmayan araclar da məqbul sayılmalıdır. Oxucu diqqət etməlidir ki, dünyada çox ünlü adamlar bilə, cinsi sapıqlığı məqbul saymaqdadırlar. Bu durum eşcinsəlliği də

yayqın duruma gətirə bilər. Gizlin amacların məktəblərdə oğlanlar və qızlar üzərindəki təxribatlarından xəbərdaram. Elm adına gəbəliyi önləyən aracların gənclər arasında yayqınlaşması və toplumun ünlü öndərlərinin onu məqbul saymaları, durumu çox gərginləşdirmişdir. Bu da həyatın sağlamlığı yolunda çabalayan islahatçıların işlərini çətinləşdirməkdədir. Məktəblərdə çox gənc qızlar gəbəliyi önləmə haqqında bilgi verən kitab və dərgiləri geniş miqyasda oxumaqdadırlar. Bu iş üçün gərəkən aracları rahatca əldə edə bilərlər. Bu aracları, yalnızca ərli qadınlarla sınırlı saxlamaq mümkün olmayacaq. Evliliyin amacı, yalnızca heyvani şəhvətlərin təmin edilməsi ilə özətləndiyində, ailə qutsal tarixi bir qurum kimi təxrib edilməyə başlayacaq.

- Məni tərkidünya biri olaraq tanımaq doğru deyildir. Özəl həyatımı biçimləndirən ideallar bütün bəşər toplumu üçün qəbul edilə bilər. Onları çox tədrici evrimlə əldə etmişəm. Hər addımımı atmadan öncə bir neçə kərə ölçmüşəm. Seçmiş olduğum dözümlü və qeyri—agressiv davranış türümü mənim özəl sınaqlarımdan qaynaqlanmışdır. Toplumda xidmət görəvimdə bunlar mənim yolumu açmışlar. Güney Afrikada olduğumda təkbəşimə bir həyatım var idi. Ancaq ailə işlərimlə, vəkillik işimlə və sosial görümliliklərimlə bağlı durumlar qarşısında çox disiplinli bir həyat sürürdüm, özəlliklə cinsi həyatımı azaltmağa çalışırdım. Öz yurddaşlarımla və avropalılarla da olan ilişkilərimdə qeyri—agressiv davranışımı ən yüksək dərəcədə uyqulayırdım. Adı bir insandan daha üstün olduğumu iddia etmirəm. Hətta orta bir adamla

müqayisədə ləyaqətimin daha aşağı olduğunu düşünürəm. Şəxsi təcrübələrimə dayanaraq qeyri— aqressivlik yolundakı qazanımlarımdan dolayı özümdə böyük bir istedad da görmürəm.

- Mənim zəhnim və düşüncəm öz biçimini və yolunu bulmuşdur. Tanrı yolundakı irəliləyişimdə heç bir yoldaşa ehtiyacım yoxdur. Məni fırldaqçı adlandıranlara deyəcək bir sözüm yoxdur. Mənə “mahatma” ləqəbi verilmişdir. Məni fırldaqçı adlandıranlar bu ləqəbin təxrib edilməsinə yardımçı ola bilərlər. Etiraf etməliyəm ki, haqqımda söylənən kötü sözlər məni xalqın təsəvvüründən endirərsə, buna çox sevinərəm. Çünki mən fəvqəladə bir insan deyiləm, adi bir insanam və “mahatma” ləqəbinin mənim üçün heç bir önəmi yoxdur. Onu bir yük olaraq görürəm.

Dünya barışı

- Bir fərd ruhi açıdan uğur qazandığında ətrafındakıların zərərə uğrayıb acı çəkəcəklərinə inanmıram. Mən mütləq ruh olan “**advaita**”ya inanıram. İnsan və yaşayan bütün canlıların vəhdətinə (birliyinə) inanıram. Bu üzdən ruhi uğur qazanımına bütün dünya bəlli ölçüdə qatılırkən, birinin uğursuzluğunda da bütün dünya zərər görmüş olur.
- Heç bir saqınım (imtina), yalnızca tək bir adamın mutluluğu ilə sınırlı qalmadığı kimi, əxlaqi çöküş də

sadəcə bir fərdə ziyan verməklə sınırlı qalmaz. Bu üzdən birinin yaxşı, ya da kötü olması, yalnızca özünü ilgiləndirən qonu deyildir. Həm öz toplumu, həm də bütün dünya ilə ilişkilidir.

- Doğada bolca qırılmalar olsa da, yaşam cazibə və bağlanmalar üzərində qurulur. Qarşılıqlı məhəbbət doğanın varlığına səbəb olmaqdadır. İnsan məhv etməklə yaşamaz. Özümüzə olan sayqımız başqalarına da sayqı gərəkdirər. **Uluslar onu oluşturan bireylərin arasındaki qarşılıqlı sayqı ilə oluşar.** Uluslar içindəki uyumluluq və sayqı bir gün bütün dünyada yayqınlaşmalıdır. Oğuş (ailə) içi yasalar genişləyib ulus adında daha böyük bir oğuş uluşturar.
- Bəşəriyyət vahid bir toplumdur. Çünkü hamısı bənzər əxlaqi yasalara tabedirlər. Tanrı yanında bütün insanlar eşitdir. İnsanlığın müxtəlif uluslara bölündüyü doğrudur. Ancaq şəxsin pozisionu yüksəldikcə sorumluluğu da artar.
- Mənim görəvliliyim, yalnızca Hind toplumunun qardaşlığını, Hindistanın qurtuluşunu və özgürlüyünü içərməz. Hindistanın qurtuluşu və özgürlüyü bütün zamanımı alsa da, düşünürəm ki, Hindistanı azad etməklə bütün dünyaya xidmət etmiş olacağam. Yurdsevərliyim özəl bir şey deyil, bütün insanları içinə almaqdadır. Başqa millətləri sevməzlikdən gələn, başqa uluslara zərər vermək istəyən yurdsevərlik mənim ülkülərimə ayqırıdır (tərsdir). Yurdsevərliyim bütün insanlığı içinə almazsa, heç bir önəmi yoxdur. Yurdsevərliyim, yalnızca bütün insanları deyil, həyatın bütün görünümlərini içərməkdədir. Qardaşlıq və birlik duyqularını, yalnızca insanlar arasında deyil, bütün

canlılar, sürüngənlər arasında bilə, oluşturmaq istəyirəm. Əvət, bəlkə çox şaşırıcı görünə bilər, ancaq sürüngən canlıların da haqlarını qorumaq istərdim. Bütün canlıların yaradıcısının Tanrı olduğuna inanırıqsa, hansı biçimdə olursa olsun, yaradılış qaynağımız birdir.

- Ulusçu olmayan kimsə, internasionalist ola bilməz. Nasionalizmin üzərində internasionalizm qurular. Hər ölkənin insanları öz ulusunu təşkil edər və hər açıdan güvənlik oluştura bilirlərsə, bu, kəndiliyindən dünya barışına xidmətdən başqa bir şey deyildir. Ulusçuluq kötü bir şey deyil. Kötü olan ulusların düşüncələrinin genişlənməsini önləyən dargörüşlülükdür. Dargörüşlülük üzündən bir ulus başqa bir ulusun yenilgəsi üzərinə öz mutluluğunu qurmağı düşlər. Bir ulus başqa ulusun bədbəxtliyi hesabına uzun sürəli mutlu ola bilməz.
- Mən Hindistanın kiçik bir xidmətçisiyəm. Hindistana dayanaraq bütün bəşəriyyətə xidmət edirəm. Əlli illik siyasi-toplumsal həyatıma və təcrübələrimə dayanaraq, anladım ki, dünyaya yararlı olmanın tək yolu öz ulusuna yararlı olmaqdan keçər. Bu, çox yüksək əxlaqa dayanan işdir. Bu düşüncəni qəbul etmək öz-özünə dünyada durumun yaxşılaşmasına xidmət edər və uluslar arasında yayqın olan qarşılıqlı qısqanclıq və həsədi ortadan qaldırar.
- Başqaları ilə yardımlaşma və başqalarına bağlılıq duyqusu istiqlal duyqusu qədər dəyərli olmalıdır. İnsan toplumsal bir varlıqdır. Toplumla qarşılıqlı bağlar qurmadan vücud aləmi ilə birliyi gerçəkləşdirmək olmaz. Qarşılıqlı toplumsal əlaqələr insana öz inancını denəmə olanaqları

sağlamış olur. İnsanın gerçəkçi oluşuna yardım edir. İnsan özünü bütün ilişkilerdən üstün görəcək durumda olursa, o zaman onda öyləsinə təbəbbür baş qaldırır ki, gerçəkdən də onun həyatı dünya üzərinə ağır və anlamsız bir yük olar. Topluma bağlılıq insana insanlıq dərsi öyrədir. Hər kəsin öz önəmli ehtiyaclarını anlaması gərəkdir. Mənə görə başqalarına möhtac olmamaq insanı toplumdan ayırırsa, bu, bir gühandır. Bir adam öz oğuş (ailə) üyələrindən (üzvlərindən) yardım ala bilirsə, nədən qonşularından da almasın? “Dünya mənim oğuşumdur” deyimi çox dərin və anlamlı bir deyimdir.

- İnsanın öz oğuşuna (ailəsinə), yurduna və dünyaya olan görüvliliyi bir-birindən ayrı və bağımsız deyillər. Kimsə özünü, oğuşunu zərərə uğradaraq yurduna yararlı ola bilməz. Sonucda oğuşumuzun (ailəmizin) yaşaması üçün biz ölməliyik. Yurdumuzun da yaşaması üçün oğuş ölməlidir. Dünyanın yaşaması üçün də yurd ölməlidir. Yalnız ən təmiz varlıqların qurbanlığa layiq olduğunu unutmamaq gərəkdir. Bu üzdən də insanın öz nəfsini bu yolda arındırması birinci addımdır. Könlümüz təmiz və arınmış olursa, hər an və bütün durumlarda görövimizin nə olduğunu qolayca anlarıq.
- Yaşamın altın yolu dünyanı sevmək və bütün bəşəriyyəti bir bütün olaraq anlamaqdır. Öz məzhəbini başqa məzhəblərdən üstün sayan adam dindəşlarını yanlış yola sürükləməkdədir. Bu yanlış tutumu ilə sayqısızlıq və dinsizlik yolunu da açmış olur. Bütün dinlər eşitdir.
- Mən Hindistanın özgürlüyü üçün yaşayıram və bu yolda ölməyə hazıram. Çünki bu, doğruluğun bir

parçasıdır. Yalnız özgür bir hind gerçek Tanrıya ibadət edə bilər. Hindistanın özgürlüyü üçün çalışıram. Təmiz ulusal duyquları özündə barındıran “sevadşi” Hindistanı sevməmi öyrətməkdədir. Çünkü Hindistanda doğulmuşam və onun mənəvi mirasından irs aparmışam. Hər kəsdən daha çox Hindistana xidmət etməyə layiqəm. Hər kəsdən daha çox məndən bəkləntisi olmalıdır Hindistanın. Ancaq mənim yurdsevərliyim qısır və sınırlı bir anlayış deyildir. Bu yurdsevərlik, yalnızca başqa millətlərə zərər verməməyi amaçlamamışdır, həm də bütün millətlərin yararını göz önündə bulundurmaqdadır. Mənim düşlədiyim üzərə Hindistanın özgürlüyü dünyaya heç bir təhdid və təhlükə oluşturmaz.

- Öz vətənimizə özgürlük istəyirik. Ancaq bu özgürlüyü başqa ulusların zərəri hesabına istəmirik. İngiltərəni qorxunc bir zərəre uğradacaq olan Hindistanın özgürlüyünü əsla istəmərəm. Başqalarının da yararlana biləcəyi özgür Hindistanı istəyirəm. Hindistanın özgürlüyünün dünya barışına yararlı olmasını diləyirəm. Mənim vətənsəvrlik anlayışım bu fəlsəfəni içərməkdədir ki, adam öz oğuşu (ailəsi) üçün, oğuş kənd üçün, kənd qəsəbə üçün, qəsəbə əyalət üçün, əyalət ölkə üçün ölə bilər. Ölkə də bağımsız və özgür olmalıdır ki, gərəkdiyində dünya barışı uğruna ölə bilsin. Bu üzədən də mənim ulusçuluqdan amacım ölkəmin özgür olmasıdır. Özgür olmalıdır ki, gərəkdiyində bütün Hindistan məhv olsun, ancaq yer üzündə bəşər məhv olmasın. Bəşərin məhv olmasını önəlmək üçün Hindistan özünü fəda etməyi başarmalıdır. Mənim inancımda

nifrət və kinə yer yoxdur. Bizim nasionalizmimizin də böylə olmasını diləyirəm.

- Sınırlarımızın ötəsində qonşularımıza və başqa uluslara xidmət etməmizi heç bir şey önləyə bilməz. Çünkü bu sınırları Tanrı icad etməmişdir.
- Mənim amacım bütün dünya insanlarını sevməkdir. Ən yüksək məhəbbəti ən yüksək etirazımla bir yerdə yalanla qarışdırıb yalanı yenə bilərəm.
- Mənim üçün yurdsevərliklə insansevərlik eşanlamlardır. İnsan olduğum və insana bağlı olduğum üçün yurdsevərəm. Hindistana xidmət üçün İngiltərəyə və ya Almaniyaya zərər vermək istəmirəm. Mənim həyat tərzimdə imperializm və sömürgəçilik deyə bir anlayış yoxdur. Bir yurdseverin yaşam yasası ilə insanlığa xidmət edən bir ruhaninin yaşam yasasının fərqi yoxdur. Bir vətənsəvər, həm də sarsılmaz bir insansever olmazsa, vətənsəverliyinin bir anlamı olmaz. Xüsusi yasa ilə siyasi yasa arasında ziddiyyət yoxdur.
- Bizim Qeyri—Əməkdaşlıq Hərəkatımız İngiltərə ilə əməkdaşlıq etməmək deyildir. İngiltərənin icad etdiyi yöntemlə biz əməkdaşlıq etmək istəmirik. Çünkü İngiltərənin yöntemi zəifləri sömürmə üzərində qurulmuşdur. Bizim amacımız özümüzü öz içimizdə sınırlamaqdır. İngiltərənin məmurları ilə əməkdaşlıq etməməkdir. Bizim qeyri—əməkdaşlığımız ingilis məmurları ilə işbirliyi etməməkdir. Biz onlara deyirik: “Gəlin bizim bulunduğumuz duruma görə bizimlə əməkdaşlıq edin. Bu əməkdaşlıq bizə, sizə və bütün dünyaya çox yararlı olacaqdır.” Ayaqlarımızın altını boşaltmalarına izn verməməliyik. Özü dənizdə boğulan adam bir başqasına yardımçı ola bilməz.

Başqalarını qurtara bilmək üçün öncə özümüzü qurtarmalıyıq. Hind nasionalismi özəl, saldırgan və uçurucu deyildir. Bu nasionalizm sağaldıcı və məzhəbidir. Bu üzdən də insansevərdi. Bəşər toplumunun azadlığı yolunda ölməyi başara bilməsi üçün Hind azad yaşamağı öyrənməlidir.

- İngiltərənin yenilgəsini və ya aşağılanmasını istəmirəm. Londondakı böyük **Sentpol** kilsəsi uçurularsa, çox üzgün olaram. Bu xəbər mənə hindlilərin **kaşdeşuanat** məbədinin, ya da Dehlidə müsəlmanların camisinin uçurulma xəbərini duyacağım qədər rahatsız edir. Mən **kaşdeşuanat** məbədi, Dehli camisi və hətta **Sentpol** kilsəsi yolunda özümü fəda etməyi tərcih edirəm. Ancaq onları savunan kimsənin canını almaq istəmirəm. Mənim ingilis xalqı ilə əsas fərqi də budur. Bu üzdən də özümü ingilis xalqı ilə dərddə hissedirəm. Umarım ki, ingilislər, konqre üzvləri və ya mənim səsimi duyan hər kəs yanlış anlamamışdır və mənim nəyi savunduğumu bilmişlər. Kimsə mənim ingilislərlə dərddəşliyi bu şəkildə anlamamalıdır ki, ingilisləri sevirəm və örnəyin almanlara nifrət edirəm. Alman və ya italiyan millətinin ingilis millətindən daha kötü olduqlarına inanmıram. Biz hamımız bir soydanıq. Böyük bəşər toplumuna mənsubuq. Mən heç bir üstünlüyü qəbul etmirəm. Hindlilərin də üstün millət olduqlarına inanmıram. Hamımızın bənzər kötülülər və yaxşıqlarımız var. Bəşər toplumu ayrı hovuzçalar kimi, bir-birindən ayrı deyildir. Bəşər bir bütün olaraq bir-birinə bağlıdır. Mən demirəm “Hind diri qalsın, ancaq Hindin dışında bütün dünya batırsa, batsın.” Mənim böylə görüşüm ola bilməz. Başqa millətlərin və

bütün dünyanın rahatlığı və rifahı şərti ilə Hindistan diri qalmalı və böyüməlidir. Yer kürəsinin kiçik bir bölümü olan Hind adlı coğrafiyada öz bəşəri sevgimi sınırlandıra bilmərəm. Hindistana dayanaraq bütün bəşəri sevmək mənim ülkümdür. Bəzi millətlər və ölkələrlə qiyasda Hind daha böyük görünür. Ancaq bütün geniş dünya və varlıq aləmi ilə qiyasda Hind nədir ki?

- Qalarǵı və əbədi barışa inanmamaq, təbiətin Tanrısal tərəfinə qarşı çıxmaqdır. Barış yolundakı girişimlərin uğursuz olmasının səbəbi bu girişimdə bulunanların səmimi olmamalarındandır. Bəlkə özləri öz səmimiyyətsizliklərinin bilincidə deyillər. Gərəkən bütün ortamlar barış üçün sağlanılmadığından barış gerçəkləşə bilməmişdir. Kimyəvi bir tərkibdə bütün şəraitlər bərqərar olmazsa, gərəkən sonuca çatmaq mümkün olmayacaqdır. Əllərində məhvedici silahlar olan dünyanın tanınmış öndərləri bu silahların bütün durumlarda qullanımından imtina etsəydilər, qalarǵı barış bərqərar olardı. Dünyanın böyük dövlətləri öz imperialist niyyətlərindən vaz keçmədikləri sürəcə, barış uğruna çabalamaların sonucu olmayacaq. Bu da bu dövlətlərin adam öldürmə yarışmalarından əl çəkmədikcə, mümkün olmayacaq.
- Qeyri—aqressiv nəzəriyyənin dövlətlər arası ilişkilərdə keçərli ola biləcəyinə inanıram. İkinci Dünya Savaşına işarə edərsəm, mövzu çox həssaslaşacaqdır. Ancaq mövzunu aydınlığa qovuşdura bilməm üçün ona işarə etmək zorunda qalacağam. Bu savaş zəif millətlərin ölkələrindəki zənginlikləri paylaşmaq amacı ilə olmuşdur. Daha doğrusu dünya ticarəti üçün başlatılmış savaş idi.

Avropa intihar etmək istəmirsə, bir gün silahsızlanmağa başlamaq zorundadır. Hansısa bir millət o gün gəlmədən böyük fədakarlığa başlayaraq silahsızlaşsa, bu, dünya xalqlarının alqışlarını qazanan qeyri—aqressiv yontəm üçün bir fürsət olacaqdır. Öz güvənliyi yolunda bu hərəkəti etmiş olan bu millət, həm də dünya millətlərinə yararlı olacaqdır.

- Silahlanma yarışı bu şəkildə dəlicəsinə davam edərsə, tarixdə bənzəri olmayan qırğınla sonulanacaqdır. Gələcəkdə baş verməsi sanılan bu savaşı fətehi olmayacaq. Olursa, onun uğuru həyat şəklinə bir ölüm olacaqdır. Bu qorxunc çıxmazdan qurtulmanın tək yolu qeyri—aqressivliyi parlaq sonucu ilə bir yerdə qeydsiz—şərtsiz qəbul etməkdir.
- Aqgözlülük olmasaydı silahlanmaya da ehtiyac qalmazdı. Qeyri—aqressivlik ilkəsi hər tür sömürgəçilikdən vaz keçməyi gərəkdirər.
- Sömürgəçilik ruhu ortadan qaldırıldıqdan sonra silahlanmaya da ehtiyac qalmaz. Dünya ulusları bir-birini sömürmə düşüncəsindən vaz keçmədikcə, gerçək silahsızlanma da olmayacaqdır.
- Bu dünya bir gün vahid bir dünyaya dönüşməzsə, onda yaşamağa çox da istəkli olmaram.

İnsan və teknoloji

- İqtisadiyat və əxlaq arasında ayırıcı bir xəttin olduğunu qəbul etmədiyimi etiraf etməliyəm.

İqtisadi çalışmaları bir fərdin və ya bir millətin əxlaqi asayişinə zərər verərsə, əxlaqa ziddir. Bu üzdən də bu növ iqtisadi fəaliyyətlər günahdır. Bir ölkəni başqa bir ölkənin iqtisadi fəaliyyəti öz sömürgəsinə döndürürsə, bu da əxlaqa zidd olan durumdur.

- İqtisadi fəaliyyətlərdə bəlli edilən amacları insanın mutluluğunu və rifahını təmin etməklə bərabər əxlaqi və fikri gəlişmələrə də imkan sağlamalıdır. Əxlaqi özəllikləri ruhani sözü ilə eşanlamı olaraq qullanıram. Bu hədəf desentral bir yəntəmlə, yəni mərkəzə bağılı olmamaqla gərəkləşə bilər. Qeyri— aqressivliyi qəbul etmiş bir toplumda iqtisadi və idari sistem olaraq mərkəzçilik qəbul edilə bilməz.
- Bu gərəşümü açıqca söyləməliyəm ki, gərəyindən daha artıq üretilim xülyaları dünyadakı krizləri doğurmaqdadır. Bir an xəyal edəlim ki, makinaların üretilimi bəşərin bütün ehtiyaclarını bərtərəf edə bilər. Ancaq yenə də bir sorun çözülməmiş qalacaq. Yəni üretilim bəlli yerlərdə üretiləcəkdir. Bu üzdən də üretiləri başqa yerlərə çatdırmaq üçün dağıtım düzəni gərəkcəkdir. Ancaq üretilim dəyişik yerlərdə gərəkləşərsə, bu sorun kəndiliyindən çözülmüş olur. Bu durumda dolandırıcılıq və ehtikar üçün də fürsət qalmayacaqdır.
- Makinaların sürəkli bolca üretilmələri tükətilicilərin gərəkc ehtiyaclarını göz önündə bulundurmaz. Bol üretilim öz-özünə yaxşı bir iş olsaydı, o zaman sonsuza qədər üretilimi artırmaq olardı. Ancaq bol üretilimin də öz içində bir sınırının olduğunu somut (konkret) şəkildə gərmək mümkündür. Bütün ölkələr bol üretilim sistemini qəbul edərlərsə, tükətilim

üçün böyük bazarlara ehtiyac olmayacaq. Bu üzdən bol üretim bir yerdə durmalıdır.

- Sənayeləşmənin hər ölkə üçün lazım olduğunu düşünürəm. Başqa ölkələrlə qiyasda Hindistan üçün sənayeləşmə daha az lazımdır. Bağımsız Hindistan sadə və şərəfli yaşam biçimini seçərək, kiçik əl sənayesi və tarım işləri aracıyla dünya barışına qatqıda buluna bilər. Hər gün bizə qəbul etdirilən qarışıq maddi həyat biçimi ilə böyük düşüncələr uyumlu ola bilməzlər. Nəcib yaşamaq sənətini öyrəndiyimizdə həyatın bütün gözəl incəliklərini görmək mümkün olur. Təhlükəli yaşam biçimində həyəcanlar ola bilər. Ancaq təhlükə və təhlükəli yaşam arasındakı fərqi anlamalıyıq. Yırtıcı heyvanlarla və vəhşi adamlarla dolu olan bir ormanda üzərində heç bir silah olmadan, sadəcə Tanrıya güvənərək yaşamağa cürət edən bir adam təhlükə ilə qarşı—qarşıyadır. Ancaq yüksəklikdə yaşayan bir adam insanların heyvətli alqışını qazanmaq üçün özünü aşağı atırsa, təhlükəli həyat şəklini seçmişdir. Birinci adamın həyatında böyük bir amac var, ikinci adamın həyatında heç bir amac yoxdur.
- İndiki krizlərin və qarışıq durumun səbəbi nədir? Güclü millətlərin zəif millətləri sömürməsinin krizə səbəb olduğunu söyləmək istəmirəm. Gerçək səbəb qardaş millətlərin qardaş millətlər tərəfindən sömürülməsidir. Makinalaşma sənayesi ilə müxalifətim də bu üzəndir. Makina bu millətlərə başqa millətləri sömürmələri üçün imkan yaradır.
- Gücüm yetsə idi, bu an bu sistemi məhv edərdim. Ölümçül silahların bu sistemi çökərdəcəyinə inansaydım, heç şübhəyə qatılmadan ən ölümçül

silahları kullanarak bu sistemi ortadan qaldırdım. Böylə iş görmürəmsə, səbəbi budur ki, bu silahları qullanmaqla bu sistemin müdirləri və indiki rəhbərlər ölsələr də, indiki sistem ortadan qalxmayacaq, öz həyatına davam edəcək. Yöntəmləri ortadan qaldırmaq yerinə adamları məhv etmək istəyənlər yanlış yöntem qullanmaqdadırlar. Bunlar, əslində kötülüyn gerçək qaynağını görmürlər.

- Makinalaşma özünə yer etmişdir və davam edəcəkdir. Ancaq makinanın insan işlərini meydandan çıxarmasına izn verilməməlidir. Əkin yerini yeni və gəlişmiş makinalarla şumlamaq çox yaxşıdır. Ancaq bir adam bir makina düzəldərək Hindistanın bütün tarlalarını əkib tarım ürünlərini öz kontroluna keçirərsə, o zaman milyonlarca adam işsiz və ac qalacaq. Daha sonra da işsizlik onları axmaqlaşdıracaq. Necə ki, bir çox insanlar indiki durumda axmaqlaşdırılmışlar. Gün keçdikcə də axmaqların sayı artmaqdadır. Mən makinanın kənd və tarım iqtisadiyatını canlandırmasını dəstəkləyirəm. Ancaq makina aracılığı ilə əl sənayesini ortadan qaldırmağı cinayət hesab edirəm. Makinalaşma sonucunda işsiz buraxılan milyonlarca kənd əhalisinə evlərində başqa işlər verməklə, bəlkə bu sorunlar çözülə bilər.
- Mənim qarşı çıxdığım makinalaşma “dəliliyi”dir, makina deyil. Makinalaşma dəliliyi daha az işçi qullanaraq, daha çox para qazanmağı amaçlamaqdadır. Milyonlarca işsiz qalmalar hesabına zəniginləşmə. Mən də zaman və əmək qonusunda qənaətin tərəfdarıyam. Ancaq bu, toplumun çox az bir qisminə aid olmamalıdır, hər

kəs üçün olmalıdır. Zənginliyin, yalnız azınlıq üçün deyil, hər kəs üçün olması şərti ilə artıb mərkəzləşməsinin tərəfdarıyam. İndiki durumda makina və makina sənayesi çox az bir qismi işlə təmin edərək milyonlarca insanı işsiz buraxmışdır. Makinalar işçilərin çətinliklərini azaltmaq üçün qullanılmadığından bəşərsevərlik duyqularından məhrumdur. Asan yolla daha çox zənginlik əldə etmə şəhvetini artırmaqdadır. Bütün gücümlə bu duruma qarşı savaşımaqdayam. Ən son amac insan olmalıdır. Makina insan bədəninin üzvlərini zəiflətmək üçün qullanılmamalıdır. Hind makinalarını bu arada mən istisna edirəm. Örnəyin **singer** dərzi makinasını təsəvvür edin. Bu makina ən verimli kəşflərdən biri sayıla bilər. Hətta bunun kəşfinin ötəsində bir də bir dastan var. **Singer**, xanımının paltar dikməkdə nə qədər əziyyət çəkdiyini görürdü. Qadınına olan dərin sevgisi üzündən dikiş makinasını düzəltdi. Bununla da çox sevdiyi qadınının zəhmətlərini azaltmış oldu. Singer, yalnızca öz xanımının zəhmətlərini azaltmadı, həm də bütün qadınların ağır işlərinin yüngülləşməsinə yardımçı oldu. Mənim istəyim, durumun və iş şərtlərinin dəyişməsidir. Dəlicesinə zənginləşmə çabaları ortadan qalxmalıdır. İşçiye dəyər verilməlidir və işçi makinalara və zənginləşmələrə fəda edilməməlidir. Böylə olduğunda makina həm onun sahibinə, həm dövlətə, həm də işçilərə yararlı ola bilər. Makina qullanımı işçilərin zəhmətlərini və ağır işlərini azaltma kimi, insani amaclara xidmət etməlidir. Ehtiras yerinə məhəbbət yerləşərsə, hər şey düzəlir.

- İpəyirmə makinaları* sənayeləşmə ilə yarışmaq və onu məhv etmək üçün deyildir. Amac Hindistanda bu vəsilə ilə işsizliyi ortadan qaldırmaqdır. Hindistan əhalisinin çoxu tarım işləri ilə uğraşmaqdadır. İl içində altı aydan artıq işsiz qalırlar. Bunun səbəbi uyğun bir işin olmamasıdır. Bu üzədən də əhalinin çoxu uzun sürəli aclıqla qarşı-qarşıya olurlar. Əllə ipəyirmə makinaları bu işsizlik sorununa bir çözgə (çarə) ola bilər.
- Əllə ipəyirmə sənəti adına digər sahələrin dışlanmasıdan yana deyiləm. Əllə ipəyirmə sənətini yayqınlaşdırmamın böyük səbəbi var. Hindistanda on milyonlarca adam vaxtlarının çoxunu heç bir iş görmədən keçirirlər. Toxumu payızda əkib yazın sonlarında biçirlər. Əkim və biçim arasındakı zaman dilimi içində işsiz qalırlar. İşsiz qaldıqları bu sürə içində toxumacılıqla məşğul olmalarını istədim. Əlbəttə ki, bu işsizlik durumu olmasaydı, toxuma makinalarına da ehtiyac qalmazdı.
- Ac bir adam hər şeydən öncə öz qarnını doyurma fikrindədir. Böylə bir adam bir tikə çörək üçün, hətta öz azadlığını da satar. On milyonlarca Hind əhalisi tam bu durumdadır. Onlar üçün azadlıq və Tanrı kimi sözlərin heç bir anlamı yoxdur. Bu insanlarda azadlıq duyqusunu oluştura bilməmiş üçün onların işsizlik sorunlarına çarə bulmalıyıq. Ən aşağı məbləğdə də olsa, onları öz daxmalarında görə bilmələri üçün bir iş bulmalıyıq. Mənim önərdiyim toxuma makinaları bunun üçün çox uyqundur. Yoxsulluq, dərd və qəm yatağı olan ən kiçik evlərində də kəndlilər bu işi edə bilərlər.

* Əllə ipəyirmə makinalarını Qandi Hind kəndlilərinə önərmişdi.

Qadın-kişi olaraq ailə tərkibində edə biləcəkləri işdir. Toxuma makinaları mənə görə bu sorunu kökündən çözüb və çalışqan bir toplum oluştura bilər. Bu insanların işsizlik sorunu çözüldüyündə onlarla azadlıq və **konqra*** haqqında danışmaq olar. On milyonlarca bu işsiz insanlara iş verəcək olan insan gerçək anlamda onların azadlığını təmin edəcəkdir. Ancaq bu yolla bu işsiz qalmış insanlarda azadlıq duyqusunu oluşturmaq olar. Bu yolla onları azadlıq vurqunu etmək olar.

- Hind şəhərlərinin kiçik malikləri Hind əhalisinin necə tədricən can çəkişdiklərini çox yaxşı bilirlər. Bu kiçik işçilər çox yaxşı bilirlər ki, onların bütün həyatları yabancı sömürücülərə yaramaqdan başqa bir şey deyildir. Çox az para qarşısında ruhlarının və bədənlərinin yabancılardan kontrolunda olduğunu bilirlər. Hind xalqı qanının sömürücülər tərəfindən necə sömürüldüyünü onlar çox yaxşı bilirlər. Bunlar bilirlər ki, ingilis yasaları əsasında hindistanda təsis edilən hökumət bir sömürü aracıdır. Sömürünün ruhsuzlaşdırıb skletə döndürdüyü insanların sayını Hindistanda saymaq bitməz. Tanrı varsa, ingilislər və Hind şəhərnişinləri bu cinayətlərindən dolayı ona cavab vermək zorunda qalacaqlar. Hindistanda cərəyan edən bu cinayət, bəlkə bəşər tarixində bənzərsizdir.
- İşsizliyə, tənbəlliyə, sömürüyə arac olmaması şərti ilə mən ən gelişmiş makinaların kullanımından da tərəfdarlıq edəcəyəm. Yoxsulluğu, işsizliyi, ehtiyacı ortadan qaldırmanın ən kəsə yolu olduğundan mən toxuma cəhrlərini təklif etdim. İpəyirmə

* Hind istiqlal savaşına öndərlik edən böyük siyasi örgüt idi. Bu gün də Hindistanın ən böyük siyasi partiyasıdır.

makinaları (Cəhrələr) öz türündə yaxşı makinadır. Mən bu cəhrələrdə bəzi dəyişikliklər edib, onu Hindistanın durumuna uyğunlaşdırmışam.

- Hind kəndləri məhv olursa, Hindistanın da məhv olacaqdır. O zaman artıq Hindistan dünya qarşısında heç bir görəvlilik öz üzərinə ala bilməz. Hind kəndləri o zaman azad olacaq ki, kəndlər sömürülərdən qurtulmuş olsun. Sənayeləşmə geniş ölçüdə yayqınlaşarsa, birbaşa və ya dolaysız olaraq Hind kəndlərinin sömürüsü ilə sonuclanacaq. Çünkü bu, rəqabət və bazartapma işlərini də özüylə bərabər gətirəcək. Bu üzdən də diqqətlərimizi Hind kəndlərinə yönəltməliyik. Hind kəndləri öz iqtisadi gücünə dayanaraq ehtiyaclarını özləri bərtərəf etməlidir. Bu özəlliklər qorunarsa, kəndlərin ən yeni makinalarla donatılmasının da heç bir saqıncası olmaz. Yalnız bu makinaların başqalarının sömürüsünə yönəlməməsinə diqqət etmək gərəkir.

Bolluq içində yoxsulluq

- Əxlaqi dəyərləri gözardı edən iqtisadi fəaliyyətlərin önəmi yoxdur. İqtisadi sahələrdə qeyri—aqressivlik uluslar arası ticarətdə əxlaqi ölçüləri göz önündə bulundurmaqdır.
- Hindistanın və bütün dünyanın iqtisadi yapısı öylə olmalıdır ki, kimsənin yemək və geyəcəyə ehtiyacı olmasın. Gündəlik ehtiyaclarını bərtərəf etmək üçün hər kəsin özünəuyğun iş tapmasında çətinlik

olmamalıdır. İlk ehtiyacları ürətən araclar xalq kütləsinin əlində bulunduğu zaman bütün dünyada bu ideal gerçəkləşə bilər. Bunlar başqalarını sömürmə araclarına dönməməlidir. Bu ürətim araclarının bir ölkə, bir millət və ya bir fərd tərəfindən sahiblənməsi ədalətsiz tablov ortaya qoya bilər. Bu gerçəyə diqqət edilməməsi sadəcə müsibətdə Hindistanda deyil, bütün dünyada yoxsulluğu, fəlakətli həyatı ortaya qoymuşdur.

- Mənim amacım eşit bir biçimdə gəlir dağılımı sağlamaqdır. Ancaq gördüyüm qədəriylə bu amacı gerçəkləşdirmək mümkün deyildir. Bunu gerçəkləşdirmək mümkün olmadığından mən daha uyğun olanı seçməyə çalışmışam.
- Məhəbbət, sahiblənmə ilə uyum içində olmaz. Nəzəri açıdan məhəbbət öz ərmişliyinin zirvəsinə çatdığında sahiblənməmə də öz zirvəsinə çatmalı. Bədənimiz sahib olduğumuz ən son mülkdür. Bu nədənlə də insan ölümü qarşılamağa hazır olduğunda məhəbbətin və sahiblənməmənin zirvəsinə çatır və öz bədənindən də bəşəriyyətə xidmət etmək üçün yararlanır.
- Ancaq bu, yalnız teorik baxımdan doğru ola bilər. Gündəlik həyat ortamında məhəbbətin zirvəsinə çatmaq mümkün deyildir. Çünki bədənimiz bir mülk kimi hər zaman öz ixtiyarımızda olacaqdır. İnsan hər zaman əksik yönlü qalacaqdır. İnsanın yazqısı sürəkli olaraq öz ərmişliyi və bütünlüyü yolunda çabalamaqdır. Böyləcə məhəbbətin zirvəsinə çatmaq və mütləq mülksüzlüyə varmaq yaşadığımız müddətcə, qeyri-mümkündür. Ancaq bu hədəf yolunda sürəkli olaraq durmadan çalışıb ona yaxınlaşmalıyıq.

- Düşünürəm ki, bir baxımdan biz hamımız oğruyuq. Ehtiyacım olmayan bir şeyi götürüb sonra ehtiyacım olar deyə saxlayıramsa, o şeyi bir başqasından oğurlamışam deməkdir. Təbiətin yazılmamış, ancaq anlaşılması gerekən bir yasası var. Təbiət bizim gündəlik istəklərimizi təmin etmək üçün yetəri düzeydə ana ehtiyacların nəsnəsini ürətməkdədir. Hər kəs daha artıq deyil, yalnız ehtiyacı olduğu ölçüdə götürərsə, bu dünyada yoxsulluq və ehtiyac olmaz, kimsə də acından ölməz. Ancaq bu eşitsizlik sürdükcə, biz başqasının haqlarını oğurlamaqla məşğul olacağıq.

Mən sosialist deyiləm. Maliklərin mülklərini zorla əllərindən almaq kimi, fikrim yoxdur. Çünkü böylə davranarsam, “ahimsa”nın ilkələrinə qarşı çıxaram. Kiminsə məndən daha artıq var-dövləti varsa, olsun, nə önəmi var? Ancaq öz həyatımı düzənləmə ilə ilgili olduğu ölçüdə söyləyə bilərəm ki, ehtiyacım olmayan bir şeyə sahib olma cürətim yoxdur. Hindistanda 300 milyon nüfus var. Bu 300 milyon əhali gündə, yalnız bir kərə yemək yeyir. Bu da tərkibində yağ olmayan Hindistana özgü “çapati” adlı yeməkdir. 300 milyon insanın yeməyi və geyəcəyi olmadığı sürəcə, bizim yaxşı yeyib geymə haqqımız olmamalıdır. Hətta daha bilgili və bilincli olan bizlər könüllü olaraq ac qalmağı başarmalıyıq ki, onlar ac qalmasınlar.

Bir şeyə sahib olmamaqla oğurluq etməmənin arasında ilişki var. Kimsə ehtiyacı olmayan bir şeyə sahib isə, o şeyi oğurluq yolu ilə əldə edilməsə də, oğurluq malı kimi sayılmalıdır. Bir şeyə sahib olma, gələcəklə ilgili bir plan yapmaqdır. Həqiqət və məhəbbət arayan adam sabahı üçün bir şey saxlaya

bilməz. Tanrı heç bir zaman öz sabahına bir şey saxlamaz. Tanrı, yalnız indiki anda ehtiyacı olanları yaradar. Tanrı iradəsinə arxalanacaq olarsa, bizim indiki ehtiyaclarımızı Tanrının gedəcəyinə inanmalıyıq. Bu inancla yaşayan qutsallar və Tanrısevərlər bu doğrultuda bolca əxlaqi təcrübələr miras buraxmışlar. Biz “Tanrı insanın gündəlik ehtiyacından daha artığını təmin etməz.”* kimi, Tanrısaxsı yasadən xəbərsiz qalmışıq. Bu xəbərsiz qalma və aymazlıq (cəhalət) müxtəlif müsibətlərin ortaya çıxmasına zəmin olmuşdur. Milyonlarca insan açlıqdan ölürkən, zənginlər ehtiyaclarından daha artığını saxlamaqdadırlar. Hər kəs öz ehtiyacına görə saxlasa idi, kimsə acından ölməzdi. İndiki durumda zənginlər də yoxsullar qədər pərişandırlar. Yoxsul, milyon olma həsrətində rahatsızdır, zəngin isə, var-dövlətini neçə qat artıraraq milyarder olma həsrətində pərişandır. Bu üzdən də zənginlər toplumsal barış və toplumsal rahatlıq üçün öz zənginliklərindən vaz keçməlidirlər. Varsıllar (zənginlər) var-dövlətlərini orta bir düzəyde saxlasalar, ölkədə açlıq olmaz və aclar da varsılların yanında rahatca yaşama dərslərini öyrənərlər.

- İqtisadi bərabərlik istiqlalın açarıdır. Çünki iqtisadi bərabərlik həm də qeyri—aqrivlik gərəkdir. İqtisadi bərabərlik yolunda çalışmaq sərmayə və iş arasındakı əbədi mübarizənin ləğvi anlamındadır. Bu, o deməkdir ki, sərmayəni əlində bulunduran azınlıqla ac və səfil durumda yaşayan çoxluğun arasında bir dənə sağlanmış olur. Zənginlər və milyonlarca yoxsullar arasında sinfi uçurum

* Hz. İsanın öyrətilərindən.

durduqca, qeyri—aqressivliyə dayanan bir hökumət qurmaq mümkün olmayacaq. Yeni Dehlidə təsis edilən saraylarla daxmasız və ya qaranlıq daxmalarda yaşayan hindlilər azad bir Hindistanda bir gün də davam etməməlidir. Çünkü zənginlər və yoxsullar torpaq qonusunda eyni hüquqa sahib olduqlarında Hindistan gerçək anlamda azad olacaq. Zənginlikdən və zənginliyin yaratdığı qüdrətdən ölkənin ümumi rifahi və məsləhəti üçün könüllü olaraq yararlanılmazsa, sonunda qanlı devrim ortaya çıxa bilər. Mənim böylə bir nəzəriyəm var: “zənginlər özlərini toplumun ümumi əmanətini qoruyan əmanətçisi kimi bilməlidirlər. Toplumun əmanəti onlara tapşırılmış.” Bir çox şəxslər mənim ortaya atdığım nəzəriyəni gülünc görüb gülürlər. Nə qədər gülsələr də mən bu nəzəriyəyə bağlıyam, bütün varlığım ilə ona inanıram. Bu nəzəriyənin həyatı keçməsi çox çətindir. Ancaq qeyri—aqressivliyə çatmaq da asan deyil, çox çətindir.

- Gerçək eşit dağıtım nə deməkdir? Eşit dağıtım, yəni hər kəsin doğəl ehtiyaclarını gedərmək üçün gərəkən aracları əldə edib qullana bilməsi. Örnəyin, birinin mədəsində həzmetmə sorunu var və yalnız gündə 200 qram un istifadə edir və bir başqası isə, gündə yarım kilo un istifadə edirsə, hər iki adama öz ehtiyaclarını bərtərəf etmələri üçün olanaq sağlanmalıdır. Bu idealın həyata keçməsi üçün toplumsal düzən kökündən dəyişməli və yeni düzən qurulmalıdır. Qeyri—aqressivlik üzərində gəlişməni özünə hədəf olaraq seçən toplumun bundan başqa bir yolu ola bilməz. Bəlkə biz bu hədəfə çata bilmərik, ancaq zəhnimizdə bu planı qəbul edib sürəkli ona yaxınlaşmağa çalışmalıyıq. Bu amaca

yaxınlaşdıqca, içimizdə özümüzü dərinlən mutlu hiss edəcəyik. Bu mutluluq enerjisi bizi qeyri—aqressiv toplum oluşturmağa daha da həvəsləndirəcək. Qeyri—aqressiv yolla eşit gəlir dağılımını sağlamaq necə mümkün ola bilər?

Bu ölkünü qəbul edib həyatının bir parçası edən adam hər şeydən öncə özəl həyatında gərəkən dəyişiklikləri etməlidir.

Sürəkli olaraq Hindistanın yoxsul durumunu düşünüb, ehtiyacını ona görə ayarlamaqlıdır. Adamın qazandığı para hər tür yalançılıqdan, aldatmalardan uzaq olmalıdır. Ehtikarla ilgili düşüncələr və istəklər beyindən təmizlənməlidir. Yaşadığı yer və ev imkanları yeni düşüncəsi, yeni həyat tərzi ilə uyumlu olmalıdır. Həyatının bütün sahələrində ehtiyaclarını sınırlandırmalı, nəfsinə hakim olmalıdır. Bütün bunları başaran şəxsin dünyaya baxışı dəyişər, insaniləşər. Həyat tərzi yaxınları və qonşuları ilə paylaşma əxlaqını əldə edir. Sınırlı ehtiyaclar əsasında başqalarına necə mutlu olma dərslərini də öyrədə bilər.

Eşit dağıtımı amaçlayan bu nəzəriyyənin gerçəkləşməsi üçün zənginlərin özlərini zənginliklərinin əmanətçisi kimi bilmələri şərtidir. Çünki bu nəzəriyyəyə görə zənginlər də ehtiyaclarını sınırlamalı, qısıtlamalıdırlar. Bəylə eşitliyin sağlanması üçün nə etmək gərəkir? Qeyri—aqressiv yəntəmə dayanmaq mı gərəkir? Zənginlərin zənginliklərini zorla əllərindən almaq mı gərəkir? Zora əl atmaq aqressivlik gərəkdir ki, bu da toplumsal psixologiyanın pozulmasına səbəb olar. Devrimlər toplumun və ölkənin daha da yoxsullaşmasına səbəb olar. Çünki zənginliyi qazanma yolunda təcrübələr qazanmış insanları

qaçırmmaq, öldürmək kimi işlər sonuc etibarı ilə ölkənin ümumi yazqısına zərər verəcəkdir. Ölkə daha da yoxsullaşacaqdır. Ölkədə sərmayəni qazanan təcrübəli insanlar olmayacaqdır. Bu üzdən də qeyri—aqressiv yöntəmin üstünlükləri açıqca görünməkdədir. Bu yöntəmə görə zəngin adam zənginliyinə və mülkünə özü sahib olur. Bu zənginlikdən, yalnız ehtiyacı olduğu qədər istifadə edir. Qalan hissəsini isə, ona əmanət kimi buraxılan toplumun varı kimi görür. Bu əmanət, yalnız toplumun ümumi çıxarları yolunda xərclənməlidir. Bu yöntəmdə əsas iş şəxsin dürüstlüyündən və şərəfətindən asılıdır.

Bütün israrlı çalışmalara qarşın, zənginlər özlərini əmanətdar bilmək yerinə gündən günə daha da zənginləşib və yoxsulları sömürərlərsə, o zaman nə etmək gərəkir? Bu sorunu çözmək üçün mən çox düşündüm. Məncə bu sorunu, ancaq qeyri—əməkdaşlıq və ümumi mədəni itaətsizliklə çözmək olar. Zənginlər yoxsulların qatqısı olmazsa, sərmayə qazana bilməzlər. Yoxsullar bu gerçəyi dərk etsələr güclənərlər. Bu gerçəyi də anlarlar ki, qeyri—aqressiv yöntəmlə onları aclıq sınırına qədər sürükləyən sərmayədarları təslim edə bilərlər.

- Hər gün bir saat hər insan ən yoxsul adamların işini görməlidir. Bundan daha nəcib, daha milli bir iş təsəvvür edə bilmirəm. Bu yolla özümüzü yoxsulların içində görüb və bəşərin nə kimi ağrılar çəkdiyini hiss edə bilərik. Bundan daha yaxşı bir iş ola bilməz ki, Tanrı və yoxsullar adına özümüzü həyatımızın bəlli saatlarında yoxsullar kimi çalışıb yaşamağa alışdıraq.

- İncil “çörəyini alınının təri ilə qazan” deyir. Fədakarlığın çox çeşidli tərləri var. Onlardan biri də halalca çörək qazanmaqdır. Hər kəs çox deyil, yalnızca öz çörəyini qazanmaq üçün çalışarsa, hər kəs üçün həm yetəri qida, həm də yetəri rahatlıq sağlanmış olur. Artıq cəmiyyətin artımı ilə ilgili həyküy də qopmaz. Bu, fədakarlığın ən yüksək düzeyidir. Şübhəsiz ki, insanlar bədənləri və ya beynləri ilə başqa işlər də görəcəklər. Ancaq bütün görülən işlər məhəbbət uğruna və toplumun genəl rahatlığı üçün ediləcəkdir. Bu durumda artıq varlı-yoxsul, yüksək-alçaq, təmiz-nəcis anlayışları olmayacaqdır.
- Kimsə söyləyə bilər ki, mənim cəhrə (ipəyirmə makinası) ilə çalışmağa ehtiyacım yox, çünki həyatımı təmin edə bilirəm. Bunun dəlili odur ki, adam özü üretməmiş və özünün olmayan qidalarla yaşamaqdadır. Adam öz yurddaşlarını talan edənlərin şərikidir, ya da onlardan qidalanır. Cəbinizdə olan paranın hardan qaynaqlandığını, necə qazandığını araşdırsanız, mənim söyləmək istədiyimi yaxşıca anlayacaqsınız.
Yoxsullara geyim və yeyəcək bağışlayaraq onları aşağılamamalıyam. Onların böylə xeyriyəçiliyə ehtiyacları yoxdur. Onların, həyatlarını sürdürə bilmələri üçün işə ehtiyacları var. Özümü yoxsulların ərbabı və hamisi kimi göstərmə suçluluğuna girməməliyəm. Onların yoxsul olmalarında mənim də suçumun olduğunu anladığımdan bəri, nə artıq tikəmi, nə də əskimiş paltarımı onlara verirəm. Ən yaxşı yeməyimi və ən təzə paltarımı onlara hədiyyə edirəm. Yeri gəldiyində onlarla bir yerdə çalışıram.

Tanrı insanları yaratmış ki, öz yeməyini özü təmin etsin. Tanrı söyləmiş ki, çalışmadan yeyənlər başqalarının işlərinin nəticəsini oğurlayanlardır.

- Xəstə olmayan bir qadın və ya kişi işsiz və yeməksiz isə, biz öz istirahətimizdən və yaxşı yemək yeməyimizdən dolayı utanmalıyıq.
- İmtiyazlar və inhisarlara nifrət edirəm. Toplumla paylaşılması mümkün olmayan hər şey mənim üçün haramdır.
- Mənim hər şeydən imtina etməyimə dünya gülə bilər. Gülsün, azaddır, gülə bilər. Mənim üçün hər şeydən imtina etmə böyük zənginlikdir. Çox istərdim dünyada mənim qədər mutlu olan ikinci bir şəxs olsun. Nədən hər şeydən imtina etmək məni bu qədər mutlu etmişdir? Bu, sahib olduğum ən qiymətli xəzinədir. Bu üzdən yoxsulluğun dəyəri haqqında mənim moizəmi dinlərkən, dünyanın ən zəngin insanı olduğumu söylərsəm, tam yerində olar. Dünyanın ən böyük sərmayədarı mənim qədər mutlu ola bilərmi, əcəba?
- Dünyanın bütün müqəddəs kitabları haqqında “sabahının fikrində ol” söylənilmişdir. Sağlıqlı bir toplumda uyğun işlə para qazanmaq dünyanın ən asan işi olmalıdır. Bir ölkənin yaxşılıq durumunu onun milyonlərinin sayına görə deyil, yoxsulların olmamasına görə dəyərləndirmək lazımdır.
- Sağlığı yerində olan adama şərəfli yaşaya bilməsi üçün işsizlik parası ödənməsini mənim “ahimsa” anlayışım qəbul etməz. İmkanım olsaydı, pulsuz yemək verilən bütün xeyriyə mərkəzlərini qapatardım. Bu kimi mərkəzlər milləti tənbəlləşdirər, tənbəlliyi, işsizliyi, rıyanı və hətta cinayəti təşviq edir.

- Ac və işsiz kütlə üçün Tanrı, ancaq ona yemək və'd edən bir varlıq kimi görüntülənər.
- Yoxsul bir adam üçün mənəviyyət, yəni iqtisadiyyət. Başqa heç bir yolla milyonlarca ac insanı etkiləmək olmaz. Aclığını ortadan qaldıracaq ehtiyacın dışında hər şey onun üçün önəmsizdir. Ac adam üçün yemək verən onun Tanrısı kimi görünər. Onların başqa şeyləri düşünmə yetisini aclıq əllərindən almışdır.
- Qeyri—aqressiv yontəmlə sərmayədarları deyil, sərmayədarlığı məhv etmək istəyirik. Biz sərmayədarları dəvət edirik ki, sərmayələrinin qaynağı olan yoxsullara fərqli yanaşsınlar. Özlərini sərmayələrinin əmanətdarları kimi anlasınlar. Sərmayənin gücü varsa, işin də gücü vardır.
- Bu qüdrətlərdən hər biri məhv etməyə və ya abad etməyə də yönələ bilər. Hər biri digərindən asılıdır. Öz gücünü anlamış olan işçi üçün durum kökündən dəyişə bilər. O, sərmayədarın köləsi olmaq yerinə, onun ortağı olar. Sərmayədar sərmayənin tək sahibi kimi qalmağa çalışsa, ona qızıl yumurta yumurtayan toyuğu öz əli ilə öldürəcək.
- Hər insanın öz həyatı ehtiyaclarını təmin etməyə haqqı var. Hətta quşlar və heyvanların da böylə bir haqqı var. Hər bir haq da savunulmaya ehtiyac duyar. Bu haqqa saldırlıdığında onu savunmaq üçün uyğun yollar da ortaya çıxar. İndiki durumda gerçək sorun ibtidai bərabərliyi bərqərar etmək üçün uyğun görən və çarələr ürətməkdir. Uyğun görən bədənimizlə çalışmaq və uyğun çarə isə, saldırlar qarşısında bizi haqqımızdan yoxsun buraxanlarla əməkdaşlıq etməməkdir. Sərmayədar və işçinin bərabərliyinə inanırıqsa, sərmayədara

zərər verməyi düşünməməliyik. Yardım etməliyik ki, o, durumunun zərurətini anlaya bilsin. Bizim onunla əməkdaşlıqdan vaz keçməmiş dürüst olmayan durumu anlaya bilməsi üçün onun gözlərini açacaqdır.

- Öylə bir zaman təsəvvür edə bilmirəm ki, dünyada mütləq bərabərlik bərqərar olsun. Ancaq böylə bir zamanı təsəvvür edə bilirəm ki, zəngin yoxsullara zərər vermədən zənginliyini artırma bilsin və yoxsul da zənginin zənginliyinə həsədlə baxmasın. Ən ideal durumda bilə, bərabərsizliyi ortadan qaldıra bilmərik. Ancaq düşmənləri ortadan qaldıra bilərik və qaldırmalıyıq. Zənginlərin yoxsullarla dostluqları qonusunda bir çox örnək olmuşdur. Bu örnəklərin sayını daha da artırmalıyıq.
- Sərmayədarların və maliklərin təbii zərurət üzərinə sömürgəçi olduqlarına inanmıram. Onların çıxarları ilə xalq kütləsi mənafeyi arasında barışılmaz təzadların olduğuna da inanmıram. Hər tür sömürgə sömürülənlərin könüllü və ya icbari əməkdaşlıqları sonucunda ortaya çıxmışdır. Bu bir gerçəkdir ki, toplum sömürənlərin itaətindən boyun qaçırsa, heç bir şəkildə sömürü də olmaz. Ancaq cismi həyatımız da söz qonusu olduğundan bizi əsaəratə məhkum edən zəncirləri öpərək qəbul edirik. Dəyişilməsi gərəkən bu durumdur. Maliklərin və sərmayədarların məhv edilmələri lazım deyil. Onların xalq kütləsi və işçilərlə olan ilişkiləri dəyişməli və sağlam bir ortama oturtulmalıdır.
- Sınıfı savaqlar mənim üçün çəkici bir düşüncə deyildir. Hindistan sınıfı savaql mümkün də deyildir. Qeyri—aqressivlik ilkələrinə uyarsaq, sınıfı savaqla heç ehtiyac da qalmaz. Sınıfı savaqlı bir zərurət

olaraq anlayanlar qeyri—aqressivliyi ya qavramamış, ya da çox üzüysəl qavramışlar.

- Yoxsulların sömürüsü bir neçə milyoneri öldürməklə ortadan qaldırıla bilməz. Yoxsulların aymazlıqlarının (cəhalətlərinin) ortadan qaldırılması və onların sömürücülərlə əməkdaşlıq etməmələri bu sorunu gedərə bilər. Bu əməkdaşlıq etməmə sömürücülərin də dəyişməsinə yardımçı ola bilər. Məncə bu tür mübarizənin sonucu o olacaq ki, sərmayədar və işçi bərabər hüquqlu ortaqlar olacaqlar. Sərmayə hər durumda və hər zaman lazımdır.
- Zəngin olanlardan istənilmişdir ki, zənginliklərini yoxsulların hesabına qazanmış əmanətdarlar kimi davransınlar. Əmanətdarlığın yasal bir xəyal olduğunu söyləyə bilərsiniz. Ancaq toplum sürəkli bu haqda düşünüb və ona uyğun biçimdə davransar, həyatımız indikindən daha artıq məhəbbət öndərliyi ilə yönləndiriləcəkdir. Mütləq əmanətdarlıq Oqlidosun həndəsədəki nöqtəni vəsfi kimi, yalnız zehni ola bilər və heç bir zaman da gerçəkləşməz. Ancaq istərsək, başqa yöntəmlərlə qiyasda bu yöntəmdən daha artıq yararlanı bilərik.
- Öz mülkündən imtina etmə adi xalq kütləsinin edə bilməyəcəyi bir işdir. Zənginlərdən olan bəkləntimiz budur ki, zənginliklərini və yetənlərini onlara tapşırılmış bir əmanət kimi anlaya bilib və onu toplumun ortaq yararı üçün qullanmağı təcrübə etsinlər. Sərmayəyə zərər vermək altın yumurta yumurtayan toyuğa zərər verməkdir.

Demokratiya və xalq

- Mənim demokratiyadan olan təsəvvürüm budur ki, demokratik bir ortamda ən yoxsul siniflə ən zəngin sinif bərabər imkanlara sahib olsunlar. Bu da, ancaq qeyri—aqressiv yolla ola bilər.
- Mənim inancıma görə ən aşağı xalq kütləsini də içinə alacaq olan toplumsal eşitlik kəsinliklə zorla bərqərar ola bilməz. Bu iş aşağı sinifi eyitim və öyrətim yoluyla gerçəkləşə bilər. Aşağı sinif çəkdikləri bütün acılara baxmayaraq, qeyri—aqressiv yolla toplumun səviyəsini yüksəldə bilər. Qeyri—aqressiv savaşı yolu qeyri—əməkdaşlıqdır. Bir zaman gəlir ki, qeyri—əməkdaşlıq hər kəsin uyması gərəkən sosial pozisiyaya dönüşür. Kimsə öz zərəri hesabına əsarət və köləliklə əməkdaşlıq etmək zorunda deyil. Başqalarının hesabına əldə edilən azadlığın ömrü uzun sürəli ola bilməz. Məhrum siniflər, yalnız qeyri—əməkdaşlıq yoluyla azadlığı qazanma sənətini əldə etdikdən sonra azadlığın nə olduğunu anlayacaqlar.
- Dinc yolla itaətsizlik hər kəsin doğulmuş haqqıdır. Bu haqqından vaz keçən adam, insan sayılmaz. Dinc yolla itaətsizlik heç bir şəkildə xaosla sonuculanmaz. Ancaq aqressiv itaətsizlik xaosla və hətta cinayətlərə səbəb ola bilər. Hər dövlət cinayətkar asiləri zorla yenmək istər. Öylə etməzsə, dövlətin özü devrilər. Qeyri—aqressiv və dinc itaətsizliyi boğmaq vicdan və inancı həbs etməkdən başqa bir işə yaramaz.

- Gerçək demokratiya dürtüst olmayan və aqressiv araclarla bərqərar edilə bilməz. Fərdi azadlıq, yalnız gerçək “ahimsa” rejiminin qurulması ilə əldə edilə bilər.
- Dünyada bu qədər insanın diri qalması göstərir ki, dünya silahın gücünə güvənməmiş, həqiqət və məhəbbətə güvənmişdir. Həqiqətin və məhəbbətin danılmaz gücü bu gerçəklikdə saxlıdır ki, böyük dünya savaşılarına qarşın, həyat davam etməkdədir. Yüz minlərcə ailələrin həyatının pərişan edilməsi, həyatların söndürülməsinə baxmayaraq, həyat davam etməkdədir. Tarix, yalnızca məhəbbətin qırılma və yenilmə olaylarını yazmışdır. Olayın dərinliyinə diqqət etməmişdir. Tutaım ki, iki qardaş bir-biri ilə anlaşı bilmir, dalaşırlar. Bunlardan biri bu əmələndən pəşman olur və fitrətindəki məhəbbət oyanır. Sonra da hər ikisi də barışıb və barışıl yaşamlarına davam edirlər. Kimsə bu olaya diqqət etməz. Ancaq bu iki qardaş daha da aqressiv davranıb bir-birinə silah çəkib məhkəməyə düşsələr, o zaman bütün qəzetlər və xəbər aracları durmadan bu xəbəri yayacaqlar. Bütün qonum—qonşu da bunu danışacaq, bəlkə tarixə də keçəcək. Ancaq bu iki qardaşın anlaşmalarını nə qonum—qonşu danışar, nə qəzetlər yazar. Ailələr üçün keçərli olan bu durum firqələr və millətlər arası ilişkələr üçün də keçərlidir. Ailələr üçün bir məhəbbət qanunu və millətlər üçün isə, başqa məhəbbət qanununun var olduğunu söyləyə bilmərik. Anlaşıldığı kimi, tarix, yalnızca qopmaları və qırılmaları qələmə almışdır, bütünləşmələri qələmə almaqdan vaz keçmişdir. Doğal güc olan ruhi qüdrət heç bir zaman tarixdə öz yerini almamışdır.

- Özərk hökumət birbaşa bizim iç gücümüzdən və yabancı güclərin basqısı qarşısındakı ləyaqətimizdən asılıdır. Özərk hökumətin qorunması üçün sürəkli çabalama olmazsa, onun varlığına olan ehtiyac da zamanla ortadan qalxar. Bu üzdən də demək istəyirəm ki, siyasi özərklik heç də fərdlərin öz ruhi özərkliklərindən üstün deyildir. Böylə isə, siyasi özərqliyi də fərdin öz ruhi özərqliyini qazandığı yollarla əldə etmək gərəkdir.
- Hüququn gerçək qaynağı görəvlilikdir, görəvin bilincində olmaqdır. Görəvlərimizi dürüstcə yaparsaq, haqqımızı almaqdan yoxsun qalmarıq. Görəvimizi yapmadan haq arxasınca olsaq, sürəkli bizdən qaçaqlar.
- Mənə görə siyasi gücə ulaşmaq amac deyildir. Siyasi güc, öz durumunu dəyişik sahələrdə onarmaq üçün topluma verilən fürsətdir. Siyasi güc, milli yaşamı milli təmsilçilər aracılığı ilə düzənləmə olanağıdır. Milli həyat öz-özünü düzənləyəcək düzəydə gəlmiş olursa, artıq təmsilçilərə gərək qalmaz. Bu durumda anarşizm ən yüksək səviyyəsi ilə ortaya çıxar və hökumət də olmaz. Hər kəs özünə hakim olar. Qonşularına sorun çıxarmayacaq düzəydə kəndi iqtidarını qurar. Bu üzdən də ideal bir dövlətdə siyasi güc deyə bir şey olmur. Çünkü bu durumda dövlət deyə bir quruluş olmur. Ancaq bu ideal heç bir zaman gerçəkləşməyəcək. Amerikalı yazar və filosof **Toro** “ən yaxşı hökumət iqtidarını ən çox sınırlamış olandır” demiş.
- Məncə, gerçək demokratiya yalnız qeyri—aqressivliyin ürünüdür. Kürəsəl birlik, yalnız qeyri—aqressivlik əsasında qurula bilər. O zaman kürəsəl boyutda da aqressivliyə yol verilməməlidir.

- Mənim inancım budur ki, mövcud olanaqlardan hər kəs eşitcə yararlanmalıdır. Ancaq hər kəsin eyni düzədə yetənəyi olmadığı üçün bu, mümkün deyildir. Örnəyin hər kəsin boyu bir uzunluqda, sifətləri, burunları tam bir-birinə bənzərcə ola bilməz. Bu üzdən kimilərinin daha az və kimilərinin də artıq para qazanma istedadları vardır. İstedadlılar daha çox qazanacaqlar və bu doğrultuda istedadlarını gerçəkləşdirəcəklər. Onlar yetənəklərini doğruca qullanır olsalar, bir dövlətin işini görə bilərlər. Başqa bir deyişlə böylə bir sinif toplumun sərmayəsinin əmanətdarlıları kimi ortaya çıxarlar. Kim daha çox yetənəklidirsə, daha çox qazanmalıdır görüşü ilə mən tamamən razıyam. Mən bir başqasının istedadını yox etmək istəmirəm. Ancaq istedadlı adamın gəlirinin böyük bir bölümü ortaqlar toplumsal yararlı işlərə adanmalıdır. Necə ki, birlik olan ailədə bir atanın evladlarının bütün qazancı ortaqlar ailə xəzinəsinə gedər.* Onlar özəl gəlirlərini toplumun əmanəti kimi anlayacaqlar. Bəlkə mən öz nəzəriyəmdə yanlış olmuş ola bilərəm, ancaq bu, mənim izlədiyim hədəfdir.
- Ümidvram azadlıq və istiqlalın bir neçə kişi ilə əldə edilə bilməyəcəyini göstərə bilərəm. Azadlıq və istiqlal toplumu eyitərək, toplumu öz olanaqları ilə ilgili bilincləndirərək əldə edilə bilər.
- Bizim istiqlalımız, yalnızca İngiltərəni dışlamaq deyildir. Hindistanlı bir kəndli ölkəsinin yönətimində qatqıda bulunmanın bilincində olduğu zaman gerçək istiqlalə varmış olacağıq. Hind köylüsü seçdiyi öz təmsilçisi aracılığı ilə öz

* Ortaqlar gəlirli böyük ailələr Hindistana xas olan ailə biçimidir.

yazqısının bəirləyicisi olduğunda biz gerçək anlamda bağımsız ölkə olacağıq.

- Uzun zamandır gücün qanun qoyan mərkəzlərdən qaynaqlandığını sanmağa alışmışıq. Bu inanışın tənbellik və ya riya üzündən yayqınlaşdığını düşünürəm. İngiltərənin tarixini üzeyşəl oxuma bütün gücün parlemandan topluma doğru yayıldığı təsəvvürünü oluřdurur. Ancaq doğru olan budur ki, gerçək güc toplumun əlindədir. Toplum qısa sürəliyinə bu gücü seçdiyi adamlara həvalə edir. Toplumdan ayrı olan parlemanın heç bir anlamı yoxdur. Keçən 21 il içində Hind toplumunu bu gerçəyə inandırmağa çalışmışam.

Bərişcıl ümumi itaətsizlik gücün gerçək qaynağıdır. Turalım ki, qanun yazan qurumun çıxardığı yasalari toplumun tamamı qəbul etmir və bu qəbul etməmənin əziyətlərinə də qatlaşmaq istəyir. Bu durumda qanun yazan və qanunu icrayə qoyan qurumların işləvsəlliği ortadan qaldırılacaqdır. Polis və savař gücləri toplumu qısa sürəliyinə zorla kontrol altında tuta bilər. Ancaq hər tür əziyəə və bədələ qatlaşmağı göz önündə bulunduran iradəli bir topluma polis və digər hərbi güclər təsir göstərə bilməz. Bəlli haq anlayışını toplumsal inanca dönüşdürmüş bir toplumun iradəsini qırmaq qeyri-mümkündür. Parleman yöntemi, yalnız çoğunluğun iradəsinə dayandığı müddətcə, yaxşıdır. Başqa deyişlə, toplumun çoğunluğunu savunduğı sürəcə, parlemantarizm çox yaxşı və etkili bir yönətim örnəyidir.

Ümid edirəm ki, qurmaq istədiyimiz hökumət basqı və zor qullanmaz. Biz, sadəcə ağdərili ingilis hərbcilərini ölkədən çıxarıb yerinə dəyişik rənglərdə

olan hindli hərbiçiləri gətirmək istəmirik. Böylə olacaqsa, bu qədər hay-həşirə gərək yoxdur. Bu durumda yenə də kütlə çoxluğunun iradəsi sayılmayacaqdır. Çünkü kütlənin çoxu bu dəfə də fərqli bir saldırı qarşısında qalacaqdır. Bu saldırı öncəkindən daha pis olmasa, ondan yaxşı da olmayacaq.

- Avropada insanlar siyasi özərqliyə sahib olsalar da, düşünürəm ki, Hindistanın və Avropanın xəstəlikləri bir-birinə bənzərdi. Bu üzdən ikisi üçün də eyni ilacı qullanmaq gərəkir. Gerçəklik budur ki, Avropada da xalq kütləsi aqressiv politikalardan zərər görməkdədir. Ancaq kütlə tərəfindən qarşılıqlı aqressiv davranış, sorunların çözümü üçün uyğun yöntem deyildir. Aqressivliklə qazanılan uğurun ömrünün çox az olduğunu təcrübə göstərmişdir. Çünkü bu yöntem öz içindən aqressivlik doğurmuşdur. Düşünürəm ki, Avropa xalqları da qeyri—aqressiv yöntəmi gerçək qurtuluş üçün düşünməli, mənimsəməlidirlər.
- Yalnızca Hindistanı İngiltərənin boyunduruğundan qurtarmaq istəmirəm. Hindistan hər türlü boyunduruqdan azad olmalıdır. Çaladan çıxıb quyuya düşmək istəmirəm. Bu üzdən də istiqlal və azadlıq hərəkəti bizi içdən və ruhən arındırmalıdır.
- İradəmizi başqalarına zorla diktə edərsək, bizim zülmümüz Hind idari sistemini ələ keçirib bizi idarə edən bir ovuc ingilisdən daha da bətər olacaq. Onların yöntəmi azlıqda olan idarəçilərin oluşturduğu terorizm və qorxu kabusudur. Ancaq bizim zorakılığımız çoxluq tərəfindən uyqulanan terorizm olacaqdır. Bu açıdan bizimki onların terorizmindən daha da pis ola bilər. Bu üzdən də

hansı biçimdə olursa olsun, zorakılıq və aqressivliyi bir yana buraxıb mücadiləmizdən uzaqlaşdırmalıyıq. Biz qeyri—əməkdaşlıq mübarizə biçiminə inan bireylər azlıqda ola bilərik. Bu azlıq başqalarını bu biçim mücadiləyə inandırmaq üçün ölə və ya öldürülə də bilərlər. Böylə olursa, yüksək düzeydə öz inancımızı savunmuş və inancımız yolunda doğru örnək göstərmiş oluruq. Kimsəni zorla öz bayrağımızın altına gətirirsək, öz inancımızı və Tanrını danmış oluruq. Zahirən qısa sürəliyinə uğur qazanmış kimi görünsək də, bu zahiri zəfər qorxu və basqının ən kötü variantından başqa bir şey olmayacaq.

- Demokrat olaraq dünyaya gəldiyini savunan adam şəxsi disiplinlə doğulmalıdır. Özünü demokrasiyin bu sınağı ilə denəməsi daha yaxşı olar. Ayrıca, bir demokrat özünü bəyənmişlikdən və məncillikdən uzaq olmalıdır. Demokrat bir kişi şəxsi və qrup mənafeyini üstün tutmamalıdır. Yalnız toplumsal məsləhətlərə və demokrasiyin amaçlarına önəm verməlidir. Bu durumda ümumi barışçıl itaətsizlik mücadiləsinə qatıla bilər. Kimsənin öz inancından vəz keçməsinə heç bir zaman istəməm. Görüş ayrılığı şərəfli olursa, bizim amacımıza zərər verməz. Ancaq gizlin anlaşmalar və fürsətləblik bizim amacımıza kəsənliliklə ziyan verir. Muxalifət etmək istəyirsinizsə, diqqət etməlisiniz ki, görüşləriniz partiyanızın və ya şəxsi iddialarınızı deyil, sizin gerçək iç təmayüllərinizi yansıtsın. Mən fərdi azadlığa çox sayqılıyam. Ancaq insanın toplumsal bir varlıq olduğu unudulmamalıdır. Fərdi təmayüllərini toplumsal istəklərlə uyumlu biçimdə gəlişdirə bilmək insana özgü bir durumdur. Sonsuz

fərdi azadlıq arxasınca olmaq yırtıcı heyvanlaraməxsus bir qanundur. Fərdi azadlıqla toplumsal sınırlamaların arasında uyum sağlayan aracları gəlişdirmək insanaözü bir çabalayıdır. Toplumun rifahı və rahatlığı uğruna toplumsal sınırlamalar qəbul edildiyində həm fərdi zənginlik artacaq, həm də şəxsin üzvü olduğu toplumsal zənginlik sağlanmış olacaq.

- Hamımız bənzər biçimdə düşünmədiyimizdən, həqiqətin bir parçasını dəyişik açılardan görə bildiyimizdən dolayı, ən doğru yol qarşılıqlı olaraq bir-birimizin görüşlərimizə və davranışlarımıza dözməkdir. İnanc və vicdan hər kəsdə eyni düzeydə deyildir. Bir fərdin yöntəmi nə qədər uyğun və cəlb edici olsa da, bunu başqalarına da məsləhət görəmək doğru deyildir, başqalarının görüşünə və inancına müdaxilə etmək deməkdir.
- İnanc fərqliliyi düşmənlik anlamında olmamalıdır. Öylə olsaydı, mən və qadınım bir-birimizin düşməni olmalı idiq. Düşünə bilmirəm ki, Dünyada iki adam olsun, ancaq görüş ayrılıqları olmasın. Mən **Bhaqvət Qita** tərəfdarı olduğumdan dolayı, mənimlə görüş ayrılığı olan insanlarla məhəbbətlə davranmağım məzhəbi görəvim sayılır.
- Yürütdüyümüz ulusal savaşda insanların yaptığı yanlışlıqları mən etiraf etmək zorunda qalıram. Ömrlərini qeydsiz—şərtsiz olaraq qəbul etdiyim tək hakim içimdəki “zəif və sakin” səsidir. Doğruluğu savunarkən, təkbaşına və yalnız qalsam da, yenə də doğrunu söyləmə cəsarətindən əsla vaz keçmərəm.
- Böyük sədaqətlə deməliyəm ki, arxadaşlarımızın və yoldaşlarımızın qüsurlarını, əksikliklərini çox gec görürəm. Mən özüm əksikliklərlə sarıldığımı üçün

Tanrının və başqalarının mərhəmətinə ehtiyacım var. İnsanların davranışları ilə ilgili sərt yarıqda bulunmaqdan uzaq durmağı öyrənmişəm. Gördüyüm əksiklikləri çox yavaş və böyük sayqı ilə dilə gətirəram.

- Mənim təslim olmaz təbiətimin olduğunu düşünərlər. Çoğunluğun qərarlarını qəbul etmədiyimi və diktator olduğumu söyləyirlər. Ancaq öz haqqımda diktatorluq ittihamını kəsinliklə qəbul edə bilmərəm. Başqalarının azadlıq və istiqlalına sayqı duyduğumdan dolayı fəxr edirəm. Kimsəni məntiqlə yoldaşım edə bilməzsəm, onu zorla bu yola çəkməyi ağılımdan keçirməmişəm. Azad təbiətliliyim o dərəcədədir ki, əski Hind məzhəblərinin yasaları olan “**şashtra**”lar bilə, məni ağıl və məntiq planında razı salmasalar, onları da qəbul etmərəm. Təcrübələrim göstərmişdir ki, toplumda yaşayıb öz bağımsızlığımı qoruya bilməm üçün birinci dərəcəli önəmli olan qonularda fikirlərimi qəti və kəsin biçimdə söyləməkdən imtina etməliyəm. Bu qonularda özümü sınırlamağı başarmalıyam. Şəxsi məzhəbimin və şəxsi əxlaq anlayışımın dışında hər qonuda çoxluğun görüşünə təslim olamaqdan yanayam.
- “Ən çox mənfəət, ən çox insanlar üçün” nəzəriyesini qəbul etmirəm. Bu o deməkdir ki, 51 faizin mənfəəti üçün 49 faizi fəda etmək olar. Bu, çox qəddarca bir nəzəriyədir və bəşəriyyətə çox zərərər vermişdir. Daha insancıl nəzəriyə odur ki, çoxluğun mənfəəti göz önündə bulundurulsun, ancaq bu, çoxluğun fədakarlığı və özünü fəda etməsi ilə gerçəkləşsin.

- Əhalinin çoxluğu yasasının təsiri altına düşmək istəmir və ölkəmizin gəlişməsinə istəyiriksə, xalq kütləsinə öndərlik iddiasında bulunanlar diqqətli olmalıdırlar ki, kütlənin öndərliyinin təsiri altına girməsinlər. Önemli həyati qonularla ilgili xalqın münasibətini bilmək yaxşıdır, ancaq yetərli deyildir. Çoxluğun görüşü ağıl və məntiqlə uyğun deyilsə, öndərlər xalqın görüşünün tərsinə davranmağı başarmalıdırlar.
- Çevrəsini dəyikliş görüşlərin sardığı bir öndər öz vicdanının səsinə dinləməyib, çevrəsinin etkisində qalarlsa, yanlış yapacaq və əməlləri verimsiz, yararsız olacaq. Öndər olan kişi onu möhkəm və sarsılmaz edəcək bir səs öz içindən duymursa, yönünü itirmiş bir gəmi kimi haraya gedəcəyini bilməz, Onun-bunun təlqinləri altında qalar.
- İnsanın alışqanlıqları ilə yaşadığını qəbul edirəm. Ancaq insan öz iradəsini qullanaraq yaşarsa, daha verimli olar. Sömürünü ən aşağı düzəyə endirəcək qədər insan öz iradəsini gücləndirə bilər. Dövlətin qüdrətinin artmasını qorxu ilə qarşılayıram. Çünkü bu qüdrət sömürünü ən aşağı düzəyə gətirməsi baxımından verimli olsa da, ancaq hər türlü gəlişməyə qaynaq olan bireysəl özəllikləri də ortadan qaldıra bilər. Bu yolla da bəşər toplumuna ən böyük zərər verə bilər. Bir çox durumlarda insanların öz haqlarını başqalarına verdiyinə tanıq olmuşuq. Başqalarının hesabına öz haqqından vaz keçənlər olmuşdur. Ancaq sırf yoxsullar üçün yaradılmış olan dövlət örnəyinə tarixdə rast gəlməməkdəyik.
- Dövlət mərkəzləşmiş və örgütlənmiş aqressivlik örnəyidir. Fərdin ruhu var. Dövlət ruhsuz bir

makina olduğu üçün aqressiv davranmaq zorundadır. Çünkü dövlətin quruluş səbəbi saldırganlıqdır.

- Mənim sarsılmaz inancım böylədir ki, dövlət saldırganlıq yolu ilə sərmayədarlığı ortadan qaldırmaq istərsə, özü öz saldırganlığının əsiri olacaq və saldırgansızlığı, qeyri—aqressivliyi yayqınlaşdırma bilməyəcək.
- Özərklik, hökumət kontrolundan azad olmaq üçün sürəkli çabalayırdır. Bu hökumət istər milli olsun, istər yabancı. Xalqın bağımsız bir hökumətdən onların bütün ehtiyaclarını gedərmək kimi, bəkləntisi varsa, bu tür hökumət çox cansıxıcı ola bilər.
- Azad kişilər və qadınlar kimi, yaşamağı başarmazsaq, ölümümüzdən məmnun olmalıyıq.
- Çoxluğun hökuməti əməldə dargörüşlülüyə sürüklənir. Şəxs cüzi işlərdə də çoxluğun nəzərinə tabe olmalıdır. Çoxluğun qərarı necə olursa olsun, tabeətmə bir tür kölələşdirmədir. Demokratiya insanların qoyun sürüsü kimi davranmaları anlamında deyildir. Demokratiyada bireylərə inanc və davranış özgürlüyü tanınmalıdır.
- Vəcdan və inanc işlərində çoxluğun yarası keçərli ola bilməz.
- Mənim inancım böylədir ki, insanlar öz zəiflikləri üzündən azadlıqlarını itirirlər.
- Bizim ingilislərlə əməkdaşlığımız ingilis silahından daha çox əsarətdə qalmağımıza yardım edir.
- Ən diktaor hökumətlər bilə, xalqın razılığı olmazsa, iş başında qala bilməz. Dikatorlar genəldə zorla xalqın oyunu alırlar. Ancaq xalq diktaor

hökumətlərdən qorxmazsa, diktatorluq da ortadan qalxmış olur.

- Xalqın çoxu qarmaşıq hökumət makinasından bir şey anlamazlar. İnsanlar öz laqeydlikləri və səssizlikləri ilə dikatorluğun yaşamasına yardımçı olduqlarının bilincində olmazlar. Bu üzdən də dövlətin davranışları ilə ilgili hər fərd kəndi ölçüsündə sorumludur. Hökumətin işləri dözümlü olduğu müddətcə, fərdlərin himayəsindən bərxurdar olması çox doğaldır. Hökumətin yöntəmi topluma və fərdə zərər verdiyində hər kəsin öz himayəsini dövlətdən əsirgəməsi gərəkdir.
- Çoxulcu sistemdə gündəlik önəmsiz qonularda da fərdin yanlış yasalara tabe olması bir gerçəklikdir. Ancaq bu, önəmli həyati qonulara etkili olmadıqca, məqbul sayıla bilər. Hər ulusun və hər bireyin haqsızlıq qarşısında başqaldırıda bulunmağa, qiyam etməyə haqqı var.
- Böyük güclərin qarşısında diz çökməkdən vaz böyük qəhrəmanlıqdır. Bu yöntəm böyük ruh yüksəkliyi gərəkdir. İnsan, ancaq öz ruhunun və iç səssinin çağrılarına uyaraq bu davranışda buluna bilər. Əldə edəcəyimiz daxili və xarici azadlıq içimizdə gəlişdirdiyimiz ruhumuzla uyum içində olacaq. Ruhumuza görə azadlığımızın daxili və xarici sınırı bəirlənəcək. Bu görüş doğru isə, o zaman bizim əsas gücümüz öz ruhumuzu islah etməyə, eyitməyə adanmalıdır.
- Gerçək demokrat o adamdır ki, qeyri—aqressivliklə uyum içində olan araclarla öz azadlığını, yurdunun azadlığını və sonunda bəşərin azadlığını savunma düşüncəsini öz nəfsində gəlişdirmişdir.

- Disiplin və xoşgörü ilə iç-içə olan demokratiya dünyanın ən gözəl nemətidir. Ancaq aymazlıq (cəhalət), xürafat və önyarqı ilə bir yerdə olan demokratiya qarşıdan və qarşıdan başqa bir şey gətirməz. Sonunda da demokratiyanın özünə ziyan verər.
- Demokratiya və aqressivlik bir-birini qəbul etməzlər. Bu gün demokratik olaraq bilinən ölkələr ya özlərini diktator olaraq duyurmalıdırlar, ya da gerçəkdən demokrat olmaq istəyirlərsə, böyük bir cəsarətlə qeyri—aqressivlik yöntemini seçməlidirlər.
- Mənə görə azadlıq və bağımsızlıq üçün lazım olan tək şey dünya qarşısında özümüzü savunmağı başarmaqdır. Öz həyatımızı əksik yanlarına, kötülülərlə iç-içə olmasına baxmayaraq, bağımsız biçimdə sürdürməyi başarmalıyıq. “Hər milli və bağımsız hökumət yaxşı olmalıdır” deyə bir qanun yoxdur. Milli hökumətin yaxşı olması uzun sürəcəkdir. Birdən-birə olmaz. Ancaq sömürgəçi hökumət heç bir zaman yaxşılaşmaz və zaman keçdikcə də kötüləşər.
- Mən ingilisləri qınamıram. Bəlkə biz də say baxımından ingilislər kimi az olsaydıq, onlar kimi davranardıq. Terorizm və aldatma güclü silah sayılmazlar. Çox zəif silahdırlar. İngilislər say olaraq zəifdirlər. Ancaq say olaraq 300 milyon olsa da, ingilislər kimi biz də zəifik. Bu iki zəiflik birləşib bir-birini təxrib edir. İngilislərin Hindistana yerləşmələrindən sonra üstün əxlaqi özəlliklərini itirdiklərini təcrübə və tarix göstərməkdədir. Hindlilər də ingilislərlə təmasları nəticəsində öz mərdlik və cəsurluq duyqularını itirməyə

başlayırlar. Bu qarşılıqlı bir-birini zəiflətmə nə iki millətə yararlıdır, nə də dünyaya. Biz hindlilər öz əxlaqi özəlliklərimizin təxribini önlərsək, ingilislər də öz davranışlarına diqqət edərlər. Dünyaya yararlı ola bilməmiş üçün öz evimizi bir düzənə soxmalıyıq.

- Qeyri—əməkdaşlıq, əziyyətə qatlaşıaraq, hökumətin sevimsiz işlərinə qarşı qeyri—aqressiv biçimdə etiraz etmək anlamındadır. Bu yontəmimizdən dolayı uğrayacağımız hər türlü ziyanlara hazır olmalıyıq. **Toru** deyir: “Zalim bir hökumətin iqtidarında zəngin olmanın özü də cinayətdir. Böylə bir durumda yoxsulluq özü kəndiliyindən bir ərđəm sayılar.” Əziyətlərə qatlaşmaq namussuz və qeyrətsiz yaşamaqdan daha yaxşıdır.

Pis adamların öz pisliliklərini anlayacaqları zamanı durub gözləməməliyik. Çətinliklərdən qorxaraq zalimlərin zülmünə şərik olmamalıyıq. Zalimlərə ən azından dəstək verməyərək kötülöklərlə savaşıımızı sürdürməliyik. Bir ata öz evində zalimcə davranırsa, evlادların görəvi evi tərک etməkdir. Bir oxulu müdür əxlaqa zidd olan qurallarla yönədirsə, öyrəncilərin görəvi oxulu tərک etməkdir. Şəhər bələdiyyə başqanı dürüst deyilsə, bələdiyyə üzvləri öz istefaları ilə etirazlarını bildirməlidirlər. Bu biçimdə bir dövlət də ədalətsiz davranır və zülmə arac olursa, hər kəs öz ölçüsündə onunla işbirliyi yapmaqdan imtina etməsi gərəkir. Təsəvvür edilən bu durumların hər birində cismi əziyətlər də söz qonusudur. Bu əziyətlərə qatlaşmadan özgürlüyə ulaşmaq mümkün olmayacaq.

- ümumi və barışcıl itaətsizlik öz içində aqressivlik barındırmayan qiyamdır. Bu biçim etirazda bulunub

dirənən adam böyük bir sadəliklə dövlətin gücünü saymazca davranır. Böylə bir adam dövlətin heç bir yarasını rəsmiyətə tanımayan devrimcidir. Örnəyin vergi verməkdən imtina edə bilər. Dövlətin gücünü gündəlik həyatında görməzlikdən gələ bilər. Yasalara aldırış etməyərək, əsgərlərlə danışmaq üçün saxlulara* girə bilər. Bütün bu işlərində heç bir zaman aqressiv davranmaz. Ona qarşı zor qullanılsa da, o, yenə də aqressiv davranmaz. Əslində o, bu davranışları ilə özünə qarşı aqressiv davranışı və tutuqlanmasını təşviq etməkdədir. Şəxsi və milli azadlığı sınırıldığında bu şəkildə dirənmək zorunda qalacaq. Dövlət sırf onun fərdi azadlığını təmin etməklə bu adam qeyri—aqressiv savaşıdan vaz keçə bilməz. Vaz keçsə qeyri—aqressiv savaş ilkələrinin əxlaq anlayışından vaz keçmiş olur. Çünki o, yalnız özü üçün yaşayan bir adam deyildir. Toplumda baş alıb gedən haqsızlığa bu adam göz yumub, yalnız öz fərdi yazqısını düşünə bilməz. O, heç bir saldırgan davranışda bulunmadan dövləti onu tutuqlamağa zorlayır. Tutuqlanması ilə ideallarını topluma çatdırmağa bilər. Bu şəkildə zorakılığı öz yöntəmi olaraq bəlirləmiş olan dövləti heç bir zor qullanmadan cəzalandırmaq mümkündür. Kötü dövləti cəzalandırmaq üçün toplumu bu yolla səfərbər etmək olur. Çünki qeyri—aqressiv davranaraq öz tutuqlanmasını sağlamış olan adam toplumdakı qorxu kabusunu da ortadan qaldırır, toplumu cəsarətləndirər. Tarixdə böyük öyrətmənlər və islahatçı şəxslər bu şəkildə davranmışlar. Toplumun böyük bir qismi o günə qədər təbə olduqları dövlətin yasalarına uymamağa

* saxlu—qarnizon

başlayırsa, bu, o deməkdir ki, toplum yeni dövlət istəyir. Dövlət bu qeyri—aqressiv qiyam qarşısında nə kimi önləmlər ala bilər? Ya onların hamısını tutuqlamalı, ya edam etməli, ya da onlarla masa arxasında oturub istəklərinə təslim olmalıdır. 3000 hind 1914-cü ildə öz istəklərini İngiltərənin Güney Afrikadakı hökumətinə çatdırdılar. Hökumət bu istəklə razılaşmadığında bu üç min kişi sınır yasalarını çeynəyərək sınırdan keçdilər. Onlar dövlət tərəfindən tutuqlanmaq istəyirdilər. Dövlət öz əlaltıları vasitəsi ilə onları zor kullanmağa təhrik etdi. Onlar zor qullansaydılar, hökumət onları məhv etmə haqqını əldə edəcəkdi. Ancaq bu mühacirlər ordusu əsla aqressiv davranmadılar. Hökumətin basqıları da keçərliliyini itirdi. Böyləcə İngiltərə hökuməti hind mühacirlərin istəkləri qarşısında yenildi. Onların sərbəst dolaşım haqqını tanımaq zorunda qaldı. Silahsız bir örgüt disiplinli bir ordu kimi davranmalıdır. Ancaq daha ciddi biçimdə, çünki bunlar üçün əsgərlərə xas olan əyləncələr də söz qonusu deyildir. Silahsız ordu intiqam duyqusundan azad olduğundan çox az əsgərə ehtiyac duyar. əslində ruhi açıdan çox güclü olan bir tək dirənişçi haqla haqsızlığın savaşında haqqın uğur qazanması üçün yetərlidir.

- Qeyri—aqressiv savaş yöntəmində disiplin çox önəmlidir. Ancaq başqa önəmli şeylər də lazım. **Satyaqraha** ordusunda hər birey həm əsgərdir, həm də xidmətçidir. Ancaq həssas dönəmlərdə hər satyaqraha ordusu mənsubu özünün komutanı olmağı da başarmalıdır. Bu durumlarda bir öndər üçün, yalnızca disiplin yetərli olmaz. Aydın görmə, iman və inanc da gərəkdir.

- Özünəgüvən ümumi bir şüar olursa, kimsə başqasından bir şey bəkləməzsə, heç bir buyuran və buyurulan olmazsa, hər kəs həm buyuran və həm də buyurulan durumda isə, adamlardan birinin ölməsi (nə qədər önəmli biri olsa da) dirənişçi savaşıqları ruhdan sala bilməz. Tam tərsinə, savaş daha da böyük ruh yüksəkliyi ilə davam edər.
- Hər toplumsal hərəkətə qarşı bu beş mərhələni basqıcı rejimlər uyqulamağa qalxışarlar: 1. Saymazlıq (etinasızlıq). 2. Lağ. Toplumsal hərəkətin dəyərlərini ələ salıb məsxərətmə. 3. Lənətləmə. 4. Basqı uyqulama. 5. Sayqı.
Bizim Hindistan İstiqlal Savaşıımız bir neçə ay sayılmazlıqdan gəlindi. Daha sonra İngiltərənin Hindistandakı hökuməti açıqca bizi lağ etdi. Daha sonra lənətlədirlər. Daha sonra saldırılar və hərəkətin öncül şəxsiyyətlərinə qarşı iftiralar atdılar. Rejimin qəzetləri ağızlarına gələn ən çirkin sözləri bizim üstümüə yağdırdılar. İndi onların zor qullanma mərhələsi gəlmiş. Bütün basqılara, işkəncələrə baxmayaraq, bu basqılardan sağlıqlı bir şəkildə özünü qurtarmış olan hərəkət öz sayqınlığını qazanacaqdır ki, onun başqa adı da uğurdur, zəfərdir. Biz öz hərəkətimizdə sadıq və dönməz isək, bu durumda bizə qarşı uyqulanan sərt zorakılıqlar bizim qələbəyə yaxınlaşdığımızı işarədir. Biz öz hərəkətimizdə sadıq və dönməz isək, nə diz çökəcəyik, nə də qarşıqlıqlı aqressivliyə yol verəcəyik. Saldırqanlığa əl atmamız bizim üçün intihardan başqa bir şey olmaz.
- Mənim inancım və güvənim sarsılmazdır. Satyaqraha (aqressiv davranmayan ordu) üzvü

sonuna qədər öz inanc və yöntəmində sarsılmaz olaraq qalırsa, onun uğur qazanması kəsindir.

- Cismi açıdan zəif və gücsüz olsalar da, hər qadın və kişinin öz azadlıqlarını qorumaqla görəvli olduqlarını bəşər ailəsinə inandıra bilsəm, tarixi görəvim və Tanrısal ödəvim bitmiş sayılır. Bütün dünya ona qarşı çıxsada, böylə bir savunma hər kəs üçün mümkündür.

Eyitim

- Gerçək eyitim çocuğun ən yaxşı özəlliklərini üzə çıxarmalıdır. Bu amac üçün insanlıq kitabından daha uyğun nə ola bilər?
- Çocuğun gerçək zehni və fikri gücünü eyitmək onun əl, ayaq, göz, qulaq, burun kimi bədən üzvlərinin tərbiyəsi ilə mümkün ola bilər. Başqa bir deyimlə çocuğun bədən üzvlərinin eyitimi dürüst və ağıllıca ruhi eyitimi bir yerdə olmalıdır. Bu durumda ən yaxşı və ən sürətli yol çocuğun zehni və fikri olanaqlarının genişləməsi üçün ortaya

çıxacaqdır. Bədən və zehni gəlişmə bir yerdə və ruhi oyanışa uyğun biçimdə gerçəkləşməz və yalnız zehni oyanışa önəm verilərsə, bunun olumlu etkisi olmayacaqdır. Ruhi eyitimdən amac çocuğun könlünün tərbiyəsidir. Zehnin hər yönlü gəlişməsi və tərbiyəsi bədən və ruh yetənəklərinin oyanışı ilə daha olumlu sonuclar verər. Bunlar hamısı bir yerdə bir bütünü oluşturar. Bu nəzəriyyəyə görə onları bir-birindən ayırıb üzərində tək-tək durmaq böyük yanlışlıq ola bilər.

- Eyitimdən amacım çocuğun və ya insanın cismi, fikri və ruhi özəlliklərinin hər tərəfli tərbiyəsindən ibarətdir. Yazıb-oxuma eyitimin amacı ola bilməz. Bu eyitimin araclarından sadəcə biridir, yoxsa o, özü-özlüyündə eyitim sayılmaz. Bu üzdən də çocuq eyitimini onu bir əl işinə alışdırmaqla başlamanın tərəfdarıyam. Bu, çocuğu ilk gündən iqtisadi insan olmağa alışdırmaqdır. Bu yolla hər oxul iqtisadi açıdan öz ayaqları üstündə durar və ehtiyaclarını özü təmin edə bilər. Yetər ki, dövlət hər oxulun ilkin ehtiyacların təmin etsin. Bu eyitim sistemi ilə ruhi və zehni tərbiyə ən yüksək evrəsinə varacağı inancındayam. Bunun üçün əl işləri mexanik biçimdə öyrədilməməli, elmi yöntemlə bir yerdə olmalıdır. Yəni çocuq anlamalı və bilməlidir ki, nədən bu işi görməlidir. Bu qonunu ciddi bir güvənlə yazıram. Çünkü bu qonuda təcrübələrim var. İpəyirmənin işçilərə öyrədildiyi hər yerdə bu yöntemdən yararlanılmışdır. Mənim özümün bu qonuda yaxşı təcrübələrim var. Bu yöntem, tarix və coğrafiya bilgilərindən də dışlanmış deyildir. Təcrübələrim göstərmişdir ki, bu elmi və digər ümumi bilgiləri şifahi yolla daha asan anlatmaq

olur. Kətbə yolla müqayisədə şifahi yol daha az enerji və zaman itkisi gərəkdirir. Çocuq əl işlərini öyrəndiyi sürə içində hesablamanı da öyrənəcəyi təbiidir.

- Mən öz zəifliklərimi qəbul edirəm. Mənim bu qonuda universitet düzeyində eyitimim yoxdur. Orta oxulu oxuduğumda orta səviyəli bir öyrənci olmuşam. Sınavlarımdan keçərkən çox sevinərdim. Oxulun seçkin öyrəncilərindən olma arzusunu heç ağılımdan da keçirməzdim. Ancaq yenə də eyitim qonusunda yeni nəzəriyələrim var. Nəzəriyələrimi ölkəmə sunmağı öz ulusal görəvim olaraq anlayıram. Az qala məni boğmaqda olan utanqacılıq duyqusunu bir yana burxmalıyam. Mənə gülə bilər, məni məsxərə edə bilərlər. Bunlardan çəkinməməliyəm. Düşüncələrimi gizlin saxlasam yanlışlıqlarımı görə bilmərəm. Yarqılarımda yanlışlıqlarımı görüb onları düzəltməyə çox həvəsliyəm. Neçə il içində qazandığım təcrübələrimin sonucunu açıqlamaq istəyirəm. Çünki hər yerdə başardığım qədər bu qurallara görə davranmışam.

1. Mən yüksək eyitim, hətta dünyada var olan ən yüksək eyitim imkanlarına qarşı deyiləm.
2. Dövlət somut (konkret) məsrəflər qarşılığında yüksək eyitim xərcini ödəməlidir.
3. Orta oxul və yüksək eyitim məsrəflərinin ümumi budcədən ödənməsinə qarşıyam.
4. Kəsin inancım odur ki, bizim koleclərdə öyrədilən sözdə ədəbi bilgilər, yalnız vaxt və ömür itirməyə yarayır, başqa bir yararı yoxdur. Bunun sonucu olaraq ölkədə bir sürü oxumuş işsiz ortaya çıxmaqdadır. Ayrıca, bu koleclər

gənc oğlanların və qızların ruhsal sağlığına zərər verməkdədir.

5. Hindistanda orta oxulda və universitetdə yabancı dildə oxuma yayqınlaşmışdır. Bu, əxlaqi və ruhi baxımdan millətimizə və ölkəmizə çox zərər verməkdədir. Hindistanın istiqlal savaşı həm də öz dilinə sahib çıxması üçündür. Öz dilimizə hələ çox yaxın olduğumuzdan yabancı dildə oxumanın bizə nə qədər zərər verdiyinin bilincində deyilik. Özümüz yabancı dildə eyitildiyimiz üçün bunun zərərlərini anlayıb önləmlər almalıyıq. Ancaq nə yazıq ki, artıq bu iş qeyri-mümkündür. Bu sonuca varmağımın səbəblərini anlatmam gərəkir. 12 yaşına qədər öyrəndiyim bütün bilgiler ana dilimdə idi. İltişim dilimiz evdə və çevrədə Qocerati dili idi. O zamana qədər matematik, tarix və coğrafiya haqqında bəzi bilgiler əldə etmişdim. Orta oxula girdim. İlk üç ildə yenə də eyitim dilimiz Qoceratca idi. Ancaq oxulun müdürü ingiliscəni öyrəncilərin beyninə soxmaqda qərarlı idi. Böyləcə bizim zamanımızın yarısından çoxu bu dili və onun imlasını, tələffüzünü öyrənməyə həsr olurdu. Tələffüzü ilə yazılışı arasında çox fərq olan bir dili öyrənmək mənim üçün qorxunc idi. Qorxurdum ingilis dilindən. Hər bir sözün doğruca yazılış şəklini yadda saxlamaq çox çətin iş idi. Bu söylədiyimi bir mötərizə içi cümlə hesab edin, çünki əsas söyləmək istədiyim qonu başqa şeydir. Hər halda ilk üç il çox da çətin deyildi. Gerçək işkəncə dördüncü sınıfdən sonra başladı. Həndəsə, cəbr, kimya, göybilim, tarix və coğrafiya kimi bütün

dərslikləri ingilis dilində öyrənməli idim. İngilis dilinin zülmü o dərəcədə idi ki, sanskritcəni və öz ana dilimi də bu dilin aracılığı ilə öyrənməli idim. Ana dilimiz olan qoceratca danışan çocuqlar cəzalanırdılar. İngiliscəni yanlış yazıb, yanlış danışmaq öyrətmən üçün önəmli deyildi. Önəmli olan o idi ki, öyrəncilər ana dillərində danışmayıb ingilizcə danışsınlar. Öyrətmənin bu açıdan rahatsızlığı yox idi, çünki öz ingiliscəsi də qüsursuz və əksiksiz deyildi. Böylə də olmalı idi. Çünki ingilis dili həm öyrətmən üçün, həm də öyrəncilər üçün yabancı dil idi. Durum gərgin psixoloji ortamın oluşması ilə sonuclanırdı. Öyrənci olaraq bir çox şeyləri əzbərləyib yadımızda saxlamalı idiq. Bir haldakı əzbərlədiklərimizi yaxşıca anlamır və ya əsla anlamırdıq. Öyrətmən ingilis dilində həndəsə dərsi keçdiyində başım dönüb gicəllənirdi. Həndəsədən heç bir şey anlamadan irəliləyirdik. Etiraf etməliyəm ki, ana dilimə olan dərin bağlılığım baxmayaraq, bu gün bilə, həndəsi və riyazi qavramların qarşılığını qocerat dilində bilmirəm. İndi düşünürəm ki, elmi dərslikləri dörd il içində oxuyub anlamamaq yerinə, öz ana dilimdə oxusaydım dörd ilə deyil bir tək ilə hamısını qolayca özümşərdim. Eyitim ana dilimdə olsaydı, mövzuları çox qolayca qavraya bilərdim. Qoceratca söz dağarcığım daha da zənginləşərdi. Öyrəndiyim bilgilərimin evimizdə də keçərliliyi olardı. Ancaq mən ingilis dilində eyitim aldıqca, gündən günə ailəmlə mənim aramda dərin uçurum yaranırdı. Çünki onlar ingilis dilini bilmirdilər. Mən istəsəydim də, bildiklərimi atama, anama öyrədə

bilməzdim. Çünkü atam oxumuş biri olsa da, hətta tək kəlmə ingiliscə bilməzdi. Mən böyük bir sürətlə öz evimdə ailəmə yabancılaşırdım. Özümü evimizdə daha üstün görmə kimi xəstə fikirlər ağıma girirdi. Hətta getdikcə paltar geymə tərzim də dəyişdi. Bu, yalnız mənə aid olan bir durum deyildi. Hindistanda bir neçə nəsl bu şəkildə yabancılaşırdı. Oxumaq istəyən xalqın bütün çocuqlarını qorxunc yabancılaşıma qapsayıb qavurmaqda idi. Orta oxulda keçirdiyim ilk üç il, ümumi bilgilərimdə artışı sağlamadı. Bu illər öyrəncinin dərslərini ingilis dilində oxuya bilməsi üçün hazırlıq dönmə sayılırdı. Orta oxullar İngiltərənin Hindistan üzərindəki kültür imperializmi siyasətinin oyqulanma məkanları idi. Mən oxudğum 300 kişilik oxulda əldə edilən bilgilər öyrəncilərin özəl bilgi mülkləri sayılırdı. Öyrəncilər bu bilgilərini öz ulusları ilə paylaşa bilmirdilər.

Bir neçə söz də ədəbiyyat haqqında danışmaq istəyirəm:

İngilis ədəbiyyatından bir neçə düzyazı (nəsr) və şeir nümunələri oxumaq zorunda idim. Bu, özünü-özlüyündə yaxşı idi. Ancaq bu bilgilərin öz xalqımla əlaqələrimi dərinləşdirmək üçün heç bir etkisi yox idi. Düşünürəm ki, ingilis dilində öyrəndiyim ədəbi nümunələri öyrənməsə idim, heç də dəyərli bir xəzinə itirməzdim. Çünkü bu bilgilər mənə öz toplumumdan daha da uzaqlaşdırırdı. Ancaq bu yeddi il sürəsinə, qocərat dilində riyaziyyat, kimya, bioloji, sanskritcə və digər bilgiləri öyrənsə idim, öz bilgilərimi toplumumla paylaşma imkanlarım daha geniş olardı. Ana dilim olan qocəratcanı

ayrıntılı biçimdə öyrənəcək olsaydım, vətənimə xidmət etmə olanaqlarım bir o qədər də artacaqdı. Yazdıqlarımdan ingilis dilində mövcud olan zəngin ədəbiyyatı aşağılamaq kimi, bir sonuc çıxarılmamalıdır. “Nəcis”ləri savunmaq üçün yayımladığım “**Həricən**” qəzetinin sütunları mənim ingilizcəyə olan sayqımın göstərgəsidir. Ancaq Hindistanı qurtarmaq üçün ingilis dilindəki zəngin ədəbiyyatın necə təsiri ola bilər? İngiltərənin ılımlı havasının Hindistana təsiri olmadığı kimi. İqlim özəlliyi açısından İngiltərənin gerisində qalsa da, Hindistan öz iqlimində öz ədəbiyyatı ilə parlamalıdır. Biz və evladlarımız öz mirasımızı dirildib qurmalıyıq. Başqa bir mədəniyyəti öykünsək (təqlid etsək), öz mədəni mirasımızı daha da yoxsul duruma soxacağıq. Biz idxal edilən bəsin (qida) malları ilə böyüyə bilmərik. Mən istəyirəm ki, Hindistan öz ana dilləri* aracılığı ilə ingilis və digər dillərdə olan zəngin ədəbiyyatla əlaqə qurulsun. **Taqorun** əsərlərindəki gözəllikləri görmək üçün **bənqalcanı** öyrənməmə şərt deyil. Mən yaxşıca tərcümə yolu ilə onları oxuyuram. Tolstoyu oxumaq üçün qocerat gənclərinin rus dilini öyrənmələri gərəkmez. Rus ədəbiyyatını tərcümə yoluyla oxuya bilərlər. İngilislərin dünyada böyük bir üstünlükləri var. Dünyanın ən yaxşı ədəbiyyatını harda olursa olsun, yayımından bir həftə sonra sadə ingilis dilinə tərcümə edirlər. Şekspirin və Miltonun əsərlərini oxuya bilməmə üçün ingilis dilini öyrənməmə nəyə lazımdır? Öyrəncilərdən bir

* Hindistan 17 rəsmi dil var. G.G

qismini bu amac üçün eyitmək çox yaxşı olar. Onlar dünyanın müxtəlif yerlərində dəyişik dillərdə yayımlanmış ədəbi və fəlsəfi əsərləri Hind dillərinə tərcümə edə bilirlər. İngiltərə önümüzə yanlış bir yol qoymuş və biz də yanlış doğru təsəvvür etməyə alışmışıq.

Universitetlər öz xərclərini özləri təmin etməlidir. Dövlət, yalnız özünə lazım olan kadrların eyitiminə dəstək olmalıdır. Digər bilim sahələrinin inkişafı üçün dövlət özəl müəssisələri təşviq etməlidir. Eyitim dilini zaman itirmədən dəyişdirmək gərəkir. İngilis dilinin yerinə yerli dilləri canlandırmaq lazımdır. Mən orta oxul və universitetdə təhsil almağa qarşı deyiləm. Ancaq ölkəmizdə olan eyitim sisteminə qarşıyam, qəbul etmirəm. Eyitim sistemi Hind dillərini tarixdən silməyə, ingilis dilini onların yerinə oturtmağa çalışmaqdadır. Mənim planlarıma görə ölkəmizdə daha yaxşı kitabxanalar, laboratoriyalar və araşdırma mərkəzləri olmalıdır. Hindistana xidmət etmək üçün dəyişik bilim dallarında uzmanlara ehtiyacımız var. Bu uzmanlar kəsinliklə yabancı dildə danışmamalıdırlar. Xalqın dilində danışmalı və qazandıqları bilim sərmayəsini bu yolla öz xalqları ilə paylaşmalıdırlar. Böylə olduqda başqalarını təqlid etmək yerinə gerçək yaradıcılıq ölkəmizdə başlar. Sonuc gəlirin də eşitcə dağıtımı yapıla bilər.

- Hind kulturu bizim dönəməmizdə oluşum süreci içindedir. Hindistanın yeni aydınları bu gün yaygın olan dəyişik mədəniyyətlər türündən uyğun və yeni

bir tərkib oluşturmağa çalışırlar. Dünyadan təcrid olmuş, qapısını başqa mədəniyətlərə qapamış qapalı mədəniyətlər uzun zaman ayaqda qala bilməzlər. Bu gün Hindistanda arınmış Hind mədəniyyətinin varlığından danışmaq doğru olmaz. Gələcək, bizim çalışmalarımızı dəyərləndirəcək. Gələcək göstərəcək ki, biz Hindistan və bəşəriyyət üçün yararlı olmuşuq, yoxsa yox.

- Evimin ətrafına bir divar hörüb pəncərələrini görünməz etmək istəmirəm. Bütün ölkələrin kulturlərindən evimin içinə küləklər əssin istəyirəm. Ancaq ən sərt küləyin bilə, məni yerimdən tərpədə bilməsini istəməzəm. Yurdumun ədəbi zövqə sahib olan qadınlarının və kişilərinin ingiliscəni və ya başqa dilləri yaxşıca bilmələrini arzu edirəm. Onlardan bəkləntim budur ki, öz bilgi birikimlərini ölkəmizlə və dünyayla paylaşsınlar. Ancaq bir tək hindistanlının bilə, öz ana dilini unutmasını istəmirəm. Heç bir hind öz ana dili ilə ilgili aşağılıq kompleksi içinə girməməli və ana dilinin bilgi və bilim dili ola bilməyəcəyini sanmamalıdır. Məzhəb, qapıları sərtcə qapanmış zindan deyildir.
- Musiqi vəzn və nəzm anlamındadır. Musiqinin etkisi elektrik təsirinə bənzər, dərhal etkilər və içgüvən oluşturar. Ancaq nə yazıq ki, musiqi də bir qrup brəhmənlərin kontrolunda olan **Şastraha*** kimi imtiyazlı bir qrupun nəzarəti altındadır. Sözü'n modern anlamında Hind musiqisi ulusallaşmamışdır. Musiqi oxullarında nüfuzum olsaydı, ulusal mahnıların xor şəklində oxunmasını zorunlu edərdim. Bu amac doğrultusunda böyük

* Brəhmənlərin kontrolunda olan Hind məzhəbinin qanunları.

musiqiçilərdən hər konqrə və konfransda musiqi eyitimi vermələrini istərdim.

- Bəzi pedaqoqlar geniş tarixi təcrübələrdən yola çıxaraq, musiqinin ilk oxullarda dərslik kimi tədris edilməsindən yanadırlar. Bu görüşə bütün qəlbimlə qatılıram. Əlimizin işə yətinləşməsi üçün eyitimin qəçınılmaz olduğı kimi, səsimiz də bu biçim eyitilməli və yətinləşməlidir. Bədən eyitimi, əl işləri, rəssamlıq və musiqi oxullarda dərslik halına gəlməlidirlər. Çocuqların bu doğırtuda yətinəklərinin üzə çıxmasına yardım edilməlidir.
- Gözlər, qulaqlar və dil əldən də önəmlidirlər. Oxuma, yazmadan öncə və rəsim çizmə hərflərin yazılışından daha öncə öyrədilməlidir. Bu doğıal yəntəm izlənirsə, çocuğun gəlimşə sürəti yəksələcəkdir. Çocuğun həm hərfləri və həm başqa şeyləri öyrənməsi güclənəcəkdir.
- Çəvrəmə bir divar hərəb başqalarından ayrılmaq istədiyim sanılmamalıdır. Ancaq böyük alçaqkənüllüklə bu görüşümü açıqlamaq istəyirəm. Öz kimliyimizi və kəltürümüzü yaxşı tanıyıb və gəlişməsində fəal olduğumuz zaman başqalarının kəltürü alqışlana bilər. Başqa kəltürləri heç bir biçimdə ulusal kəltürdən üstün bilməmək gərəkdir. Başqa kəltürləri danmağı və ya aşığılamağı mənim məzhəbim yasaqlamaqdadır. Ayrıca, mənim inancım öz kimliyimi və kəltürümü yaxşıca tanıyıb özəl və toplumsal yaşamımda onu uyqulamamı istəməkdədir. Bunun tərsi olursa, öz milli kimliyimin ehtiyacları açıısından mən bir türlü intihar etmiş olurum.
- Bilim və bilginin, yalnızca kitab oxumaqla əldə ediləcəyi yanlış bir təsəvvürdür. Düşüncə evrilisinin

(təkamülünün) ən sürətli yolu, əl işlərini elmi biçimdə öyrənməkdir. Öyrəncilər özlərini işçilər yerinə qoyub çalışmağı başarsalar, işsizlik sorunu öz-özünə çözülcəkdir.

- Məncə, çocuğa öyrədilən bir çox bilgilərin şifahi olaraq gerçəkləşməsi daha verimli ola bilər. Ümumi bilgiləri öyrənmədən öncə, çocuğu əlifba öyrənməyə zorlasaq, onları həyatlarının ən mutlu çağında bilgiləri şifahi yolla öyrənmə sevincindən yoxsun buraxacağıq.
- Ədəbiyyat öyrənmək şəxsi əxlaq dəyərlərini bir santım da artırma bilməz. Şəxsiyyət yetişdirmə, şəxsiyyətin olqunlaşması ədəbi eyitimlə ilgili deyildir, başqaca bir qonudur.
- İlk oxulun Hindistanda parasız olması gərəkdiiynə inanıram. Ayrıca, bu dönməndə çocuğa bir peşə də öyrədilməlidir. Bu tür eyitim çocuğun ruhi və bədənə istedadlarının parlamasına yardımçı ola bilər. Eyitim olayında iqtisadi amilə diqqət etmək lazımdır. İlk gündən çocuğu iqtisadi zəhniyyətə sahib olan insan kimi eyitmək lazımdır. Gerçək iqtisadiyyatın yüksək əxlaq ölçüləri ilə heç bir ziddiyyəti yoxdur. Gerçək əxlaqi düzənin də doğru olan iqtisadiyyata ehtiyacı vardır.
- Hər çocuqda əl, beyin və ruhun eyni səviyyədə gəlişməsindən yanayam. Ancaq indi əllər iflic durumda və ruhlar baxımsızca, buraxılmışlar.
- Çocuqlar həyat gerçəkləri haqda maraqlandıqlarında bildiyimiz nə varsa, hamısını söyləməliyik. Bilmədiyimiz bir şey varsa, öz bilməzliyimizi açıqca etiraf etməliyik. Söylənilməməsi gərəkən bir şey varsa və çocuq o haqda soru sorursa, çocuq üzərində o qədər kontrolumuz olmalıdır ki, o sualı

bir başqasından sormaması yolunda onu razı salmalıyıq. Çocuqları həyatın gerçəklərindən uzaq tutmamaq gərəkir. Çocuqlar bizim təsəvvür etdiyimizdən də daha çox bilirlər. Çocuq bir şeyi anlamazsa, o qədər sual soruşar ki, onu tam olaraq anlamış olsun. Çocuqdan gizlin saxlamamız gərəkən bir mövzu varsa, bu qonuda diqqətli olmalıyıq. Öz yanlış işlərimizə çocuq tanıq olmamalıdır. Çocuq bizim yanlış işlərimizə tanıq olsa, onu bizdən deyil, başqa qaynaqlardan öyrənməyə çalışacaq. Bu da çocuğun güvənini pozan olaydır. Bu üzdən də çocuqdan gizlin saxlayacağımız özəl işlərimizin çocuq tərəfindən bilinməməsinə, görülməməsinə çalışmalıyıq.

- Ağillı ata-ana çocuqlarının yanlış yapmalarına izn verər, bunu faciə kimi görməzlər. Çocuq üçün ən azından bir dəfə barmağını yandırması yararlıdır.
- Cinsi şəhvetimizi gözümüzü qapamaqla kontrol altına ala bilmərik. Mən gənc oğlanların və qızların cinsi orqanların qullanımı qonusunda eyitilmələrindən yanayam. Mən özüməməxsus yontəmlə eyitilmələri mənə tapşırılmış olan çocuqları bu qonuda bilgiləndirməyə çalışmışam. Həm qızları, həm də oğlanları. Mənim tərəfdarı olduğum cinsi eyitim, cinsi şəhvetə qalib gələrək ona əxlaqi özəlliklər qazandırmaqdır. Bu eyitim öz-özünə heyvan və insan arasındakı müqayisədə insanın üstün olduğunu çocuğa anlatmalıdır. Çocuğa anlatmaq gərəkir ki, heyvanla insan arasındakı cinsi bənzərlik insanın heyvan olduğu anlamına gəlməz. İnsanda ruh və ürək də var. İnsanın qürur duyacağı sahə heyvanlarla olan ortaq nöqtələr deyil, heyvandan ayrılan nöqtələrdir. Kor içgüdülərimiz

(instinktlərimiz) üzərinə ağılın və məntiqin hakimiyyəti olmazsa, insani özəlliklərimizi inkar edib heyvan səviyyəsinə enərik. İnsanda duyqu və sevgini hərəkətləndirib rəhbərlik edən ağıldır. Ancaq heyvanda ruh hər zaman yatmış durumdadır. İnsan qəlbini oyatmaq, əslində insan ruhunu oyatmaq və insan ağılını oyatmaq da yaxşı-pisi ayırd etmək üçün sezgi gücünü oyatmaqdır. Bu gün bütün mühitimiz, kitablarımız, fikirlərimiz, davranışlarımız bütünüylə sanki hesablanmış bir biçimdə cinsi fəaliyyətləri təhrik etməyə yönəlmişdir. Bu qorxunc bataqlıqdan uzaqlaşmaq asan iş deyildir. Ancaq həm özümüzü, həm də gənclərimizi bataqlıqdan qorumağı başarsaq da, başarmasaq da bu, bizim missionumuzdur.

Qadınlar

- Mən kəsinliklə inanıram ki, Hindistanın özgürlüyü və qurtuluşu qadınlarının fədakarlığından asılıdır.

- “Ahimsa” sonsuz məhəbbət deməkdir. Bu da əzablara qatlaşmaq üçün sonsuz güc və dözümlük deməkdir. Ancaq kişinin də anası olan qadının dışında kim bu qədər əzablara dözə bilər? Qadın öz balasını qarnında doqquz ay daşıyıb onu öz vücudundan bəsləməsindən (qidalandırmasından) dolayı mutludur. Doğum ağrıları ilə hansı ağrıları qiyaslamaq olar? Ancaq qadın yaradıcılıqdan aldığı ləzzətdən dolayı bütün bu ağrıları unudur. Evlərinin böyüməsi üçün bütün ağrılara köksünü açan, ancaq anadır. Qadın bütün bu məhəbbətini bəşər toplumuna keçirməyi başarsa, qadın, kişi üçün, yalnızca şəhvet qaynağı olduğunu unudarsa, bu durumda qadın kişinin anası və yaradıcı səssiz öndər kimi toplumsal yaşamda da ləyaqətli məqama sahib olacaqdır. Barış ilahəsinə möhtac olan, savaşa bələşmiş bu dünyaya barış sənətini dərs vermək qadının görevidir.
- Mənim inancıma görə qadın-kişi eşit olduqlarından dolayı, onların sorunları da eşitlik anlayışı içində bir yerdə ələ alınmalıdır. Qadın və kişidə eyni ruh var. Hər ikisi də eyni tür yaşamaq, eyni tür hiss etməkdədir. Biri digərinin tamamlayıcısıdır. Heç biri digərinin yardımını olmadan yaşayamaz. Ancaq nə olmuşsa, çox əski zamanlardan kişinin qadına üstünlüyü düşüncəsi ortaya çıxmış. Bu da zamanla qadında aşağılıq kompleksinin ortaya çıxmasına nədən olmuş. Kişi öz yararına qadına anlatmış ki, qadın daha aşağı yaradılışdır. Qadın da bunu qəbul etmiş. Ancaq aydın dünyagörüşünə sahib olan kişiler hər zaman qadınlara eşit haq tanımışlar. Qadınla kişi arasında bəzi fərqlərin olduğunu kimsə də bilməz. Qadın-kişi eşit olsalar da, biçim olaraq

aralarında fərqlər var. Bu üzdən onların işləri də fərqlidir. Qadınların analıq görəvinə kişilərin ehtiyacı yoxdur. Qadın alıcı və kişi vericidir. Qadın genəldə evin sultanıdır. Kişi evin ehtiyaclarını qazanan və qadın bu qazancları qoruyub ailə üzvləri arasında eşit dağılımını sağlayandır. Sözüün gerçək anlamında yaşamın qoruyucusu qadındır. Çocuqları eyitmə istedadı qadınlara özgü bir yetənəkdir. Qadının diqqəti olmazsa, bəşər irqi tarixdən silinər. Məncə qadının əlinə silah alıb haqlarını savunması həm kişi, həm də qadın üçün aşağılayıcı bir durumdur. Bu durum vəhşilik dönməsinə yenidən dönüş anlamında alqılanmalıdır. Kişilərə xas olan atlara minib savaşa yönəlmək qadın üçün yaraşmayan bir görüntüdür. Kişi qadınını silahlı savaşa zorlayırsa, günahları öz boynuna almış olur. Evə baxmaq və evi düzənli olaraq qorumaq düşmənlə savaşmaq qədər cəsarət və ərginlik istər.

- Qadın dünyaya gəlsəydim, qadınları oyuncaq olaraq təsəvvür edən kişilərə və toplumsal duruma qarşı üsyan edərdim. Qadın qəlbinin dərinliklərinə yol tapmaq üçün mən fikri və zehni baxımdan özümü qadın yaptım. Qadınım ilə olan ilişkilərimi dəyişdirmədən öncə, onun qəlbinə yol tapa bilməzdim. Bu üzdən də qadınımın bütün haqlarını anlama bilməsi üçün bütün ərlik haqlarımdan imtina etdim.
- Kişilərin öz yanlış davranışlarını və kötü işlərini qadınlıq özəlliyi olaraq görməkdən daha çirkin bir şey ola bilməz. Mən qarşı cinsi zəif cins deyil, dişi cins adlandırıram. Əslində dişi cins erkək cinsdən daha nəcib və şərifdir. Çünkü dişi cins səssizcə,

əzab çəkmənin, alçaqkönullülüyn, inancın və bilginin rəmzidir.

- Qadın özünü kişilərin şəhvət aracı kimi görünməsinin qarşısını almalıdır. Bunun çarəsi kişidən daha çox qadının öz əlindədir.
- İffət hər yerdə qolayca bulunan bir şey deyildir. İffət, onun çevrəsinə divar hörərək də qorunmaz. İffət qadının içində olmalı və gəlməlidir. İffətin dəyər qazanması üçün qadın bütün təhriklər qarşısında əxlaqi üstünlük sərgiləməlidir.
- Qadınların iffəti qonusunda bu qədər dəlicə iztirablar nədəndir, əcəba? Qadınlar kişilərin iffətini sorqularlar mı? Qadınların kişilərin iffətini sorqulamaları haqda bir şey duymadıq. O zaman nədən kişilər qadınların iffətlərini sorqulamaq üçün özlərinə böylə haq tanımaqdadırlar. İffət dışarıdan içəriyə zorla girdirilən bir şey deyildir. Bu qonu qadının iç düşüncə dəyişimləri ilə iliskidə olan bir olqudur. Bu üzdən də qadının şəxsi çabalari ilə əlaqəlidir.
- Qadının fədakarlıq örnəyi olduğı inancındayam. Ancaq nə yazıq ki, qadın necə bir üstünlüyə sahib olduğunun bilincində deyil. Qadın kişi ilə qiyasda nə kimi üstünlüklərinin olduğunu bilməməkdədir. Tolstoyun dediyi kimi, “qadınlar kişilər tərəfindən tilsimlənmisələr və bu tilsimli ortamda qadınlar çox əzab çəkməkdədirlər.” Qadınlar qeyri—aqressivlik yontəminin sonsuz gücündən xəbərdar olsaydılar, zəif cins adlandırılmalarına izn verməzdilər.
- Qadının zəif cins adlandırılması açıq təhqirdi. Bu, kişilərin qadınlara yanaşmasında ən böyük ədalətsizlik və zülmüdür. Güc söylənildiyində aqressiv və heyvani qüvvət göz önündə

bulundurulursa, bu açıdan gerçəkdən də qadın kişidən zəifdir. Ancaq güc deyildiyində əxlaqi üstünlüklər göz önündə bulundurulursa, qadının kişidən daha güclü olduğu görülməkdir. Gerçəkdən də qadının ruhi ilhamları kişidən daha üstün deyilmi? Qadının dirəniş gücü daha yüksək deyilmi? Qadinsız kişi həyatı ola bilməzdi. Qeyri— aqressivlik yarası bizim yazqımız olursa, gələcək qadınların əlində olacaq. Qadın qədər insanın qəlbini etkiləyən başqa nə ola bilər ki?

- Təmiz və məzhəbi həyat tərzində doğru dəyərlərin gerçək savunucusu qadındır. Qadınlar doğaları etibarlı ilə mühafizəkardırlar. Qadınlar öz xürafı inanclarından qolayca vaz keçmirlərsə, ancaq həyatda yüksək və nəcib dəyərlər olaraq adlandırılan yaşam ölçülərindən də qolayca vaz keçməzlər.
- Qadınlar üçün özəl eyitimdən yana olsam da, onların kişiləri öykünlərinə (təqlid etmələrinə) qarşıyam. Qadın bəlli işlərdə kişilərlə yarışa bilər, ancaq bunu kişiləri öykünərək etməməlidir. Qadın kişinin, özəlliklə öz həyat yoldaşının tamamlayıcısı olmalıdır.
- Qadın kişinin eşi və yoldaşdır. Qadına da kişi qədər düşünmə və məənəviyyət verilmişdir. Qadınların da kişilər qədər azadlıq haqqına sahib olması gərəkdir. Kişinin toplumda əldə edə biləcəyi hər türlü irəliləyiş və uğuru qadın da əldə edə bilər. Bunun üçün uyğun toplumsal ortam olmalıdır. Çox çirkin və sayqısızca bir gələnek olşdurulmuş. Böylə ki, ən əxlaqsız və iradəsiz kişi bilər, özünü qadından üstün bilməkdədir. Gerçəklik isə, bunun tam tərsinədir.

- Heç şübhəm yoxdur ki, qadınlar zəif cinsə mənsub olma düşcə və duyqalarını unudarlarsa, kişilərdən daha etkili biçimdə savaşa qarşı çıxma bilərlər. Bir an öz-özünü bu şəkildə düşünün lütfən: əsgərlərin, generalların qadınları, anaları və qızları onların savaşa qatılmalarını əngəllərlərsə, nələr olmaz ki?
- Verimli fəaliyyətləri olan tərkidünya etmiş məzhəbi bir bacı sürəkli yalnız qalmaq, evlənməmək istəyirdi. Bu yolla vətənə yararlı olacağını düşünürdü. Keçənlərdə özünə uyğun bir eş bulub evləndi. Evlilikdən sonra amaçlarını izləyə bilməməkdən gileylənirdi. Evliliyin onun fəaliyyətlərini azaltıldığını və ölkələrinə zərər verdiyini düşünməkdədir. Bu yanlış xəyalıdan uzaqlaşması üçün yardımçı olmağa çalışdım. Bir qızın vətəninə xidmət etməsi amacı ilə evlilikdən vaz keçməsi özü-özlüyündə çox şərəfli bir davranışdır. Ancaq gerçəklik budur ki, hər neçə milyondan bir qız bu davranışda buluna bilər. Evlilik yaşamın doğəl yasıdır. Heç bir amac üçün həyatın bu ilkəsindən vaz keçilməməli və heç bir şəkildə evlilik çərçivəsindəki seksual iəşkilər aşığılanmamalıdır. Çünkü aşığılanmış olan hansısa bir davranış və ya istək yolunda dürüstcə və doğruca davranmaq mümkün olmaz. Evliliyə qutsal and kimi baxmaq bir ölküyə dönüşməlidir. Bu durumda evlilik iəşkilərində dözüm və səbr ön planda olur. Hind məzhəbində evlilik “əşrama”nın dörd ilkələrindən biridir. Digər üç ilkə də əslində evlilik üzərində özünü tanımlar. Bu üzdən yuxarıda sözü gedən rəhibə bacı və digər bu kimi xanımlar evlilik haqqında aşığılayıcı düşüncədən vaz keçməlidirlər. Evlilik iki ortağ arasındakı bağılıq

və birlikdəliyi onaylar (təsdiqlər). Bu haqqı iki kişi arasında təkəlləşdirər. Hər iki tərəf böylə bağlılıq və birlikdəliyə istəkli olduğunda evlilik gerçəkləşər. Evlilik bir tərəfin qarşı tərəfə tabe olmasını gərəkdirməz. Bəzən tərəflərdən biri əxlaqi baxımdan bu bağlılıq yasalarına bağlı qalmaya bilər. Böylə bir durumda boşanma bir çözüm isə, mən boşanmadan yana tutum sərgiləyəm. əxlaqi yasaları pozmaqda olsa, boşanmaq daha əxlaqi və şərəflidir. Çünkü evlilik ilişkilərində mən əxlaqi ilkələri hər şeydən üstün bilirəm.

- Nə yazıq ki, analıq görəvləri qızlarımıza öyrədilməməkdədir. Evlilik məzhəbi görəv isə, ana olmaq da öylə bir görəv olmalı. Ideal bir ana olmaq asan deyildir. Çocuq eyitimi böyük sorumluluq duyqusu gərəkdirməkdədir. Qadın gəbə qaldığı andan doğum anına qədər analıq sorumluluğu və görəvləri haqda bilgilənməlidir. Ölkəyə sağlıqlı və əxlaqlı çocuqlar vermiş olan anlar ən böyük xidmət etməkdədirlər. Bu çocuqlar böyüdüklərində ölkələrinə xidmətdə bulunacaqlar. Gerçək olan budur ki, xidmət etmə ruhunu daşıyan adam bütün durumlarda yararlı biri olma olanaqlarını kəşf edəcək. Yanlış və zərərli yontəmlərə yonəlməməyə çalışar.
- Əski Hind yasalarında qadınların mülkiyyət haqları yox idi. Qadın, yalnız üzərində daşıya biləcək əşyalara sahib olurdu. “Bəzi kişilər yeni Hind yasalarına görə evlənmışlər. Ancaq qadının mülkiyyət sahibi olmasına qarşıdırlar. Deyirlər ki, qadının iqtisadi istiqlalı onun əxlaqının pozulmasına gətirib çıxaracaq, ailə həyatını pərişan edəcək. Siz bu haqda nə düşünürsünüz?” deyə məndən sorurlar.

Bu soruya cavab vermək üçün öncə bu sualı sormalıyam: kişilərin iqtisadi istiqlalı onların əxlaqlarının pozulmasına, ailə yaşamının pərişan olmasına səbəb olurmu? Bu sualın cavabı olumlu isə, o zaman buraxın qadınlar da öylə olsun. Qadınların eşit haqları olursa, onların özgürlük və sorumluluq anlayışları da dəyişəcək. Bu sorumluluq duyqusu onların əxlaqsızlığa sürüklənməsinə əngəl olur. Qadın və ya kişi yoxsulluq üzündən əxlaqsızlıq etmirsə, bu əxlaqın heç bir dəyəri yoxdur. Gerçək əxlaq insanın könlünün təmizliyindən qaynaqlanmalıdır.

- Gənc bir adam mənə məktub göndərmiş. Məktubun özəti böylədir:

“Evli biriyləm. Bir sürə öncə yabancı bir ölkəyə səfər etdim. Həm özüm, həm də ata-anamın güvəndiyi bir dostum var idi. Mən olmadığım sürə içində bu dostum qadınımı aldadıb onunla cinsi ilişkiyə girmişdir. İndi qadınım bu adamdan gəbə qalmış. Atam israrla çocuğu düşürməimizi istəyir. Atam deyir ki, böylə etməzsəniz, bütün ailə Tanrı qəzəbinə tuş olacaq. Ancaq düşünürəm ki, bəlkə böylə davranmaq doğru olmaya bilər. Yazıq qadın indi çox pərişan və peşman durumda. Heç bir şey yeyib-içməməkdə. Sürəkli ağlamaqdadır. Lütfən bu qonuda mənə yardımçı olun. Sizcə, mən nə etməliyəm?”

Mən bu məktubu ciddi tərəddüdlə anladım. Hər kəsin bildiyi kimi, bu tür olaylar toplum içində ola bilər. Bu üzədən bu haqda genəl fikir alış-verişində bulunmaq kötü olmaz deyə düşünürəm.

Məncə, çocuğu düşürmək cinayətdir. Bir çox ərlər bu kimi xətalara sürüklənə bilərlər. Bu yazıq qadın

da böylə xətaya yol vermişdir. Ancaq kimsə, kişiləri bu xətaləri üzündən sorqulamaz. Yalnız qadınlar sorqulanırlar. Toplum törələri kişiləri bu xətaləri üzündən ələşdirməz, həm də savunar. Ayrıca, qadın bu xətasını ört-bas da edə bilmir. Çünkü qadın hamilə qalır. Ancaq kişi öz suçunu gizlin saxlaya bilir. Burada sözügedən qadın bağışlanmağa layiqdir. Bu ərin qutsal görəvi atasını dinləməməkdir. Qadının doğum yapmasını bəkləməlidir. Çocuq dünyaya gəldikdən sonra onu öz evladı kimi, tərbiyə etməlidir. Ancaq qadını ilə ortağ yaşamaına davam edib-etməməsi qonusunda bir söz söyləyə bilmərəm. Bu, çox həssas qonudur. Durum və bulunduqları kollektiv ortam ayrılmasını icab edə bilər. Böylə olursa, adam qadınının yaşamaını həyat quracağı anadək təmin etməlidir. Təmin etməlidir ki, ehtiyac qadını kötü yollara sürükləməsin. Qadının şərəfli yaşaya bilməsinə yardımçı olmalıdır. Ayrıca, bu qadının peşmanlığı və tövbəsi içdən isə, onu bağışlayıb ortağ yaşamlarını sürdürə də bilərlər. Qadının peşmanlığı səmimi isə, ortağ yaşamlarını sürdürə bilmələrində heç bir saqınca görmürəm. Hətta düşünürəm ki, şərəfli bir kişinin qutsal görəvi günahlarının cəzasını çəkmiş zavallı bir qadına sahib çıxıb, onu evinə geri gətirməkdir.

- Olumsuz dirənişi zəiflərin silahı kimi sanırlar. Mənim yeni adlandırdığım dirəniş türü ən güclü adamlara xas olan silahdır. Anlatmaq istədiklərimi anlada bilməm üçün yeni bir qavram gəlişdirməli idim. Bu yeni qavram **“satyaqraha”**dır. Yəni həqiqətdən əsla ayrılmayan savaşı türü. Bu yeni qavramın gözəlliyi ondadır ki, bu silah ən güclü

adamlara özgü olmaqla yanaşı cismən zəif olanlar və yaşlılar üçün də keçərlidir. Yetər ki, böyük ürəkləri olsun. Satyaqraha həm də ağrıları içə almaq anlamı daşıdığı üçün, özəlliklə qadınların qullana biləcəyi silahdır. Hindistanın istiqlalı yolunda hind qadınlarının kişilərdən daha çox ağrılara qatlandıqlarına tanıq oldum. Qadınlarımız da kişilər qədər ulusal savaş yolunda ağrılara, acılara sinə gərdilər. Fədakarlıq ölküsü bəlli tarixi dövənlərdə toplumun içində çağlayıb durar. Bulaşıcı olur və cəsur ürəkliləri cəlb edər. Hindistanın qurtuluşu yolundakı savaşda da böylə oldu. Qadınlar və kişilər bir yerdə, bir cəbhədə inanılmaz fədakarlıq göstərdilər.

- Təlalım ki, Avropa qadınları və çocuqları bəşər sevgisindən dolub-daşsınlar. Bu durumda hərbi savaşçılar ələşdirməyə başlarlar. Savaşçılıq qısa sürədə anlamsızlaşar. Bu qonuda əsas fikir odur ki, qadınlar, çocuqlar və başqaları eyni ruha sahibdilər. Söz qonusu həqiqətin sonsuz gücünün açığa çıxması, özünü göstərməsidir.
- Bir qadın saldırya uğradığında yəqin öz-özünə düşünür ki, “himsa”ya (ağressivliyə), yoxsa “ahimsa”ya (qeyri—ağressivliyə) mı əl atmalıdır? Bu durumda qadının ilk görəvi kəndini savunmasıdır. Bu baxımdan ağına gələn hər şeydən yararlanıb kəndini savunmalıdır. Tanrı ona dırnaq və diş vermiş. Bütün gücü ilə özünü savunmağı başarmalıdır. Kəndini savunurkən, əlsə də, savunmadan vaz keçməməlidir. Ölumdən qorxusu olmayan qadın və ya kişi, yalnızca özlərini savunmaqla yetinməzlər, özlərini fəda etməklə başqalarına da xidmət edə bilərlər. Gerçək olan

budur ki, biz təcavüzdən daha çox ölümdən qorxuruq. Sırf bu üzdən də bizdən daha güclü olanlara təslim oluruq. Təslim duyqusunu oluşturan ölüm duyqusudur. Bu üzdən bəziləri təcavüz qarşısında diz çökərlər. Bəziləri rüşvət və yalana əl atarlar. Bəziləri güclülərin əmri üzərinə qarınları üstündə sürünərlər. Bəzi qadınlar isə, ölmək istəmədikləri üçün bədənlərini təslim edərlər. Mən bunları insan ruhunda qüsurlu aramaq üçün yazmıram. Bəşər doğasını təsvir edirəm. İngilis hərbiçilərinin basqısı üzərinə hindlilər qorxularından qarınları üstündə sürünür və ya qadınlar bədənlərini basqı qarşısında təslim edirlərsə, bütün bunlar insanın həyata bağlılığından və ölüm qarşısındakı qorxusundan qaynaqlanır. Yalnız öz həyatından keçməyi başaranlar həyatı qurtara bilirlər. Həyatı dəyərləndirə bilmək üçün onun aldatmacalarından vaz keçmək gərəkir. Bu, bizim doğamızın bir parçası olmalıdır.

Məncə, aqressiv işlər üçün heç bir hazırlıq gərəkmir. Bütün hazırlıqlar qeyri-aqressivlik üçün olmalıdır. Çünki qeyri—aqressivlik üçün yüksək əxlaqi özəllik və cəsarət gərəkməkdədir. Qadınlar özlərini savunma araclarından yoxsunsalarsa, üzərlərində silah daşıya bilirlər. Bu üzdən qadınların sürəkli “üzərimizdə silah olsunmu, olmasınmı?” sorularının anlamı yox. İnsan doğulmuş kimi azad və müstəqil olmağı öyrənməlidir.

- Bu qonu Amerikan qadınlarına özgülü olmalıdır. Onlar nə qədər cəsur olduqlarını dünyaya göstərməlidirlər. Amerikan qadınları kişilərin boş vaxtlarının əyləncə aracları olmamalıdırlar. Sizlər azadsınız, barışın bərkisi ola bilərsiniz. Qərbi və

dünyanı təhlükəyə sürükləyən lazımsız bilgilərə qarşı çıxmısınız. Amerikan qadınları qeyri—aqressivlik elmini yayqınlaşdırmalıdır. Çünkü bağışlama sizlərin qadınlıq doğanızdadır. Kişiləri kor-koranə təqlid etməklə nə kişi ola bilərsiniz, nə də özünüz. Bu öykünmələrlə Tanrının verdiyi nitəliklərinizi də eyitə bilməzsiniz. Qeyri—aqressivlik duyqusunu Tanrı kişilərdən daha çox qadınlara vermişdir. Bu güc çox etkilidir. Çünkü səssiz bir gücdür. Qadınlar **İncilin** qeyri—aqressiv və barışcıl çağrılarının uyqulayıcıları olmalı. Yetər ki, qadınlar öz yüksək pozisionlarını düüstcə anlasınlar.*

- Hind qadınları və kişiləri haqda inancım sarsılmazdır. Hind qadınları və kişiləri aqressivliyə əl atmadan cəsura, ölümə qarşılaşa bilirlər. Hind qadınları və kişiləri üçün silahların bir anlamı yoxdur. Onlar İngiltərənin bütün silahlanmalarına qarşı gülüb keçərlər. İstiqlal və özgürlük sevgisini silahlarla söndürmək olmaz. Çox düüstcə, bir savaşa başlamışq. Bu savaş, yalnız Hindistanın qurtuluşu üçün deyil, bütün dünyaya xidmət ülküsünü içərməkdədir. Bu savaşda qadınlar öncül və öndər ola bilərlər. Çünkü qadınlar fədakarlığın və özünü fədaetmənin canlı örnəkləridir.

Müxtəlif qonular

* Bu qismi Amerikalı jurnalist bir qadına müsahibəsində söyləmişdir.

- Gələcək haqqında bir şey söyləyə bilmərəm. Günün sorunları ilə uğraşmağı tərcih edirəm. Bir an sonranı öz kontrolumda tutma gücünü Tanrı mənə verməmişdir.
- Məni sadələvh, boş işlərlə uğraşan və axmaq adlandırmışlar. Yəqin ki, bu ləqəblərə uyqunam. Çünkü hara getsəm, yalnız özüm kimi adamları cəzb edə bilərəm.
- Mənim böyüklüyümün ətrafımdakı səssiz və inanlı kişilərdən və qadınlardan asılı olduğunu dünya bilməməkdədir.
- Özümü xəstəhal adam kimi tanıyıram. Ən sadə mövzuları anlaya bilmək üçün başqalarından daha çox zaman sərf edirəm. Ancaq bunu özüm üçün sorun olaraq görmürəm. İnsanın zehni gəlişməsinin bir həddi var. Yalnız insan könlünün nəcib xasiyyətlərinin gəlişməsinə sınır qoyula bilməz.
- Həyatımda düşüncə gücünün ikinci dərəcədə etkisi olduğu doğrudur. Mən etkiləyici biri deyiləm. “Tanrı iman əhlinə ehtiyacları qədər zehni imkan verər” deyimi mənim üçün keçərlidir. Hər zaman yaşlı, ağıllı—imanlı kişilərə inanmışam. Ən gerçək və dərin inancım isə, həqiqətə olmuşdur. Mənim yolum nə qədər zahirən çətin görünsə də, özüm üçün asan olmuşdur.
- Bəzən mənə xitabən edilən nitqlərdə uyqunsuz sifətlərlə məni anımsayırlar. Bu, məni üzür. Bu kimi sifətlərlə məni tanımlamaq nə söyləyənlər üçün uyqundur, nə də mənim üçün. Onlar gərəksiz yerə və bilməyərəkdən məni aşağılayırlar. Mən də bu sifətlərə layiq olmadığımı etiraf etmək zorunda qalıram. Ayrıca, bəzi sahələrdə bu sifətlər doğru olsa bilə, onları dilə gətirmənin bir anlamı yox.

Çünkü bu sözlərin dilə gətirilişi mənim içimdəki yaxşı xasiyyətlərin gücünü artırır. Özümə diqqət etməzsəm, bu adlar və sifətlər məni yoldan çıxarır kontrolumu poza bilər. Kimsə yaxşı bir iş görürsə, dilə gətirilməməsi daha yaxşıdır. Yaxşı iş görəni təqdir etmənin ən doğru yolu onun yaxşı işlərini təqlid etmək, onun kimi davranmaqdır.

- Hədəf sürəkli bizdən qaçıb uzaqlaşar. Nə qədər çox gəlişək, bir o qədər başarsızlığımızı anlarıq. Önemli olan hədəfə çatmaq deyil, hədəf yolunda çalışmalar və irəliləmələrdir. Daha çox çabalamalar hər zaman daha çox uğurlar gətirər.
- Əfsanəvi şüvaliyə qəhrəmanları kimi, sürəkli hərəkətdə olaraq hər yerdə insanların çətinliklərini çözməyi görəvim olaraq sanmıram. Alçaqköüllüçə çalışmalarım xalqa kəndi sorunlarını kəndilərinin necə çözü biləcəklərini anlatmaqdır.
- Siyasətlə uğraşmağım qabarıqca görünürsə, siyasətin bizi ilan kimi sarmasından dolayıdır. İstəsək də siyasətin dışında qala bilmərik. Bu üzdən də bu ilanla savaşımaq istəyirəm.
- Toplumsal reformlar yolundakı fəaliyyətlərim siyasi fəaliyyətlərimdən heç də əksik və ya ona tabe deyil. Gerçək olan budur ki, siyasi fəaliyyət olmadan toplumsal fəaliyyətlərim bir sonuca varə bilməyəcəyindən, siyasətlə uğraşmaq zorunda qalıram. Toplumsal işlərimə yardım ola biləcək düzəydə siyasətlə uğraşmağı tərcih edirəm. Bu açıdan toplumsal reformların və nəfsi arındırmanın mənim üçün siyasi fəaliyyətlərdən daha üstün olduğunu etiraf etməliyəm.
- Dörd oğul atasıyam. Mümkün olan ən yaxşı biçimdə onları yetişdirmişəm. Atamdan, anamdan

və öyrətmənlərimdən söz dinləyən biri olmuşam. Evladlığın önəmli görən olduğunu yaxşı bilirəm. Ancaq Tanrı qarşısındakı görəvliliyi hər şeydən üstün bilirəm.

- Mən xəyalçı bir adam deyiləm. Haqqımda ortaya atılmış müqəddəslik dedi-qodularının heç birini qəbul etmirəm. Göylərdən gəlmiş biri deyiləm. Yer adamları kimi, mən də fani biriyəm. Mən də sizlər kimi, bir çox əksik yönləri olan adamam. Ancaq mən dünyanı görmüşəm. Açıq və görər gözlərimlə dünyada yaşamışam. Bir adamın sərgüzəşti olacaq ən çətin sınavları başımdan keçirmiş və özüm üçün dəmir disiplinlər oluşturmuşam.
- Öz görüşlərimdə boşuna israrçı olmaq istəmirəm. Mən doğruluq yandaşıyam. Dəyişik pozisionlarda, ancaq doğru bildiyim nədirsə, onu edərəm. Bu qonuda daha öncə söylədiklərimi nəzərə almaq istəmirəm. Gündəlik təcrübələrimdə görüşlərim aydınlığa qovuşur. Bilərək və anlayaraq dəyişdiyim yönlərim açıqca görünməkdədir. Ancaq görünməz dəyişiklikləri görə bilmək üçün yaxşıca və dəqiqcə sezə bilən gözlər gərəkir.
- Öz görüşlərimdə israrçı olduğumu, ya da olmadığımı təsəvvür edənlər mənim üçün önəmli deyil. Kəndim üçün həqiqətin yolunu seçmişəm. Bu yolda çox kərə bir çox düşüncələrimi ləğv etmiş, etibarsızlaşdırmışam. Böyləcə, çox şeylər öyrənmişəm. Çox yaşlanmama baxmayaraq, iç evrilişimin, iç gəlişməmin durduğunu sanmıram. İç evrilişimin ölümlə də bitməyəcəyinə inanıram. Mənim üçün önəmli olan Tanrım sayılan həqiqətin çağrılarını hər an dinləyə bilməkdir.

- Bir şey yazarkən, daha öncə nə yazdığım haqda əsla düşünmürəm. Bir qonu haqda yazmaq istərkən, Görüşlərimi daha öncəki düşüncələrimlə uyumlu etmək kimi, amac söz qonusu olamaz. Görüşlərim daha öncəki düşüncələrimlə deyil, o anki həqiqətlə uyum içində olmalıdır. Bu durum sürəkli olaraq bir həqiqətdən başqa yeni həqiqətə adlayışla sonuclanır. Hafizəmi rahat buraxıb ona basqı uyqulamıram. Ayrıca, indiki yazımla əlli il öncəki yazımı qiyaslamaq istərkən, aralarında uyumsuzluq olmadığını görürəm. Kimsə mənim yazılarımda uyumsuzluq görərsə, ən son yazılarımdakı düşüncələrimə diqqət etsə, daha yaxşı olar. Kimsə də mənim daha əski yazılarımla öz görüşlərini örtüşmüş olaraq görüb onu qəbul edə bilər. Bəylə bir seçim yapmadan öncə diqqət etməlisiniz ki, zahirən fərqli görünən yazılar arasında bir iç uyum var, yoxsa yox?
- Sözcük qullanaraq könülsüz dua etməkdənsə, söz qullanmadan könüllə və içdən dua etmək daha yaxşıdır.
- Qeyri—əməkdaşlıq mücadiləmin arxasında ən kötü düşmənlərimlə bilə, əməkdaşlıq etmək düşüncəsi saxlıdır. əksik və qüsurlu yaradılış olan və Tanrıdan sürəkli mərhəmət diləyən mən bəylə düşünürəm ki, islah və ruhi qurtuluşa hər kəs vara bilər.
- Mənim qeyri—əməkdaşlıq mücadilə yöntəmin nifrət və kindən deyil, məhəbbətdən qaynaqlanmaqdadır. Şəxsi məzhəbim nifrət etməmi önləyir. Kim olursa olsun, ən kötü adama bilə, nifrət etmək mənim şəxsi məzhəbimin ilkələrinə ziddir. Mən bu sadə nəzəriyəni 12 yaşımda ikən, ilk oxulda oxuduğumda bir dərslək kitabımdan öyrəndim. O

gündən indiyə qədər bu inanc içimdə gündən-günə sarsılmaz olmuş. Hər gün ruhumu sararaq içimdə mutluluq qaynağına dönmüşəm. Bir fərd üçün keçərli olan, bir millət üçün də keçərlidir. Bağışlama duyqusu nə qədər geniş ölçüdə olursa olsun, yenə də çox deyil. Hər zaman bağışlama düşüncəsini aqlımızda daşmalıyıq. Zəif, iradəsiz və kinli bir insan heç bir zaman bağışlamanın necə bir nemət olduğunu anlaya bilməz. Bağışlamanın insan ruhunda doğurduğu mutluluqdan xəbərdar olamaz. Bağışlama, böyük və güclü insanlaraməxsus bir işdir, zəiflərin işi deyildir.

- Əzabçəkmənin bir sınırı var. Əzabçəkmə ağıllıca və ya axmaqca ola bilər. Əzabçəkmə həddini aşdığı anda ağıllıca deyil, axmaqca olur. Axmaqlığın zirvəsinə çatdırar. Həqiqət altundan, qorxmazlıq şəhərdən, məhəbbət və sevgi məncillikdən daha artıq dəyər qazandığında bir millət ruhani millət ola bilər. Evlərimizi, saraylarımızı, məbədlərimizi zənginlik görüntülərindən təmizləyərək, yerinə əxlaqi görünüm yerləşdirdiyimizdə hərbi düzənin xərclərinə ehtiyac qalmadan hər tür düşmən güclərə qarşı çıxmaqla bilərik.
- Hindistanın tarixdən silinməsinə istəmə, ancaq onun azadlığını həqiqətin fəda edilməsi qarşısında istəməmə.
- Şən təbiətim və zarafətli yönüm olmasaydı, çox öncələr intihar etməli idim.
- Mənim fəlsəfəmə görə (fəlsəfə adlandırmaq mümkünə) heç bir dış etken bizim amacımıza zərər verə bilməz. Amacın özü yanlış olduqda zərər görürük. Ya da hədəf doğru olsa da, bu hədəfə doğru

yürüyüşümüzdə dürüst olmaz, kinli olursaq, yenə də zərər görərik.

- Bütün sahələrdə bəşər toplumunun ən şərif və ən nəcib duyqalarına xitab etmək istəyirəm. Bu üzdən Tanrıya və insan doğasına olan inancımı qoruya bilirəm.
- Mən istədiyim kimi olsaydım, kimsə ilə ilətişimə, dialoqa ehtiyacım qalmazdı. Bu durumda mənim söylədiklərim birbaşa qəbul edilərdi. Qonuşma və dialoqa da ehtiyacım qalmazdı. İradəm bəklənilən sonucu doğura bilərdi. Ancaq mən böyük təəssüf və kədərlə əksik yönlərimin olduğunu etiraf etməliyəm.
- Ağıl və məntiq yanlıları təqdirə layiqdirlər. Ancaq ağıl yanlısı olan məktəb mütləq qüdrət sahibi olduğunu iddia edərsə, o zaman qorxunc bir kabusa dönüşər. Ağıla mütləq güc imkanları tanımaq da bir tür bütpərəstlikdir. Bu, bir parça daşı Tanrı sayıb sitayiş etməyə bənzər. Mən ağılı yox etmək fikrində deyiləm. Ağılı qutsalca və təmizcə yönləndirən vücudumuzdakı olağanüstü gücü tanımaq istəyirəm.
- Bütün sahələrdəki reformlarda şəxs geniş araşdırmalarla çalışmalıdır. Bu yolla öz işində uzmanlığa vara bilər. Doğruluğu qəbul edilmiş olan bütün islahatçı hərəkətlərdə aymazlıq (cəhalət) ya nisbi yenilgiyə, ya da tam uğura səbəb olmuşdur. Çünkü pərdələr arxasında gizlənən yalançı və adını islahatçı qoyan hər hansı plan bu ada layiq ola bilməz.
- İnsan varlıqları ilə bir işlər yapmaq istədiyimizdə quru müqayisəli yontəmlər bizi yanlış məntiqlərə sürükləməklə yetinməz, bəzən də çox ağır nəticələr

verə bilər. Çünkü insan varlıqları qonusunda müdaxilə edən bütün amilləri doğruca və tam olaraq kontrol etmək mümkün deyildir. Bütün amillər içində bir tək amil əksik və ya yanlış olursa, yanlış sonuclar ortaya çıxar bilər. Bu üzdən də tam və nəhai həqiqətə varmaq olmaz. Yalnız davranışlarımızda yüksək düzeydə dəqiq olursaq, təxmini olaraq ona yaxınlaşmaq olur.

- Başqalarının düşüncələrini kötü özümüzünkünü yaxşıgörmə çox çirkin alışqanlıqdır. Bizim düşüncəmizi qəbul etməyəni ölkə düşməni adlandırmaq xəstəlikdən başqa bir şey deyildir. Müxaliflərimizin də öz görüşlərində bizim qədər şərəfətli olduqlarını qəbul etməliyik. İddiasında bulunduğumuz vətənsəvərlik duyqusunun onlarda da olduğunu qəbul etməliyik.
- Bir çox adamların məni ümidsiz etdikləri doğrudur. Bir çoxları məni aldatmış və çoxlarının da yetərinəcə ləyaqətləri olmamış. Ancaq onlarla tanışlığımdan və ilişkilərimdən dolayı pəşman deyiləm. Çünkü qeyri—əməkdaşlıq yolunu bildiyim kimi, əməkdaşlıq yolunu da yaxşı bilirəm. İnsanların sözlərinə inanmamaq üçün bir səbəb olmadıqca, onlara inanmaq bu dünyada ən uyğun yaşam yoludur.
- Gəlişmək istəyirsək, tarixi təkrarlamağa çalışmamalıyıq, yeni tarix yaratmalıyıq. Əcdadımızdan bizə miras qalanlara yeni şeylər artırmalıyıq. Maddi dünyadakı gəlişmələr və kəşflər ruhi dünyada yenilgə anlamına gəlməməlidir. Təkrarların və istisnaların artımı ilə yeni qanunlar oluştura bilməzmiyik? İnsanın öncə yırtıcı heyvan olub, daha sonra insanlaşmasını gərəkir?

- Böyük hədəflər yolunda mücadilə aparanların sayılarının bir o qədər də önəmi yoxdur. Önəmli olan onların qətiyyətli və təyinedici xasiyyətləridir. Dünyanın ən böyük insanları yalnız olmuşlar. Budda, İsa, Mohəmməd kimi böyük peyqəmbərləri düşünün! Onlar təkbaşına hərəkətə başlamışlar. Onlar, yalnız kəndilərinə və Tanrılarına inanmışlar. Tanrının sürəkli onlarla olduğunu düşündükləri üçün yalnızlıq hiss etməmişlər.
- Mitinqlər və kollektiv örgütlər düzənləmək çox yararlı işlərdi. Hədəfə çatmaq üçün yararlı ola bilərlər. Ancaq çox qısıtlıca. Bunların hamısı keçici işlərdi. Gerçəkliyi oluşturan yenilməz inandır. İnancın qılgıncıları heç bir zaman sönməz.
- Hər hansı bir işi dəyərsiz sansanız da, onu ən yaxşı biçimdə etməlisiniz. ən dəyərli işləri yaptığınız kimi, dəyərsiz sandığınız işləri də yapmalısınız. Çünki kiçik işlərə görə insanlar sizə dəyər verərlər.
- Bütün həyatım mənə aydınlıq gətirməmişsə, Batıya baxışım da mənə aydınlıq gətirməyəcək. Genəldə aydınlıq Doğudan parlamışdır. Doğunun aydınlıq birikimi tükənmiş, sönmüşsə, Batıdan aydınlıq ala bilər. Ancaq aydınlıq çürüklüyün buxarları deyil, gerçək aydınlığın sönmə tükənəcəyini sanmıram. Çocuq olduğumda aydınlığın aydınlıq bağışlamaqla artdığını öyrəndim. Hər halda mən bu inanca görə davranmış dədələrimin mənəvi sərmayələri ilə işə başlamışam. Batıda da aydınlıq var isə, onu almama heç bir şey əngəl olmamalıdır. Yalnız Batının yalançı parlaqlığının etkisinə qapılmamalıyam. Parlaqlıqla aydınlığı bir-birinə qarışdırmamalıyam.

- Hər şey əski isə, daha yaxşıdır kimi xürafı bir inancın tərəfdarı deyiləm. Öyləcə də hindəməxsus olan hər şeyin yaxşı olduğuna inanmıram.
- Doğruluğunu sezmədən hər əski olanın pərəstişkarı deyiləm. Ən əski olsa bilə, əxlaqa qarşı olan hər şeyi kökündən uçarmağa qərarlıyam. Yalnız bu işi çox ehtiyatla edərəm. Əski yaxşı təsisləri və yadigarları sevdiyimi etiraf etməliyəm. İnsanların modern həyata tələsərək əski olan hər şeyi aşağılamaları məni rahatsız edir.
- Gerçək əxlaq başqalarının açdığı yolla getmək deyildir. Gerçək əxlaq öz yolumuzu taparaq qorxmadan irəliləməkdir.
- Könüllü anlaşılmayan heç bir əməl əxlaqi ola bilməz. Davranışlarımız makina sayağı və anlamsız olduqca, əxlaqlılıq söz qonusu ola bilməz. Bilincli olaraq yapılan və bir görəvin ürünü olan əməl əxlaqi sayıla bilər. Qorxu və ya basqı dolayısıyla edilən əməl əxlaq özəlliklərindən yoxsun olur.
- Tənqid ediləcək şəxsi və ya şəxsləri içdən sevmə bilmək şərti ilə insan tənqid etmə haqqını və yetkisini əldə etmiş olur. Ayrıca, tənqidin qəbul edilməyəcəyi təqdirdə tənqidçi əsla üzülməyəcəyinə əmin olmalıdır. Hər mövzunun idrak edilməsi və aydınlanması üçün məhəbbətin gücündən yararlanmaq lazım. Böyük dözümlü və məhəbbət olmazkən, başqasını tənqid etmə yetkisi əldə edilə bilməz.
- Ya “cinayət” sözü sözlüklərdən silinməlidir, ya da hamımız cinayətkar tanınmalıyıq. Fahişə bir qadının daş-qalaq edilməsi üçün “ilk daşı günahı olmayan adam atsın” söyləndiyində kimsə, fahişə qadına cürət edib daş ata bilmədi. Bir gün bir

məhbüs “bütün insanlar gizləncə günahkar və cinayətkardırlar” demişdi. Bu söz yarı zarafata deyilsə də, öz içində dərin bir həqiqət daşımaqdadır. O zaman “cinayətkar” olaraq tanımlananların yaxşı insan kimi görülmələrinə imkan sağlamaq lazımdır. Bu sözü söyləmənin çox asan və ona əməl etmənin çox çətin olduğunu bilirəm. Ancaq “**Qita**”da söylənilən əmrdir. Əslində bütün dinlər də bunu tövsiyə etmişlər.

- İnsan azad olduğu və azadlıqdan istifadə etmə yolunu bildiyi üçün öz yazqısını yaratmaqda azaddır. Ancaq işlərinin nəticəsini heç bir zaman kontrol altına ala bilməz.
- Yaxşılıq bilinc və bilgi ilə bir yerdə olmalıdır. Bilincsiz və bilgisiz yaxşılığın heç bir anlamı yoxdur. İnsan sezgi özəlliyini ruhi cəsarətlə bir yerdə özündə qorunmalıdır. Həssas qonularda insan harda susub harda danışacağını, harda əməl edib etməyəcəyini bilməlidir. Böylə durumlarda əməl etmək və ya etməmək bir-birinə zidd olmaq yerinə bir-birini tamamlarlar.
- Tanrının yaratdığı canlı və cansız nə varsa, hamısının yaxşı və kötü olan yönləri var. Əfsanəvi bir quş süt qabına düşər. Boğulmamaq üçün sürəkli çabalayıb durar. Onun bu çabalamaları hesabına süt kərə yağına dönüşər və quş boğulmaqdan qurtular. Ağıllı bir insan da hər sahədə yaxşılıqları öyrənib, kötülükləri buraxacaqdır.
- Qırx il öncə idi. Çox ağır ruhi gərginlik içində idim. Şübhələr canımı yandırır-yaxmaqda idi. O zaman **Tolstoyun “Tanrının sənin içindəki səltənət bölgəsi”** adlı kitabını oxudum. Bu kitab ruhumu sakitləşdirirdi. O zamana qədər mən də

davranışlarda şiddət və aqressivlikdən yana idim. Bu kitab ruhi yenilgələrimə son qoyub məni **ahimsanın** (qeyri—aqressivliyin) yenilməz tərəfdarı etdi. **Tolstoyun** həyatında diqqətimi çəkən ən önəmli qonu, onun yazdıqları və danışdıqları kimi davranması idi. **Tolstoyun** düşüncəsi ilə davranışı uyum içində idi. Həqiqəti aramaq üçün hər türlü çətinliklərə qatlaşmağa hazır idi. Onun sadə həyatına baxın və görün nə qədər gözəl və cazibəli olmuş. Aristokrat bir ailədə dünyaya gəlmiş olan **Tolstoy** həyatın bütün zövq və ləzzətlərindən yararlanma biləcək maddi imkanlara sahib idi. Həyatın zövqlərini yaxşı və dərinlən tanıyan insan. Gəncliyində bütün bu zövqlərə arxa çevirir. Bir daha arxasına baxmadan zövqlü, təmtəraqlı həyatından bir dəfəlik ayrılır. **Tolstoy** öz devrinin ən sadıq, və qətiyyətli həqiqət adamı idi. Onun həyatı yorulmadan və sürəkli olaraq doğruluğu arayıb, həqiqətə özünəxas biçimdə əməl etməkdən ibarət idi. Heç bir zaman və heç bir şəkildə həqiqəti gizlətmədi. Həqiqətə qarşı gəlmədi. Heç bir güzəştə getmədən bütün durumlarda həqiqətdən yana tutum sərgiləyirdi. O, qeyri—aqressivliyin ən böyük öndəri idi. Batı dünyasında ondan öncə və Onun zamanında kimsə bu qədər dərinlən və fədakarcasına qeyri—aqressivlik qonusunu yazmamış, buna görə davranış sərgiləməmişdir. Bundan da irəli gedib başqa söz söyləmək istəyirəm. Bu nəzəriyyə haqqında **Tolstoyun** bəyan və əməl etdikləri, sözdə ahimsa yanlısı olan Hindistanın dini öndərlərini utandırmaqlıdır. Hindistan bu həqiqətin beşiyi olmaqla iftixar etmişdir. “**Ahimsa**” qonusunda ən böyük kəşflər əski Hind böyükkləri tərəfindən edilsə də, bu gün

Hindistanda ahimsa adı ilə yayqın olanlar anlamsız təqliddən başqa bir şey deyildir. Gerçək ahimsa aqressivlikdən, nifrət və kindən tam olaraq qurtulmaq və hər kəsi sevmək anlamındadır. Bu həqiqəti öyrənmək və ahimsanın yüksək dəyərini anlamaq üçün **Tolstoyun** məhəbbətlə çağlayıb daşan həyatını və yaradıcılığını yaşamımızın mayacağı kimi görməliyik. Tolstoyun həyatından əsinlənməliyik, öyrənməliyik. **Tolstoyu** tənqid edənlər deyirlər ki, Onun həyatı böyük bir yenilgə olmuş, izlədiyi amacına vara bilməmişdir. Bu tənqidçilərlə razı deyiləm. Tolstoy özü də bu şəkildə söyləmişdi. Ancaq Onun bu söylədiyi böyüklüyünün göstərgəsidir. Bəlkə bu yöndə amaçlarını gerçəkləşdirə bilməmişdir. Ancaq bu, insanın əsas özəlliyidir və Tolstoya özgü olan bir olqu deyildir. Torpaq cismində mənzil etdiyi sürəcə, kimsə ərmişliyin (kamalın) ən son zirvəsinə vara bilməz. İnsan kəndi “öz”ünə qalib gəlmədikcə, ideala nail ola bilməz. İnsan bədən zəncirinə bağlı olduğu sürəcə, “öz”ə qalib gələ bilməz. **Tolstoyun** çox sevimli sözlərindən biri bu idi: “ İnsan öz idealına vardığını düşündüyü andan etibarən, onun gəlişməsi durar. Bundan sonra zavala uğraması, düşməsi başlar.”

İdealın dəyəri və lütfü ondadır ki, biz ona yaxınlaşdıqca, o, bizdən uzaqlaşar. Bu üzdən **Tolstoyun** kəndi amacına varmadığını söyləmək, bir zərrə də Onun böyüklüyünə zərər verməz. Bu, yalnızca Onun alçaqkönlülüyünü göstərmiş olur. Tolstoyun həyatını sübatsız olaraq göstərməyə çalışmışlar. Onun həyatındakı sübatsızlıqlar gerçəkçi olmaqdan daha çox zahirdir. Çünkü durmadan sürəkli evrim, həyatın yasıdır. Sübatlı

görünmək üçün özünü bu yasaların quru qurallarına uymuş kimi göstərən adam ruhunu yanlış pozisionlara soxmuş olur. **Emerson** bunu çox yaxşı açıqlayıb anlatmış: “axmaqca, sübat və dəyişməzlik başıboş adamların işidir.” **Tolstoy** haqqında sübatsızlıq olaraq adlandırılan, əslində Onun evriminin (təkamülünün) və həqiqətə olan sayqısının göstərgəsidir. Sürəkli olaraq nəzəriyesini gəlişdirdiyi üçün sübatsız görünürdü. Onun uğursuzluqları da gizli deyil, açıqca idi. Hər kəsin gözləri önündə cərəyan edən açıq həyat tərzi var idi. Ancaq uğurları və mücadilələri özünə aid idi. Dünya Onun zəifliklərini və uğursuzluqlarını görür, uğurlarını görmürdü. Hətta Tolstoy özü də bəzən öz uğurlarını görmürdü. Onu tənqid edənlər, Onun xətlərini “ifşa” edərək, özlərinə etibar qazanmaq istəyirdilər. Ancaq kimsə, **Tolstoyun** özü kimi, öz tənqidçisi ola bilmədi. Sürəkli öz əksikliklərini görməyə çalışırdı. Tənqidçilərindən daha öncə öz əksikliklərini çox abartaraq ortaya qoyur, bu yolda özünü cəzalandırırdı. Öz əksikliklərini açıqca, dünyaya hayqırırdı. O, özünü ilgililərinə ən aşırı tənqidləri də açıq görüşlüləklə qarşılayırdı. Böyük insanlara xas olan bir üslubla dünyanın onu öyüb alqışlamasından saqınırdı. **Tolstoyun** uğursuzluqları və yenilgələri də möhtəşəm idi. Onun uğursuzluqları ideallarının anlamsızlığını göstərməz. **Tolstoyun** uğursuzluqları uğurları üçün ölçü birimi (vahidi) olmuşdur. **Tolstoyun** vurquladığı üçüncü önəmli qonu “çörək üçün iş” idi. **Tolstoya** görə hər kəs çörəyini çıxara bilməsi üçün fiziki bir işə qatlaşmalıdır. Dünyanı kötü duruma soxan amillərdən biri də insanların iş qonusunda öz görəvlərini anlamamalarıdır.

Tolstoya görə zəngin adamlar özləri fiziki bir işə qatlaşmadan təşkil etdikləri yoxsullara yardım kimi xeyriyə qurumları riyadan başqa bir şey deyildir. İlk öncə zənginlər mürəffəh və təmtəraqlı həyat tərzindən vaz keçməlidirlər. **Tolstoy** düşünürdü ki, yoxsullar üzərinə yüklənmiş olan basqılar azalarsa, sözdə bəşərsəvər işlərə, xeyriyə qurumlarına ehtiyac qalmaz.

Tolstoya görə inanmanın meyarı əməldir. Bu üzədən də ömrünün sonlarında bu böyük insan bütün zənginliklərindən imtina edib, çox çətin bir həyat tərzini seçdi. Hər gün səkkiz saat pinəçilik edib ayaqqabı yağlayıb-yamayır. Tarım işləri ilə uğraşırdı. Onun fiziki işlərlə uğraşması olağanüstü (fövqəladə) zəkasına zərər vermirdi. Tam tərsinə, Onun zəkasını daha da parlaqlaşdırırdı. Tam bu dövərdə ən güclü əsəri olan “**Sənət nədir?**” kitabını yazdı. Şah əsəri olaraq adlandırdığı bu kitabını **Tolstoy** işə ara verdiyi dinlənmə saatlarında yazmışdır.

Cazibəli görünüşləri ilə diqqətləri cəlb edən kitablar və içəriyi kötülüklərlə dolu olan ədəbiyyat sel kimi Batıdan ölkəmizə axmaqdadır. Gənclərimiz bu kötü ədəbiyyatın verə biləcəyi zərərlərdən saqınmalıdırlar. Dünyanın bu böhranlı dövərində gənclərə, özəlliklə Hind gənclərinə lazım olan **Tolstoyun** əxlaq öyrətiləridir. Çünki, yalnız bu yolla gerçək azadlıqlarına qovuşaraq, ölkələrinə və dünyaya yararlı ola bilərlər. Biz öz tənbəlliyimiz, həvəssizliyimiz, toplumsal əxlaqsızlığımızla İngiltərədən daha çox öz azadlığımıza və ölkəmizə zərər verməkdəyik. Xətalarımızdan, əksikliklərimizdən arınmış olursaq, dünyada heç bir güc bizi doğru yoldakı gəlişmələrimizdən saxlaya

bilməz. Dünyanın bu böhranlı dönəmində **Tolstoy**dan gətirdiyim üç örnək bizlərə çox yararlı ola bilər.

- Kəsin inancım budur ki, heç bir müəssisə və örgüt, tərəfdarları olmaması üzündən çökməz, ölməz. Müəssisə və ya örgütlər toplumun ruhuna xitab edə bilmədiklərində ölürlər. Ya da örgüt və ya müəssisəni yönətlər inanclarını itirdiklərində təşkilat ölümə doğru sürüklənər. Bu üzəndə mən istərdim ki, müəssisə və örgütlərin öndərləri basqılar qarşısında inanclarını və özgüvənlərini itirməsinlər. Müəssisələr özlərini sərt sınaqlardan keçirməlidirlər.
- İşləri və ümumi xidmətləri borc paralarla etməməyi öyrəndim. Borc para ilə böyük işlər edilməz. İnsan, yalnız para dışında toplumun bütün bəkləntilərinə cavabdeh ola bilər.
- Kimsənin başqalarının inancını dəyişdirməyə haqqı yoxdur, olmamalıdır. Heç bir zaman kimsəni bağlandığı inancından ayırmaq istəməmişəm. Hər kəsin öz inancında daha da möhkəm olmasına çalışmışam. Bunun üçün bütün dinlərdə var olan həqiqətlərə inanmaq, bütün dinlərə sayqı ilə yanaşmaq gərəkdir. Tanrı işığının əksik olan maddi varlıqlarda bütün məzhəblərə yansıdığını qəbul etməliyik. Bu baxımdan bütün dinlər bəlli ölçüdə əksik və qüsurludurlar.
- Qandidən soruşlar: Üzərinizdən zəhərli bir ilan keçdiyini və sizin də hərəkətsiz qaldığınızı söyləyirlər. Söyləntilər doğrudurmu?
Qandi bu suala cavab olaraq yazmış:
Bu mövzu həm doğrudur, həm də yanlış. Bir ilan mənə üzərimdən keçdiyi doğrudur. İlan üzərimdən

keçərkən mənim hərəkətsiz qaldığım da doğrudur. Ancaq o durumda hər kəs mənim yerimə olsaydı, öylə edərdi. Hərəkətsiz qalardı. Bu, mənim üçün bir imtiyaz olaraq görünməməlidir. O ilanın zəhərli olub olmadığını da kimsə bilmir. Ayrıca, illər öncədən ölümün qorxunc olmadığına inanmışam. Bu üzdən də yaxınlarım öldüklərində qəmlərinə çox tez alışıram.

- Gözəl olanın verimli olması da gərəkməz görüşünü bizə öyrətmişlər. Verimli olan da gözəl olmamış! Gözəl olanın da verimli ola biləcəyini göstərmək istəyirəm.
- “Sənət sənət üçündür” iddiasında bulunanlar, öz iddialarını isbat edə bilməzlər. Sənətin həyatda ayrıca yeri var. “Sənət nədir?” sorusunun ötəsində, hər kəsin izlədiyi amaca ulaşma bilməsi üçün sənət arac ola bilər. Sənətin kəndisi amac olursa, insanı öz köləsi edər, insanlığı zavalı uğradar.
- Əşyanın iki fərqli özəlliyi var: Zahirli və mənəvi. Bu qonuda mən, özəlliklə çox israrlıyam. Məncə, əşyanın zahiriliyi onun mənəvi dərinliyinə yardımçı olduğu dərəcədə anamlıdır, yoxsa heç bir anlamı yoxdur. Bu anlayışdan yola çıxaraq, gerçək sənət insan ruhunu açıqlayan aracdır. Zahirilik iç ruhsal özəlliyi açıqlaya bildiyi üçün anamlı ola bilər. Böylə bir özəlliyi olan sənət mənim üçün çox çəkidir. Ancaq bunun da bilincindəyəm ki, əsərləri iç dərin duyqusallıqdan yoxsun olan özünü sənətçi adlandıran bir sürü adam var.
- Ruh özünü açıqlayıb anlama bilməsi üçün gerçək sənət ona yardımçı olmalıdır. Öz haqqımda bunları söyləyə bilərəm: Zahirli biçimə ehtiyac duymadan özümü dərk edə bilirəm. Otağımın ağ və çırpacaq

divarları ola bilər. Hətta otağımın tavanından keçib ulduzlarla dop-dolu sonsuz göyləri seyr edə bilirəm. Ulduzlarla dolu sonsuz göyləri seyr etmək qədər hansı sənət etkili ola bilər? Sənət əsərlərinin oluşturduları gözəllikləri danmaq üçün bunları söyləmirəm. Bir sənət əsərini çox adam sevə bilər. Çoxlarının sevimlisi olan bir əsər mənim nəzərimdəki təbiətin sirli gözəlliyinə eşit olmaya bilər. İnsan çalışmalarının ürünü olan sənət əsərləri insan ruhunun yüksəlişinə və insanın özünü dərkinə yardım etdiyi dərəcədə dəyərlidir.

- Musiqini və digər sənət əsərlərini çox sevirəm. Ancaq düşünürəm ki, bu tür sənət əsərlərinə olduğundan daha çox dəyər verməkdədirlər. Örnəyin anlaşılması üçün teknik bilgiler lazım olan sənət fəaliyyətlərinin dəyərini anlama bilmirəm. Ulduzlarla dop-dolu göylərə baxdığımda gözlərimin önündə öylə sonsuz gözəllik görünür ki, bu, mənim üçün bütün sənət əsərlərindən üstün və dəyərlidir. Bu, sənət əsərlərini görməzlikdən gəlmək anlamında deyildir. Təbiətdə var olan gözəlliklər sənət əsərini dəyərləndirmək üçün bir dayanaq nöqtəsi, bir ölçü ola bilər. Həyat bütün sənətlərdən üstündür. Həyatda gündən günə gəlişib ərşən (kamallaşan) insan ən böyük sənətçidir. Çünkü nəcib və ruhi dərinliyi olmayan həyata dayanan bir sənət əsərinin heç bir dəyəri yoxdur.
- İlham zamanı öz yaradıcısından doğru bir anlayış oluşturan sənət əsəri gözəl əsərdir. Bəylə anlar həyatda çox az ola bilər, ancaq gerçək sənət də öylədir. Çox azdır.
- Gerçək sənət, yalnız biçimlə ilişkili deyildir. Biçimin ötəsindəkilərlə ilişkilidir. Sənət var öldürər,

sənət də var həyat bağışlar. Gerçək sənət əsəri onun yaradıcısının sevincini, kədərini və təmizliyini yansıtmalıdır.

- Özümüzü böylə bir inanca alısdırmışıq ki, həyatın dərin təmizliyi ilə sənətin ilişkisi yoxmuş və sənət bu təmizlikdən bağımsızmış. Təcrübələrimə dayanaq bu inancın tamamən yanlış olduğunu söyləyirəm. Həyatımızın sonuna yaxınlaşdıqca, həyatın təmizliyinin ən böyük sənət əsəri olduğunu anlarıq. Gözəl səsdən bir parça musiqi oluşturmaq çoxlarının edə biləcəyi bir işdir. Ancaq təmiz bir həyatla uyum içində olan musiqi sənəti nadir əsərdir.
- Heç bir təkəbbürə qapılmadan və böyük alçaqkönlülüklə söyləmək istəyirəm ki, mənim məsajım və yöntemlərim bütün dünya üçündür. Mənəvi göndərilərimin batılı qadınların və kişilərin könlərində yer etdiyini duyduğumda çox sevindim.
- Dostlarımin mənə verəcəkləri ən böyük iftixar, mənə göstərəcəkləri ən böyük sayqı, öz həyatlarında mənim yöntemlərimi qullanmalarıdır. Mənim yöntemlərimə inanmırlarsa, o zaman bu yöntemlər qarşısında bütün gücləri ilə dirənib, onunla mübarizə aparsınlar.

Sözlük

Atma- ruh, ağıl.

Advaita— İkili olmayan. 788—820-ci illər arasında yaşamış Hindistanlı filosof Şankaracarya'nın fəlsəfəsi. Bu fəlsəfi görüşün əsası birliyə, birləməyə dayanmaqdadır. Bu fəlsəfəyə görə, yalnız bir tək mütləq həqiqət var və bütün görüntülər o bir tək mütləq həqiqətin təzahürləridir.

Əşram— Əşram əski Hindistanda bir növ xaniqah imiş. Eyni ülküləri paylaşan çevrələr əşramda toplaşar, bəlli əxlaqi nizama uyğun şəkildə ortaqca yaşamışlar. Qandinin təsis etdiyi Funiks eyitim mərkəzi də əşram qurallarına uyğun idarə edilirdi. Qandinin ən ünlü əşramı Qoceratda “Sabarmati” çayının sahilində Əhmədabad şəhərində yerləşirdi.

Əşrama— Hind inancına görə hər kəsin ruhu dörd evrədən keçər. Bu dörd evrənin hər biri bir “əşrama” adlanır. Bu dörd mərhələ bunlardır: 1. Mütaliə və şəxsi disiplin. 2. Ailə qurma və dünya işləri ilə uğraşma. 3. Düşünmə, dalqınlıq və dünya təmayüllərindən qopma. 4. imtina və dünyadan tam qopuş.

Avatar— İnsan biçimində olan Tanrısal (ilahi) varlığın surəti.

Opənişad—Əski Hind fəlsəfi söyləmlərinin bütünüdür. Yüzə qədər kitabdır. Ancaq on kitabın daha əsil və orijinal olduğuna inanılır. Bu kitablarda “veda”ların qutsal öyrətiləri dərtilşılmaqdadır. Görəv, əxlaq, ölüm və həyat kimi müxtəlif mövzular dərincə dərtilşılmaqdadır.

Ahimsa— “Himsa”nın ziddi. Himsa aqressivlik və ahimsa qeyri—aqressivlik anlamındadır.

Bania— Hind toplumu dörd böyük kast və ya sinifə ayrılır. Hər sinifin də müxtəlif qatmanları, layları var. Banılar üçüncü sinif olmuş və dükançılıqla məşğul olmuşlar.

Brahmaçarya— Brahmaçarya insanın öz nəfsinə hər yönlü hakim olması və qadınla da, ancaq evlad doğurmaq üçün cinsi ilişkiyə girməsidir.

Brəhmən— Dörd Hind sinifindən birinci sinif. Hindistanda dini işlərdən sorumlu olmuşlar. Bilim və bilgi onların təkəlidə olmuşdur.

Boer—Güney Afrikada yerləşən Avropalı mühacir qəbilələr. Boer savaşıdan sonra İngiltərənin idarəsinə keçdilər.

Bhaquat— Bhaquat Qita Fəlsəfi mövzular içəran əski Hind kitablarından biridir. Tanrının yer üzündə təzahürü olan “Krişna”nın həyatını anlatmaqdadır.

Parsi— Hind atəşpərəstləri bu adla tanınmaqdadırlar.

Purdah— qadınları kişilərdən ayıran örtük.

Tamil— Hind sakinlərindən. Dilləri də tamildə olaraq keçər.

Telequ— Hind saninləri. Dilləri də telequca olaraq keçər.

Çapati— Hindistanda hazırlanan bir tür fətir-çörək.

Çarxa— Qandinin düzəltdiyi cəhrə, ipəyirmə aracı. Qandi işsizliyi önəmək üçün bunu düzəldip hind kəndlilərinə önərdi. Qandi özü də bu cəhrə ilə məşğul olurdu.

Xaddar— İpliği əllə ayrilib toxunan bir tür qumaş. Qandinin önərisi üzərinə bu tür qumaşın qullənmı Hindistanda yayqınlaşdı. Konqrənin də üzvləri bu qumaşdan paltar geydilər. Bütünüylə Hind malı sayılırdı.

Dharma— məzhəb, əxlaq və görəv yasası.

Divan— Hindistanda yarıbağımsız xanlıqların başçıları. Hindistan bağımsız olmadan öncə, İngiltərənin istilasında olmanın dışında 600 böyük-küçük xanlıqlardan ibarət idi. Bunların hər biri özünü digərindən bağımsız olaraq görürdi. Bu hökumətlərin başbaxanına “divan” ləqəbi verilmişdi.

Rişi— bilgə, dahi. Əski Hind gələnəyində düşüncə əhli olan insanlar ormanlıqlara gedib orada özlərinə dalar, yalnızca yaşardılar. Bunlara “**rişi**” deyirdilər. İnsanlar onlardan dərslər almaq üçün yanlarına gedərdilər. Rişilər açıq havada, böyük ağacların altında dərslər keçərdilər.

Zulu— Güney Afrika qəbilələrindən.

Sattya— Həqiqət, doğruluq.

Satyaqraha— Satyaqraha, əslində doğruluğun yanlısı olmaq deməkdir. Ancaq Qandi bu sözü özünəxas biçimdə qeyri— aqressiv dirəniş və savaşıq yöntəmi kimi seçmişdir.

Satyaqrahi— Satyaqraha savaşıqısı.

Sadavrata— Yoxsullara yardım etmə kəltürü.

Sadavrati— yoxsullara yardım edən.

Samskar— Əski zamanların dərinliklərdən qaynaqlanıb hər insana təsir göstərən zavalı uğramaz özəlliklər.

Swaraj— istiqlal

Şastra— Hind məzhəbinin qanunları və əmrləri.

Mənu— Əski Hind bilgəsi. Əski Hind yasalarının qurucusu.

Mokşa— dünya bağlarından qopma. Həyatı yeniləmədən, yenidən dünyaya gəlmədən qurtulma. Hind inancına görə, hər fərd öldükdən sonra başqa biçimdə dünyaya gəlmiş olur. Daha öncəki həyatının nitəliyinə görə yaxşı ya da kötü surət qazanmış olur. Bu həyat təkrarlanması ruhun kamala ulaşıb Tanrıya varışına qədər davam edir. Ruh öz bütüncü evrimini gerçəkləşdirdikdən sonra artıq yer üzündə həyat bulma sona çatır. Buna **mokşa** deyilir.

Muni— Ceyn məzhəbinin Hindistanda 25000 illik sabiqəsi var. **Ahimsa** Ceyn məzhəbinin əsasını təşkil edir. Ceyn məzhəbinin ruhanilərinə **muni** deyilir. Ceyn məzhəbi Hz. Budda ilə eyni zamanda ortaya çıxmış. Heç bir canlıya zərər verməmək Ceyn məzhəbinin ana ilkəsidir.

Mahatma— Böyük ruh. Qandiyə verilən ləqəb. Qandi bütün dünyada bu ləqəblə tanındı.

Veda— Əski Hind məzhəbinin qutsal mətnləri. Vedalar dörd bölümdən oluşmaqdadır. Ən əskisi “Riqveda” adlanır.

Həricən— Tanrının evladı. Qandi bu sözü Hindistanda nəcis olaraq tanınan qəbiləyə ləqəb olaraq taxmışdı. Bu qəbilə tarix boyu çox aşağılandığından və çox əzab çəkdiyindən Qandi onları bu aşağılıq kompleksindən qurtarmaq üçün tanrı evladı ləqəbini onlara vermiş, onlara da eşit haq tanımışdır. Nəcislərə üst düzəydə iş verməzdilər. Tualet təmizləmə kimi aşağı işlərdə çalışdırardılar. Nəcislərə toxunmaq da yasaq imiş. Onlarla bir yerdə yemək də yeyilməzmiş.

Güntay Gencalp (Cavanşir) 1966-cı ildə Güney Azərbaycanın Muğan ovalığının Xoruzlu mahalının Limli kəndində doğulmuşdur. Təhsilini İranda, Bakıda və Ankarada almış, indi Finlandiyada yaşayır. Bir neçə romanı, tərcümə kitabları Bakıda və Tehrandə çap olmuşdur.